תנ״ך · אחרונים · כלי יקר · תורה

כלי יקר על במדבר

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כלי יקר על במדבר

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כלי-יקר-על-במדבר/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 10
פרק ג 13
פרק ד 15
פרק ה 17
פרק ו 22
פרק ז 28
פרק ח 29
פרק ט 32
פרק י 32
פרק יא 36
פרק יג 43
פרק יד 51
פרק טו 55
פרק טז 57
פרק יז 67
פרק יט 70
פרק כ 74
פרק כא 80
פרק כב 82
פרק כג 91
פרק כד 95
פרק כה 97
פרק כו 101
פרק כז 104
פרק כח 108
פרק ל 109
פרק לא 112
פרק לב 115
פרק לג 118
פרק לה 122

פרק לו 123

פרק א

פסוק א

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר. וּבְפָרָשַׁת וַיִּקְרָא כְּתִיב: "מֵאֹהֶל מוֹעֵד", לְפִי שֶׁבְּפַעַם הַהוּא לֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן, עַל כֵּן הָיְתָה הַקְּרִיאָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד אֶל חוּץ לְאֹהֶל מוֹעֵד, אֲבָל בְּאֶחָד בְּאִיָּיר כְּבָר הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל לָבוֹא אֶל תּוֹךְ הָאֹהֶל, בָּא אֵלָיו הַדִּבּוּר בְּאֹהֶל מוֹעֵד מֵעַל הַכַּפֹּרֶת, כִּדְאִיתָא בְּסוֹף פָּרָשַׁת נָשֹׂא. וְאֵין צָרֵךְ בְּמַה שֶׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י שָׁם, בָּא כָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְהִכְרִיעַ כוּ'. וּמַה שֶּׁנִּקַט "בְּאֹהֶל מוֹעֵד" לְהוֹדִיעַ טַעַם לְמִסְפָּר זֶה, וְהוּא לְפִי שֶׁבָּא לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, לְשׁוֹן לְהַשְׁרוֹת מוֹרֶה עַל הַעֲמָדַת הַשְּׁכִינָה דִּירַת קֶבַע שָׁמָּה וְאֵין דִּירַת קֶבַע בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשִׁים יוֹם, עַל כֵּן בְּאֶחָד בְּנִיסָן הוּקַם הַמִּשְׁכָּן וּבוֹ בַּיּוֹם יָרְדָה הַשְּׁכִינָה לְתוֹךְ אֹהֶל מוֹעֵד, וְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁנִּרְאָה שֶׁעָשָׂה לוֹ ה' מָדוֹר בַּתַּחְתּוֹנִים דִּירַת קֶבַע, מְנָאָם בְּאֶחָד בְּאִיָּיר. וְלֹא מְנָאָם תֵּכֶף בְּאֶחָד נִיסָן כִּי עֲדַיִן לֹא הֶחֱזִיק בְּמָדוֹר זֶה.

וְנִרְאֶה לִי לִתֵּן טַעַם לְמִנְיָן זֶה בִּזְמַן הַשְׁרַאת הַשְּׁכִינָה, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רז"ל אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י לו): "וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל". וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר לְהַשְׁווֹת מַלְכוּתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּאַרְעָא כְּעֵין מַלְכוּתָא דְּרְקִיעָא, כְּאָמְרוּ רז"ל (תנחומא וישלח ב): בְּשָׁעָה שֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי יָרְדוּ עִמּוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף מֶרְכָּבוֹת שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח יח): "רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן ה' בָּם", רוֹצֶה לוֹמַר כְּשֶׁיֵּשׁ מִסְפָּר זֶה אָז "ה' בָּם", הַשְׁכִינָה שְׁרוּיָה בָּם. וְכֵן מָצִינוּ בְּמַחֲנֵה לְוִיִּם שֶׁנִּקְרְאוּ מַחֲנֵה שְׁכִינָה שֶׁהָיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף (במדבר ג לט). עַל כֵּן הֲצָרַךְ לְמִנּוֹת גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל לֵידַע אִם יֵשׁ בָּהֶם כַּחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה שֶׁרָאוּיִין לְהַשְׁרַאת הַשְּׁכִינָה בְּכָל שַׁבָּט וְשַׁבָּט.

וְהוּצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָן שִׁשִּׁים רִבּוֹא דַּוְקָא לֹא פָּחוֹת, לְפִי שֶׁכָּתַב רַבֵּינוּ בְּחַיֵּי פָּרָשָׁה זוֹ (ב ב) שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהַשְּׁכִינָה מְצוּיָה שָׁם תִּמְצָא אַרְבַּע מַחֲנוֹת שְׁכִינָה, וּבְסֵפֶר הַפַּרְדֵּס שַׁעַר פְּרָטֵי הַשֵּׁמוֹת פֶּרֶק ב' דַּף קי"ח כָּתַב שֶׁיֵּשׁ עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה מַחֲנוֹת שְׁכִינָה, וּמֵהֵיכָן לָמַד לוֹמַר כֵּן? אוֹמֵר אֲנִי שֶׁלָּמַד זֶה מִן מִסְפָּר זֶה שֶׁבָּא עַל יְדֵי הַשְׁרַאת הַשְּׁכִינָה בְּהֶקֵף שִׁבְעָה עֲנָנִים וְתוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה בְּמַחֲנֵה לְוִיָּה, וּבְכָל עָנָן וָעָנָן הָיָה כְּבוֹד ה', וּבְכָל מָקוֹם שֶׁכְּבוֹד ה' מָצוּי בּוֹ אֵין שָׁם פָּחוֹת מִן אַרְבַּע מַחֲנוֹת שְׁכִינָה שֶׁבְּכָל מַחֲנֶה וּמַחֲנֶה עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף. נִמְצָא בְּשִׁבְעָה עֲנָנִים עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה מַחֲנוֹת, בְּכָל עָנָן אַרְבַּע מַחֲנוֹת, צֵא וַחֲשׁוֹב עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה פְּעָמִים עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם תִּמְצָא שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְעוֹד שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף, כְּךָ הָיוּ יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשָׁה אֶלֶף וַחֲלוּיִם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף, סַךְ הַכֹּל שֵׁשׁ מֵאוֹת

עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף, כִּי בְּכָל מֵאָה אֶלֶף יֵשׁ אַרְבַּע פְּעָמִים עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְנִשְׁאֲרוּ שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף, נִמְצָא עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מֵחָנוֹת בְּסַךְ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֲלָפִים. עוֹד עָשָׂה מִן שֵׁשׁ פְּעָמִים שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף שֶׁלֹּשׁ מַחֲנוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁעַת אֲלָפִים וְהַלְוִיִּם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף, סַךְ הַכֹּל עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה מַחֲנוֹת. וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ כָּאן מוֹתָרוֹת תִּשְׁעַת אֲלָפִים מִכָּל מָקוֹם אֵין לְצַמְצֵם בַּתַּחְתּוֹנִים, כִּי הַמִּיתָה מְכַלָּה בָּהֶם וְשָׁמָּא לֹא יִתְמַלֵּא הַמִּסְפָּר מִן הַפְּחוּתִים מִבֶּן עֶשְׂרִים כָּל כָּךְ מַהֵר.

וְהַלְוִיִּם נִמְנוּ מִבֶּן חֹדֶשׁ, כִּי לְמוּד אוֹתוֹ שֵׁבֶט לִהְיוֹת נִמְנֶה מִבֶּטֶן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּיִרְמְיָה הַכֹּהֵן: "וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ" (א ה), וְעַל כֵּן הָעִנְיָן מֻכְרָח שֶׁבְּכָל הַמִּסְפָּרִים לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל פָּחוֹת מִן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף חוּץ מִן הַלְוִיִּם. אַף עַל פִּי שֶׁבְּמִסְפַּר רִאשׁוֹן הָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף עִם הַלְוִיִּם, וְלֹא הָיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה מַחֲנוֹת בַּתַּחְתּוֹנִים לְהֶקֵף שִׁבְעָה עֲנָנִים, מִכָּל מָקוֹם עֲדַיִן לֹא בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים לַעֲשׂוֹת לוֹ מָדוֹר שֶׁל קֶבַע בַּתַּחְתּוֹנִים, וְעַכְשָׁיו בְּאֶחָד בְּאִיָּר שֶׁבְּתִלְתִּין יוֹמִין הֲוֵי חֲזָקָה כִּי תִּהְיֶה דִּירָתוֹ קֶבַע, וּבָא אֱלֹהִים וְכָל קְדוֹשִׁים עִמּוֹ לְקִבּוּעַ דִּירָה בַּתַּחְתּוֹנִים כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת (ישעיה מד יג), מֵאָז הוּצְרַךְ לִמְנוֹתָם לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵם צְרִיכִין לִהְיוֹת כְּמִסְפָּר זֶה כְּדֵי לְמַלֹּאת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה מַחֲנוֹת שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף בְּאוֹתוֹ זְמַן אֲשֶׁר הוֹשִׁיב ה' שְׁכִינָתוֹ יְשִׁיבָה שֶׁל קֶבַע בְּאֹהֶל מוֹעֵד. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן "בְּאֹהֶל מוֹעֵד". וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר וּמִתְיַשֵּׁב עַל אוֹפַנּוֹ בְּמִסְפַּר שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אֲשֶׁר בּוֹ יָצְאוּ רוֹב הַמְפָרְשִׁים לְלִקּוּט טַעַם מַסְפִּיק וְלֹא מָצְאוּ.

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית. צָרִךְ זְמַן זֶה שֶׁכָּתוּב כָּאן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (ה): מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנָּשָׂא אִשָּׁה וְלֹא כָתַב לָהּ כְּתוּבָּה כּוּ', לְיָמִים מָצָא עָנְיָה בַּת טוֹבִים וְכָתַב לָהּ כְּתוּבָּה וְכָתַב לָהּ זְמַן כּוּ', עַיֵּן נוֹסַח הַמִּדְרָשׁ בַּיַּלְקוּט (תרפד). דַּעַת בַּעַל מִדְרָשׁ זֶה שֶׁיּוֹם מַתַּן תּוֹרָה הוּא יוֹם אֵרוּסִין, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵרַס אֶת יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי זֹאת הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים לג ד): "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים מט:): "מוֹרָשָׁה" – מְאוֹרָשָׂה. וְתֵדַע כִּי "לְקְהִלַּת יַעֲקֹב" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "מְאוֹרָשָׂה קְהִלַּת יַעֲקֹב", מַשְׁמַע שֶׁקְּהִלַּת יַעֲקֹב הִיא מְאוֹרָשָׂה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי שֶׁנָּתַן לָהּ הַתּוֹרָה בְּמָקוֹם טַבַּעַת קִדּוּשִׁין, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה נד ה): "כִּי בֹעָלַיִךְ עֹשַׂיִךְ". וְהִנֵּה מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא תשא טז) שֶׁהִמְשִׁילוּ זִוּוּג יִשְׂרָאֵל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזִוּוּג כַּלָּה לְחָתָן בִּשְׁנֵי זְמַנִּים: הָאֶחָד הוּא בְּשָׁעַת מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לא יח): "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ", חָסֵר כְּתִיב, שֶׁנִּמְסְרָה הַתּוֹרָה כְּכַלָּה מְקֻשֶּׁטֶת בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים; הַשֵּׁנִי הוּא בְּיוֹם חֲנֻכַּת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ז א): "וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁבְּיוֹם שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן נִמְסְרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַקָּדוֹשׁ

בָּרוּךְ הוּא כְּכֻלָּה לְחָתָן. שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמַּתַּן תּוֹרָה הוּא זְמַן הָאֵרוּסִין, וְיוֹם הוּקַם הַמִּשְׁכָּן הוּא זְמַן הַנִּשּׂוּאִין, כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת (ישעיה מד יג), כַּמּוּבָן מִן לְשׁוֹן "נִמְסְרוּ", דְּהַיְנוּ לְבֵית מָדוֹר אֶחָד. וּבֵינֵי בֵּינֵי כְּמוֹ עָשׂוֹר חֲדָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כד נה): "תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר", וְהַיְנוּ עֲשָׂרָה חֲדָשִׁים שֶׁנּוֹתְנִין לִבְתוּלָה זְמַן בֵּין אֵרוּסִין לְנִשּׂוּאִין לְהִתְקַשֵּׁט בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִינֵי קִשּׁוּטִין שֶׁנִּזְכְּרוּ בִּישַׁעְיָה (ג יח-כד).

וּכְדֵי לְהַדְמוֹת זִוּוּג שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל צַד אֶל סְתָם זִוּוּג, הִגְבִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גַּם כֵּן זְמַן יִשְׂרָאֵל עֲשָׂרָה חֳדָשִׁים מִן רֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיוָן שֶׁבּוֹ נִתְאָרְסוּ בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה עַד רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן שֶׁבּוֹ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן וְנִשְׁלַם הַזִּוּוּג מִכֹּל וָכֹל, כִּי בִּזְמַן הַזֶּה יִתְקַשְּׁטוּ יִשְׂרָאֵל בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים וּמְתוֹךְ זֶה רְאוּיִין לְדוּר בְּאֹהֶל מוֹעֵד מָדוֹר אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם. וּלְפִי שֶׁזְּמַן נִשּׂוּאִין שְׁלֹשִׁים יוֹם (עיין כתובות ח) עַל כֵּן נִמְשַׁךְ הַזְּמַן עַד אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית. וְאִם תִּרְצֶה לִמְנוֹת מִן פָּסוּק "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ" שֶׁנֶּאֱמַר בְּחֹדֶשׁ תַּמּוּז אַחַר אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהוֹרִיד הַלּוּחוֹת, אָז יִהְיֶה מִכָּוָן הַמִּסְפָּר עֲשָׂרָה חֳדָשִׁים עַד הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁל שָׁנָה הַשֵּׁנִית, כִּי אָז נִשְׁלְמוּ הַנִּשּׂוּאִין וְכָתַב לָהּ ה' כְּתוּבָּה לֵידַע מֵאֵיזוֹ זְמַן תִּטְרוֹף הַלְּקוּחוֹת, כִּי נִשְׁתַּעְבְּדוּ לָהֶם בַּכְּתוּבָּה אַרְצוֹת שֶׁבַע אֻמּוֹת, שֶׁאִם בְּחֶטְאָם יִגְלוּ מִן הָאָרֶץ יוּכְלוּ לַחֲזוֹר וְלִטְרוֹף מִיָּדָם וְלוֹמַר זְמַן שְׁטָרֵנוּ קוֹדֵם. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן "בְּאֹהֶל מוֹעֵד", כִּי הוּא זְמַן הַנִּשּׂוּאִין לְשֶׁבֶת בָּיִת. וְכֵן הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (כו:) שְׁנֵי זְמַנִּים אֵלּוּ, וְדָרְשׁוּ: "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ" זוֹ מַתַּן תּוֹרָה, "וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ" זֶה בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כִּי בִּשְׁנֵי זְמַנִּים אֵלּוּ נִשְׁלַם הַזִּוּוּג. וְהִזְכִּיר "בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ" מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר, וּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַזִּוּוּג דּוֹמֶה בְּדוֹמֶה, נֶאֱמַר "שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וּכְדַעַת הַמִּדְרָשׁ (במ"ר א ט) הָאוֹמֵר שֶׁכְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ" (ד"ה א' כט יא), כָּךְ נָתַתִּי לָכֶם תִּלּוּי רֹאשׁ כּוּ', וּמַה עִנְיָן זֶה לְכָאן, אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַזִּוּוּג דּוֹמֶה בְּדוֹמֶה כְּבֵיכוֹל.

פסוק ב

שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ וְגוֹ'. אַף עַל פִּי שֶׁרַשׁ"י פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא לְשׁוֹן קַבָּלַת חֶשְׁבּוֹן (שמות ל יב), מִכָּל מָקוֹם הִזְכִּירוּ בִּלְשׁוֹן שְׂאוּ, כִּי תִשָּׂא, נָשֹׂא, כִּי מִצַּד הַמִּסְפָּר יְנַטְּלֵם וִינַשְּׂאֵם בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם מִסְפָּר פְּרָטִי, כְּמוֹ הַקֹּשׁ הַזֶּה שֶׁאֵין דֶּרֶךְ בַּעַל הַגֹּרֶן לָתֵת לוֹ מְנָיָן, כָּךְ אֵין לָאֻמּוֹת הַשְׁגָּחָה פְּרָטִית כִּי אִם כְּלָלִית לְקִיּוּם הַמִּין, כִּשְׁאָר בְּהֵמוֹת וְחַיְתוֹ אֶרֶץ. אֲבָל כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל מֻשְׁגָּח בִּפְרָטִיּוּת, וְאַפִלּוּ אֶחָד מֵהֶם חָשׁוּב כְּאִמָּה שְׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם יט כא): "וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב", וְאַפִלּוּ אֶחָד מֵהֶם שֶׁיִּפּוֹל דּוֹמֶה כִּי רַב הוּא. עַל כֵּן נָתַן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִסְפָּר כְּמוֹ לַכּוֹכָבִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיה מ כו): "הַמּוֹצִיא

בְּמִסְפַּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקָּרֵא", כָּךְ נֶאֱמַר כָּאן "בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת" וְגוֹ' לְהוֹרוֹת שֶׁמַּצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד (דניאל יב ג) וְכָל אֶחָד יֵשׁ לוֹ הַשְׁגָּחָה פְּרָטִית. וּמַה שֶּׁמַּקְשֶׁה (ביומא כב:) קְרָאֵי אַהֲדָדֵי, כְּתִיב (הושע ב א): "וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מִסְפָּר, וְאַחַר כָּךְ כְּתִיב: "כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר", כְּפִי הַפְּשָׁט אֵין זֶה קוּשְׁיָא, כִּי אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַדַּאי יֵשׁ לָהֶם מִסְפָּר, כַּכּוֹכָבִים שֶׁמּוֹצִיאָן וּמַכְנִיסָן בְּמִסְפָּר כָּךְ יֵשׁ לָהֶם מִסְפָּר, לְהוֹרוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁגִּיחַ עַל כָּל אֶחָד בִּפְרָטוּת. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר", הַיְינוּ אֵצֶל בְּנֵי הָאָדָם, שֶׁבְּוַדַּאי לֹא יוּכְלוּ לִסְפּוֹר אוֹתָם לְגֹדֶל רִבּוּיָם.

כָּל זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם. פֵּרֵשׁ רַשׁ"י עַל יְדֵי שְׁקָלִים. וְהַרְבֵּה מִן הַמְפָרְשִׁים חָלְקוּ עָלָיו וְאָמְרוּ שֶׁמִּסְפַּר זֶה הָיָה בְּלֹא שְׁקָלִים, וּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ, שֶׁאָמַר "לְגֻלְגְּלֹתָם". וְחָשְׁבוּ לְתָרֵץ לָמָּה דָּוְקָא מִסְפָּר רִאשׁוֹן הָיָה עַל יְדֵי שְׁקָלִים, לְפִי שֶׁהָיוּ צְרִיכִין אָז לַעֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. וְתֵרוּץ זֶה דָּחוּק. וְנִרְאֶה לִי שֶׁוַּדַּאי טַעַם הַשְּׁקָלִים הָיוּ לְהַצִּיל מִן עֵין הָרַע הַשּׁוֹלֶטֶת בְּדָבָר מָנוּי, וְדָוְקָא בְּמִנְיָן שֶׁהוּא דָּבָר חָדוּשׁ, דֶּרֶךְ מָשָׁל שֶׁבִּזְמַן שֶׁרוֹאִין מֵאָה זְהוּבִים אֵצֶל אִישׁ עָנִי, שֶׁחֻזְקָתוֹ שֶׁאֵין לוֹ, יוֹתֵר הָעַיִן הָרַע שׁוֹלֶטֶת בּוֹ מִמָּה שֶׁרוֹאִין אֵצֶל הֶעָשִׁיר אֶלֶף זְהוּבִים, כִּי כְּבָר הוּחְזַק בְּאִישׁ אָמִיד. כָּךְ יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם הָיוּ מוּחְזָקִים בְּמִתֵּי מִסְפָּר, כִּי בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ מִצְרַיְמָה וְנִתְמַעֲטוּ שָׁמָּה מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן וְהַשְׁלָכַת הַבָּנִים לַיְאוֹר, וּפִתְאוֹם נִמְצְאוּ בְּמִסְפָּר רִאשׁוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף לְבַד מִטֶּה וְנָשִׁים, וַדַּאי הָיָה בַּפַּעַם הַהוּא מָקוֹם לְחוּשׁ לְעַיִן הָרַע. מַה שְּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר מִסְפָּרִים, כִּי כְּבָר הוּחְזְקוּ בְּעַם רַב וְעָצוּם. וְעַל כֵּן מָנְאָם דָּוִד הַמֶּלֶךְ בְּלֹא חֲצָאֵי שְׁקָלִים, כִּי וַדַּאי לֹא עָבַר עַל מִצְוַת הַתּוֹרָה, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב אוֹמֵר "רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי" (מלכים א טו ה). אֶלָּא שֶׁמִּצְוַת הַשְּׁקָלִים לֹא הָיְתָה כִּי אִם לְמִסְפָּר רִאשׁוֹן, כִּי בּוֹ הָיָה יוֹתֵר בֵּית מֵחוּשׁ שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ נֶזֶק מִן עֵין הָרַע, הֵן בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע כָּאָמוּר, הֵן מִצַּד הָעֹנֶשׁ, כִּי הָיָה הַמִּסְפָּר הַהוּא קָרוֹב לְמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל, וְהָיָה הַדִּין נוֹתֵן שֶׁיִּפְּלוּ רַבִּים מֵהֶם מִצַּד עֹנֶשׁ הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, וּכְשֶׁנּוֹדַע עַל יְדֵי הַמִּסְפָּר שֶׁנִּשְׁאֲרוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף יִהְיֶה הַדָּבָר חָדוּשׁ וְשָׁלְטָא בְּהֶם עַיְנָא בִּישָׁא, כִּי הַחֵטְא מְסַיֵּעַ לָזֶה. עַל כֵּן הָיוּ צְרִיכִין אָז לְכַפָּרָה עַל נַפְשׁוֹתָם וּלְהַצִּילָם מֵעַיִן הָרַע, מַה שְּׁאֵין כֵּן בְּכָל הַמִּסְפָּרִים.

פסוק ג

מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה וְגוֹ'. אִם מִסְפָּר זֶה הָיָה בַּעֲבוּר הַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה, לָמָּה אָמַר "כָּל יוֹצֵא צָבָא" מָה עִנְיָן יוֹצֵא צָבָא לְהַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה שֶׁהָיָה צָרֵךְ מִסְפָּר זֶה לֵידַע אִם יֵשׁ שָׁם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף לְכָל מַחֲנֵה שְׁכִינָה מִן עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה מַחֲנוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ דּוּגְמַת צְבָאוֹת שֶׁל מַעְלָה, שֶׁפִּיר קָאָמַר "כָּל יוֹצֵא צָבָא", וְהוּא הָרָאוּי

לִהְיוֹת כְּאֶחָד מִצְּבָא הַמָּרוֹם, כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (שמות רבה טו ו) שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרָאוּ צְבָאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יב מא): "יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת ה'" כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמַּלְאָכִים נִקְרָאוּ צְבָאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לז טז): "ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים".

וּפְשׁוּטוֹ הוּא שֶׁיּוֹצֵא צָבָא הַיְינוּ לַמִּלְחָמָה. כִּי אִלּוּ לֹא חָטְאוּ בַּמְרַגְּלִים הָיוּ נִכְנָסִין לָאָרֶץ מִיָּד. וְאַף עַל פִּי שֶׁלִּפְעָמִים יֵשׁ בֶּן חַיִל בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרִים שָׁנָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא בִּגְבוּרַת אִישׁ יַחְפּוֹץ ה', כִּי אִם בִּזְכוּתְךָ תַּלְיָא מִלְּתָא, וְכָל בֶּן עֶשְׂרִים מִצַּד הֱיוֹתוֹ בַּר עֶנְשִׁין בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה אֵז בְּיוֹתֵר הוּא מְדַקְדֵּק בְּמַעֲשָׂיו, וּמִסְתַּמָּא יֵשׁ לוֹ אֵז יוֹתֵר זְכֻיּוֹת שֶׁיְּגִינוּ בַּעֲדוֹ בַּמִּלְחָמָה, שֶׁהֲרֵי הַכֹּהֵן מַכְרִיז מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ יֵלֵךְ וְיָשׁוֹב לְבֵיתוֹ, וְכָל פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים מִסְתַּמָּא אֵינוֹ מְדַקְדֵּק כָּל כָּךְ בְּמַעֲשָׂיו וְאֵין לוֹ כָּל כָּךְ זְכֻיּוֹת שֶׁיַּכְרִיעוּ עַל חוֹבוֹתָיו.

פסוק ד

וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו הוּא. מִדְּקָאָמַר "אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה" מָה חָזַר וְאָמַר "אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו הוּא". וְקָרוֹב לוֹמַר שֶׁהוּא דּוֹמֶה לְמַה שֶׁכָּתְבוּ הַמְפָרְשִׁים בַּפָּסוּק "דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית מט טז), שֶׁלֹּא הָיָה מַחֲנִיף לְשִׁבְטוֹ שֶׁנִּקְרְאוּ עַמּוֹ אֶלָּא הָיָה דָּן אוֹתָם כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כְּאֶחָד מִן שְׁאָר שְׁבָטִים, כָּךְ נְשִׂיאִים אֵלּוּ הָיוּ כְּשֵׁרִים, וְהָיָה כָּל אֶחָד "אִישׁ לַמַּטֶּה", לְכָל הַשֵּׁבֶט הָיָה כְּאִישׁ גִּבּוֹרְתוֹ לְנָהוֹג עֲלֵיהֶם נְשִׂיאוּתוֹ בְּרָמָה, וְלֹא זוֹ לְכָל הַשֵּׁבֶט הָרְחוֹקִים קְצָת מִמֶּנּוּ, אֶלָּא אֲפִלּוּ הָיָה "רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו" הַקְּרוֹבִים אֲלָיו בְּיוֹתֵר, גַּם לָהֶם הָיָה לְרֹאשׁ לְנָהוֹג נְשִׂיאוּת עֲלֵיהֶם.

וּמַה שֶּׁלֹּא נִזְכְּרוּ הַנְּשִׂיאִים בְּמִסְפָּר רִאשׁוֹן, לְפִי שֶׁעַכְשָׁיו הָיָה מְחַלְּקָם לְאַרְבָּעָה דְּגָלִים וְכָל נָשִׂיא הָיָה צָרִיךְ לֵידַע מִי וּמִי הַהוֹלְכִים וְחוֹנִים עַל דִּגְלוֹ. וְאַהֲרֹן לֹא נִזְכַּר בְּמִסְפָּר רִאשׁוֹן לְפִי שֶׁהָיָה לֵידַע הַנּוֹתָרִים מִנִּפְילַת מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל אֲשֶׁר אַהֲרֹן הָיָה סִבָּתוֹ, עַל כֵּן לֹא הָיָה שָׁמָּה כִּי אִם כָּאן בְּהַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה אֲשֶׁר אַהֲרֹן סִבָּה לָהּ עַל יְדֵי הַקְּרְבָּנוֹת.

פסוק מט

אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְגוֹ'. אִם לֹא יִפְקֹד אוֹתָם פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִקְבֹּל סְכוּם מִנְיָנָם, מָה תַּלְמוּד לוֹמַר "וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּמָה הָיָה הַמִּקְרָא חָסֵר בְּאָמְרוֹ "אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"? וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשׁ רַשִׁ"י בְּסָמוּךְ שֶׁהָיָה הַמִּנְיָן עַל פִּי ה', כִּי הַשְׁכִינָה מַקְדֶּמֶת לְפָנָיו וּבַת קוֹל יוֹצֵאת מִן הָאֹהֶל וְאוֹמֶרֶת: כָּךְ וְכָךְ תִּינוֹקוֹת יֵשׁ בָּאֹהֶל, נוֹכַל לוֹמַר שֶׁ"בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הָאֲמוּר אֵינוֹ מוּסָב כִּי אִם עַל "וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא", כְּאִלּוּ אָמַר: אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד כְּלָל, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכָל אַךְ לְמַעֵט בָּא, כָּךְ בָּא לְמַעֵט וְלוֹמַר דַּוְקָא אַתָּה לֹא תִפְקֹד אוֹתָם לְבַדְּךָ, אֲבָל בְּצֵרוּף הַשְׁכִינָה

וְהַבַּת קוֹל תִּפְקְדֵם. לְכָךְ נֶאֱמַר: "פְּקֹד אֶת בְּנֵי לֵוִי", הַיְינוּ עַל יְדֵי הַשְּׁכִינָה, אֲבָל אַתָּה לְבַד לֹא תִּפְקְדֵם. וּמִדְּסָמַךְ לָזֶה צִוּוּי "וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדוּת", נִרְאִין הַדְּבָרִים שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהִזְכִּיר שְׂאוּ, נָשֹׂא, כִּי תִשָּׂא, הַכֹּל הוּא לְשׁוֹן מַעֲלָה וּנְשִׂיאוּת רֹאשׁ הַנִּרְאֶה בַּנִּסְפָּרִים בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל זוּלָתָם, כִּי כָּל דָּבָר חָשׁוּב וְסָפוּן יֵשׁ לוֹ מִסְפָּר.

וּבָזֶה רָאִיתִי לְתָרֵץ הַרְבֵּה שִׁנּוּיִים, כִּי בְּיִשְׂרָאֵל נֶאֶמְרוּ שְׁנֵי הַלְּשׁוֹנוֹת: "שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "תִּפְקְדוּ אוֹתָם לְצִבְאוֹתָם", וּבַלְוִיִּם לֹא הִזְכִּיר כִּי אִם לְשׁוֹן פְּקִידָה – "פְּקֹד אֶת בְּנֵי לֵוִי"; וּבַבְּכוֹרוֹת חָזַר וְהִזְכִּיר שְׁנֵיהֶם: "פְּקֹד כָּל בְּכוֹר וְגוֹמֵר, וְשָׂא אֶת מִסְפַּר שְׁמוֹתָם"; וְאֵצֶל בְּנֵי קְהָת וְגֵרְשׁוֹן הִזְכִּיר לְשׁוֹן "נְשֹׂא" וְלֹא אֵצֶל מְרָרִי, וְזֶה לְפִי שֶׁהַפְּקִידָה הַיְינוּ הַמִּסְפָּר וּ"שְׂאוּ" הַיְינוּ לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת הַמַּעֲלָה, אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל הָיוּ צְרִיכִין לָזֶה לְהַרְאוֹת חִבָּתָן נֶגֶד כָּל הָאֻמּוֹת שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְקַשׁ שֶׁאֵין לוֹ מִסְפָּר, אֲבָל הַלְוִיִּם אֵין צָרֵךְ לָהֶם לְהַרְאוֹת הִתְנַשְּׂאוּתָם עַל יְדֵי הַמִּסְפָּר, כִּי בְּלָאו הָכֵי יֵשׁ לָהֶם נְשִׂיאַת רֹאשׁ בְּמַה שֶּׁעָשָׂאם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פְּקִידִים עַל בֵּיתוֹ הַקָּדוֹשׁ. לְכָךְ אָמַר אַחַר "וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא" וְגוֹ' – "וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת הַלְוִיִּם", לוֹמַר לְךָ שֶׁמִּצַּד שֶׁנַּעֲשׂוּ פְּקִידִים יֵשׁ לָהֶם נְשִׂיאוּת זוּלַת הַמִּסְפָּר שֶׁבְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי לְגִיוֹן מֶלֶךְ הֲמָה וְכָל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בָּרַךְ ה'. אֲבָל הַבְּכוֹרִים שֶׁנִּפְסְלוּ מִן הָעֲבוֹדָה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, הֻצְרְכוּ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ עַל יְדֵי הַמִּסְפָּר, לְכָךְ פֵּרֵט אֶצְלָם שְׁנֵיהֶם. וּמַה שֶּׁכָּתַב לְשׁוֹן "נְשֹׂא" אֵצֶל בְּנֵי קְהָת וּבְנֵי גֵרְשׁוֹן, הַיְינוּ לִתֵּן לָהֶם נְשִׂיאוּת רֹאשׁ כְּנֶגֶד בְּנֵי מְרָרִי, כִּי עֲבוֹדַת שְׁנֵיהֶם יוֹתֵר מְקֻדָּשִׁים מִמַּשָּׂא בְּנֵי מְרָרִי, עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר "נְשֹׂא" אֵצֶל בְּנֵי מְרָרִי.

פרק ב

פסוק ב

אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם. מָצִינוּ בְּכַמָּה מְדָרְשִׁים (במ"ר ב ב-ו) הַמַּגְדִּילִים מְאֹד עִנְיַן הַדְּגָלִים, וְדָרְשׁוּ עֲלֵיהֶם פָּסוּק "וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל" (תהלים כ ו), שֶׁבִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה רָאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּלְאָכִים דְּגָלִים דְּגָלִים וְנִתְאַוּוּ לִהְיוֹת דְּגָלִים כְּמוֹתָם. וּבַפָּסוּק (שיר ו י) "מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר", דָּרְשׁוּ (במ"ר ב ד) שֶׁהָיוּ הָאֻמּוֹת מִסְתַּכְּלִין בְּמַעֲלָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ תְּמֵהִים כּוּ' וְאוֹמְרִים "שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית", הַדְּבֵק בָּנוּ וּבֹא אֶצְלֵנוּ וְנַעֲשֶׂה מִמְּךְ דּוּכָסִים וְהֶגְמוֹנִים, וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִין: "מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם" (שם ז א), רוֹצֶה לוֹמַר מָה גְּדֻלָּה אַתֶּם נוֹתְנִים לָנוּ, שֶׁמָּא גְּדֻלָּה אַתֶּם יְכוֹלִין לָתֵת לָנוּ כְּמוֹ שֶׁנָּתַן אֱלֹהֵינוּ, דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה מִזְרָחָה כּוּ'. וְכָל מַשְׂכִּיל יִפָּלֵא בְּעֵינָיו, מָה קוֹל הֲמָלָה זוֹ, וּמַדּוּעַ

קוֹל הַקְּרִיָה הוֹמָה (מלכים א׳ א מא) עַל זֶה, וּמַה יְקָר וּגְדֻלָּה נַעֲשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר הִתְאַוּוּ לָהֶם כָּל כָּךְ.

וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה, שֶׁעִקַּר חֶשְׁקָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיָה לְהַרְאוֹת לְכָל הָעַמִּים כִּי שֵׁם ה׳ נִקְרָא עֲלֵיהֶם וְיִירְאוּ מֵהֶם, וְעַל יְדֵי זֶה יִשְׁאוּ דֶּגֶל הָרוֹמְמוּת וְהַנִּצָּחוֹן בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כִּי עַל יְדֵי שֶׁהֵם מְסֻבָּבִים בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת וְהַשְּׁכִינָה וְהָאָרוֹן בָּאֶמְצַע, תֵּל שֶׁהַכֹּל פּוֹנִין אֵלָיו, יִרְאוּ כָּל הָעַמִּים כִּי יֵלְכוּ בְּשֵׁם ה׳, וְזֶה הָאוֹת אֲשֶׁר אֵלָיו יְיַשְּׁרוּ עֵינֵי כָּל הַשּׁוֹכְנִים בָּעִגּוּל סָבִיב, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית לא עי״ש): לֶעָתִיד יַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַצַּדִּיקִים מָחוֹל בְּגַן עֵדֶן וּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ בָּאֶמְצַע, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו יב): ״וְהִתְהַלַּכְתִּי בְתוֹכְכֶם״, כִּי כָּל הַפָּנִיוֹת שֶׁהַצַּדִּיקִים פּוֹנִין הַכֹּל הוּא מוּל פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, וְכֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְזֶה אוֹת הַדֶּגֶל כִּי הוּא סִימָן הַנִּצָּחוֹן בַּמִּלְחָמָה, וְדֶגֶל זֶה הוּא בְּשֵׁם ה׳, כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ כִּי בְּשֵׁם ה׳. וְכֵן הַמַּלְאָכִים עַל יְדֵי שֶׁהֵם סוֹבְבִים כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ מוֹרָאָם עַל כָּל הַנִּמְצָאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב ״אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת״ (שיר ו י). כִּי עַל יְדֵי סְבִיבוּב זֶה תִּהְיֶה מוֹרָאָם עַל כָּל הָאֻמּוֹת כְּמוֹ הַמַּלְאָכִים שֶׁהַכֹּל יְרֵאִים מֵהֶם. וְעַל דְּגָלִים אֵלּוּ הֶבְטַח יַעֲקֹב שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית כח יד): ״וּפָרַצְתָּ יָמָּה״ גּוֹמֵר. לְכָךְ נֶאֱמַר ״אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת״, הַיְינוּ בְּאוֹתוֹת שֶׁמָּסַר לָהֶם אֲבִיהֶם יַעֲקֹב כוּ׳, כִּי בְּמַרְאָה נִרְאָה אֵלָיו עִנְיַן הַדְּגָלִים בַּפְּסוּק ״וּפָרַצְתָּ יָמָּה״ וְגוֹמֵר. לְכָךְ מַתְחִיל הַמִּזְמוֹר (בתהלים כ ב-ו): ״יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב״ וְגוֹמֵר, וְעַל זֶה אָמַר ״וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל״, לְשֵׁאת דֶּגֶל הָרוֹמְמוּת וְהַנִּצָּחוֹן בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת בְּשֵׁם אֱלֹהֵינוּ. לְכָךְ אָמְרוּ ״מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית״ וְגוֹמֵר, כִּי נִצָּחוֹן שֶׁלָּכֶם הוּא נִצָּחוֹן אֱנוֹשִׁי, וְכָל זֶה אֵינוֹ שָׁוֶה לִמְחֹלַת הַמַּחֲנַיִם, הַמּוֹרֶה עַל נִצָּחוֹן אֱלֹהִי, כִּי ״הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ״, כִּי הַדָּבָר בְּסָפֵק אִם מְנַצָּחִים, ״וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד״, כִּי בְּוַדַּאי נוֹצְחִים כָּל הַלּוֹחֲמִים בְּשֵׁם ה׳. וְעוֹד שֶׁהָעִקָּר חָסֵר אֶצְלָכֶם, דְּהַיְינוּ מַרְאֵה כְּבוֹד ה׳, הוּא הָאוֹת אֲשֶׁר אֵלָיו יְיַשְּׁרוּ כָּל הַשּׁוֹכְנִים סָבִיב הַמֶּרְכָּז, לְכָךְ נֶאֱמַר ״בְּאֹתֹת״, כְּדֵי לִהְיוֹת לָהֶם הַשְּׁכִינָה אוֹת אֲשֶׁר נֶגְדּוֹ יְיַשְּׁרוּ עַפְעַפֵּיהֶם.

פסוק ג

וְהַחוֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה. טַעַם לְסֵדֶר הַדְּגָלִים עַל זֶה הָאֹפֶן כְּבָר דִּבְּרוּ בּוֹ הָרִאשׁוֹנִים אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ. וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה שֶׁהֵם עַל סֵדֶר אַרְבַּע מַדְרֵגוֹת הַכּוֹלְלִים כָּל שְׁלֵמוּת אֱנוֹשִׁי, וְהֵם קִנְיַן הַחָכְמָה, וְאַחֲרֶיהָ קִנְיַן הַמִּדּוֹת, וְאַחֲרֵיהֶם קִנְיַן הַגְּבוּרָה, וְאַחַר כֻּלָּם קִנְיַן הָעֹשֶׁר, כִּי כָּךְ סִדְּרָם הָרַמְבַּ״ם, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (נדרים לח): אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה כִּי אִם עַל חָכָם, עָשִׁיר, גִּבּוֹר, וְעָנָו, כִּי הָעֲנָוָה רֹאשׁ לְכָל הַמִּדּוֹת, עַל כֵּן הַדְּגָלִים אֵלּוּ שֶׁבָּאוּ לְהַשְׁרַאת הַשְּׁכִינָה אֲשֶׁר בְּתוֹכָם, סִדְּרָם עַל זֶה הָאֹפֶן אִישׁ אִישׁ עַל

מַעֲלָתוֹ, לוֹמַר לְךָ רְאוּיִין אֵלּוּ שֶׁתִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶם הַשְּׁכִינָה, כִּי כָּל אַרְבַּע מַעֲלוֹת אֵלּוּ נִמְצְאוּ בָּהֶם.

יְהוּדָה יִשָּׂשכָר זְבוּלוּן רְאשׁוֹנָה יִסְעוּ, כִּי מֵהֶם תֵּצֵא תּוֹרָה עַל כֵּן נֶאֱמַר כֻּלָּל "קֶדֶם מְזָרָחָה" לְהוֹרוֹת כִּי מֵהֶם תֵּצֵא אוֹר הַתּוֹרָה, כִּי בִּיהוּדָה נֶאֱמַר (בראשית מט י): "לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו", אֵלּוּ רָאשֵׁי גָּלֻיּוֹת וּנְשִׂיאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (סנהדרין ה. עי"ש) וְאֵין מְחֹקֵק אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בְּמֹשֶׁה (דברים לג כא): "כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן", וּכְתִיב (משלי לא ה): "פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק". וְהַחוֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ד"ה א' יב לב): "וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים". מַטֵּה זְבוּלוּן שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שופטים ה יד): "וּמִזְּבוּלוּן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר". וְעוֹד שֶׁיִּהְיֶה מַחֲזִיק יְדֵי יִשָּׂשכָר, וְעַל כֵּן לֹא אָמַר "וְעָלָיו מַטֵּה זְבוּלוּן", כִּי לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹתוֹ טָפֵל לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר, לְהוֹרוֹת שֶׁהַלּוֹמֵד וְהַמַּחֲזִיק בַּלּוֹמְדֵיהָ שְׁקוּלִים הֵמָּה, וְנֶאֱמַר בָּהֶם "רִאשׁוֹנָה יִסָּעוּ", כִּי לָהֶם מִשְׁפַּט הָרִאשׁית בַּמִּלְחָמָה, כִּי מִלְחַמְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינָן בְּחֶרֶב וַחֲנִית כִּי אִם צְרִיכִין לִהְיוֹת חֲמוּשִׁים מְזֻיָּנִים בַּחֲמֹשָׁה חֲמֻשֵׁי תּוֹרָה שֶׁנֶּחְלְקוּ לְשִׁבְעָה סְפָרִים דְּהַיְנוּ מְזֻיָּנִים, וְהִיא כְּלוּלָה בְּמִסְפַּר עֶשְׂרִים וְשֶׁבַע אוֹתִיּוֹת כְּמִסְפַּר רֹאשֵׁי תֵּבוֹת שֶׁל יְהוּדָה יִשָּׂשכָר זְבוּלוּן, לוֹמַר לְךָ שֶׁזְּכוּת הַתּוֹרָה מְסַיַּעְתָּן בַּמִּלְחָמָה וְהֵם רֹאשׁ דֶּגֶל הַמּוֹרָה עַל הַנִּצָּחוֹן.

דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן גָּד תֵּימָנָה, שֶׁנִּקְרָא דְּרוֹם עַל שֵׁם דָּר רוֹם, שֶׁהַשֵּׁמֶשׁ דָּר בְּרוּמוֹ, כָּךְ כָּל הַנִּכְנָע בְּטֶבַע לְסוֹף הַקב"ה מַגְבִּיהוֹ. וְהַהַכְנָעָה רֹאשׁ לְכָל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וּמִדָּה זוֹ הָיְתָה אֲצֶל רְאוּבֵן כִּי הוּא הוֹדָה וְלֹא בוֹשׁ בְּמַעֲשֶׂה בִלְהָה, כְּאָמְרוּ רז"ל (עיין סוטה ז:) מִי גָּרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה כוּ', כְּמוֹ שֶׁמֵּבִיא רַשִׁ"י פָּרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה (לג ז), וְזֶה נִמְשָׁךְ מִן מִדַּת הָעֲנָוָה, כִּי כָּל גְּבַהּ רוּחַ הוּא בּוֹשׁ מִלְּהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת. וּמִן שִׁמְעוֹן הָיוּ מְלַמְּדִים וְסוֹפְרִים וַעֲנִיִּים אֲשֶׁר בָּהֶם הַהַכְנָעָה מְצוּיָה יוֹתֵר מִבְּזוּלָתָם. וְכֵן גָּד הָיָה בַּעַל צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דברים לג כא): "צִדְקַת ה' עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל", רָצָה לוֹמַר כִּי מִשְׁפָּטָיו דְּהַיְנוּ עַל פִּי שׁוּרַת הַמִּשְׁפָּט לֹא הָיָה צָרִיךְ לֵילֵךְ כִּי אִם עִם יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּרֹאשׁ הֶחָלוּץ, וְעַל צַד הַצְּדָקָה הָלַךְ לִפְנֵיהֶם כְּצִדְקַת ה' הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁמָּא מֻחֲמַת גֹּבַהּ לִבָּם הָלְכוּ בָּרֹאשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר (בראשית מט יט): "גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עֵקֶב", הַגְּדוּד הָלַךְ בַּעֲנָוָה כְּעֵקֶב זֶה הַמּוֹרָה עַל גֹּדֶר הָעֲנָוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב ד): "עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת ה'".

דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְנַשֶּׁה וּבִנְיָמִין יָמָּה וּשְׁלִישִׁים יִסָּעוּ. כִּי מַעֲלַת הַגְּבוּרָה שְׁלִישִׁית, וּכְתִיב בָּהֶם (תהלים פג): "לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִין וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ" וְגוֹ', כִּי יוֹסֵף בְּכוֹר שׁוֹר, אֲשֶׁר לוֹ הַכֹּחַ וְהַגְּבוּרָה, וּבִנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף, וְקִנְיָן זֶה הוֹלֵךְ וּפוֹחֵת, כִּי מִיּוֹם לְיוֹם

תַּשׁ כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם מִצַּד הַתְּכֵת הַלֵּחָה הַשָּׁרְשִׁית, כִּי יוֹם הַמָּוֶת מַתְחִיל מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ. עַל כֵּן חֲנִיָּתָם לְרוּחַ מַעֲרָבִי כִּי בְּאוֹתוֹ רוּחַ הַשֶּׁמֶשׁ הוֹלֵךְ וְחָסֵר.

דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן אֲשֶׁר נַפְתָּלִי צָפוֹנָה. אֲשֶׁר מִשָּׁם זָהָב יֵאֵתֶה, וּשְׁלָשְׁתָּן הָיוּ בַּעֲלֵי עֹשֶׁר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מט כ): "מֵאָשֵׁר שְׁמֶנָה לַחְמוֹ", וּכְתִיב (דברים לג כג): "נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַת ה'" הִיא תַּעֲשִׁיר. וְשֵׁבֶט דָּן עָשָׂה עֶגְלֵי זָהָב בַּעֲבוּר רֹב זָהָב שֶׁהוּשְׁפַּע לָהֶם, וְעַל כֵּן הָיָה מְאַסֵּף לְכָל הַמַּחֲנוֹת. וְקִנְיָן זֶה הַפְּחוּת שֶׁבְּכֻלָּם, לְכָךְ נֶאֱמַר בּוֹ "לַאֲחֹרוֹנָה יִסָּעוּ". וּפְנִיַּת כֻּלָּם אֶל הַשְּׁכִינָה שֶׁבָּאֶמְצַע כִּי כֻלָּם כְּאֶחָד טוֹבִים כְּשֶׁמְּשַׁמְּשִׁין בָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם. וִיהוּדָה רֹאשׁ דֶּגֶל כִּי הוּא מֶלֶךְ וְנִקְרָא גּוּר אַרְיֵה, עַל כֵּן דִּינוֹ לֵילֵךְ בָּרֹאשׁ בַּמִּלְחָמָה. וְכֵן דָּן גּוּר אַרְיֵה הֲלַךְ בָּאַחֲרוֹנָה, כִּי עִקַּר הַמִּלְחָמָה פָּנִים וְאָחוֹר. וּרְאוּבֵן בְּכוֹר רֹאשׁ דֶּגֶל, וְכֵן אֶפְרַיִם רֹאשׁ דֶּגֶל כִּי יוֹסֵף הַבְּכוֹר.

פרק ג

פסוק א

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וְגוֹ'. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְפִי שֶׁמֹּשֶׁה לִמְּדָם תּוֹרָה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ יְלָדָם וְנַעֲשׂוּ תּוֹלְדוֹתָיו בְּיוֹם שֶׁדִּבֵּר ה' אִתּוֹ בְּהַר סִינַי. וְקָשֶׁה דְּאִם כֵּן כָּל יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדוֹתָיו כִּי לְכֻלָּם לִמֵּד תּוֹרָה. וְעוֹד לָמָּה חָזַר "וְאֵמַר אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן" וְלֹא הִזְכִּיר אֶת מֹשֶׁה. וְנִרְאֶה לִי לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט כ): "וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף ה' מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ", וְאֵין הַשְׁמָדָה אֶלָּא כְּלָיוֹן בָּנִים כוּ', כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת עֵקֶב (ט כ) וְהוֹעִילָה תְּפִלַּת מֹשֶׁה לְחָצְיָן, נִמְצָא שֶׁאוֹתָן שְׁנֵי בָּנִים שֶׁהִצִּיל מֹשֶׁה בִּתְפִלָּתוֹ דּוֹמֶה כְּאִלּוּ יְלָדָם וְנַעֲשׂוּ תּוֹלְדוֹתָיו בְּיוֹם דִּבֵּר ה' אֶת מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי "לֵךְ רֵד" וְגוֹ' (שמות לב ז), וְאַחַר כָּךְ הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם בָּהָר וְנָעְתַּר לוֹ ה' שָׁם עַל הָהָר. וּכְשֶׁאָמַר "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה" הִזְכִּיר מֹשֶׁה בַּעֲבוּר אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר שֶׁהִצִּיל מִן הַמִּיתָה. וּמַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ: "אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן", וְלֹא הִזְכִּיר מֹשֶׁה, אָמַר כְּלַפֵּי נָדָב וַאֲבִיהוּא, כִּי אוֹתָם לֹא הִצִּיל מִן הַמִּיתָה. וּבָזֶה מְיוּשָׁב מַה שֶּׁהִזְכִּיר כָּאן מִיתַת נָדָב וַאֲבִיהוּא וְהִשְׁאֲרוּת אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **"וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם"**, וְאִיתָא לְמַאן דְּאָמַר שֶׁמֵּתוּ בַּעֲוֹן שֶׁלֹּא הָיוּ לָהֶם בָּנִים (יבמות סד), כְּבָר פֵּרַשְׁנוּ פָּרָשַׁת שְׁמִינִי (י יא) שֶׁבַּעֲבוֹדָה זָרָה כָּךְ הַמִּדָּה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבֵּעִים. וְרוֹצֶה לוֹמַר לְפָעָמִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַמְתִּין עַד דּוֹר שֵׁנִי וְלִפְעָמִים עַד דּוֹר שְׁלִישִׁי אוֹ רְבִיעִי, וְאִלּוּ הָיָה לָהֶם בָּנִים אֲז לְכִבּוֹדוֹ שֶׁל אַהֲרֹן הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַמְתִּין עוֹד דּוֹר אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם, אַךְ מֵאַחַר שֶׁבָּנִים לֹא הָיוּ לָהֶם הָיָה הָעִנְיָן מֻכְרָח לִפְקֹד הֶעָוֹן עֲלֵיהֶם.

פסוק יג

כִּי לִי כָל בְּכוֹר וגו'. שׁוֹאֵל אֲנִי שְׁאֵלָה אַחַת וְזֶה תְּאֳרָהּ, אִם נָתַן ה' לַלְוִיִּם בְּמִנּוּי זֶה מַעֲלָה וּשְׁרָרָה, כִּי הִבְדִּיל אוֹתָם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְעָמֹד לְשָׁרֵת לְפָנָיו, אִם כֵּן מַהוּ שֶׁאָמַר "כִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי" וְגוֹ', וְכִי בַּזְּמַן הַהוּא נָתַן ה' לַבְּכוֹרִים שְׁרָרָה זוֹ, הֲלֹא גַּם מִימֵים קַדְמוֹנִים הָיְתָה הָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת. וְעוֹד שֶׁבְּיוֹם הַכּוֹתוֹ כָּל בְּכוֹר לֹא נָתַן לַבְּכוֹרִים שׁוּם שְׁרָרָה, וְאַדְרַבָּה הֵטִיל עֲלֵיהֶם עֹל הַפִּדְיוֹן וְחִיְּבָם לִתֵּן חֲמִשָּׁה סְלָעִים בַּעֲבוּר שֶׁהִצִּילָם מִמַּכַּת בְּכוֹרוֹת. וְאִם כֵּן מָה עִנְיַן קִדּוּשׁ הַבְּכוֹרוֹת לְקִדּוּשׁ הַלְוִיִּם, כִּי לַלְוִיִּם נָתַן מַעֲלָה וּשְׁרָרָה, וְעַל הַבְּכוֹרוֹת הֵטִיל עֹל הַפִּדְיוֹן. וְאִם נֹאמַר שֶׁהֵטִיל עַל הַלְוִיִּם עֲבדוּת בְּמָה שֶׁיַּעַמְדוּ לִפְנֵי אַהֲרֹן וְשֶׁרְתוּ אוֹתוֹ, וּכְתִיב "נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לוֹ", וּלְפִי זֶה שַׁפִּיר קָאָמַר "כִּי לִי כָל בְּכוֹר" וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁבְּאוֹתוֹ זְמַן הָיָה הַדִּין נוֹתֵן לְהָטִיל עֲבדוּת זֶה עֲלֵיהֶם, מִכָּל מָקוֹם קָשֶׁה לָמָּה יָטִיל ה' עֲבדוּת זֶה עַל הַלְוִיִּם, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא נִפְסְלוּ בָּעֶגֶל יָטִיל עֲלֵיהֶם עֲבדוּת זֶה.

אָמְנָם לִבִּי לֹא כֵן יָדַמָּה, כִּי בְּוַדַּאי שְׁרָרָה נָתַן ה' לַלְוִיִּם וְלֹא עֲבדוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר טז ט): "הַמְעַט מִכֶּם כִּי הִבְדִּיל ה'" וְגוֹ', וּלְפָנִים הָיְתָה עֲבוֹדָה זוֹ בַּבְּכוֹרוֹת וְנִפְסְלוּ בָּעֶגֶל וְנִתְּנָה לַלְוִיִּם. אַךְ שֶׁהָיָה גָּלוּי לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁכָּל בְּכוֹר יִתֵּן לֵוִי תַּחְתָּיו, מִכָּל מָקוֹם סוֹף שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ רע"ג בְּכוֹרִים שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַעֲמִיד בִּמְקוֹמָם לְוִיִּם וְיִצְטָרְכוּ לְפִדְיוֹן חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת. וְיֵשׁ כָּאן מָקוֹם לָלוּן אֶל הַבְּכוֹר וְלוֹמַר, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁאֵין כָּאן בִּמְקוֹמִי לֵוִי אֶצְטָרֵךְ לִתֵּן חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים, וְכִי לֹא דַי בָּזוֹ שֶׁקִּנַּסַנִי לְפָסְלֵנִי מִן הָעֲבוֹדָה, וְלָמָּה זֶה אֶתֵּן עוֹד תְּמוּרָתִי חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים. עַל זֶה אָמַר: "כִּי לִי כָל בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי" וְגוֹ', עַל כֵּן דִּין יֵשׁ לִי עֲלֵיהֶם מֵאָז וְגַם עַתָּה לְהָטִיל עֲלֵיהֶם פִּי שְׁנַיִם מִן הַקְּנָסוֹת, אֶחָד בַּעֲבוּר חוֹב יָשָׁן שֶׁיֵּשׁ לִי עֲלֵיהֶם שֶׁהִצַּלְתִּים מִן הַמָּוֶת, וְאֶחָד בַּעֲבוּר שֶׁחָטְאוּ בָּעֶגֶל. וּפֵרוּשׁ זֶה נָכוֹן מִצַּד הָעִנְיָן.

פסוק לט

שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף. כְּבָר אָמַרְנוּ לְפִי שֶׁהֵם מַחֲנֵה שְׁכִינָה וְאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בְּפָחוֹת מֵעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף, עַל כֵּן מִעָטָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהֶעֱמִידָם עַל מִסְפָּר זֶה לְהוֹרוֹת שֶׁאֵין מַחֲנֵה שְׁכִינָה פְּחוּתָה מֵעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף. וְהָרַמְבַּ"ן כָּתַב לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ בְּכָלַל עִנּוּי מִצְרַיִם עַל כֵּן לֹא הָיוּ בִּכְלַל הָרִבּוּי, כִּי כָל מִי שֶׁהָיָה בִּכְלַל "פֶּן יִרְבֶּה" הָיָה בִּבְרָכַת "כֵּן יִרְבֶּה". אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ, מִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה לְהוֹסִיף בּוֹ בֵּאוּר, כִּי לֹא הִרְבָּה אוֹתָם ה' נֶגֶד הַטָּבַע רַק כְּדֵי לְהַפֵּר עֲצַת גּוֹיִם אֲשֶׁר בִּקְּשׁוּ לְהַמְעִיטָם עַל יְדֵי הָעִנּוּי, וְרָצָה ה' שֶׁיִּבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יְזִמוּ לַעֲשׂוֹת, וְאַדְרַבָּה הִרְבָּה אוֹתָם חוּץ מִן הַטֶּבַע כִּי הוֹלִידוּ שִׁשָּׁה בְכָרַס אֶחָד. אֲבָל שֵׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא הָיָה בִּכְלַל הָעִנּוּי, עַל כֵּן לֹא הָיָה צָרִךְ לְהַרְבּוֹתָם כְּנֶגֶד

הַטָּבַע, וּפָרוּ וְרִבוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָעוֹלָם. וְזֶה בֶּאֱמֶת טַעַם נָכוֹן, וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּהוּ דַּעַת הָרַמְבַּ"ן. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלְּכָךְ לֹא נִתְרַבּוּ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נָקֵל לְיִשְׂרָאֵל לְפַרְנְסָם. וְזֶה טַעַם רָחוֹק, כִּי אֵין מַעֲצוֹר לַה' לְהוֹשִׁיעַ וּלְפַרְנֵס מְשָׁרְתָיו עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהָיָה הָאָרוֹן מְכַלֶּה בָּהֶם, וְהַיְינוּ אֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא דַּעַת הָרַמְבַּ"ן שֶׁהִזְכִּירָנוּ וּכַמְבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת וַיֵּצֵא (כט לד) בַּפָּסוּק "עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֵוִי". וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יִהְיוּ כֻּלָּם צַדִּיקִים, עַל כֵּן הֶעֱבִיר רַבִּים מֵהֶם מִן הָעוֹלָם וְנִשְׁאֲרוּ קַב וְנָקִי, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כָּל הָעוֹסְקִין עִם הָאָרוֹן צַדִּיקִים. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה הָאָרוֹן מְכַלֶּה בָּהֶם.

וְלִי נִרְאֶה לְפִי שֶׁמָּצִינוּ בִּגְזֵרַת פַּרְעֹה, שֶׁגֵּרֵשׁ עַמְרָם אֶת אִשְׁתּוֹ וְעָמַד זְמַן רַב בְּלֹא פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, שֶׁהֲרֵי בַּת ק"ל שָׁנָה הָיְתָה יוֹכֶבֶד כְּשֶׁעָשָׂה בָּהּ לְקוּחִין שְׁנִיִּים, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב): עָמְדוּ כֻּלָּם וְגֵרְשׁוּ נְשׁוֹתֵיהֶם, מִסְתַּמָּא לֹא כָּל יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כֵן, כִּי אֵיךְ הָיוּ יְכוֹלִין לַעֲמֹד זְמַן רַב בְּלֹא אִשָּׁה, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם יא:) בְּזִכּוּת נָשִׁים צִדְקָנִיּוֹת נִגְאֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ כוּ', וּמַסִּיק שָׁם כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשׂוּ לְבַעֲלֵיהֶן כְּשֶׁהָיוּ בַּעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ, שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁהַבְּעָלִים לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לַעֲמֹד זוּלַת הַנָּשִׁים. וְעוֹד מַסִּיק שָׁם שֶׁהָיוּ פָּרִים וְרָבִים בַּשָּׁדֶה, שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַגְּזֵרָה לֹא גֵּרְשׁוּ נְשׁוֹתֵיהֶם. אֶלָּא וַדַּאי מָה שֶּׁמַּסִּיק עָמְדוּ כֻּלָּם וְגֵרְשׁוּ נְשׁוֹתֵיהֶם, הַיְינוּ כָּל בְּנֵי שֵׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא הָיוּ בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד, וּמִכָּל מָקוֹם הָיוּ יְרֵאִים מִן גְּזֵרַת "כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ", שֶׁהֲרֵי עַל יוֹם אֶחָד צִוָּה אֲפִלּוּ עַל בְּנֵי הַמְצְרִים, עַל כֵּן יָרְאוּ גַּם הֵמָּה פֶּן יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם כּוֹס זֶה, וְעָמְדוּ רֹב שֵׁבֶט לֵוִי זְמַן רַב בְּלֹא נָשִׁים כְּמוֹ שֶׁעָמַד עַמְרָם זְמַן רַב בְּלֹא אִשָּׁה. וְעַל כֵּן הָיָה שֵׁבֶט לֵוִי מְתֵי מִסְפָּר. וְזֶה טַעַם נָכוֹן וּמִתְיַשֵּׁב עַל הַלֵּב יוֹתֵר מִכֻּלָּם. וּבָחַר ה' בָּהֶם מִצַּד הֱיוֹתָם מוּעָטִים, כִּי כֵן מָצִינוּ בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בוֹחֵר בַּמּוּעָט, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים ז ז): "לֹא מֵרֻבְּכֶם וְגוֹ' כִּי אַתֶּם הַמְעַט". וְכֵן בְּשָׁלֹשׁ מִשְׁפָּחוֹת אֵלּוּ גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי, הָיָה מְרָרִי מְרֻבֶּה בְּאֶכְלוּסִין, עַל כֵּן נִתְרַחֵק מִן מַשָּׂא שֶׁל הַקֹּדֶשׁ וְנִתַּן לַמּוּעָטִים. וְדָבָר זֶה מְבֹאָר מֵעַצְמוֹ.

פרק ד

פסוק כב

נְשֹׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן. הָיָה לוֹ לְמִנּוֹת תְּחִלָּה אֶת בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן הַבְּכוֹר. וּמָה שֶּׁרָצוּ לְתַקֵּן זֶה בְּמִדְרָשׁ רַבָּתִי (ו א) לוֹמַר שֶׁלְּפִי שֶׁנִּמְסַר מַשָּׂא הָאָרוֹן אֶל קְהָת עַל כֵּן מָנָאוֹ תְּחִלָּה לִכְבוֹד הָאָרוֹן, הֵיא גּוּפָא קַשְׁיָא, לָמָּה לֹא מָסַר מַשָּׂא הָאָרוֹן אֶל הַבְּכוֹר לְכַבְּדוֹ בְּיֶתֶר שְׁאֵת וְעֹז הַתּוֹרָה אֲשֶׁר לָהּ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה.

וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה, שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְאוֹת שֶׁכָּבוֹד חֲכָמִים יִנָּחֲלוּ, כְּדֵי לְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם שֶׁיְּכַבְּדוּ אֶת לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה וְלִקְרֹא לִקְדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד לְקַדְּשׁוֹ בְּכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה, כְּדֶרֶךְ שֶׁמָּנָה אֶת קְהָת תְּחִלָּה בַּעֲבוּר מַשָּׂא דְּבַר ה' אֲשֶׁר אִתּוֹ. וְאִלּוּ הָיָה נוֹתֵן הָאָרוֹן לְגֵרְשׁוֹן הַבְּכוֹר, הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁבַּעֲבוּר הַבְּכוֹרָה מָנָאוֹ תְּחִלָּה וְלֹא הָיִיתִי תּוֹלֶה הַחֲשִׁיבוּת בְּמַשָּׂא הָאָרוֹן. עַל כֵּן מָסַר הָאָרוֹן אֶל קְהָת וּמָנָאוֹ תְּחִלָּה, וְיָדְעוּ הַכֹּל לָתֵת כָּבוֹד לַתּוֹרָה וּלְלוֹמְדֶיהָ. אַף מִדְּסָמַךְ בַּעַל הַמִּדְרָשׁ עִנְיָן זֶה לְפָסוּק "יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים" (משלי ג טו) כִּדְאִיתָא בְּרַבָּתִי, וַדַּאי כַּוָּנָתוֹ לְהוֹרוֹת שֶׁכָּתֶר תּוֹרָה הֻפְקַר לַכֹּל, וְעַל כֵּן לֹא נִתַּן הָאָרוֹן אֶל הַבְּכוֹר שֶׁלֹּא יְהֵא תִּפְאַרְתּוֹ לוֹמַר אֲנִי רָאוּי לְכֶתֶר תּוֹרָה יֶתֶר מִזּוּלָתִי, אֶלָּא הַכֹּל שָׁוִין בָּהּ. לְכָךְ נֶאֱמַר יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים, הַיְינוּ מִכֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּכְנָס לִפְנֵי וְלִפְנִים, כִּי לְכֶתֶר כְּהֻנָּה אֵין זוֹכֶה כִּי אִם מִי שֶׁהוּא מִזֶּרַע אַהֲרֹן, אֲבָל כֶּתֶר תּוֹרָה הֻפְקַר לַכֹּל וְהַכֹּל זוֹכִין אֵלָיו. וְיָקָרָה הִיא מִפְּנִינִים מִכֶּתֶר מַלְכוּת שֶׁיֵּשׁ לוֹ זָהָב וְרֹב פְּנִינִים וְאֵין זוֹכֶה בּוֹ כִּי אִם מִי שֶׁהוּא מִזֶּרַע דָּוִד, אֲבָל לְכֶתֶר תּוֹרָה הַכֹּל זוֹכִין. וּמִטַּעַם זֶה דָּרַשׁ בְּרַבָּתִי "יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים" – מִן הַבְּכוֹרָה, כִּדְאִיתָא "וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל" (רות ד ז), כִּי אֶל הַבְּכוֹרָה אֵין זוֹכֶה כִּי אִם מִי שֶׁנּוֹלַד רִאשׁוֹנָה, אֲבָל לַתּוֹרָה הַכֹּל זוֹכִין. דָּבָר אַחֵר לָכֵן לֹא נִתַּן מַשָּׂא הָאָרוֹן אֶל הַבְּכוֹר, שֶׁלֹּא תָּזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו בְּיוֹתֵר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים הַטַּעַם לְפִי שֶׁמִּן קְהָת יָצְאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מְקַבְּלֵי הַתּוֹרָה.

גַּם הֵם. בִּשְׁתֵּי תֵּיבוֹת אֵלּוּ חָתַם הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁעַל כָּל פָּנִים יִסְפֹּר תְּחִלָּה אֶת בְּנֵי קְהָת וְאַחַר כָּךְ יִסְפֹּר וְיִמְנֶה אֶת בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן גַּם הֵם. וְאִלְמָלֵא מִקְרָא זֶה כָּתוּב, הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ לִמְנוֹת בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן תְּחִלָּה כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּמָה שֶּׁצִּוָּה תְּחִלָּה שֶׁיִּמְנֶה אֶת בְּנֵי קְהָת לֹא כְּדֵי לְהַקְדִּימוֹ בַּמִּסְפָּר אֶלָּא בַּעֲבוּר חֲשִׁיבוּת הָאָרוֹן הִזְכִּירוֹ תְּחִלָּה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו שֶׁבְּרֹאשׁ כֹּל אָמַר: "וְעָשׂוּ אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים" (שמות כה י), וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַמִּשְׁכָּן. וּבַעֲשִׂיָתָם עָשָׂה בְּצַלְאֵל תְּחִלָּה מִשְׁכָּן וְאַחַר כָּךְ כֵּלִים. אִם כֵּן וַדַּאי מָה שֶׁהִזְכִּיר הָאָרוֹן תְּחִלָּה לֹא כְּדֵי לְהַקְדִּימוֹ בַּעֲשִׂיָה אֶלָּא לִכְבוֹד הָאָרוֹן וַחֲשִׁיבָתוֹ הִקְדִּימוֹ. כָּךְ הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁלִּכְבוֹד הָאָרוֹן שֶׁהָיָה מַשָּׂא בְּנֵי קְהָת הִקְדִּים תְּחִלָּה מִנּוּי שֶׁל בְּנֵי קְהָת, אֲבָל לְעוֹלָם כְּשֶׁיָּבֹא מֹשֶׁה לִשָּׂא אֶת רֹאשָׁם יִמְנֶה הַבְּכוֹר כִּבְכֹרָתוֹ תְּחִלָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר: "נָשֹׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם הֵם", מַשְׁמַע שֶׁמִּתְּחִלָּה תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת וְאַחַר כָּךְ רֹאשׁ בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן, כִּי כָּל "גַּם" מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן בָּא.

וְנֶאֱמַר לְשׁוֹן נָשֹׂא בִּבְנֵי קְהָת וּבִבְנֵי גֵּרְשׁוֹן, וְלֹא בִּבְנֵי מְרָרִי, לְפִי שֶׁהָיָה לִשְׁנֵיהֶם מַעֲלָה בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל בְּנֵי מְרָרִי. קְהָת מִצַּד מַשָּׂא הָאָרוֹן, וְגֵרְשׁוֹן מִצַּד הַבְּכוֹרָה. וְעוֹד שֶׁמַּשָּׂאוֹ הָיָה יוֹתֵר מְקֻדָּשׁ מִן מַשָּׂא בְּנֵי מְרָרִי שֶׁהָיָה הַפָּחוּת שֶׁבְּכֻלָּם, עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר אֶצְלוֹ לְשׁוֹן

נָשׂא. וּבָזֶה אָתֵי שַׁפִּיר גַּם כֵּן מָה שֶּׁאָמַר "גַּם הֵם" וְלֹא אָמַר "גַּם אוֹתָם", אֶלָּא שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר הֲלֹא גַּם הֵמָּה יֵשׁ לָהֶם יִתְרוֹן אֲשֶׁר מְצִדּוֹ הֵם רְאוּיִן לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ, וְהַיְינוּ הַבְּכוֹרָה כָּאָמוּר. וּמִטַּעַם זֶה נֶאֱמַר בְּכָל מָקוֹם "לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם", חוּץ מִבְּנֵי לֵוִי, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם "פְּקֹד אֶת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם" (במדבר ג טו), וְכָאן נֶאֱמַר "נָשׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם", טַעַם אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם, כִּי הַבְּכוֹרָה בָּאָה לְאָדָם מִצַּד אֲבוֹתָיו אִם הוּא כֹּחוֹ וְרֵאשִׁית אוֹנוֹ. וּכְשֶׁבָּא לְהַחֲלִיף הַלְוִיִּם בַּבְּכוֹרִים, הִזְכִּיר בַּלְוִיִּם "לְבֵית אֲבֹתָם" כְּאִלּוּ הָיוּ הֵמָּה הַבְּכוֹרִים אֲשֶׁר מַעֲלָתָם תְּלוּיָה בְּבֵית אֲבוֹתָם. וְכֵן כָּאן אָמַר "נָשׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן" הַבְּכוֹר "גַּם הֵם", רוֹצֶה לוֹמַר גַּם הֵם יֵשׁ לָהֶם מַעֲלָה, וּמָה הִיא הַמַּעֲלָה – "לְבֵית אֲבֹתָם", הַיְינוּ הַבְּכוֹרָה הַמִּתְיַחֶסֶת לְבֵית אֲבוֹתָם. וְאִם נַפְשְׁךָ לוֹמַר שֶׁהַקְּדֻמַת "לְבֵית אֲבֹתָם" שַׁיָּךְ דַּוְקָא אֵצֶל הַבְּכוֹרִים וְלֹא אֵצֶל הַלְוִיִּם, אָז נוּכַל לוֹמַר שֶׁלְּכָךְ הִזְכִּיר אֵצֶל הַלְוִיִּם "לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם", לְהוֹרוֹת שֶׁיִּמָּנֶה גַּם בְּכוֹרֵי הַלְוִיִּם, כִּי סָלְקָא דַּעְתָּךְ מֵאַחַר שֶׁדַּיּוֹ לַבְּכוֹר שֶׁיַּפְקִיעַ אֶת עַצְמוֹ מִן הַפִּדְיוֹן, לֹא נִתְּנוּ בְּכוֹרֵי הַלְוִיִּם תַּחַת בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן אֵין צֹרֶךְ לִמְנוֹתָם בְּחִנָּם, קָא מַשְׁמַע לָן "פְּקֹד אֶת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם", שֶׁאֲפִלּוּ הַבְּכוֹרִים שֶׁמַּעֲלָתָם מִבֵּית אֲבוֹתָם יִסְפֹּר וְיִמָּנֶה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן בִּכְלַל פִּדְיוֹן הַבְּכוֹרוֹת, מִכָּל מָקוֹם הֵם בִּכְלַל מִנּוּי עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו.

פרק ה

פסוק ב

וִישַׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְגוֹ'. אַחַר שֶׁסִּדֵּר כָּל שְׁלֹשָׁה מַחֲנוֹת אִישׁ עַל דִּגְלוֹ, עַל כֵּן הִזְכִּיר מִיָּד סֵדֶר קְדֻשַּׁת שְׁלֹשָׁה מַחֲנוֹת אֵלּוּ, כִּי הַצָּרוּעַ מְשֻׁלָּח מִן שְׁלָשְׁתָּן, וְהַזָּב חוּץ לִשְׁנַיִם, וְטָמֵא לָנֶפֶשׁ חוּץ לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה. וְסֵדֶר שִׁלּוּחַ זֶה מְסֻכָּים לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ (נשא ז י) הָאוֹמֵר: "וִישַׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ" זֶה עֲבוֹדָה זָרָה כוּ', "וְכָל זָב" זֶה גִּלּוּי עֲרָיוֹת כִּי הוּא בָּא מִשִּׁכְבַת זֶרַע, "וְכֹל טָמֵא לָנֶפֶשׁ" זֶה שְׁפִיכוּת דָּמִים כוּ', וְדָרַשׁ כָּל פָּסוּק זֶה עַל הַגִּלּוּיוֹת. וְקָשֶׁה גִּלּוּיוֹת מַאן דְּכַר שְׁמֵיהּ, וְכִי דַּעַת בַּעַל מִדְרָשׁ זֶה לְהוֹצִיא פָּסוּק זֶה מִפְּשׁוּטוֹ לְגַמְרֵי. וְנִרְאֶה שֶׁדַּעַת בַּעַל הַמִּדְרָשׁ לְתָרֵץ סְמִיכַת פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן. כִּי בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן נֶאֱמְרָה, דְּאִם לֹא כֵּן לָמָּה בָּאוּ הַטְּמֵאִים אֶל מֹשֶׁה בְּי"ד בְּנִיסָן וְאָמְרוּ "אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע" וְגוֹ' (במדבר ט ז), וְאִם כֵּן לָמָּה הֻקְבְּעָה פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן, אֶלָּא וַדַּאי אַחַר שֶׁסִּדֵּר הַמִּשְׁכָּן עַל מְכוֹנוֹ וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּתוֹכָם, בָּא לְהַזְהִירָם שֶׁלֹּא יְסַבְּבוּ סִלּוּק הַשְּׁכִינָה עַל יְדֵי שְׁלֹשָׁה רָאשֵׁי עֲבֵרוֹת אֵלּוּ הַמְסַבְּבִים הַחֻרְבָּן, עַל כֵּן צִוָּה לְשַׁלֵּחַ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְכָל זָב וְכֹל טָמֵא לָנֶפֶשׁ, כִּי שְׁלֹשָׁה אֵלּוּ סִימָנִים מֻבְהָקִים עַל אֲשֶׁר בְּקִרְבָּם אוֹ

שֶׁמֶץ מִינוּת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה נִזְרָקָה בּוֹ כִּי עַל זֶה בָּא הַצָּרַעַת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּעֵגֶל (שמות לב כה): "וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא", וְאָמְרוּ רז"ל (במד"ר ז ד) שֶׁנִּצְטָרְעוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּמְּצֹרָע: "רֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ" (ויקרא יג מה). וְעַל עָוֹן זֶה נֶחֱרַב בַּיִת רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּבַיִת שֵׁנִי מִכָּל מָקוֹם הָיָה בָּהֶם חֵטְא שִׂנְאַת חִנָּם וְלָשׁוֹן הָרַע הַשָּׁקוּל כַּעֲבוֹדָה זָרָה, כְּמוֹ שֶׁלָּמְדוּ רז"ל (ילקו"ש תהלים תרנו) מִן "אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ" (תהלים יב ה), שֶׁהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע חָשׁוּב כְּכוֹפֵר בָּעִקָּר. וְטַעַם שִׁלּוּחַ הַמְּצֹרָע חוּץ לְשֶׁלֹּשׁ מַחֲנוֹת לְרַחֵק שֶׁמֶץ עֲבוֹדָה זָרָה מִשֶּׁלְּשָׁתָן. וְאִם בַּעֲוֹן לָשׁוֹן הָרַע, צָרִיךְ לְהָיוֹת בָּדָד מוֹשָׁבוֹ כְּשֵׁם שֶׁהִבְדִּיל בֵּין אִישׁ לַחֲבֵרוֹ, וְאִם לֹא יִהְיֶה מְרֻחָק מִכָּל שָׁלֹשׁ מַחֲנוֹת לֹא יִהְיֶה בָּדָד מוֹשָׁבוֹ. "וְכָל זָב", כִּי זִיבָה שֶׁלּוֹ אוֹת עַל שֶׁהוּא פָּרוּץ בָּעֲרָיוֹת וְעַל כֵּן הוּא בָּא לִידֵי זִיבָה. וְשִׁלּוּחוֹ חוּץ לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה הַקְּדוֹשָׁה וְחוּץ לְמַחֲנֵה לְוִיָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם גַּם כֵּן קְדֻשָּׁה, וְכָל מָקוֹם קְדֻשָּׁה אֵינוֹ סוֹבֵל דִּבַּר עֶרְוָה, לְאַפּוֹקֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין בָּהּ כָּל כָּךְ קְדֻשָּׁה. "וְכֹל טָמֵא לָנֶפֶשׁ", כִּי זֶה מוֹרֶה גַּם כֵּן עַל רוּחַ עִוְעִים אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ, וְשֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד לְהִטַּמֵּא בְּנֶפֶשׁ אָדָם עַל יְדֵי שְׁפִיכוּת דָּמִים הַנּוֹגֵעַ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים כִּבְיָכוֹל, עַל כֵּן רָאוּי שֶׁיִּתְרַחֵק מִמַּחֲנֵה שְׁכִינָה כִּי הוּא פּוֹגֵם כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה. וּלְפִי שֶׁשְּׁלֹשֶׁת אֵלּוּ גָּרְמוּ הַחֻרְבָּן וְסִלּוּק הַשְּׁכִינָה, עַל כֵּן צִוָּה לְרַחֲקָם מִן הַמַּחֲנֶה שֶׁלֹּא יְטַמְּאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם, כִּי בְּמָקוֹם שֶׁהֵמָּה מְצוּיִין הקב"ה מַרְחִיק שְׁכִינָתוֹ מִשָּׁם, כִּי הַמָּקוֹם טָמֵא טָמֵא יִקָּרֵא. רָמַז לַדָּבָר ט' מִן טָמֵא, רָמַז לִשְׁפִיכוּת דָּם הַנּוֹלָד לְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים, כִּי מִטַּעַם זֶה הָיוּ עָרֵי מִקְלָט שִׁשָּׁה, וּכְתִיב (דברים יט ט): "וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים", בֵּין הַכֹּל תֵּשַׁע לֹא יוֹתֵר מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר. מ' מִן טָמֵא, רָמַז לְגִלּוּי עֲרָיוֹת שֶׁכֵּן הָיוּ מֵי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל שֶׁהִטְרִיחוּ לְיוֹצְרָם לָצוּר צוּרַת מַמְזֵרִים בְּאַרְבָּעִים יְמֵי יְצִירַת הַוָּלָד. א' מִן טָמֵא, רָמַז לַעֲבוֹדָה זָרָה הַנּוֹגֵעַ בְּאַחְדוּת ה' יִתְבָּרַךְ הָרָמוּז בָּאָלֶ"ף. וְעַל כֵּן קָרָא דָּוִד הַמֶּלֶךְ לְיֵצֶר הָרַע טָמֵא (סוכה נב.), לְפִי שֶׁהִכְשִׁילוֹ בִּשְׁלָשְׁתָּן גִּלּוּי עֲרָיוֹת בְּבַת שֶׁבַע, שְׁפִיכוּת דָּמִים בְּאוּרִיָּה הַחִתִּי, עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹ שֶׁלָּמְדוּ (בסנהדרין קז.) מִן פָּסוּק "וַיְהִי דָוִד בָּא עַד הָרֹאשׁ" (שמואל ב' טו לב), בְּקֵשׁ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה כו'. וְיֵשׁ בָּהֶם גַּם כֵּן טֻמְאָה כִּי הָעֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּאָה כְּנִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל כב): "תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה". עַל כֵּן רָמַז בְּהַרְחָקַת שְׁלֹשָׁה טֻמְאִים אֵלּוּ לְהַרְחָקַת שְׁלֹשָׁה רָאשֵׁי עֲבֵרוֹת אֵלּוּ הַמְסַבְּבִים סִלּוּק הַשְּׁכִינָה. וְסָמַךְ לְפָרָשָׁה זוֹ "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם", לְהוֹרוֹת שֶׁהַרְחָקַת הַטֻּמְאִים הוּא גַּם כֵּן בַּעֲבוּר חֶטְאָם כָּאָמוּר.

פסוק יב

אִישׁ אִישׁ כִּי תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וְגוֹ'. סְמִיכוּת פָּרָשָׁה זוֹ לַפָּסוּק הַקּוֹדֵם פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אִם אַתָּה מְעַכֵּב מַתָּנוֹת הַכֹּהֵן חַיָּיךְ שֶׁתִּצְטָרֵךְ לָבֹא אֵלָיו לְהָבִיא לוֹ אֶת הַסּוֹטָה. פֵּרוּשׁ לְפָרוּשׁוֹ לְפִי שֶׁהַמְעַכֵּב הַמַּתָּנוֹת יָבֹא לִידֵי עֹנִי, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְמַעְלָה (ה י), וְאָמְרוּ רז"ל (סוטה ד:): כָּל הַבָּא עַל אִשָּׁה זוֹנָה לְסוֹף מְבַקֵּשׁ כִּכַּר לֶחֶם וְאֵינוֹ מוֹצֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו כו): "כִּי בְעַד אִשָּׁה זוֹנָה עַד כִּכַּר לָחֶם". וּכְשֶׁהָאִשָּׁה רוֹאָה שֶׁבַּעְלָהּ בָּא לִידֵי עֹנִי הִיא חוֹשַׁדְתּוֹ שֶׁבָּא לִידֵי עֹנִי מֵחֲמַת שֶׁהָיָה רוֹעֶה זוֹנוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם כט ג): "וְרֹעֶה זוֹנוֹת יְאַבֵּד הוֹן", בְּרֹאוֹתָהּ שֶׁפִּתְאוֹם יְאַבֵּד הוֹנוֹ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם, וּבְסִבָּה זוֹ תִּזְנֶה גַּם הִיא מֵאַחֲרָיו, לוֹמַר אִיהוּ בְּקָרֵי וְאִיהִי בְּבוּצִינֵי (מגילה יב.). לְכָךְ נֶאֱמַר "וּמָעֲלָה בּוֹ מָעַל", שֶׁאִם תִּשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה, אָז "בּוֹ מָעַל", זֶה הַמַּעַל תָּלוּי בּוֹ, כִּי הוּא הַגּוֹרֵם לָהּ שֶׁתִּרְצֶה לַעֲשׂוֹת כְּמוֹתוֹ מִצַּד הַחֶשְׁדָּ. וְכָל זֶה גָּרַם הוּא, שֶׁמַּעַל בְּקָדְשֵׁי כֹהֵן לְבַלְּתִּי תֵּת לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ, כִּי עַל יְדֵי זֶה הוּא בָּא לִידֵי עֹנִי, וְהִיא חֲשָׁדָתוֹ בְּרוֹעֶה זוֹנוֹת הַמְאַבֵּד הוֹן, וְהָאֱמֶת יִתְבָּרֵר עַל יְדֵי בְּדִיקַת הַמַּיִם, כִּי רז"ל אָמְרוּ (סוטה כח.): "וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֹן", אִם הוּא מְנֻקֶּה מֵעָוֹן הַמַּיִם בּוֹדְקִין אוֹתָהּ כוֹ', וְהַיְנוּ מֵעָוֹן זֶה הַדּוֹמֶה לָעָוֹן שֶׁלָּהּ, שֶׁאִם הוּא נָקִי מִמַּה שֶׁחָשְׁדָה אוֹתוֹ אִשְׁתּוֹ אָז דִּין הוּא שֶׁיִּבְדְּקוּהָ הַמַּיִם, אֲבָל אִם אֵינוֹ מְנֻקֶּה מֵעָוֹן זֶה וַחֲשָׁד שֶׁלָּהּ אֱמֶת, אֵין דִּין שֶׁיִּבְדְּקוּהָ הַמַּיִם, מֵאַחַר שֶׁהוּא עַצְמוֹ הָיָה רוֹעֶה זוֹנוֹת וְיֵשׁ לָהּ קְצָת הִתְנַצְּלוּת. וּמַה שֶׁאָמַר "כִּי תִשְׂטֶה" לְשׁוֹן שְׂטוּת, אַף עַל פִּי שֶׁכָּל חוֹטֵא נִקְרָא כְּסִיל וְשׂוֹטֶה, מִכָּל מָקוֹם פֵּרֵט לוֹמַר שֶׁהִיא דַּוְקָא הַמְּיָה פְּתָיוּת וּבַל יָדְעָה מַה גָּרַם לוֹ הָעֹנִי, כִּי הָיָה לָהּ לְהָבִין שֶׁעִכּוּב הַמַּתָּנוֹת גָּרַם לוֹ הָעֹנִי כָּאָמוּר.

וּלְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם ב.) שֶׁכָּל הָרוֹאֶה סוֹטָה בְּקִלְקוּלָהּ יַזִּיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, נָקֹט לְשׁוֹן "תִּשְׂטֶה" כִּי הַיַּיִן מְבַלְבֵּל שִׂכְלוֹ שֶׁל אָדָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (הושע ד יא): "זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח לֵב", וּמִדִּסְמִיכָן לַהֲדֵדֵי שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהַיַּיִן מַרְגִּיל לְעֶרְוָה. לְכָךְ נֶאֱמַר בְּיוֹאֵל (ד יח): "יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס" וְגוֹ', וּסְמִיךְ לֵיהּ "וּמַעְיָן יֵצֵא מִבֵּית ה' וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים", לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה כ כב) שֶׁמַּעְיָן שֶׁל שִׁטִּים מְגַדֵּל נוֹאֲפִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כה א) "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב", מֵאַחַר שֶׁאָמַר "יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס" דְּהַיְינוּ רִבּוּי יַיִן, הֻצְרַךְ לְהַבְטִיחָם עַל שֶׁלֹּא יַזִּיק לָהֶם רִבּוּי הַיַּיִן וְלֹא יְבִיאֵם לִידֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה, לְפִי שֶׁ"מַּעְיָן יֵצֵא מִבֵּית ה' וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים", כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גֶּדֶר עֶרְוָה שָׁם אַתָּה מוֹצֵא קְדֻשָּׁה, עַל כֵּן יֵצֵא הַמַּעְיָן מִמְּקוֹם קָדוֹשׁ וִירַפֵּא אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים שֶׁלֹּא יְבִיאֵם לִידֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה הוּא וְשָׁתְפוּ, דְּהַיְינוּ הַיַּיִן, כִּי נַחַל הַשִּׁטִּים מְקוֹרוֹ שֶׁל סַמְאֵל וְהוּא שֵׁתֶף לְאוֹתִיּוֹת עֲנָבִים בְּאַלְפ"א בֵּיתְ"א.

וְלוּלֵא מְסְתַּפֵּינָא לוֹמַר דְּבַר חִדּוּשׁ אֲשֶׁר לֹא שְׁעָרוּם רְאשׁוֹנִים הָיִיתִי אוֹמֵר, כִּי "תִּשְׁטֶה" בְּטֵי"ת כְּמוֹ "תִּשְׁתֶּה" בְּתָי"ו כִּי ט' מִתְחַלֶּפֶת בְּתָי"ו בְּאוֹתִיּוֹת דַּטְלַנ"ת וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשְׁי" סוֹף פָּרָשַׁת מִקֵּץ (מד טז) בְּפָסוּק "וּמָה נְּצְטַדָּק", שֶׁטֵּי"ת זוֹ בִּמְקוֹם תָּי"ו, וְכֵן לְשׁוֹן "תּוֹעֶה" בְּכָל הַמִּקְרָא בְּתָי"ו, וּבִלְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "טוֹעֶה" בְּטֵי"ת. כְּאִלּוּ אָמַר: כִּי תִּשְׁתֶּה אִשְׁתּוֹ יַיִן וְשֵׁכָר הַמַּרְגִּילִים לְעֶרְוָה. וּלְדַעַת הָאוֹמֵר שֶׁהוּא לְשׁוֹן שְׁטוּת, הַיְינוּ לְפִי שֶׁהַיַּיִן יִקַּח לֵב עַד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא י ט-י): "יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ וְגוֹ'. וּלְהַבְדִּיל" וְגוֹ'. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי לא ה): "פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק", הַיְינוּ הַתּוֹרָה, וְקָרָאהּ בְּשֵׁם "מְחֻקָּק" לְפִי שֶׁעוֹלֶה לְמִסְפַּר חֻמָּר, וּכְדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ (בעירובין סה.) נִכְנַס יַיִן יָצָא סוֹד, כָּךְ נִכְנַס חֻמָּר יָצָא מְחֻקָּק, חוּשְׁבָּנָא דְּדֵין כְּחוּשְׁבָּנָא דְּדֵין וְכָל אֶחָד נִדְחֶה מִפְּנֵי חֲבֵרוֹ. וְנִקְרָא הַיַּיִן "חֻמָּר" כִּי עַל יָדוֹ נַעֲשֶׂה הָאָדָם כַּחֲמוֹר אֵין הֶבְיֵן, לָכֵךְ נֶאֱמַר "כִּי תִּשְׁטֶה", שֶׁתִּהְיֶה שׁוֹטָה כַּחֲמוֹר עַד שֶׁאֲפִלּוּ אִם חֲמוֹר תּוֹבַעְתָּהּ בַּשּׁוּק נִזְקֶקֶת לוֹ (כתובות סה.).

פסוק טו

לֹא יִצֹק עָלָיו שָׁמֶן. אַף עַל פִּי שֶׁמִּנְחָה לְשׁוֹן נְקֵבָה, מִכָּל מָקוֹם נָקֹט לְשׁוֹן זָכָר "עָלָיו", כִּי הוּא מוּסָב עַל הַקֶּמַח שֶׁהוּא לְשׁוֹן זָכָר. וְצִוָּה לִקַּח קֶמַח דַּוְקָא כִּי מִיָּד אַחַר הַטְּחִינָה הוּא נַעֲשֶׂה קֶמַח, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה מז ב): "וְטַחֲנִי קָמַח". וּמְצִינוּ בְּמַעֲשֶׂה זֶה גַּם כֵּן לְשׁוֹן טְחִינָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שופטים טז כא) "וַיְהִי טוֹחֵן בְּבֵית הָאֲסוּרִים", וּכְתִיב (איוב לא י) "תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי", עַל כֵּן נֶאֱמַר "כִּי מִנְחַת קְנָאוֹת הוּא", הַיְינוּ הַקֶּמַח שֶׁאַחַר הַטְּחִינָה, וּמִנְחָה זוֹ מְזֻכֶּרֶת עָוֹן, הַיְינוּ שֶׁמְּזַכֶּרֶת עָוֹן הַטְּחִינָה שֶׁל הָאִשָּׁה. וּמַה שֶּׁהַקִּשָּׁה הָרַמְבַּ"ן עַל מַה שֶּׁכָּתוּב כָּאן "מִנְחַת קְנָאוֹת הוּא", וְאַחַר כָּךְ אָמַר "מִנְחַת קְנָאוֹת הִיא", נִרְאֶה שֶׁלֹּא קָשָׁה מִידֵי, כִּי כָּאן מְדַבֵּר בִּזְמַן שֶׁהַמִּנְחָה בְּיַד הַבַּעַל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנוֹ" וְגוֹ', כָּתַב "הוּא" לְשׁוֹן זָכָר, כִּי בְּיָדוֹ מַטֵּה זַעְמוֹ (ישעיה י ה). אֲבָל אַחַר כָּךְ שֶׁנֶּאֱמַר "וְנָתַן עַל כַּפֶּיהָ אֶת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן", כָּתַב "מִנְחַת קְנָאוֹת הִיא", כִּי בְּיָדָהּ מַטֵּה זַעְמָהּ. וּפְשׁוּטוֹ הוּא שֶׁבְּפָסוּק זֶה לֹא הֻזְכַּר הַקֶּמַח, עַל כֵּן אָמַר "הִיא" מוּסָב עַל הַמִּנְחָה.

פסוק יז

וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי חָרֶשׂ. לְפוּם רֵיהֲטָא נִרְאֶה לִי עִנְיָן בְּדִיקָה זוֹ כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא גֶּדֶר עֶרְוָה שָׁם אַתָּה מוֹצֵא קְדֻשָּׁה, וְהִנֵּה מַיִם אֵלּוּ שֶׁנִּתְקַדְּשׁוּ בַּכִּיּוֹר וּבְתוֹכָם הַשֵּׁם שֶׁנִּמְחָה וַדַּאי יֵשׁ בָּהֶם קְדֻשָּׁה יְתֵרָה, וְכָל מַשְׁקֶה יוֹצֵא דֶּרֶךְ בֵּית הָרֶחֶם בַּשָּׁתָן. לְפִיכָךְ אִם נִטְמְאָה וְלֹא הָיָה שָׁם גֶּדֶר עֶרְוָה אֵינוֹ דִּין שֶׁמַּיִם קְדֹשִׁים אֵלּוּ יִגְּעוּ בְּמָקוֹם עֶרְוָה שֶׁנִּטְמָא. לְפִיכָךְ בִּטְנָהּ צָבָה וְיֵרֵכָהּ נֹפֶלֶת, כִּי כָּךְ הַטֶּבַע בְּכָל חֹלִי הַשָּׁתָן, שֶׁהַמַּשְׁקֶה הֶעָצוּר תּוֹךְ

הָאָדָם וְאֵין לוֹ דֶּרֶךְ לָצֵאת יִפָּעֵל אַחַת מִשְּׁתַּיִם אֵלֶּה אוֹ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, דְּהַיְינוּ בִּטְנוֹ צָבָה, כִּי הַמּוֹתָרוֹת הַנִּשְׁאָר בַּבֶּטֶן וְאֵין לוֹ דֶּרֶךְ לָצֵאת גּוֹרֵם נְפִיחַת הַבֶּטֶן, אוֹ הַמַּשְׁקֶה עוֹשֶׂה לוֹ דֶּרֶךְ אַחֵר, וְהוּא שֶׁנִּבְלַע בִּבְשַׂר הַיֶּרֶךְ, וּלְפִי שֶׁאֵין כָּאן מְקוֹמוֹ עַל כֵּן בְּהֶכְרֵחַ יִפֹּל בְּשַׂר הַיֶּרֶךְ וּבְכְלַל חֻתִּיכוֹת בָּשָׂר הַנּוֹפְלוֹת יִפֹּל גַּם הַמַּשְׁקֶה דֶּרֶךְ שָׁם. אֲבָל אִם טְהוֹרָה הִיא וְלֹא נִטְמָא הַמָּקוֹם הַהוּא, הֲרֵי אֵבְרֵי הַמִּשְׁגָּל כִּשְׁאָר אֵבְרֵי הָאָדָם וְאֵין בָּהֶם שׁוּם צַד טֻמְאָה, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם שֶׁחָטְאָ אָדָם הָרִאשׁוֹן כָּתוּב (בראשית ג כה): "וַיִּהְיוּ הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ עֲרוּמִּים וְלֹא יִתְבַּשָּׁשׁוּ", כִּי כָל זְמַן שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם נְטִיָּה אֶל הַחֵטְא הָיוּ אֵבְרֵי הַמִּשְׁגָּל אֶצְלָם כִּשְׁאָר אֵבָרִים שֶׁאֵין בּוּשָׁה בִּהְיוֹתָם מְגֻלִּים, כָּךְ בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ כָּאן גֶּדֶר עֶרְוָה יוֹצֵא הַמַּשְׁקֶה כְּדַרְכּוֹ וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. וּלְפִי שֶׁחָטְאָה בְּמַשְׁקֵה הַיַּיִן עַל כֵּן תִּבָּדֵק בְּמַשְׁקֵה הַמַּיִם.

וּמַה שֶּׁלּוֹקְחִין מִן קַרְקַע הַמִּשְׁכָּן וְנוֹתְנִים לְתוֹכוֹ, מִבֹּאר עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה פָּרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת (יח כה) בְּפָסוּק "וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ", שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ עָוֹן עֲרָיוֹת נִפְקָד עַל הָאָרֶץ עָוֹן הָרִאשׁוֹן שֶׁחָטְאָה בְּעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי וְלֹא עֵץ פְּרִי, עַל יְדֵי שֶׁנִּתְּנָה חֹמֶר גַּס וְעָב בְּכָל הַנִּמְצָאִים וְאַגַּב זֶה נִתְּנָה גַּם בָּאָדָם חֹמֶר עָב וְעָכוּר הַגּוֹרֵם לִהְיוֹת לוֹ נְטִיָּה אֶל הַזְּנוּת בְּיוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (ב ט), שֶׁאָכִילַת הָעֵץ גָּרַם לוֹ תַּאֲוַת הַמִּשְׁגָּל. וְיָדוּעַ שֶׁאָדָם הָרִאשׁוֹן מִמָּקוֹם כַּפָּרָתוֹ נִבְרָא, מִן הַמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי" (שמות כ כא), וְהַיְינוּ מִן עֲפַר הַמִּשְׁכָּן, וְחֹמֶר זֶה נִתּוּן בְּכָל תּוֹלְדוֹתָיו אֲשֶׁר מְקוֹרָם מִן הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן. וְאִם כֵּן הֶעָפָר אֲשֶׁר בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן הִיא הָאוּמָּן אֲשֶׁר עָשְׂתָה הַכְּלִי הַהוּא, דְּהַיְינוּ הָאָדָם, וְאוֹי לְעֹשֶׂה שֶׁהַנַּחְתּוֹם מֵעִיד עָלֶיהָ, כִּי הֶעָפָר הַהִיא תּוּכַל לְהָעִיד עַל הַכְּלִי אִם נִתְּנָה בּוֹ חֹמֶר עָב וְגַס הַגּוֹרֵם פְּרִיצוּת הָעֲרָיוֹת אוֹ לֹא, וְיִבֹּא הָאוּמָּן וְיָעִיד עַל הַכְּלִי אֲשֶׁר עָשָׂה מַה טִּיבוֹ.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה נָחְלְקוּ בַּדָּבָר אִם הָיָה בְּמַיִם אֵלּוּ דָּבָר מַר, כִּי לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כ) הוּשַׁם בָּהֶם דָּבָר מַר, וְדַעַת הָרַמְבַּ"ן מִדְּלֹא נֶאֱמַר "וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְּרִים לַמְאָרְרִים", וּכְתִיב בְּהֵפֶךְ זֶה "וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים". שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם דָּבָר מַר אַךְ שֶׁבְּפִיהָ הָיוּ לְמָרִים. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֵי מָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו כג): "וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם", וְלֹא נֶאֱמַר "כִּי מָרִים הָיוּ", אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ מָרִים אַךְ בְּפִיהֶם שָׁבוּ לִהְיוֹת מָרִים, לְכָךְ נֶאֱמַר "כִּי מָרִים הֵם" הַיְינוּ יִשְׂרָאֵל. וּלְפִי שֶׁהַמָּקוֹם נִקְרָא "מָרָה" מַשְׁמַע שֶׁמֵּעוֹלָם הָיוּ שָׁם מַיִם מָרִים, עַל כֵּן נֶאֱמַר "עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה", עַל שֵׁם הַמַּעֲשֶׂה שֶׁאֵרַע שָׁם שֶׁמַּיִם אֵלּוּ שָׁבוּ לִהְיוֹת מָרִים בְּפִיהֶם עַל צַד הָעֹנֶשׁ.

וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה. שֶׁמֵּי מָרָה וּמֵי סוֹטָה וְעִנְיַן הָעֶגֶל הַכֹּל אֶחָד הוּא, בִּהְיוֹת שֶׁכְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא יתרו פרי ח יג) שֶׁהַדִּבְּרוֹת הָיוּ חֲמֵשׁ מוּל חֲמֵשׁ,

וְדִבּוּר "לֹא יִהְיֶה לְךָ" כְּנֶגְדּוֹ "לֹא תִנָּאֵף", כִּי הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּאִלּוּ מְנָאֵף אַחֲרֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז לב): "הָאִשָּׁה הַמְנָאֶפֶת" וְגוֹ', וּבְמָרָה הָיוּ שְׁטוּפִים בַּעֲבוֹדָה זָרָה, כִּדְאִיתָא בַּמְּכִילְתָּא (בשלח (ויסע) א כב) וּמְבִיאָהּ הַיַּלְקוּט פָּרָשַׁת בְּשַׁלַּח (טו רנד) בְּפָסוּק "וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל", שֶׁאָמְרוּ שָׁם נַעֲשֶׂה לָנוּ עֲבוֹדָה זָרָה וְתֵרֵד בְּרָאשֵׁינוּ, יָכוֹל שֶׁאָמְרוּ וְלֹא עָשׂוּ, תַּלְמוּד לוֹמַר: "וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ" כוּ' (נחמיה ט יז) עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי זֶה הַמִּדְרָשׁ הָיוּ שָׁם כְּאִשָּׁה מְנָאֶפֶת, שֶׁמַּיִם מְתוּקִים יָשׁוּבוּ לִהְיוֹת בְּפִיהָ לְמָרִים, כָּךְ נַעֲשׂוּ לָהֶם שָׁם הַמַּיִם בְּפִיהֶם מָרִים. "וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ", לִמְּדוֹ דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה עֵץ חַיִּים הַמְרַחֶקֶת עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל יְדֵי זֶה "וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם". וְזֶה עִנְיַן הָעֵגֶל שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב כ) "וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר דָּק וְגוֹ' וַיַּשְׁקְ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז מד.) שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְבָדְקָן כְּסוֹטוֹת כוּ', הֵן מִצַּד שֶׁעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה דִּינָם כְּסוֹטָה, הֵן מִצַּד שֶׁעָבְרוּ בַּזְּמַן הַהוּא גַּם עַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת, כְּמוֹ שֶׁלָּמְדוּ (תנחומא כי תשא כ) מִן פָּסוּק "וַיָּקוּמוּ לְצַחֵק" (שמות לב ו). וְאוּלַי שֶׁמִּטַּעַם זֶה נֶאֱמַר "וַיִּטְחַן", לִבְדֹּק חֵטְא הַטְּחִינָה, דְּהַיְינוּ גִּלּוּי עֲרָיוֹת, כַּמְּבֹאָר לְמַעְלָה, וְהֶעֱגֶל מִצַּד עַצְמוֹ הָיָה עִנְיַן מַר, וְדִבְקָה בּוֹ הַטֻּמְאָה טֻמְאַת עֲבוֹדָה זָרָה וְטֻמְאַת גִּלּוּי עֲרָיוֹת, עַל כֵּן הָיָה מַזִּיק דָּוְקָא לְכָל מִי שֶׁעָבָדוֹ, כִּי מָצָא מִין אֶת מִינוֹ, אֲבָל לְמִי שֶׁלֹּא עָבָדוֹ לֹא הָיָה מַזִּיק, כִּי לֹא נִדְבַּק בּוֹ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם, וְהָיָה הַזָּהָב הַטָּחוּן אֶצְלוֹ כְּשְׁאָר זָהָב בְּעָלְמָא. וּלְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כ.) הוּשַׁם בְּמֵי סוֹטָה דָּבָר מַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ה ג-ד) "כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְגוֹ', וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה". וּנְתִינַת הַמַּיִם בִּכְלִי חֶרֶס הַיְינוּ לְפִי שֶׁכָּל כְּלִי חֶרֶס אֵינוֹ יוֹצֵא מִידֵי דְּפִיּוֹ לְעוֹלָם, כָּךְ הַבָּא עַל הָעֶרְוָה וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה מַמְזֵר נִקְרָא מְעֻוָּת לֹא יוּכַל לִתָּקוֹן (חגיגה ט.).

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **"וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת הָאִשָּׁה לִפְנֵי ה'"**, אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר הָעֲמִידָה לִפְנֵי ה', אָמְרוּ בָּזֶה הַמְפָרְשִׁים שֶׁעֲמִידָה רִאשׁוֹנָה קָאֵי עַל הַמִּנְחָה. וְנָכוֹן הוּא. וּמַה שֶּׁמַּקְדִּים לִפְעָמִים הַבֶּטֶן לַיֶּרֶךְ וְלִפְעָמִים מַקְדִּים הַיֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהָיָה כָּאן כְּמוֹ נֵס בְּתוֹךְ נֵס, כִּי הַמַּיִם מְאָרְרִים מְחַסְּרִים מִן הַבָּשָׂר, וּכְשֶׁבִּטְנָהּ צָבָה נִרְאֶה כְּאִלּוּ נִתְרַבָּה הַבָּשָׂר, לְפִיכָךְ בִּשְׁנֵי פְּסוּקִים שֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן מְאָרְרִים סָמַךְ לָזֶה צְבִית הַבֶּטֶן, אֲבָל בְּפָסוּק רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא הִזְכִּיר מְאָרְרִים הִקְדִּים הַיֶּרֶךְ, כִּי הוּא הִתְחִיל בָּעֲבֵרָה.

פרק ו

פסוק ב

אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַה'. אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הִשְׁוָה אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל עֲנָשִׁין שֶׁבַּתּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם פֵּרֵט כָּאן אִשָּׁה, כִּי לְכָךְ נִסְמְכָה פָּרָשַׁת נָזִיר לְפָרָשַׁת

סוֹטָה לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל הָרוֹאֶה סוֹטָה בְּקִלְקוּלָהּ יָזִיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, (סוטה ב), וְזֶה שַׁיָּךְ יוֹתֵר בְּנָשִׁים מִבַּאֲנָשִׁים כִּי מִסְתָּמָא הַנָּשִׁים יַזִּירוּ מִן הַיַּיִן. וְאִם תֹּאמַר, הָיָה לוֹ לוֹמַר "כִּי יַפְלִיאוּ" שֶׁהֲרֵי עִם שְׁנֵיהֶם הוּא מְדַבֵּר, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ה ו) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ" וְגוֹ', אֶלָּא לְפִי שֶׁהַיַּיִן מַזִּיק יוֹתֵר לַנָּשִׁים תְּשׁוּשֵׁי כֹּחַ מֵלַאֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי כֹּחַ, וְאִם אִשָּׁה תַּזִּיר מִן הַיַּיִן אֵין הַדָּבָר פֶּלֶא כָּל כָּךְ, כִּי בְּנָקֵל לָהּ לָבֹא לִידֵי מִכְשׁוֹל שֶׁל עֶרְוָה, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות סה.) (שִׁלְשָׁה) [אַרְבָּעָה] אֲפִלּוּ חֲמוֹר תּוֹבַעְתָּהּ כוּ', אֲבָל הָאִישׁ וַדַּאי מַפְלִיא לַעֲשׂוֹת אִם יַזִּיר מִן הַיַּיִן, כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ, לְכָךְ נֶאֱמַר "כִּי יַפְלִא".

דָּבָר אַחֵר, "כִּי יַפְלִא" לְשׁוֹן הַבְדָּלָה וְהַפְרָשָׁה. וְדָבָר זֶה יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בִּשְׁלֹשָׁה פָּנִים. הָאֶחָד הוּא, שֶׁעַל יְדֵי הַיַּיִן אֵינוֹ יָכוֹל לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא י ט-י): "יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ" וְסָמִיךְ לֵיהּ "וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחוֹל". לְכָךְ אָמַר "כִּי יַפְלִא", כְּשֶׁיִּרְצֶה לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחוֹל אָז יַזִּיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק (משלי לא ה), הַתּוֹרָה, לְאַפּוֹקֵי הַנָּשִׁים שֶׁאֵינָן בְּנֵי תַּלְמוּד תּוֹרָה אֵין לְשׁוֹן הַפְלָאָה שַׁיָּךְ בָּהֶם. הַשֵּׁנִי הוּא לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה מִן תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם הַזֶּה אֲשֶׁר הַיַּיִן רֹאשׁ לְכֻלָּם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שֶׁמִּטַּעַם זֶה נֶאֱמַר בְּמָנוֹחַ "לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא פֶּלְאִי" (שופטים יג יח). הַיְינוּ פִּלְאִי שְׁמוֹ, כִּי כָּל מַלְאָךְ נִקְרָא עַל שֵׁם הַשְׁלִיחוּת, וַאֲנִי נִשְׁלַחְתִּי לַעֲשׂוֹת הַבֵּן הַיִּלּוֹד נָזִיר מֻפְלָא וּמוּפְרָשׁ מִכָּל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְעַל שֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר "אִישׁ כִּי יַפְלִא", לְכָךְ אֲנִי נִקְרָא פֶּלְאִי. וּלְכָךְ אָמַר "כִּי יַפְלִא" וְלֹא אָמַר "יַפְלִיאוּ", לְפִי שֶׁגַּם נֶדֶר שֶׁל הָאִשָּׁה תְּלוּי בְּאִישָׁהּ, שֶׁהֲרֵי "כָּל נֶדֶר לְעַנּוֹת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ" (במדבר ל יד), אִם כֵּן גַּם נִדְרָהּ תְּלוּי בּוֹ. וְאֵין הַכַּוָּנָה בִּנְזִירוּת זֶה שֶׁיִּהְיֶה פָּרוּשׁ מִן הַיַּיִן שְׁלֹשִׁים יוֹם וְאַחַר כָּךְ יַחֲזֹר לִהְיוֹת בְּסוֹבְאֵי יַיִן כְּבָרִאשׁוֹנָה, דְּאִם כֵּן צַדִּיק מַה פָּעַל, אֶלָּא הַכַּוָּנָה שֶׁיַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ מְעַט מְעַט, כִּי כָּל הַתְּחָלוֹת קָשׁוֹת, וּבִשְׁלֹשִׁים יוֹם הֲוֵי חֻזְקָה שֶׁשּׁוּב לֹא יִהְיֶה לָהוּט אַחֲרָיו כָּל כָּךְ. הַשְּׁלִישִׁי הוּא, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים כב.) הַנּוֹדֵר כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה כוּ', וּמַאֲמַר זֶה תִּמְצָא עָלָיו פֵּרוּשׁ יָקָר מְאֹד לְקַמָּן בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (ל ג) עַיֵּן שָׁם. וְזֶה מַסְכִּים לְמַאן דְּאָמַר שֶׁהַנָּזִיר נִקְרָא חוֹטֵא (נדרים י.), וְהַחֵטְא הוּא שֶׁבּוֹנֶה בָּמָה לְעַצְמוֹ וְהוּא פּוֹרֵשׁ אֶת עַצְמוֹ מִכָּל הָעוֹלָם לִנְהֹג אִסּוּר בְּדָבָר שֶׁהַכֹּל נוֹהֲגִים בּוֹ הֶתֵּר, לְכָךְ נֶאֱמַר "כִּי יַפְלִא", שֶׁהוּא רוֹצֶה לִהְיוֹת מֻבְדָּל וּמוּפְרָשׁ מִזּוּלָתוֹ וּבוֹנֶה בָּמָה לְעַצְמוֹ. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מָצוּי בַּנָּשִׁים כִּי מִסְתָּמָא דַּעְתָּם לְפִי שֶׁרוֹאִין סוֹטָה בְּקִלְקוּלָהּ וְלֹא כְּדֵי לִבְנוֹת בָּמָה לְעַצְמָם.

פסוק יא

וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ. שֶׁלֹּא נִזְהַר מִן טֻמְאַת הַמֵּת. וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר עַל שֶׁצִּעֵר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן (נזיר ג.). וְהוּא פֶּלְאִי, כִּי יֵשׁ לְהַפְלִיא עַל דְּבָרָיו שֶׁאִם נִצְטַוָּה

לְהָבִיא שְׁתֵּי תּוֹרִים עַל שֶׁצִּעֵר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, לָמָּה מֵבִיא כַּפָּרָה זוֹ דַּוְקָא אַחַר שֶׁנִּטְמָא בְּמֵת. וְעוֹד שֶׁהַכָּתוּב קָרָאוֹ "קָדוֹשׁ", וְאֵיךְ יֹאמַר רַבִּי אֶלְעָזָר שֶׁנִּקְרָא חוֹטֵא. וְנִרְאֶה שֶׁגַּם רַבִּי אֶלְעָזָר מוֹדֶה שֶׁכָּל יְמֵי הֶמְשֵׁךְ נְזִירָתוֹ הוּא נִקְרָא קָדוֹשׁ וְלֹא חוֹטֵא, כִּי נְזִיר אֱלֹהִים הוּא. אָמְנָם אִם נִטְמָא בְּמֵת, שֶׁדִּינוֹ "וְהַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ", וּמִכָּאן וּלְהַלָּן חוֹשְׁבָנָא, וּלְמַפְרַע אִיגְלַאי מִילְּתָא שֶׁהַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים לֹא הָיוּ בִּכְלַל הַנְּזִירוּת, וּכְאִלּוּ צִעֵר אֶת עַצְמוֹ בָּהֶם מִן הַיַּיִן בְּלֹא טַעַם בְּלֹא עֵת נְזִירָתוֹ, וְעַל כֵּן הוּא נִקְרָא חוֹטֵא עַל אוֹתָן הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁאֵינוֹ בָּהֶם כִּי אִם כְּמִצְטַעֵר בְּעָלְמָא בְּלֹא נְזִירוּת וּקְדֻשָּׁה. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

אָמְנָם מָקוֹם אִתִּי לְפָרֵשׁ דִּבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בְּדֶרֶךְ אַחֵר, וְלוֹמַר שֶׁלְּכָךְ נִקְרָא הַנָּזִיר חוֹטֵא כִּי אִלּוּ הָיָה אִישׁ תָּם וְיָשָׁר מְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט לֹא הָיָה צָרִיךְ לִנְדּוֹר וּלְהַזִּיר, כִּי מִי יְעַכֵּב עַל יָדוֹ לְהִתְנַהֵג בְּפְרִישׁוּת וּבְהַרְחָקַת הַמּוֹתָרוֹת בְּלֹא נֶדֶר. וּמִדְּאִצְטְרִיךְ לְהִתְקַשֵּׁר בַּנְּזִירוּת זֶה יוֹרֶה כִּי הוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחוֹ, עַל כֵּן הוּא קוֹפֵץ וְנִשְׁבָּע כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע, וּבָזֶה גָּרַם לְעַצְמוֹ צַעַר, כִּי כָּל דָּבָר הַנָּדוּר יִצְרוֹ תּוֹקְפוֹ בְּיוֹתֵר. וּמִטַּעַם זֶה נִקְרָא כָּל נוֹדֵר חוֹטֵא, כְּמוֹ שֶׁלָּמְדוּ (נדרים עז:) מִן פָּסוּק "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא" (דברים כג כג), לְפִי שֶׁמְּגָרֶה הַיֵּצֶר הָרָע בְּעַצְמוֹ, וְאוֹמְרִים לוֹ: לֹא דַיְּךָ מַה שֶּׁאָסְרָה עָלֶיךָ תּוֹרָה בְּמַאֲסַר שֶׁל הַיֵּצֶר הָרָע וְהֵבוּ דְּלָא לוֹסִיף עֲלָהּ, כִּי בְּכָל מַה שֶּׁאָסְרָה הַתּוֹרָה אַף עַל פִּי שֶׁגָּרְמָה לָנוּ גֵּרוּי הַיֵּצֶר הָרָע כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שֶׁמִּתְגָּרֶה בְּיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִבַּאֻמּוֹת (סוכה נב.), מִכָּל מָקוֹם הַשָּׁנַיִם יַעֲמְדוּ נֶגְדּוֹ, תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה.

אָמְנָם הָעוֹבֵר בְּבַל תּוֹסִיף, הֲרֵי הוּא מוֹסִיף גֵּרוּי הַיֵּצֶר הָרָע, אוּלַי בְּהוֹסָפָה זוֹ לֹא תּוֹסֵף הַתּוֹרָה תֵּת כֹּחָהּ לַעֲמוֹד כְּנֶגְדּוֹ, כִּי אֵין כֹּחָהּ כִּי אִם בְּדָבָר שֶׁהַתּוֹרָה סִבָּה לוֹ, כִּי הַמּוֹחֵץ הוּא יִרְפָּא, כָּךְ נָזִיר זֶה נִקְרָא חוֹטֵא מִשְּׁנֵי צְדָדִים: הֵן מִצַּד שֶׁקִּדֵּם נְזִירוּת זֶה הָיָה כְּעִיר פְּרוּצָה אֵין מַעֲצוֹר לְרוּחוֹ עַד אֲשֶׁר הֵצַרְךָ לְהִתְקַשֵּׁר בְּנְזִירוּת, הֵן מִצַּד שֶׁבְּהִיוֹתוֹ נָזִיר הוּא מְגָרֶה הַיֵּצֶר הָרָע בְּנַפְשִׁיהּ. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ אִם יַעֲמוֹד כְּנֶגְדּוֹ, כִּי הַיֵּצֶר הָרָע כָּל מְזִמּוֹתָיו לִפְרוֹץ גְּדֵרוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וְכִי יָמוּת עָלָיו מֵת בְּפֶתַע פִּתְאֹם" וְגוֹ', הוֹרָה כִּי כָּל זֶה מַעֲשֶׂה שָׂטָן אֲשֶׁר הִקְרָה לְיָדוֹ מִקְרֶה בִּלְתִּי טָהוֹר זֶה בְּפֶתַע פִּתְאֹום בְּאֹנֶס וּבְלֹא יוֹדְעִים כְּדֵי לְטַמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ, עַל כֵּן הֵצַרְךָ לְכַפָּרָה מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ. וְצִיעֵר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, כִּי עַל יְדֵי צַעַר זֶה גָּרַם לַיֵּצֶר הָרָע שֶׁנִּתְגָּרָה בּוֹ וְסִבֵּב סִבּוֹת לְטַמֵּא נִזְרוֹ. וְעוֹד הֵצַרְךָ לְכַפָּרָה עַל שֶׁצִּיעֵר עַצְמוֹ, וְתַחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַד אֶת ה' בְּשִׂמְחָה כִּי אִם בְּצַעַר, וְהַשִּׂמְחָה הוֹרָאָה עַל שְׁלֵימוּת הַמַּעַל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קלט כד): "וּרְאֵה אִם דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי" וְגוֹ', כִּי אִלּוּ הָיָה שָׂמֵחַ בִּנְזִירוּת זֶה הָיָה נִזְהָר בִּשְׁמִירָה יְתֵרָה מִן הַטֶּמְאָה, אַךְ מֵאַחַר שֶׁלֹּא נִזְהָר בָּהּ זֶה הוֹרָאָה שֶׁלֹּא הָיָה שָׂמֵחַ בִּנְזִירוּת זֶה, וּבָזֶה מָצָא לוֹ הַיֵּצֶר הָרָע מָקוֹם לִבְצֹר מִמֶּנּוּ כָּל

אֲשֶׁר יָזֵם לַעֲשׂוֹת. "וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ וְיַעֲלְזוּ לִפְנֵי ה' וְיָשִׂישׂוּ בְּשִׂמְחָה" (שם סח ד) בֵּי"ת שֶׁל בְּשִׂמְחָה פֵּרוּשָׁהּ בִּזְכוּת הַשִּׂמְחָה שֶׁעָבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה כָּאָמוּר.

פסוק כג

כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. סְמַךְ הַבְּרָכוֹת לַנְּזִירוּת כִּי הַיַּיִן קוֹבֵעַ בְּרָכָה לְעַצְמוֹ אֲבָל לֹא לַאֲחֵרִים, וְאִדְרַבָּה הֵבִיא יְלָלָה וּקְלָלָה לְעוֹלָם לְמַאן דְּאָמַר עֵץ הַדַּעַת גֶּפֶן הָיָה (סנהדרין ע), וְכֵן גָּרַם קְלָלָה לְאָדָם וְחַוָּה, וּלְזַרְעוֹ שֶׁל נֹחַ, וּלְלוֹט. וּמִלַּת "כֹּה" קְאֵי אַפָּרָשָׁה שֶׁלְּמַעְלָה, לוֹמַר שֶׁהַכֹּהֵן הַמְבָרֵךְ לֹא יְהֶיֶה שְׁתוּי יַיִן בְּעָמְדוֹ לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, כִּי צָרִיךְ לֵאמֹר הַבְּרָכוֹת כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "אָמוֹר לָהֶם", וְנִקְרָא שִׁכּוֹר כָּל שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. עַל כֵּן צְרִיכִין לִהְיוֹת כְּנְזִירִים. וּבְמִלַּת "כֹּה" חָתַם כָּל הַבְּרָכוֹת שֶׁיִּהְיוּ דוּגְמַת בִּרְכַּת אַבְרָהָם שֶׁנִּתְבָּרֵךְ בְּ"כֹּה", שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו ה) "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ". וְעַל כֵּן רָצָה בִּלְעָם לְבָטֵל מִיִּשְׂרָאֵל בִּרְכַּת "כֹּה", שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כג טו): "הִתְיַצֵּב כֹּה עַל עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה", וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אַתָּה בְּקִרְבָּנוֹתֶיךָ תְּבַטֵּל בִּרְכַּת "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", וַאֲנִי אֲבַטֵּל בִּרְכַּת "כֹּה תְבָרְכוּ" וְגוֹ'.

וּבָזֶה רְאִיתִי לְיַשֵּׁב מַה שֶּׁמַּסִּיק בְּרַבָּתִי (בלק כ ז) בַּפְּסוּק "אוּלַי אוּכַל נָכֶה בּוֹ" (שם כב ו), מָה מְנַכִּין מִן הַסְּאָה, חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה, כָּךְ בִּקֵּשׁ לְנַכּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִן שִׁשִּׁים רִבּוֹא, דְּהַיְנוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף. וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת מַה יִּתְרוֹן לוֹ בְּכָל עֲמָלוֹ כְּשֶׁיְּנַכֶּה עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף מִן שִׁשִּׁים רִבּוֹא. וְעוֹד לָמָּה נָפְלוּ דַּוְקָא עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא בִּקֵּשׁ כִּי אִם לְבַטֵּל מִיִּשְׂרָאֵל בִּרְכַּת "כֹּה", וְחָשַׁב שֶׁנִּפְחֶתֶת עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף נוֹגֵעַ בִּבְרָכַת "כֹּה", וּבְבִטּוּל בְּרָכָה זוֹ יִהְיֶה לוֹ מָקוֹם אָז לְקַלְלָם. אֲבָל לֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ, כִּי לֹא יוּכַל לָהֶם כִּי אִם בְּמִסְפַּר עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה עַד מִסְפַּר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה וְלֹא עַד בְּכָלָל, כִּי עָמְדָה לָהֶם בִּרְכַּת "כֹּה תְבָרְכוּ" לְשֶׁלֹּא תְּחוּל הַקְּלָלָה יוֹתֵר וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

וְאוּלַי מִסְפַּר כֹּה הוּא בִּזְכוּת עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה וְעִם בִּרְכַּת כֹּהֲנִים הֲרֵי עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה, בִּזְכוּתָם חָלְתָה הַבְּרָכָה עַל יִשְׂרָאֵל. וְאִם תִּשְׁאַל, מָה הֶנָּאָה יֵשׁ לַכֹּהֲנִים בִּבְרָכָה זוֹ שֶׁתִּהְיֶה נָחְשֶׁבֶת בִּכְלַל כָּל מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר: (בראשית יב ג) "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ", אִם כֵּן עַל יְדֵי בְּרָכָה זוֹ יְקַבְּלוּ גַּם הַמָּה בְּרָכָה (ועיין חולין מט. ואני אברכם, תניא ר' ישמעאל אומר וכו' כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים). וְעוֹד שֶׁנּוֹסַח הַבְּרָכוֹת "יְבָרֶכְךָ ה'", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במ"ר יא ה) בְּנָכְסִים, וּבְרָכָה זוֹ חוֹזֶרֶת גַּם לַכֹּהֲנִים, כִּי בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵל נְכָסִים מְרֻבִּים לְפִיהֶם יִרְבּוּ מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, דְּאִם לֹא כֵּן מֵאַיִן יִקְחוּ, הַמִּן הַגֹּרֶן אוֹ מִן הַיְקָב.

אָמוֹר לָהֶם. מִכָּאן לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ו קמג) שֶׁהַחַזָּן מַקְרִיא לַכֹּהֲנִים מִלָּה בְּמִלָּה נוֹסַח הַבְּרָכוֹת. וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁהַחַזָּן הוּא הַסַּרְסוּר הַמּוֹשֵׁךְ שֶׁפַע צִנּוֹר מִמְּקוֹר הַבְּרָכוֹת תְּחִלָּה וּמוֹרִיק אוֹתָם עַל רֹאשׁ הַכֹּהֲנִים יָחוּלוּ, כִּי הוּא אוֹמֵר תְּחִלָּה אֶל הַכֹּהֵן "יְבָרֶכְךָ ה'", כְּדֵי לַעֲשׂוֹת אֶת הַכֹּהֵן תְּחִלָּה כְּלִי גָּדוּשׁ וּמָלֵא בִּרְכַּת ה', וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁהַכֹּהֵן אוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל "יְבָרֶכְךָ ה'", הוּא מוֹרִיק מִן כְּלִי מָלֵא עַל כְּלִי רֵיקָן. אֲבָל אִם לֹא הָיָה הַכֹּהֵן מִתְבָּרֵךְ תְּחִלָּה, הָיָה מוֹרִיק מִכְּלִי רֵיקָן אֶל כְּלִי רֵיקָן. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב מַה שֶּׁכָּתוּב (בראשית יב ג): "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר", וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר "וְאָאֹר מְקַלֶּלְךָ" כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶךָ", אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר שֶׁהַכֹּהֵן הַמְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל אֲנִי מְבָרְכוֹ תְּחִלָּה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת אֶת הַכֹּהֵן כְּלִי מָלֵא וְגָדוּשׁ, וְיוֹרִיק מִן כְּלִי מָלֵא בִּרְכַּת ה' עַל יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בְּקִלָּלָה אֵין שַׁיָּךְ לוֹמַר כֵּן, אֶלָּא אַחַר שֶׁיְּקַלְּלֵם אָאֹר אוֹתוֹ וְלֹא קֹדֶם. לְכָךְ נֶאֱמַר "וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם" תְּחִלָּה, (עיין חולין מט.) עַל יְדֵי שֶׁיֹּאמַר הַחַזָּן לַכֹּהֵן תְּחִלָּה "יְבָרֶכְךָ ה'".

פסוק כד

יְבָרֶכְךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ. בְּבֵאוּר נֹסַח הַבְּרָכוֹת רַבּוּ הַדֵּעוֹת, אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ יְפָרְשֵׁם. וּבַיְלְקוּט (ו תשי) תִּמְצָא הַרְבֵּה דֵּעוֹת, יְבֻקַּשׁ מִמְּקוֹמוֹ וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בְּזִכְרוֹנָם. אַךְ אוֹמֵר אֲנִי דֶּרֶךְ כְּלָל, מֵאַחַר שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת מַתְחִילִים בְּיו"ד אֲשֶׁר הַנֶּעְלָם מִמֶּנּוּ עוֹלֶה לְמִסְפַּר עֶשְׂרָה כְּמוֹ הַנִּגְלֶה, כִּי הַנֶּעְלָם מִן יו"ד הוּא ו' ד', שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת כְּפוּלוֹת, כִּי חֵלֶק מֵהֶם אֶל הַגּוּף וְחֵלֶק מֵהֶם אֶל הַנְּשָׁמָה הַנֶּעֱלֶמֶת, כִּי שְׁנֵיהֶם בָּאוּ בְּמִסְפָּרָם עֶשְׂרָה, כְּאָמְרוּ רז"ל (נדה לא.) שְׁלֹשָׁה שׁוּתָּפִים בָּאָדָם: אָבִיו מַזְרִיעַ לֹבֶן שֶׁבּוֹ, שֶׁמִּמֶּנּוּ גִּידִין וַעֲצָמוֹת וּמֹחַ שֶׁבְּרֹאשׁוֹ וְצִפָּרְנַיִם וְלֹבֶן שֶׁבָּעֵינַיִם, הֲרֵי חֲמִשָּׁה; אִמּוֹ מַזְרַעַת אָדֹם שֶׁבּוֹ, שֶׁמִּמֶּנּוּ עוֹר וּבָשָׂר וְדָם וּשְׂעָרוֹת וְשָׁחֹר שֶׁבָּעֵינַיִם, הֲרֵי חֲמִשָּׁה; וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן בּוֹ עֶשְׂרָה דְּבָרִים רוּחָנִיִּים וְהֵם: רוּחַ, וּנְשָׁמָה, וְקַלְסְתֵּר פָּנִים, וּרְאִיַּת הָעַיִן, וּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן, וְדִבּוּר פֶּה, וְהִלּוּךְ רַגְלַיִם, וְדַעַת, וּבִינָה, וְהַשְׂכֵּל. וְכָל עֶשְׂרִים חֲלָקִים אֵלּוּ מִתְבָּרְכִין עַל יְדֵי שֶׁיִּשָּׂא הַכֹּהֵן עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹתָיו, כְּדֵי שֶׁמִּן כָּל אֶצְבַּע תָּחוּל הַבְּרָכָה עַל חֵלֶק גַּשְׁמִי הַנִּגְלֶה וְעַל חֵלֶק רוּחָנִי הַנִּסְתָּר, וּשְׁלֹשָׁה יוֹדִי"ן הַיְינוּ שִׁשִּׁים כְּנֶגֶד שִׁשִּׁים אוֹתִיּוֹת שֶׁבְּכָל הַבְּרָכוֹת, אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם דָּרְשׁוּ (ילקו"ש שיר ג תתקפו) פָּסוּק (שיר ג ז) "שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ". וּשְׁלֹשָׁה י' הַיְינוּ שְׁלֹשִׁים וְנִסְמְכוּ לְסָתָם נְזִירוּת שְׁלֹשִׁים יוֹם, לוֹמַר לְךָ שֶׁבִּזְכוּת הַנְּזִירוּת יִזְכּוּ לַבְּרָכוֹת.

וְעַל צַד הָרֶמֶז יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁלֹּשׁ בְּרָכוֹת אֵלּוּ עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה פָּרָשַׁת יִתְרוֹ (יט ד) הַמְּדָרֵשׁ (שהש"ר ג כא) הָאוֹמֵר שֶׁמִּתְּחִלָּה קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל בַּת, וְאַחַר כָּךְ אָחוֹת, וְאַחַר כָּךְ אֵם, כִּי כָּל זֶה מוֹרֶה עַל הַמַּמְשָׁלָה. כִּי מִתְּחִלָּה קְרָאָהּ בַּת שֶׁמִּסְתַּמָּא הָאָב

מוֹשֵׁל עַל הַבַּת וְהוּא לְמַעְלָה וְהַבַּת לְמַטָּה, עַל כֵּן אָמַר "יְבָרֶכְךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ", שֶׁתִּמְשֹׁךְ שֶׁפַע הַבְּרָכוֹת מִלְּמַעְלָה, כִּי הוּא שׁוֹמְרֶךָ וְכָל שׁוֹמֵר לְמַעְלָה מִן הַנִּשְׁמָר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי ו כב) "בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ", וְכֵן רַבִּים. וְאַחַר כָּךְ קָרָאהּ אָחוֹת, בְּדוֹמֶה לוֹ. עַל מַדְרֵגָה זוֹ נֶאֱמַר "יֵאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ", בְּעָמְדְךָ לְנֶגְדּוֹ פָּנִים בְּפָנִים, כְּדֶרֶךְ קַבָּלַת הַלְּבָנָה אוֹרָהּ מִן הַחַמָּה בְּעָמְדָהּ לְנֶגְדָּהּ. וְאַחַר כָּךְ קָרָאהּ אֵם הַמּוֹשֶׁלֶת עַל הַבַּת, כָּךְ צַדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת ה', כְּמוֹ שֶׁעֵינֵי הַבַּת נְשׂוּאוֹת אֶל הָאֵם, כָּךְ יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ כִּבְיָכוֹל. וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בִּדְבָרִים אֵלּוּ, אֲבָל נְכוֹחִים הֵם לְמוֹצְאֵי דַעַת.

פסוק כו

יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ. בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (יז:) הִקְשׁוּ: כְּתִיב (דברים י יז) "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים", וּכְתִיב "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ" כּוּ'. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שֶׁאֵין זֶה קוֹשְׁיָא, כִּי כָּאן מְדַבֵּר בְּפָנִים שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּלְהַלָּן מְדַבֵּר בְּפָנִים שֶׁל אָדָם שֶׁלֹּא יִשָּׂא ה' פְּנֵי גָדוֹל. וְנִרְאֶה שֶׁדַּעַת הַמַּקְשֶׁה שֶׁכָּל נְשִׂיאוּת פָּנִים מוֹרֶה עַל פָּנִים הָרָאוּיִין לִפּוֹל אוֹ לִהְיוֹת כְּבוּשִׁים, וְהֵמָּה מְנַשְּׂאִים דֶּרֶךְ וְתוּר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד ז-ח): "לָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ, הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת", יְהִיוּ מְנַשְּׂאִים. וּכְשֶׁאָמַר לְהַלָּן "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים", הַיְינוּ שֶׁפָּנֵי הַחוֹטֵא הָרָאוּיִין לִפּוֹל כְּפָנֵי קַיִן וַחֲבֵרָיו, לֹא יִשָּׂא אוֹתָם ה' לְהַגְבִּיהֵם מִנְּפִילָתָם, אֶלָּא יִפּוֹל הַנּוֹפֵל הָרָאוּי לִפּוֹל, דֹּחוּ וְלֹא יָכְלוּ קוּם (תהלים לו יג), כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְוַתֵּר כְּלוּם. וְכָאן אָמַר "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ", מִדְּקָאָמַר "יִשָּׂא" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַכַּעַס שֶׁיִּשְׂרָאֵל רְאוּיִין לִהְיוֹת בְּהֶסְתֵּר פָּנִים, וְכָל הַמַּסְתִּיר פָּנָיו דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הֵם כְּבוּשִׁים לְמַטָּה כְּבָיְכוֹל, מִכָּל מָקוֹם אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁדֶּרֶךְ וְתוּר אֶשָּׂא לְךָ פְּנֵי שֶׁיִּהְיוּ מְכֻוָּנִין נֶגֶד פָּנֶיךָ, כִּי אֵין אוֹמְרִים "יִשָּׂא" כִּי אִם בָּרָאוּי לִפּוֹל אוֹ רָאוּי לִהְיוֹת כָּבוּשׁ. קַשְׁיָא וְתוּר אַוְתּוּר.

וּבַמִּדְרָשׁ (במ"ר יא ז) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵיךְ לֹא אֶשָּׂא לָהֶם פָּנִים, אֲנִי אָמַרְתִּי בַּתּוֹרָה (דברים ח י) "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ", וְהֵם מַחְמִירִים עַד כַּזַּיִת וְעַד כַּבֵּיצָה. רוֹצֶה לוֹמַר, הִנֵּה בְּרָכָה לְקִחְתִּי מֵהֶם וּבְרָכָה וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה, וְאֵיךְ לֹא אֶשִׁיב לָהֶם בְּרָכָה דֶּרֶךְ וְתוּר תְּמוּרַת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר אֲנִי לוֹקֵחַ מֵהֶם גַּם כֵּן דֶּרֶךְ וְתוּר. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים", הַיְינוּ לְכָל הָאֻמּוֹת שֶׁאֵינָן עוֹשִׂין כְּלוּם דֶּרֶךְ וְתוּר, אֲבָל כָּאן נֶאֱמַר "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ" דַּוְקָא, כִּי אַתָּה עוֹשֶׂה דֶּרֶךְ וְתוּר וּמַחְמִיר עַל עַצְמְךָ, גַּם אֲנִי אֶשָּׂא פָּנַי אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ וְתוּר. וַאֲפִלּוּ וְתוּר זֶה אֵינוֹ בְּכָל דָּבָר, כִּי אִם מִדָּה בְּמִדָּה מַמָּשׁ, כִּי אַתֶּם מַחְמִירִין עַד כַּזַּיִת אֲפִלּוּ בְּלֹא שְׂבִיעָה כְּאִלּוּ אַתֶּם שְׂבֵעִים, כָּךְ אֲוַתֵּר לָכֶם שֶׁאֲפִלּוּ אוֹכֵל קְמָעָא מִתְבָּרֵךְ בְּמֵעָיו. וְעַל זֶה אָמַר "וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם", וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קמז יד) "הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם, חֵלֶב

חִטִּים יַשְׁבִּיעֵךְ". וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ויקרא כו ה-ו): "וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לְשֹׂבַע וישבתם וישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם, וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ", וּפֵרוּשׁ זֶה נָכוֹן וּבָרוּר בַּהֲבָנַת מִדְרָשׁ זֶה.

פרק ז

פסוק יב

וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וְגוֹ'. סְמַךְ פָּרָשָׁה זוֹ לִבְרָכַת כֹּהֲנִים אֲשֶׁר חוֹתָם כָּל הַבְּרָכוֹת הַשָּׁלוֹם, כִּי אִם אֵין שָׁלוֹם אֵין כְּלוּם. לְפִיכָךְ הַשָּׁלוֹם בָּא בְּגִמַר הַחֲתִימָה וְאַחֲרוֹן חָבִיב, כִּי כָל הַקּוֹדְמִים נִרְאֶה כְּאִלּוּ עֲדַיִן הֵם חֲסֵרִים עַד בִּיאַת הַבְּרָכָה שֶׁאַחֲרֶיהָ הַבָּאָה לְמַלֹּאוֹת מָה שֶׁחָסְרָה הַבְּרָכָה הָרִאשׁוֹנָה, אֲבָל הָאַחֲרוֹנָה אֵינָהּ חֲסֵרָה כְּלוּם, כִּי אֵין צָרֵךְ עוֹד בְּשׁוּם בְּרָכָה שֶׁתָּבֹא אַחֲרֶיהָ לְמַלֹּאוֹת חֶסְרוֹנָהּ. עַל כֵּן הַמִּדְרָשׁ מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר: גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם שֶׁהוּא חוֹתָם כָּל הַבְּרָכוֹת, כִּי זֶה מוֹרֶה עַל חֶסְרוֹן הַבְּרָכוֹת הַקּוֹדְמִים וְעַל מַעֲלַת הַחֲתִימָה, וְיִצִירַת הָאָדָם בָּאַחֲרוֹנָה יוֹכִיחַ. וְעַל כֵּן נִמְצְאוּ מִדְרָשִׁים רַבִּים הַמְדַבְּרִים מִמַּעֲלַת הַשָּׁלוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ צָרֵךְ בַּתַּחְתּוֹנִים וּבָעֶלְיוֹנִים. וְאָמְרוּ עוֹד (במ"ר יא ז): גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם שֶׁאֲפִלּוּ הַמֵּתִים צְרִיכִין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו טו) "וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", אֵין הַפֵּרוּשׁ שֶׁיֵּשׁ אֵיזוֹ קְטָטָה וּמְרִיבָה בֵּין הַמֵּתִים שֶׁיִּצְטָרְכוּ אֶל הַשָּׁלוֹם, אֶלָּא הַמֵּתִים צְרִיכִין שֶׁיִּהְיֶה שָׁלוֹם בֵּין הַחַיִּים, כִּי אִם אֵין שָׁלוֹם בֵּין הַחַיִּים וְהֵם מְחָרְפִים זֶה אֶת זֶה, עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ לְחָרֵף אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַמֵּתִים, עַד שֶׁאֲפִלּוּ לְשׁוֹכְנֵי עָפָר אֵין מְנוּחָה בַּקֶּבֶר מֵרִיב לְשׁוֹנוֹת שֶׁל הַחַיִּים, כַּמַּעֲשֶׂה שֶׁל הַהִיא שֶׁהָיְתָה קְבוּרָה בְּמַחְצֶלֶת שֶׁל קָנִים (ברכות יח:), וּכְמַעֲשֶׂה בְּכָל יוֹם בְּדוֹרֵנוּ. עַל כֵּן צְרִיכִין הַמֵּתִים שֶׁיִּהְיֶה שָׁלוֹם בֵּין הַחַיִּים, וְאָז יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם שָׁלוֹם.

וְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר חוֹתָם כָּל הַבְּרָכוֹת וְהוּא הַשָּׁלוֹם, מִיָּד הִתְחִיל בְּפָרָשָׁה אֲשֶׁר בָּהּ רָמוּז גַּם כֵּן הַשָּׁלוֹם, כִּי מִטַּעַם זֶה נֶאֱמַר בָּרִאשׁוֹן "וְקָרְבָּנוֹ" בְּוָא"ו הָעִטּוּף כְּאִלּוּ קָדְמוּ אֲחֵרִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה תִּפְאַרְתּוֹ לוֹמַר אֲנִי הִקְרַבְתִּי רִאשׁוֹן. גַּם לֹא הִזְכִּיר בּוֹ שֵׁם נָשִׂיא, שֶׁלֹּא יִתְנַשֵּׂא לוֹמַר אֲנִי אֶמְלוֹךְ, וְהַנָּאוָה סִבָּה לְכָל רִיב וּלְכָל נֶגַע. וְאָמְרוּ עוֹד (שמו"ר טו ו עי"ש) שֶׁכָּל שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים אִלּוּ נִמְשְׁלוּ לִשְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת שֶׁהוֹלְכִים כְּהוֹלֵךְ בְּסֵלֶם לַאֲחוֹרָיו, וְכֵן יִסַּד הַפַּיָּט שֶׁל נְשׂוּאִין: שׁוֹר לִפְנֵיהֶם וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶם, עֲלוֹת בְּשָׁלוֹם, שֶׁכָּל אֶחָד סוֹבֵר אֲנִי רִאשׁוֹן. וּמִטַּעַם זֶה הֶאֱרִיכָה הַתּוֹרָה בְּזִכְרוֹן כָּל הַקָּרְבָּנוֹת בְּכָל שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת שׁוּם אֶחָד טָפֵל לַחֲבֵרוֹ, וְכָל זֶה סִבַּת הַשָּׁלוֹם.

פרק ח

פסוק ב

בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה וְגוֹ'. הוּקְשָׁה אֶל הַמְפָרְשִׁים, מֵאַחַר שֶׁפְּנֵי הַמְּנוֹרָה הַיְינוּ הַנֵּר הָאֶמְצָעִי, אִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר "יָאִירוּ שִׁשֶּׁת הַנֵּרוֹת", לוֹמַר שֶׁהַשִּׁשָּׁה יִפְנוּ מוּל הַשְּׁבִיעִי. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁמַּאֲמַר "אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה" קָאֵי אַשֶּׁלְמַעְלָה, וְלֹא קַשְׁיָא מִידֵי. וְזֶה שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּפָסוּק זֶה שׁוּם צִוּוּי, שֶׁהֲרֵי לֹא אָמַר "תַּדְלִיקֵם" אוֹ "תַּעֲלֵם אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה". גַּם "יָאִירוּ" אֵינוֹ צִוּוּי, כִּי אֵין צִוּוּי לַנֵּרוֹת. וְעוֹד, מַהוּ שֶׁאָמַר "וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן", מַאי רְבוּתֵיהּ? וּמִי כָּמוֹהוּ מְקַיֵּם דְּבַר ה', וּמַאי שִׁבְחוֹ שֶׁלֹּא שִׁנָּה? מֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיְּשַׁנֶּה? אֶלָּא שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְאוֹת שֶׁלֹּא לְאוֹרֵהּ הוּא צָרִיךְ, וּמִטַּעַם זֶה רָצָה ה' שֶׁיְּפְנוּ כֻּלָּם מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, לְהוֹצִיא מִלֵּב הַטּוֹעִים. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם לֹא רָצָה לְצַוּוֹת עַל זֶה שֶׁיַּדְלִיקֵם מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, כִּי לֹא יִטְעֶה בָּזֶה כִּי אִם אִישׁ שׁוֹגֶה וּפֹתִי, וְכִי מִפְּנֵי הַשּׁוֹטִים שֶׁקִּלְקְלוּ יְצַוֶּה מִצְוָה פְּרָטִית? אַךְ אָמַר ה' דֶּרֶךְ הוֹדָעָה לוֹמַר: הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ מֵרֹאשִׁית דָּבָר אַחֲרִית דָּבָר, וְהוּא "בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה", כִּי בָּזֶה לֹא תִּתֵּן מָקוֹם לַטּוֹעִים לִטְעוֹת כּוֹ', אַז אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת שֶׁיָּאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת לְעוֹלָם, לֹא יִכְבֶּה אוֹרָם, שֶׁיִּהְיוּ לְפָנַי תָּמִיד. וּמִכְּלַל הֵן תִּשְׁמַע לְאוֹ, שֶׁאִם לֹא תַּעֲלֶה אוֹתָם מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה וְתִתֵּן מָקוֹם לַטּוֹעִים לוֹמַר לְאוֹרָהּ אֲנִי צָרִיךְ, אַז לֹא יָאִירוּ כְּלָל שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת, הֵן עַל יְדֵי חֶרְבַּן הַבַּיִת, הֵן שֶׁגַּם בִּהְיוֹתוֹ בְּבִנְיָנוֹ לֹא יָאִירוּ וְלֹא יַצְהִיר זִיו אוֹרָם, גַּם לִי גַּם לָךְ לֹא יִהְיֶה.

וְסִיּוּעַ לְפֵרוּשׁ זֶה, מִמָּה שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא בהעלותך ג) שֶׁנִּסְמְכוּ הַנֵּרוֹת לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ, לְפִי שֶׁנִּצְטַעֵר אַהֲרֹן עַל שֶׁלֹּא הָיָה בַּחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְגַדּוֹלָה מִזּוֹ אַתָּה מוּכָן, הַקְרָבָנוֹת אֵינָן כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, וְהַנֵּרוֹת הֵם לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת", עַיֵּן בַּיַּלְקוּט (תשיט ח) נוֹסַח מִדְרָשׁ זֶה. וְהַבֵּט יָמִין וּרְאֵה: מֵאֵי מַשְׁמַע שֶׁהַנֵּרוֹת הֵם לְעוֹלָם מִפָּסוּק זֶה? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁבַּעַל מִדְרָשׁ זֶה כַּוָּנָתוֹ לְפָרֵשׁ הַפָּסוּק עַל זֶה הָאֹפֶן: שֶׁאִם תַּעֲלֶה אוֹתָם מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, אָז אֶעֱשֶׂה שֶׁיָּאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת לְעוֹלָם, אַף בִּזְמַן הַחֻרְבָּן. וְהָרַמְבַּ"ן כָּאן הִקְשָׁה עַל מִדְרָשׁ זֶה: הֲרֵי בִּזְמַן שֶׁהַקָּרְבָּנוֹת בְּטֵלִין גַּם הַנֵּרוֹת בְּטֵלִין, עַל כֵּן פֵּרֵשׁ שֶׁעַל נֵרוֹת חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו הוּא מְדַבֵּר. וְקָשֶׁה לִי עַל דְּבָרָיו: הֲרֵי גַּם נֵרוֹת חַשְׁמוֹנַאי מִתְּחִלָּה בָּטְלוּ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, הַקָּרְבָּנוֹת וְהַנֵּרוֹת, וְכַאֲשֶׁר נָחָה שְׁקֵטָה הָאָרֶץ חָזְרוּ שְׁנֵיהֶם לְקַדְמוּתָן, וּמַה יִּתְרוֹן לַנֵּרוֹת עַל הַקָּרְבָּנוֹת?

וְנִרְאֶה לִי שֶׁלָּקַח לוֹ רְאָיָה מִן חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, שֶׁיֵּשׁ יוֹתֵר קְדֻשָּׁה בַּנֵּרוֹת מִבַּקָּרְבָּנוֹת, שֶׁהֲרֵי בַּחֲזָרָתָן לֹא נַעֲשָׂה שׁוּם נֵס בַּקָּרְבָּנוֹת, וּבַנֵּרוֹת נַעֲשָׂה נֵס. עַל כֵּן קִבֵּל אַהֲרֹן תַּנְחוּמִין עַל

הַדְּלָקַת הַנֵּרוֹת שֶׁהִיא גְּדוֹלָה מִן הַקְּרְבָּנוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר: הַקְּרְבָּנוֹת אֵינָן כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם וְהַנֵּרוֹת לְעוֹלָם, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: הַקְּרְבָּנוֹת אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בָּהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם וְהוּא נֵס נִגְלֶה וּמַתְמִיד, מִכָּל מָקוֹם אַחַר שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן, שׁוּב לֹא יָרַד אֵשׁ, כִּי בְּבֵית שֵׁנִי חָסְרוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים וּמְכֻלָּם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם (יומא כא:). אֲבָל קְדֻשַּׁת הַנֵּרוֹת לֹא סָרָה לְעוֹלָם, אַף עַל פִּי שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת פַּעֲמַיִם: אַחַת בִּימֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, וְאַחַת בִּימֵי אַנְטִיוֹכוּס, מִכָּל מָקוֹם נַעֲשָׂה נֵס בַּנֵּרוֹת, וְזֶה מוֹרֶה עַל גֹּדֶל קְדֻשַּׁת הַנֵּרוֹת. וְלָמַד זֶה מִן הֶכְרֵחַ הַקְּשִׁיּוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ.

וְנִרְאֶה לִי כִּי כָּךְ בְּאוּר הַכָּתוּב: "בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה" וְלֹא תִּתֵּן מָקוֹם לַטּוֹעִים לוֹמַר לְאוֹרָהּ הוּא צָרִיךְ, הִנֵּה לְגֹדֶל קְדֻשַּׁת הַנֵּרוֹת אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת שֶׁיְּאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת לְעוֹלָם, וְאַף בִּזְמַן שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם כִּי אִם לְהַדְלִיק נֵר אֶחָד, הִנֵּה עַל צַד הַנֵּס אֲנִי אֶעֱשֶׂה שֶׁיְּאִירוּ כָּל שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת בִּימֵי חַשְׁמוֹנַאי, וְזִכְרוֹנָם לֹא יָסוּף מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוֹרֵי דּוֹרוֹת. אֲבָל אִם לֹא תַּעֲלֶה מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, אָז לֹא יְאִירוּ לְעוֹלָם, כִּי לֹא אֶעֱשֶׂה בָּהֶם נִסִּים מְפֻרְסָמִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ מָקוֹם לְחַזֵּק טָעוּתָם וְלוֹמַר: בַּעֲבוּר שֶׁלְּאוֹרָהּ הוּא צָרִיךְ, עַל כֵּן הוּא עוֹשֶׂה בָּהֶם נִסִּים מְפֻרְסָמִים יוֹתֵר מִבַּקְּרְבָּנוֹת. וּלְפִי זֶה אֵין בְּפָסוּק זֶה שׁוּם צִוּוּי, אֶלָּא הוֹדָעַת דְּבָרִים. וְעַל כֵּן אָמַר לְשִׁבְחוֹ שֶׁל אַהֲרֹן: "וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'", רוֹצֶה לוֹמַר: כְּאִלּוּ צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּפֵרוּשׁ, כָּךְ הָיָה נִזְהָר בַּדָּבָר כְּאִלּוּ נִצְטַוָּה עָלָיו. וְאַחַר כָּךְ נָתַן טַעַם מֵאַיִן בָּא לָהֶם טָעוּת זֶה, וְאָמַר: "וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנוֹרָה" וְגוֹ', כִּי כָּל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן נַעֲשׂוּ עַל יְדֵי אָדָם, חוּץ מִן הַמְּנוֹרָה שֶׁעֲשָׂאָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ חֲתִיכָה אַחַת, "כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה", רוֹצֶה לוֹמַר: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂאהּ. וּמִכָּאן יָצָא מָקוֹם לַטּוֹעִים לוֹמַר: שֶׁלְּכָךְ עֲשָׂאהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, לְפִי שֶׁלְּאוֹרָהּ הוּא צָרִיךְ. עַל כֵּן הָיָה אַהֲרֹן מְזָרֶז לְהַעֲלוֹת נֵרוֹתֶיהָ מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, לְבַטֵּל טָעוּת זֶה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים מַה שֶּׁשִּׁבֵּחַ אֶת אַהֲרֹן שֶׁלֹּא שִׁנָּה, לְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ "אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יְאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת" וְלֹא הִקְפִּיד עַל הַהַעֲלָאָה שֶׁתִּהְיֶה מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה כִּי אִם עַל הַהָאָרָה לְבַד הִקְפִּיד שֶׁתִּהְיֶה מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, וְלֹא הִקְפִּיד עַל הַהַעֲלָאָה, וְאַהֲרֹן הוֹסִיף וְעָשָׂה אֶפְלוּ הַהַעֲלָאָה מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרוֹתֶיהָ". וְיִתְּכֵן עוֹד לְפָרֵשׁ שֶׁהַשֶּׁבַח הוּא אַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר "יַעֲרֹךְ אוֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו", מִכָּל מָקוֹם נִזְדָּרֵז הוּא לְבַדּוֹ בַּמִּצְוָה "וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן", לְפִי שֶׁרָאָה בָּהּ קְדֻשָּׁה יְתֵרָה, מֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ עֲשָׂאהּ כָּאמּוּר, וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן.

וְעַל צַד הָרֶמֶז יֵשׁ לוֹמַר "אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה", זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם, "יְאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת" כִּי כָּל הַקָּנִים הָיוּ מוּל הַקָּנֶה הָאֶמְצָעִי, וְהוּא פּוֹנֶה מוּל הַשְּׁכִינָה

שֶׁבַּמַּעֲרָב, וְאִם כֵּן דּוֹמֶה כְּאִלּוּ כֻּלָּם פּוֹנִין מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הַטְּהוֹרָה אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ הָאוֹר יוֹצֵא לְכָל הַנִּמְצָאִים. וּמִדְּקָאָמַר "בְּהַעֲלֹתְךָ" לְשׁוֹן עֲלִיָּה, שֶׁיַּדְלִיק עַד שֶׁתְּהֵא שַׁלְהֶבֶת עוֹלָה מֵאֵלֶיהָ, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא בהעלותך ג) שֶׁהַמְּנוֹרָה נַעֲשֵׂית מֵאֵלֶיהָ, זֶה מוֹפֵת גָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בָּהּ רֶמֶז עַל נֵר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמַעְלָה מֵאֵלֶיהָ אִם אֵין לָהּ מוֹנֵעַ מִצַּד הָעֲוֹנוֹת, וְהִיא מַעֲשֵׂה ה', כִּי שְׁלֹשָׁה שֻׁתָּפִין בָּאָדָם (נדה לא.). וּכְבָר בֵּאַרְנוּ זֶה לְמַעְלָה פָּרָשַׁת תְּרוּמָה (כה לא), וְהוּא עִנְיָן נָכוֹן וּבָרוּר. וְזֶה סְמִיכוּת הָעֲלָאַת הַנֵּרוֹת מֵעַצְמָם לְמַעֲשֵׂה הַמְּנוֹרָה, כִּי גַּם הִיא הָיְתָה מַעֲשֵׂה ה' כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "כֵּן עָשָׂה אֶת הַמְּנוֹרָה" – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂאָהּ.

פסוק ו

קַח אֶת הַלְוִיִּם וְגוֹ'. לִפְעָמִים הִזְכִּיר לְשׁוֹן לְקִיחָה וְלִפְעָמִים לְשׁוֹן נְתִינָה, וְדָבָר זֶה צָרִיךְ בֵּאוּר. וְעוֹד מַהוּ הַכֶּפֶל שֶׁאָמַר "כִּי נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לִי" וְאַחַר כָּךְ סָתַר דְּבָרָיו וְאָמַר "לָקַחְתִּי אוֹתָם לִי". וְנִרְאֶה שֶׁמְּהֻכְרַחַ קֻשְׁיוֹת אֵלּוּ מִסִּיק בַּתַּנְחוּמָא (בהעלותך ח): "קַח אֶת הַלְוִיִּם", קַח אוֹתָם לִשְׁמִי, לְשֵׁם שְׁרָרָה. וּבְזֶה הוּתְּרוּ כָּל הַקֻּשְׁיוֹת, כִּי מָצִינוּ לְשׁוֹן קִיחָה אֲצֶל חִלּוּף הַבְּכוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "תַּחַת פֶּטֶר כָּל רֶחֶם וְגוֹ' לְקַחְתִּי אוֹתָם לִי".

וּבֵאוּר הָעִנְיָן הוּא שֶׁלִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִבְחֲרוּ הַלְוִיִּם: שְׁנַיִם לְשִׁעְבּוּד, וְאֶחָד לִשְׁרָרָה. שְׁנַיִם לְשִׁעְבּוּד – הַיְינוּ שִׁעְבּוּד טֹרַח גּוּפָם לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא, וְשִׁעְבּוּד מְסִירַת גּוּפָם לְכַפָּרָה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וְאָתָּנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתֻנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וְגוֹ' לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד" הַיְינוּ עֲבוֹדַת מַשָּׂא, "וּלְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי אַשְׁמַת הָעָם תָּלוּי בְּרֹאשֵׁיהֶם. וּלְכָךְ אָמַר: "וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף" וְגוֹ', כִּי בְּחַבּוּרָתָם נִרְפָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי כָּךְ הַמִּדָּה, עַל דֶּרֶךְ "בִּקְרוֹבַי אֶקָּדֵשׁ" (ויקרא י ג). וּלְכָךְ נֶאֱמַר "וְסָמְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יְדֵיהֶם עַל הַלְוִיִּם", וְסִמִּיכָה זוֹ לוֹמַר: הֲרֵי אַתֶּם קָרְבָּן עַל הָעָם וְכַפָּרָה עֲלֵיהֶם כְּדֶרֶךְ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת וַיִּקְרָא (א ד) בַּפָּסוּק "וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה", וְכֵן יִתְבָּאֵר לְקַמָּן בְּעֶזְרַת ה' פָּרָשַׁת פִּינְחָס (כז יח) בִּסְמִיכַת יַד מֹשֶׁה עַל יְהוֹשֻׁעַ. וּשְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ לֹא הִטִּיל ה' עַל הַלְוִיִּם בַּעֲבוּר שֶׁנִּפְסְלוּ הַבְּכוֹרִים. וְכִי כְּךְ הַמִּדָּה שְׁטוּבְיָה חְטָא וְזִיגּוּד מִנְּגֵד (פסחים קיג:)?! אֶלָּא לְכָךְ הוּטְלוּ שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ עַל הַלְוִיִּם, לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב יִשְׂרָאֵל סָבָא נָתַן מַעֲשֵׂר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ, וּמִבָּנָיו נָתַן מַעֲשֵׂר אֶת לֵוִי, כִּי הָיוּ לוֹ שְׁנֵים עָשָׂר בָּנִים, וְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ, הֲרֵי אַרְבָּעָה עָשָׂר, צֵא מֵהֶם אַרְבָּעָה בְּכוֹרִים לְאַרְבַּע אִמָּהוֹת, נִשְׁאֲרוּ עֲשָׂרָה, וּמֵהֶם נָתַן אֶת לֵוִי. וּלְפִי שֶׁאָמַר כֶּפֶל "עֲשֵׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ" וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות סז:) שֶׁהַמְבַזְבֵּז יִתֵּן הַחֹמֶשׁ, דְּהַיְינוּ שְׁנֵי מַעֲשְׂרוֹת, עַל כֵּן נָתַן גַּם הוּא הַחֹמֶשׁ וְהַיְינוּ שֶׁהִקְדִּישׁ אֶת לֵוִי לַנְּבוּהָּ בִּשְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ, לְשַׁעְבֵּד גּוּפָם לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ

וְנִשְׁמָתָם לְכַפָּרָה, הֲרֵי כְּאִלּוּ הִפְרִישׁוּ שְׁנֵי פְּעָמִים וְהַיְינוּ הַחֹמֶשׁ. וְזֶה שֶׁאָמַר "כִּי נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", הַיְינוּ שְׁתֵּי נְתִינוֹת שֶׁהִזְכִּירָנוּ, "מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" סָבָא, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַחֹמֶשׁ מוּפְרָשׁ. וְכֵן בַּפְּסוּק "וָאֶתְּנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתֻנִים" וְגוֹ' הִזְכִּיר שְׁתֵּי נְתִינוֹת, וָאֶתְּנָה נְתֻנִים, וּפֵרֵשׁ מִיָּד שֶׁשְּׁתֵּי נְתִינוֹת אֵלּוּ הַיְינוּ "לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", "וּלְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'. וְהִזְכִּיר חֲמֵשׁ פְּעָמִים "יִשְׂרָאֵל" בְּפָסוּק זֶה לְהוֹרוֹת שֶׁנְּתִינַת הַלְוִיִּם כְּפוּל הוּא הַחֹמֶשׁ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְזֶה רֶמֶז נָכוֹן וְיָקָר.

אֲבָל כְּשֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן לְקִיחָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְקָחָם מֵעַצְמוֹ בְּלֹא נְתִינַת יַעֲקֹב, הַיְינוּ לְקִיחָה שֶׁל שְׂרָרָה אֲשֶׁר הָיְתָה בַּבְּכוֹרוֹת וְנִפְסְלוּ וְנִתְּנָה הַשְּׂרָרָה לַלְוִיִּם. וְעַל זֶה אָמַר "תַּחַת פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אוֹתָם לִי, וְאֶקַח אֶת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכוֹר" וְגוֹ'. וּמִכָּאן לָמַד בַּעַל הַמְּדָרֵשׁ לְפָרֵשׁ "קַח אֶת הַלְוִיִּם" לִשְׂרָרָה, וְיִלְמוֹד עֶלְיוֹן מִתַּחְתּוֹן, מַה קִּיחָה שֶׁנֶּאֱמְרָה לְמַטָּה שֶׁל שְׂרָרָה, מִדְּתָלָה אוֹתָהּ בְּחִלּוּף הַבְּכוֹרוֹת, אַף קִיחָה שֶׁלְּמַעְלָה שֶׁל שְׂרָרָה, וְהַשְּׂרָרָה הִיא שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל חַיָּבִים לְהַעֲלוֹת לָהֶם מַס תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, כִּי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֵוִי, שֶׁלְּוָהוּ בְּמַתָּנוֹת. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פרק ט

פסוק ז

לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב וְגוֹ'. יֵשׁ מַקְשִׁים, וְכִי נֶעְלָם מֵהֶם שֶׁטָּמֵא אָסוּר בַּאֲכִילַת קָדָשִׁים? וְזֶה קָשֶׁה לְפִי גִּרְסַת הַתַּלְמוּד (פסחים סו:) שֶׁלָּמַד מִן "אִישׁ אִישׁ" שֶׁיָּחִיד נִדְחֶה לְפֶסַח שֵׁנִי וְלֹא צִבּוּר, אֲבָל לְמַאי דְּמַסִּיק בַּיְלְקוּט (ט ב) בְּשֵׁם הַסִּפְרֵי, (ועיין פסחים עז. וירושלמי פסחים פ"ז ה"ד) שֶׁמִּן יִתּוּר שֶׁל "בְּמוֹעֲדוֹ" אָנוּ לְמֵדִין שֶׁפֶּסַח צִבּוּר קָרֵב בְּטוּמְאָה, לֹא קָשֶׁה מִידֵי, כִּי אַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ לְשׁוֹן "בְּמוֹעֲדוֹ" אָמְרוּ לָמָּה נִגָּרַע מִן הַצִּבּוּר, וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה "אִישׁ אִישׁ" כּוּ – דָּוְקָא אִישׁ נִדְחֶה וְלֹא צִבּוּר. וְהֵבִינוּ הָאֲנָשִׁים מִדְּקָאָמַר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ אֲפִלּוּ בְּטוּמְאָה, וְלֹא לָהֶם בִּפְרָטוּת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהוֹצִיא אוֹתָם מִן הַכְּלָל, דְּאִלְמָלֵא כֵּן לְמַאי נָפְקָא מִנַּהּ אָמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, וַהֲלֹא כְּבָר הֵם מְצֻוִּין וְעוֹמְדִים, אֶלָּא שֶׁבָּא לְמַעֵט הַטְּמֵאִים הַיְחִידִים. עַל כֵּן אָמְרוּ "לָמָּה נִגָּרַע".

פרק י

פסוק י

וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וְגוֹ'. מִן פְּסוּקִים אֵלּוּ לָמְדוּ רז"ל שֶׁאוֹמְרִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מַלְכִיּוֹת זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת, כִּדְאִיתָא בַּיְלְקוּט בְּפָרָשָׁה זוֹ (י תשכה) וְיֵשׁ לְהָבִין מָה רָאוּ

עַל כָּכָה לְפָרֵשׁ פְּסוּקִים אֵלּוּ עַל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְנִרְאֶה שֶׁלָּמְדוּ זֶה מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר "וְכִי תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הַצַּר הַצֹּרֵר" וְגוֹ', וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁבְּכָל עֵת צָרָה הָיוּ גּוֹזְרִין תַּעֲנִית וְהָיוּ תּוֹקְעִין וּמְרִיעִין וְאוֹמְרִים מַלְכִיּוֹת זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת, כִּדְאִיתָא בְּטוּר אוֹרַח חַיִּים סִימָן תקע"ט. וְאוּלַי רְאָיָתָם מִפְּסוּקִים אֵלּוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וְכִי תָבֹאוּ מִלְחָמָה" וְגוֹ'. וְדוּן מִנַּהּ וּמִנַּהּ שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם שֶׁיֵּשׁ תְּקִיעָה עוֹשִׂין כַּסֵּדֶר הַזֶּה וְגַם רֹאשׁ הַשָּׁנָה בִּכְלָל. וּמִדְּקָאָמַר "מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם" בְּבֵי"ת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמְּדַבֵּר בְּצוֹרֵר שֶׁהוּא תּוֹךְ הָאָרֶץ, וְזֶה יֵאוֹת לְרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁתּוֹקְעִין בּוֹ בְּשׁוֹפָר לְעָרְבֵב הַשָּׂטָן הַצּוֹרֵר הַפְּנִימִי אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הָאָרֶץ, לְאַפּוֹקֵי סְתָם צוֹרֵר הוּא חוּצָה לָאָרֶץ. וְעוֹד, מָה לִי צוֹרֵר חִיצוֹנִי מָה לִי פְּנִימִי. וּלְפִי זֶה יָפֶה נִרְמַז בִּפְסוּקִים אֵלּוּ סֵדֶר שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

פסוק כט

לְכָה אַתְּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ. כָּאן שׁוֹאֲלִים הַמְפָרְשִׁים, מֵאַחַר שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה יִתְרוֹ לָלֶכֶת עִמָּהֶם בְּהַבְטָחָה רִאשׁוֹנָה, מָה הוֹסִיף לוֹ מֹשֶׁה כְּשֶׁאָמַר לוֹ שֵׁנִית "וְהָיָה הַטּוֹב אֲשֶׁר ייטיב ה' עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ". וְעוֹד, לָמָּה קָרְאוֹ חוֹבָב עַכְשָׁיו. וְעוֹד, שֶׁאָמַר "נִסְעִים אֲנַחְנוּ" וּ"לְכָה אִתָּנוּ", הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר הוֹלְכִים אֲנַחְנוּ, אוֹ תִּסַּע אִתָּנוּ. וְעוֹד, "וַיֹּאמֶר לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם אֶל אַרְצִי אֵלֵךְ", תַּרְתֵּי "אֵלֵךְ" לָמָּה לִי. וּמָה שֶׁאָמַר "דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" – לְיִשְׂרָאֵל הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר.

וְנִרְאֶה שֶׁלְּשׁוֹן הֲלִיכָה נוֹפֵל עַל תְּנוּעַת הָרַגְלַיִם לְבַד, הַמַּעֲתִיקִין אֶת הָאָדָם מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אֲבָל יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאַף בִּהְיוֹתוֹ הוֹלֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר מִכָּל מָקוֹם עֲדַיִן דַּעְתּוֹ קְשׁוּרָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הָלַךְ מִשָּׁם. אֲבָל לְשׁוֹן נְסִיעָה, הַעֲתָקָה כּוֹלֶלֶת לְגוּפוֹ וּלְמַחֲשַׁבְתּוֹ מִכֹּל וְכֹל. כִּי מִטַּעַם זֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ" (בראשית יב א), כִּי בַּהַתְחָלָה וַדַּאי מִסְתָּמָא עֲדַיִן נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּבֵית אָבִיו, וּלְסוֹף נֶאֱמַר (שם יב ט): "הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה", תְּחִלָּה הָיָה הוֹלֵךְ וְאַחַר כָּךְ נוֹסֵעַ הַנֶּגְבָּה, כִּי נַשְּׁנוּ אֱלֹהִים אֶת כָּל בֵּית אָבִיו. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחוֹבָב", הֶעָלִים מִמֶּנּוּ שֵׁם יִתְרוֹ, כִּי אוּלַי יַחֲשׁוֹב שֶׁקְּשִׁים גֵּרִים לְיִשְׂרָאֵל כְּסַפַּחַת (יבמות מז:), כִּי כָּל יֶתֶר כְּנָטוּל דָּמֵי, וְעַל שֵׁם זֶה הוּא נִקְרָא יִתְרוֹ, וְאִם כֵּן מִסְתָּמָא לֹא יַקְרִיבוּהוּ כָּרְאוּי, עַל כֵּן שִׁנָּה שְׁמוֹ מִן יִתְרוֹ לְחוֹבָב לְרַמּוֹז לוֹ עַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י יט) "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר", שֶׁיִּהְיֶה חָבִיב עֲלֵיהֶם. עַל כֵּן שְׁאַל מִמֶּנּוּ שֶׁיֵּלֵךְ. וְאָמַר "נִסְעִים אֲנַחְנוּ", כִּי לְגַבֵּי אֶצְלֵנוּ נִקְרָא נְסִיעָה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָצָאנוּ מִשָּׁם, כִּי אֵין לָנוּ שָׁם נַחֲלָה וְכֶרֶם וּמִשְׁפָּחָה. אָמְנָם לְגַבֵּי דִּידְךָ נִקְרָא הֲלִיכָה מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ, וְאַף עַל פִּי כֵן אֲנִי מְבַקֵּשׁ "לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי ה' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל", רוֹצֶה לוֹמַר צִוָּה לָנוּ לְהֵטִיב עִם מִי שֶׁמְּדַבֵּק בָּנוּ. וְשַׁיָּךְ בָּזֶה לוֹמַר "עַל יִשְׂרָאֵל" כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יד א) "וְנִלְוָה עֲלֵיהֶם

הַגֵּר וְנִסְפְּחוּ עַל בֵּית יַעֲקֹב", כִּי לְשׁוֹן "עַל" מְשַׁמֵּשׁ עַל הַתּוֹסֶפֶת שֶׁעַל הָעִקָּר. "וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ", הָיָה חָרָה לוֹ לְשׁוֹן הֲלִיכָה לְחָשְׁדוֹ שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ עֲדַיִן מְשׁוֹטֶטֶת בְּאַרְצוֹ וּבְמָקוֹם מוֹלַדְתּוֹ, כִּי בֶּאֱמֶת הָיְתָה הַתּוֹרָה כָּל כָּךְ חֲבִיבָה עָלָיו עַד שֶׁיִּהְיֶה מְסַלֵּק אֲפִלּוּ מַחֲשַׁבְתּוֹ מִכֹּל וְכֹל מִן אַרְצוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ, וְהָיָה לוֹ חֵשֶׁק מִכֹּל וְכֹל לְדָבֵק בַּשְּׁכִינָה.

וְעַל זֶה אָמַר "כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ", זֶה יִקָּרֵא הֲלִיכָה כְּשֶׁאֵלֵךְ אֶל אַרְצִי לְגַיֵּר אֶת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתִּי, כִּי אָז וַדַּאי תִּהְיֶה מַחֲשַׁבְתִּי מְשׁוֹטֶטֶת בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ זֶה אֲשֶׁר נַפְשִׁי קְשׁוּרָה בּוֹ. "וַיֹּאמֶר אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ", מֵעוֹלָם לֹא חָשַׁדְתִּיךְ שֶׁבְּשׁוּבְךָ לְבֵיתְךָ תִּשְׁכַּח הַמַּעֲמָד הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה, אֶלָּא דַּאֲגָתִי מֵאַחַר שֶׁאַתָּה רוֹאֶה אֶת הָעָם הַזֶּה כִּי בְרַע הוּא, וְכָל הַחֲנִיּוֹת הֵם בִּתְרַעֲמוּת וּמַחֲלוֹקֶת וּתְלוּנָה, אוּלַי בַּעֲבוּר זֶה לֹא יַעֲלֶה בִּרְצוֹנְךָ לְשׁוּב אֶצְלֵנוּ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ", כִּי בְּמִלַּת "אוֹתָנוּ" חָתַם כָּל הָעִנְיָן וּבָא לוֹמַר, יָרֵא אֲנִי פֶּן תִּהְיֶה הָעֲזִיבָה מֵאִתָּנוּ "כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנוֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר", וְ"עַל כֵּן" כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, וְרוֹצֶה לוֹמַר עַל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ חֲנוֹתֵנוּ, שֶׁכָּל הַחֲנִיּוֹת הָיוּ בְּתַרְעוֹמֶת עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁפָּרוּ מֵאַחֲרֵי ה', עַל כֵּן אֲנִי דּוֹאֵג פֶּן לֹא תָּשׁוּב אֵלֵינוּ, וְאַף בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ תִּהְיֶה מַחֲשַׁבְתְּךָ עַל אֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ לֵאמֹר, מִי יִתֵּן לִי אֵבֶר כְּיוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכּוֹנָה בְּשָׁלוֹם שָׁמָּה, לֹא כַּחֲנִיּוֹת הַלָּלוּ שֶׁהֵם בְּתַרְעוֹמֶת כָּאמוּר. לָכֵן אֲנִי מְבַקֵּשׁ שֶׁאָפְלּוּ אוֹתָנוּ אַל תַּעֲזֹב, כִּי בָּזֶה תִּהְיֶה מְזַכֶּה הָרַבִּים, וְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ עָלֶיךָ לִלְמוֹד קַל וָחוֹמֶר מִמְּךָ, שֶׁאִם אַתָּה עֻזְבְתָּ אֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וּשְׁרָרָתְךָ וּבָאתָ לִדְבֵק בַּשְּׁכִינָה, קַל וָחוֹמֶר יִשְׂרָאֵל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם", וּזְכוּת הָרַבִּים יִהְיֶה תָּלוּי בְּךָ. "וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ", כִּי עִקַּר צוֹרֶךְ דָּבָר זֶה הוּא בַּהֲיוֹתְךָ הוֹלֵךְ עִמָּנוּ וּמַחֲשַׁבְתְּךָ מְשׁוֹטֶטֶת בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ, בִּרְאוֹתְךָ קִלְקוּל הַסֵּדֶר שֶׁבֵּינֵינוּ, וְעַל כֵּן אָנוּ צְרִיכִין בְּיוֹתֵר אוֹתְךָ כְּדֵי לְזַכּוֹת הָרַבִּים. "וְהָיָה הַטּוֹב אֲשֶׁר יֵיטִיב ה' עִמָּנוּ", עַל יוֹשֶׁר מַעֲשֵׂינוּ, "וְהֵטַבְנוּ לָךְ", וּמִשֶּׁלְךָ יִתְּנוּ לָךְ, כִּי מֵאַחַר שֶׁאַתָּה תִּהְיֶה סִבָּה אֶל תִּקּוּן עִנְיָנֵינוּ וּזְכוּת הָרַבִּים תָּלוּי בְּךָ, אִם כֵּן מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמְּךָ. וְאָז שֶׁתַּק יִתְרוֹ וְנָעֲתַר לוֹ, כִּי זְכוּת הָרַבִּים גָּדוֹל.

וּבְדֶרֶךְ פְּשׁוּטוֹ, מִתְּחִלָּה הִבְטִיחוֹ בְּטוֹבָה גּוּפָנִית, בְּאָמְרוֹ "וְהֵטַבְנוּ לָךְ", וְלֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁם, וְלֹא רָצָה לְקַבֵּל כִּי אָמַר אֵלֵךְ אֶל אַרְצִי וְשָׁם יִהְיֶה לִי טוֹבָה הַרְבֵּה. וְאַחַר כְּךָ הִבְטִיחוֹ בְּטוֹבָה רוּחָנִית, שֶׁיִּהְיֶה מִכְּלַל הַסַּנְהֶדְרִין שֶׁנִּקְרְאוּ עֵינֵי הָעֵדָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם", וְאָמַר "וְהָיָה הַטּוֹב אֲשֶׁר יֵיטִיב ה' עִמָּנוּ", הִזְכִּיר הַשֵּׁם בְּטוֹבָה רוּחָנִית זוֹ, כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עָלָיו, וְנָעֲתַר לוֹ. וְכֵן הָיָה לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קו.) שֶׁמִּבְּנֵי יִתְרוֹ זָכוּ וְיָשְׁבוּ בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית כוּ', וּבְוַדַּאי הָיָה זֶה מֵהַבְטָחַת "וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם".

פסוק לג

וַיִּסְעוּ מֵהַר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קטז תוס' ד"ה פורענות), אוֹתוֹ הַיּוֹם סָרוּ מֵאַחֲרֵי ה' וּבָרְחוּ מֵהַר ה' כְּתִינוֹק הַבּוֹרֵחַ מִבֵּית הַסֵּפֶר, לָכֵן בָּרְחוּ לָהֶם מִיְּרֵאָה פֶּן יוֹסִיף לָהֶם מִצְוֹת. וְאָמַר הַכָּתוּב, רְאֵה כַּמָּה הֵם כְּפוּיֵי טוֹבָה, כִּי אַף בִּזְמַן הַמֶּרֶד הַזֶּה, אֲרוֹן בְּרִית ה' נוֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה. הֵמָּה מָרְדוּ בְּמִסְפַּר שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וַאֲרוֹן בְּרִית ה' מֵיטִיב עִמָּהֶם בְּמִסְפַּר שְׁלֹשֶׁת יָמִים. דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁכָּתוּב בִּמְגִלַּת סְתָרִים, אִם תַּעַזְבֵנִי יוֹם יוֹמַיִם אֶעֱזָבֵךְ (ספרי עקב יא כב), מָשָׁל לִשְׁנַיִם שֶׁהוֹלְכִין זֶה מִזֶּה, זֶה הוֹלֵךְ מִיל לַמִּזְרָח וְזֶה לַמַּעֲרָב, נִמְצָא שֶׁהֵם רְחוֹקִים זֶה מִזֶּה שְׁנֵי מִילִין, כָּךְ אָמַר הַכָּתוּב כִּי הֵמָּה נָסְעוּ מֵאַחֲרֵי ה' וְנָזְרוּ אָחוֹר דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים מִן הַשְּׁכִינָה, וּלְעֻמַּת זֶה גַּם אֲרוֹן בְּרִית ה' נוֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם לְהִתְרַחֵק מֵהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, נִמְצָא רִחוּק דֶּרֶךְ שִׁשָּׁה יָמִים בֵּינֵיהֶם כְּדֵי לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה מִן הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ בָהֶם. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁזֶּהוּ סוֹד נוּ"ן הֲפוּכָה. שֶׁבֵּין תֵּיבַת "הַמַּחֲנָה" וּבֵין "וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרוֹן", כִּי נוּ"ן הֲפוּכָה אַחֲרוֹנָה מְרֻמֶּזֶת עַל תְּלוּנָתָם "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה", כִּי נוּן הַיְינוּ דָּג, אֲבָל נוּ"ן רִאשׁוֹנָה רָמְז שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְדָגִים, שֶׁעִקַּר חַיּוּתָם בַּמַּיִם, עַל כֵּן כָּל דָּג פּוֹנֶה פָּנָיו לְשׁוּט לְתוֹךְ הַמַּיִם לִמְקוֹם חַיּוּתוֹ, אֲבָל אֵינוֹ הוֹפֵךְ פָּנָיו אֶל שִׂפַּת הַיָּם כִּי זֶה נִקְרָא פּוֹרֵשׂ מִמְּקוֹם חַיּוּתוֹ. כָּךְ יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר בָּהֶם (בראשית מח טז) "וְיִדְגּוּ לָרֹב", שֶׁיִּהְיוּ כַּדָּגִים הַלָּלוּ, כִּי עִקַּר חַיּוּתָם בַּתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לַמַּיִם וְכַמָּשָׁל שֶׁהֵבִיא רַבִּי עֲקִיבָא לְפַפּוֹס בֶּן יְהוּדָה כוּ' בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת פֶּרֶק הָרוֹאֶה (סא:). וּבִזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בּוֹרְחִין מֵהַר ה' כְּתִינוֹק הַבּוֹרֵחַ מִבֵּית הַסֵּפֶר הֲרֵי הֵם כְּנוּן דָּג הֶהָפוּךְ, הַפּוֹרֵשׁ מִמְּקוֹם חַיּוּתוֹ וּפוֹנֶה פָּנָיו אֶל הַשִּׂפָּה וְלַחוּץ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל פָּנוּ פְּנֵיהֶם מִן אֲרוֹן בְּרִית ה' מִמְּקוֹם חַיּוּתָם, וְעַל כֵּן הַנּוּ"ן הֲפוּכָה, כִּי הָפְכָה פָּנֶיהָ מִן פָּסוּק "וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרוֹן" וּפָנֶיהָ אֶל תֵּיבַת "הַמַּחֲנָה", רָמְז אֶל הַזְּמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל נָסוֹגוּ אָחוֹר מִן אֲרוֹן בְּרִית ה' וּפְנֵיהֶם אֶל הַמַּחֲנָה, הַיְינוּ אֶל הָעָם, כִּי לְאַהֲבַת עִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנֵי הַמַּחֲנָה מִסְתַּגְּלִים בָּהֶם, וּכְדֵי לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי הַמַּחֲנָה הוּא פּוֹנֶה עֹרֶף אֶל הַשְּׁכִינָה וּפוֹנֶה כָּל מְגַמַּת מַעֲשָׂיו כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה אָדָם חָשׁוּב בַּמַּחֲנָה אוֹ שַׂר וְנָגִיד עֲלֵיהֶם.

וְזֶהוּ עִקַּר הַחֵטְא בֵּינֵינוּ הַמְסַבֵּב אֲרִיכוּת הַגָּלוּת, כִּי בְּרֻבָּם כֵּן פָּנוּ פְּנֵיהֶם מִן אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל הַמַּחֲנָה, עַד שֶׁאֲפִלּוּ כָּל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה מִתּוֹרָה וּמִצְוֹת אֵינָן עוֹשִׂין לִשְׁמָהּ כִּי אִם כְּדֵי לְהִתְהַדֵּר בָּהֶם בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵיהֶם, וְנָטוֹרֵי קַרְתָּא כְּאִלּוּ הֵם הֵם חָרוּבֵי קַרְתָּא, וְהַכֹּל יוֹדְעִין שֶׁכֵּן הוּא וְאֵין אוֹמֵר הָשֵׁב, עַד אֲשֶׁר יַשְׁקִיף ה' וְיִרְאֶה וְיָסִיר רוּחַ זְנוּנִים מִקִּרְבֵּנוּ. וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה.

פסוק לה

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרוֹן. יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (שבת קטז) שִׁשָּׁנֵי פְּסוּקִים אֵלּוּ הֵם סֵפֶר בְּפָנֵי עַצְמוֹ, וְעַל כֵּן מָנָה שִׁבְעָה סְפָרִים בַּתּוֹרָה. וְכִי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָּבָר לֵאמֹר, הֲרֵי עִקַּר הַתּוֹרָה לְמִצְוֹתֶיהָ נִתְּנָה, וּבְסֵפֶר זֶה אֵין רֶמֶז לְשׁוּם מִצְוָה, אֶעֱנֶה אֲנִי חֶלְקִי וְאוֹמַר שֶׁלְּמִצְוֹת פָּרְיָה וּרְבִיָּה עָשָׂה סֵפֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, כִּי בְּמִצְוָה זוֹ תָּלוּי קִיּוּם הָעוֹלָם וְגוֹרֶם הַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סד.): כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בְּפָרְיָה וּרְבִיָּה גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל", מְלַמֵּד שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בְּפָחוֹת מִשְּׁנֵי אֲלָפִים וּשְׁתֵּי רְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל. הֲרֵי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף פָּחוֹת אֶחָד, וְזֶה שֶׁלֹּא עָסַק בִּפְרְיָה וּרְבִיָּה, נִמְצָא שֶׁגּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל. וְזוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוָּה אָדָם הָרִאשׁוֹן עָלֶיהָ, כִּי מִיָּד אַחַר שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א כז): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם" וְגוֹ', כְּתִיב (שם א כח): "וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ". כָּךְ עָשָׂה סֵפֶר מְיֻחָד מִמִּצְוָה זוֹ, לוֹמַר שֶׁהַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל צָרִיךְ עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף. וּמִמֵּילָא יֵדַע כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל לִהְיוֹת זָהִיר בְּמִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה לְמַלֹּאוֹת הַמִּסְפָּר. וּרְאָיָה גְּדוֹלָה לִדְבָרֵינוּ מִן פָּרָשַׁת מִתְאוֹנְנִים שֶׁסְּמוּכָה לָהּ, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ.

פרק יא

פסוק א

וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֲנְנִים וְגוֹ'. לֹא מָצִינוּ מְפֹרָשׁ בַּמִּקְרָא מַהוּ אֲנִינוּת זֶה, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב לְסְתּוֹם אֶלָּא לְפָרֵשׁ. אַךְ מֵאַחַר שֶׁמָּצִינוּ שְׁנֵי תְּלוּנוֹת מְפֹרָשִׁים בַּמִּקְרָא, הָאַחַת "וַיַּכֵּרְנוּ אֶת הַדָּגָה" כוי, הַשְּׁנִיָּה "בּוֹכֶה לְמִשְׁפְּחוֹתָיו" עַל עִסְקֵי עֲרָיוֹת כוי, אִם כֵּן וַדַּאי כָּל הַפָּרָשָׁה מְדַבֶּרֶת מֵעִנְיַן אֶחָד, וְהַכֹּל הָיְתָה תְּלוּנָה אַחַת, וּמִקּוֹרָהּ מִן פָּרָשַׁת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ" וְהוּא סוֹד נוּ"ן הֲפוּכָה שֶׁבְּסוֹף הַפָּרָשָׁה וּבְמִלַּת "כְּמִתְאֲנְנִים". כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי רַבִּים גַּם בְּעֵינֵי יִפָּלֵא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז"ל (שבת קל.) "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בּוֹכֶה לְמִשְׁפְּחוֹתָיו", עַל עִסְקֵי עֲרָיוֹת שֶׁנֶּאֶסְרוּ לָהֶם – מַה עִנְיַן תְּלוּנָה זוֹ לְכָאן, וְלָמָּה לֹא בָּכוּ בְּשָׁעָה שֶׁנֶּאֶסְרוּ לָהֶם הָעֲרָיוֹת. וְאִם בְּאוֹתוֹ זְמַן שָׁתְקוּ וְכָל אֶחָד מֵהֶם סָבַר וְקִבֵּל, עַתָּה מַה הָיָה לָהֶם כִּי בָּאוּ לְהַזְכִּיר רִאשׁוֹנוֹת וְלִהְיוֹת תּוֹהֶה עַל הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁכְּבָר קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ. וְעוֹד, הֲלֹא בְּפִיהֶם אָמְרוּ "וַיַּכֵּרְנוּ אֶת הַדָּגָה", וְאָמְרוּ "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר", וּבְלִי סָפֵק שֶׁכָּל פְּסוּקִים אֵלּוּ מִן "וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" עַד "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בּוֹכֶה", הַכֹּל מְדַבֵּר בִּבְכִיָּה אַחַת. וּמִטַּעַם זֶה הִשְׁתַּדְּלוּ רז"ל לְפָרֵשׁ הַתְּלוּנָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה, כִּי בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (עה.) פְּלִיגֵי בָּהּ רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר דָּגִים מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר עֲרָיוֹת וְלִישָׁנָא מְעַלְיָא נָקֵט, כְּמָא דְּאָתְּ אָמַר (משלי ל כ) "אָכְלָה

וּמָחֳתָה פִּיהָ". וּלְדַעְתּוֹ פָּשׁוּט לוֹמַר שֶׁגַּם "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר" לִישָׁנָא מְעַלְיָא נָקֵט. וְהִנֵּה גַּם לְדִבָרָיו צְרִיכִין אָנוּ לִתֵּן טוּב טַעַם וָדַעַת מַה עִנְיַן תְּלוּנָה זוֹ לָכָאן, וְלָמָּה שָׁתְקוּ כְּשֶׁנֶּאֶסְרוּ לָהֶם הָעֲרָיוֹת.

הָאֱמֶת לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה שֶׁכָּל פָּרָשַׁת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ" לֹא נִכְתְּבָה כִּי אִם לְזָרֵז אֶת יִשְׂרָאֵל עַל מִצְוַת פְּרִיָה וּרְבִיָה שֶׁיִּדְגּוּ לָרוֹב כַּדָּגִים הַלָּלוּ, יָבֹא כָּל עִנְיַן הַפָּרָשָׁה עַל נָכוֹן, וְיַגִּיד עָלָיו רַעוּ, נו"ן הֲפוּכָה שֶׁבְּסוֹף הַפָּרָשָׁה וְנוּ"ן הֲפוּכָה שֶׁבְּמִלַּת "כְּמִתְאֹנְנִים", כִּי נוּן הַיְינוּ דָּג, וְהַדָּגִים פְּרוּצִים בְּיוֹתֵר בִּפְרִיָה וּרְבִיָה. וְהִנֵּה מִתְּחִלָּה כְּשֶׁנֶּאֶסְרוּ לָהֶם הָעֲרָיוֹת לֹא הִקְפִּידוּ עַל זֶה, כִּי חָשְׁבוּ שֶׁאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחָם, עַד שֶׁשָּׁמְעוּ פָּרָשַׁת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ" שֶׁמְּבָאֵר לָהֶם שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בִּפְרִיָה וּרְבִיָה גּוֹרֵם לַשְׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, אָז נִכְנְסָה טִינָא בְּלִבָּם וְאָמְרוּ: בְּשִׁלְמָא אִם נוּכַל לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת כַּדָּגִים הַלָּלוּ עִם כָּל הַנָּשִׁים, הָיִינוּ בְּטוּחִים שֶׁלֹּא נָבֹא לִידֵי סִלּוּק שְׁכִינָה לְעוֹלָם, אֲמָנָם מֵאַחַר שֶׁנֶּאֶסְרוּ לָנוּ הָעֲרָיוֹת הֲרֵי אָנוּ הֵפֶךְ הַדָּג, וְהַיְינוּ נו"ן הֲפוּכָה.

וְזֶה בֵּאוּר הַפָּרָשָׁה: אַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ "שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁזֵּרָם עַל מִצְוַת פְּרִיָה וּרְבִיָה לִהְיוֹת כַּדָּגִים הַלָּלוּ, מִיָּד הִרְהֲרוּ בְּלִבָּם עַל אִסּוּר הָעֲרָיוֹת, כִּי זֶהוּ נו"ן הָפוּךְ. לְפִיכָךְ "וַיְהִי הָעָם" – הָרְשָׁעִים – "כְּמִתְאֹנְנִים", מִתְאֹנְנִים לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "כְּמִתְאֹנְנִים", בְּכַ"ף הַדִּמְיוֹן, לוֹמַר הֲרֵי אָנוּ כְּאוֹנֵן זֶה שֶׁאָסוּר בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה, כָּךְ לֹא הוּרְשָׁה לָנוּ תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה עִם כָּל הַנָּשִׁים. וּלְפִי שֶׁאֵין אֲנִינוּת כִּי אִם בַּלֵּב, שֶׁהֲרֵי עֲדַיִן לֹא הוֹצִיאוּ תְּלוּנָתָם מֵהַשָּׂפָה וְלַחוּץ, עַל כֵּן לֹא הִרְגִּישׁ מֹשֶׁה עֲדַיִן בִּתְלוּנָתָם. אָכֵן שָׁמַע ה' וְהִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּלוּנָתָם, עַל כֵּן נֶאֱמַר "רַע בְּאָזְנֵי ה' וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה'", כִּי בְּרוֹתְחִין קִלְקְלוּ וּבָעֲרָה בָּהֶם אֵשׁ הַתַּאֲוָה וְחִמּוּם הָעֲרָיוֹת, עַל כֵּן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה "וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה", אוֹ בִּקְצִינִים אוֹ בְּמוּקְצִים, וְדָבָר זֶה יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ.

פסוק ב

וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה. וְלֹא אֶל ה', כִּי חָשְׁבוּ מֵאַחַר שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הִרְגִּישׁ עֲדַיִן בְּחֶטְאָם יַחְשֹׁב שֶׁמְּקֻרֶה הוּא לָהֶם וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם, וְכָךְ עָשָׂה מֹשֶׁה בְּחָשְׁבוֹ שֶׁהַמָּקוֹם גָּרַם לָהֶם, כִּי יֵשׁ מְקוֹמוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁם רוּחַ גָּדוֹל נִסְתָּר הַמְסֻבָּב רְעִישַׁת הָאָרֶץ, וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁבָּהֶם אֵשׁ נִסְתָּר. עַל כֵּן קָרָא מֹשֶׁה שֵׁם הַמָּקוֹם תַּבְעֵרָה, כִּי חָשַׁב שֶׁהַמָּקוֹם גָּרַם לָהֶם וְלֹא חֶטְאָם.

פסוק ד

וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה. כָּל מִלּוֹת אֵלּוּ מְחֻבָּרִין, וְכָךְ פֵּרוּשָׁם: כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָדְעוּ הָאֱמֶת שֶׁבָּעֲרָה בָּהֶם אֵשׁ ה' עַל צַד הָעֹנֶשׁ לֹא בְּמִקְרֶה, עַל כֵּן פָּסְקוּ מִתְּלוּנָתָם. אֲבָל הָעֵרֶב רַב אֲשֶׁר מִקְּרָבָם מִן הַמִּצְרִים שְׁטוּפֵי זִמָּה לֹא לָקְחוּ מוּסָר, וְעוֹד הוֹסִיפוּ סָרָה וְהוֹצִיאוּ

מִן הַשָּׂפָה וְלַחוּץ כָּל מַה שֶּׁהִרְהֲרוּ תְּחִלָּה בְּקֶרֶב לִבָּם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר" מִתְּחִלָּה "בְּקִרְבּוֹ", בְּקֶרֶב לִבּוֹ, "הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה". "וַיָּשֻׁבוּ", הַיְינוּ שֶׁשָּׁבוּ לְסוֹרָם וְהוֹצִיאוּ תְּלוּנוֹתֵיהֶם לַחוּץ וּבָכוּ. "וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מִדְּקָאָמַר "גַּם" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהֶעֱרֵב רַב הָיוּ בּוֹכִים תְּחִלָּה וּמַבְכִּים גַּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּהֶם. וְכָפַל לְשׁוֹן "הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה", כִּי כָּךְ הַמִּדָּה בָּעֲרָיוֹת שֶׁתַּאֲוָה גּוֹרֶרֶת תַּאֲוָה, וּכְאָמְרוּ רז"ל (סוכה נב:) מַשְׁבִּיעוֹ רָעֵב. "וַיֹּאמְרוּ" בְּפֶה מָלֵא "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָשָׂר", הַיְינוּ בְּשַׂר עֶרְוָה, וְלִישָׁנָא מְעַלְיָא נָקֵט, כִּדְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה" לִישָׁנָא מְעַלְיָא נָקֵט. וְקַל וָחוֹמֶר שִׁלְשׁוֹן בָּשָׂר יֵשׁ לְפָרֵשׁ כָּךְ.

וּמַה שֶּׁהִתְחִילוּ בִּבְשַׂר וְסִיְּמוּ בְּדָגָה, לְפִי שִׁלְשׁוֹן דָּגָה מוֹרֶה יוֹתֵר עַל הַפְּרִיצוּת בָּעֲרָיוֹת מִן לְשׁוֹן בָּשָׂר, לְפִי שֶׁהַדָּגִים פְּרוּצִים יוֹתֵר מִבִּשַּׂר כָּל חַי, עַל כֵּן אָמְרוּ דֶּרֶךְ פִּשְׁרָה "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָשָׂר", שֶׁנִּהְיֶה מֻתָּרִים בָּעֲרָיוֹת כִּשְׁאָר בְּשַׂר כָּל חַי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִהְיֶה כְּדָגִים, כִּי כּוּלֵי הָאי לֹא בִּקְּשׁוּ. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם אָמְרוּ "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם", כִּי בְּהֶיוֹתֵנוּ בֵּין הַמִּצְרִים שְׁטוּפֵי זִמָּה הֶחְזִירָה לָנוּ הַכֹּל, אֲפִלּוּ לִהְיוֹת כְּדָגִים, וְעַכְשָׁיו הַלְוַאי וְנִהְיֶה כִּשְׁאָר בְּשַׂר כָּל חַי, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָשָׂר". וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ כִּי הַכֹּל כִּפְשׁוּטוֹ מַמָּשׁ, אַךְ כַּוָּנָתָם הָיְתָה לְבַקֵּשׁ הַבָּשָׂר הַמְחֻמָּם בְּיוֹתֵר וּמַרְבֶּה תַּאֲוַת הַמִּשְׁגָּל, וְזֶהוּ כֻּלָּם "הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה", שֶׁנִּתְאַוּוּ לְדָבָר הַמַּרְבֶּה תַּאֲוַת הַמִּשְׁגָּל. וְהַדָּגִים אַף עַל פִּי שֶׁמְּקָרְרִין, מִכָּל מָקוֹם הוּא מוֹסִיף הַלְּחוּת וְהַזֶּרַע גַּם כֵּן בִּכְלָל. וְעוֹד, שֶׁהָאוֹכְלוֹ מְקַבֵּל טִבְעוֹ לִהְיוֹת פָּרוּץ בָּעֲרָיוֹת. וְיֵשׁ בְּדָגִים תַּרְתֵּי לְרֵיעוּתָא עַל כֵּן אָמְרוּ דֶּרֶךְ פִּשְׁרָה "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָשָׂר" הַמַּחֲזִיק הַתַּאֲוָה, וְ"זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה" כוּ' הַמַּחֲזִיק הַפְּרִיצוּת בְּיוֹתֵר, מִכָּל מָקוֹם הַלְוַאי וְיִהְיֶה לָנוּ בָּשָׂר דֶּרֶךְ פִּשְׁרָה. וּלְפֵרוּשׁ זֶה יָבוֹא כִּפְשׁוּטוֹ מַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה "מֵאַיִן לִי בָּשָׂר וְגוֹ' אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם" וְגוֹ', כִּי טָעֲנוּ עַל שְׁנֵי אֵלּוּ שֶׁמְּסַיְּעִין לִפְרִיָּה וּרְבִיָּה, וְנָתַן לָהֶם ה' אֶת הַשְּׁלָיו הַמְחֻמָּם בְּיוֹתֵר וּמְמַלֵּא שְׁאֵלָתָם. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא טז): כְּתִיב (תהלים עח כז): "וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר שְׁאֵר", וּכְתִיב לְהַלָּן (ויקרא יח ו): "אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ", הַיְינוּ עֲרָיוֹת, כִּי זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר בִּקְּשָׁה נַפְשָׁם.

וְאִם תֹּאמַר, עַל כָּל פָּנִים שֶׁהַדָּגִים מְקָרְרִין וּמְמַעֲטִין הַתַּאֲוָה, אֲזַי כָּךְ תִּפָּרֵשׁ הַפְּסוּקִים, כִּי הֵמָּה שְׁאֲלוּ בְּשַׂר הַמְחֻמָּם וּמַרְבֶּה הַתַּאֲוָה, וְאָמְרוּ: זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה כוּ' וְהַקִּשָּׁאִים וְהָאֲבַטִּחִים, כִּי כָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ מְקָרְרִין וּמִכָּל מָקוֹם לֹא הָיוּ מַזִּיקִין אֶל הַתּוֹלָדָה, לְפִי שֶׁהָיָה לָנוּ גַּם הֶחָצִיר וְהַבְּצָלִים וְהַשּׁוּמִים הַמְחַמְּמִין בְּיוֹתֵר וּמְבַטְּלִין הַקְּרִירוּת, אֲבָל עַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה כוּ'.

אוֹ אָמְרוּ שֶׁבְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ מַזִּיקִין לָנוּ אוֹתָן הַדְּבָרִים הַמְקָרְרִין. גַּם הֶחָצִיר וְהַשּׁוּמִים וְהַבְּצָלִים, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם קָשִׁים לְעֻבָּרוֹת וּמֵנִיקוֹת מִכָּל מָקוֹם הָיֵינוּ פָּרִים וְרַבִּים וְלֹא הִזִּיקוּ

לָנוּ כְּלוּם כָּל הַדְּבָרִים הַמִּתְנַגְּדִים אֶל הַתּוֹלָדָה, בֵּין לְאֲנָשִׁים וּבֵין לַנָּשִׁים, וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה, כִּי אֵין לָנוּ לֵחוֹת כָּל כָּךְ הַמַּרְבִּים הַזֶּרַע, כִּי בִּלְתִּי אֶל הַמָּן לְבַד עֵינֵינוּ, וְהוּא נִבְלָע בָּאֲבָרִים וְאֵינוֹ מִתְבַּשֵּׁל בָּאִצְטוֹמָכָא וּבַכָּבֵד, עַל כֵּן אֵינוֹ סְבָּה אֶל הַתּוֹלָדָה. וְהַפָּסוּק מֵעִיד עַל הַהֵפֶךְ וְאָמַר "וְהַמָּן כִּזְרַע", שֶׁלְּכָךְ הָיָה תְּאֵרוֹ כְּזֶרַע לוֹמַר לְךָ שֶׁהוּא מַרְבֶּה הַזֶּרַע, וְהָיָה גַּד, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה.) שֶׁהָיָה מַגִּיד אִם בֶּן תִּשְׁעָה לְרָאשׁוֹן אוֹ בֶּן שִׁבְעָה לַשֵּׁנִי, כְּמִסְפַּר גַּד, שֶׁהָיָה מַגִּיד אִם הוּא בֶּן שִׁבְעָה. וְכָל זֶה מִדְּבָרִים הַמְסַיְּעִים אֶל הַתּוֹלָדָה. הֵמָּה אָמְרוּ שֶׁהַמָּן גּוֹרֵם יְבֵשׁוּת לְפִי שֶׁאֵין בּוֹ לַחְלוּחִית, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר: "וְטַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן", דְּהַיְינוּ לַחְלוּחִית, וְזֶה הֵפֶךְ הַיְבֵשׁוּת.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "אֵין כֹּל", יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁכָּךְ אָמְרוּ אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם כָּל מִינֵי אֹכֶל מִכָּל מָקוֹם אֵין כֹּל, אֵין בּוֹ טַעַם כָּל הָאֳכָלִין, שֶׁהֲרֵי אֵין לוֹ טַעַם חָצִיר וּבְצָלִים כוּ'. וּבָעֶקְדָּה פֵּרֵשׁ "בִּלְתִּי אֶל הַמָּן עֵינֵינוּ", אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כָּל הַטְּעָמִים מִכָּל מָקוֹם אֵין עֵינֵינוּ רוֹאוֹת כִּי אִם הַמָּן, וְהַסּוּמָא אוֹכֵל וְאֵינוֹ שָׂבֵעַ.

פסוק י

וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ. כִּי אֵין לוֹמַר שֶׁנִּתְקַבְּצוּ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת וּבָכוּ, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר "אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ", אֶלָּא וַדַּאי עַל עִסְקֵי מִשְׁפְּחוֹתָיו. "וַיִּחַר אַף ה' וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע", דָּוְקָא עַכְשָׁיו, אֲבָל קֹדֶם לָכֵן הָיָה רַע בְּאָזְנֵי ה' לְבַד כִּי מֹשֶׁה לֹא הֵבִין כַּוָּנָתָם. וּמַה שֶּׁאָמַר "זָכַרְנוּ" לְשֶׁעָבַר מַשְׁמַע, וְ"אֲשֶׁר נֹאכַל" מַשְׁמַע לְהַבָּא, כָּךְ אָמְרוּ, שֶׁבְּכָל זְמַן שֶׁאָמְרוּ לְשֶׁעָבַר "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", בְּאוֹתוֹ זְמַן "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל" לְהַבָּא כְּשֶׁנָּבֹא שָׁם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "חִנָּם" מִן הַמִּצְוֹת, יִתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת ה' לְקַמָּן פָּרָשַׁת פִּינְחָס (כו סד) שֶׁעַל תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת אָמְרוּ כֵּן.

וַתֹּאכַל בְּקִצֵּה הַמַּחֲנָה. בַּקְּצֵה מַמָּשׁ, עַל כֵּן בָּרְחוּ כָּל הָעָם מִקְּצֵה בִּרְאוֹתָם כִּי סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה נִשְׂעָרָה מְאֹד, וּבָרְחוּ לְתוֹךְ הַמַּחֲנֶה כִּי הָיוּ יְרֵאִים לִהְיוֹת בַּקְּצָוֹות. לְכָךְ נֶאֱמַר "וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", לֹא מָצִינוּ בְּכָל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרָא הָעֵרֶב רַב אֲסַפְסֻף כִּי אִם כָּאן, לְפִי שֶׁ"סַּפְסֻף" שְׁנֵי פְּעָמִים סוֹף, וּרְצוֹנָם לוֹמַר כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בְּכָל סוֹף וְסוֹף מִן הַמַּחֲנֶה, בִּרְאוֹתָם שֶׁסְּבִיבָם בָּעֲרָה אֵשׁ ה' עַל כֵּן בָּרְחוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה. זֶהוּ שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", בָּאֶמְצַע כָּאָמוּר.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי יא א) דָּרְשׁוּ: בַּקְּצִינִים שֶׁבַּמַּחֲנֶה אוֹ בַּמּוּקְצִים שֶׁבַּמַּחֲנֶה, וְאֵין הַלָּשׁוֹן מְחֻוֶּר אֶצְלִי, כִּי כָּל קָצֶה אֵינוֹ לָשׁוֹן קָצִין, וְלֹא לָשׁוֹן מוּקְצֶה. וְנִרְאֶה לִי שֶׁהַכֹּל מוֹדִים שֶׁאֵין קָצֶה יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, שֶׁמְּדַבֵּר בְּקֵץ הַמַּחֲנֶה, כִּי כָּל מִקֵּץ לָשׁוֹן סוֹף הוּא. אַךְ שֶׁלְּכָל קָצֶה יֵשׁ שְׁנֵי קְצָוֹות, רֹאשׁ וְסוֹף. וּבְנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁקְּצִינֵי עָם הוֹלְכִים בְּרֹאשׁ

הַמַּחֲנֶה, דְּהַיְינוּ קָצֶה רִאשׁוֹן, וְהַמּוּקְצִים הוֹלְכִים בְּסוֹף הַמַּחֲנֶה, דְּהַיְינוּ קָצֶה אַחֲרוֹן. וּלְכָל הַדֵּעוֹת אֵין קָצֶה הַמַּחֲנֶה יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, אַךְ שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ בַּמִּקְרָא בְּאֵיזוֹ קָצֶה, אִם בְּקָצֵינֵי עָם הַהוֹלְכִים רִאשׁוֹנָה בַּקָּצֶה הָרִאשׁוֹן, אוֹ בַּמּוּקְצִים שֶׁבַּמַּחֲנֶה הַהוֹלְכִים בַּקָּצֶה הָאַחֲרוֹן. עַל כֵּן נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּדָּבָר, יֵשׁ אוֹמְרִים בַּקְּצִינִים, וְיֵשׁ אוֹמְרִים בַּמּוּקְצִים. וּמַחֲלֹקְתָּם תָּלוּי בְּמַה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא ס.) אֵין פֻּרְעָנוּת בָּא לְעוֹלָם אֶלָּא בַּעֲבוּר הָרְשָׁעִים, וְאֵינוֹ מַתְחִיל כִּי אִם בַּצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב ה) "כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ", שֶׁכְּבָר נֶאֱכַל גָּדִישׁ. וּלְפִי זֶה, מַאן דְּאָמַר בַּקְּצִינִים שֶׁבַּמַּחֲנֶה סוֹבֵר שֶׁפְּסוּק זֶה מְדַבֵּר בְּאוֹתָם שֶׁהַפֻּרְעָנוּת מַתְחִיל בָּהֶם, וּמַאן דְּאָמַר בַּמּוּקְצִים סוֹבֵר שֶׁפְּסוּק זֶה מְדַבֵּר בְּאוֹתָם הַמְסַבְּבִים הַפֻּרְעָנוּת. אֲבָל מִדְּקָאָמַר "וְהָאֲסַפְסֻף" שְׁנֵי פְּעָמִים סוֹף, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמְּדַבֵּר בִּשְׁנֵיהֶם, בַּקְּצִינִים וּבַמּוּקְצִים, כִּי שְׁנֵיהֶם בַּסּוֹף, זֶה בְּסוֹף רִאשׁוֹן וְזֶה בְּסוֹף אַחֲרוֹן. וְכֵן מַשְׁמָע לְשׁוֹן הַכָּתוּב "וּמָצְאָה קֹצִים", הַיְינוּ שְׁנֵי קְצָווֹת, כִּי קֹצִים לְשׁוֹן קֵץ, "וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ", הַכֹּל בִּכְלָל, אֲפִלּוּ הַבֵּינוֹנִים שֶׁבַּתָּוֶךְ. לְכָךְ נֶאֱמַר "וְהָאֲסַפְסֻף", הַיְינוּ שְׁנֵי סוֹפוֹת, "אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", כְּמוֹ וַאֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ, דְּהַיְינוּ הַבֵּינוֹנִים, כְּמוֹ (חבקוק ג יא) "שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה", חָסֵר וָ"ו, כְּאִלּוּ אָמַר "שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ", כָּךְ כָּאן כְּאִלּוּ אָמַר "וְהָאֲסַפְסֻף וַאֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", כֻּלָּם סָג יַחְדָּיו נֶאֱלָחוּ, מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ, כֻּלָּם הִתְאַווּ תַּאֲוָה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ יֵשׁ לוֹמַר שֶׁכָּךְ מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בִּזְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת רָעִים וְחַטָּאִים, אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ יָד בִּשְׁנֵי הַקְּצָווֹת, בַּטּוֹבִים וּבָרָעִים, כְּדֵי שֶׁכָּל הַבֵּינוֹנִים יִקָּחוּ מוּסָר בְּקַל וָחֹמֶר. כִּי אִלּוּ הָיָה נוֹגֵעַ בַּפְּחוּתִים לְבַד, אָז יִתְלוּ הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים לֵאמֹר: לֹא תַגִּישׁ בַּעֲדֵנוּ הָרָעָה, כִּי אֵין אֲנַחְנוּ חַטָּאִים כְּמוֹתָם. עַל כֵּן הוּא נוֹגֵעַ גַּם בַּשְּׁלֵמִים שֶׁבָּהֶם, וְאָז יִקְחוּ הַפְּחוּתִים מֵעֲרְכָּם קַל וָחֹמֶר לֵאמֹר: אִם אֵשׁ אָחֲזָה בַּלַּחִים, מַה יַּעֲשׂוּ קוֹצִים יְבֵשִׁים כְּסוּחִים. וְאִם הָיָה נוֹגֵעַ רַק בַּטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם, יֹאמְרוּ הַפְּחוּתִים: בִּשְׁלָמָא אִלּוּ, דִּין הוּא שֶׁיֵּעָנְשׁוּ, כִּי קְרוֹבִים הַמָּה אֶל ה', וּסְבִיבָיו נִשְׂעָרָה מְאֹד, כִּי כָּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב בְּיוֹתֵר אֶל ה', אָז בְּיוֹתֵר הוּא צָרִיךְ לְדַקְדֵּק בְּמַעֲשָׂיו, כִּי אֵינוֹ דּוֹמֶה מוֹרֵד בְּמֶלֶךְ תּוֹךְ פָּלְטִין שֶׁלּוֹ לְמוֹרֵד בַּמֶּלֶךְ חוּץ לְפָלְטִין שֶׁלּוֹ. עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹחֵז בִּשְׁנֵי הַקְּצָווֹת, וְאָז בָּטְלוּ כָּל הַטַּעֲנוֹת הָאֵלּוּ, וְכָל מַה שֶּׁבְּתוֹךְ הַקְּצָווֹת יִפָּחֲדוּ אֶל ה' וְאַל יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה. וְדָבָר זֶה מְפֹרָשׁ עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל (יחזקאל טו ב-ד) "בֶּן אָדָם מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן וְגוֹ', אֶת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ נָחָר, הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה", כִּי הִמְשִׁיל אֶת יִשְׂרָאֵל לְגֶפֶן שֶׁהָאֵשׁ אוֹכֶל בִּשְׁנֵי קְצוֹתָיו וְתוֹכוֹ נָחָר וְנִרְעָשׁ, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹחֵז בָּאַסַפְסֻף, בַּקְּצִינִים וּבַמּוּקְצִים, כְּדֵי שֶׁאֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ נָחָר וְיִפְחַד. וְכַאֲשֶׁר סָרוּ כֻּלָּם מִן הַדֶּרֶךְ,

אָז אָכְלָה הָאֵשׁ בְּכָלָם, בֵּין בָּאֲסַפְסֹף בֵּין בַּאֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ, דְּהַיְנוּ תּוֹכוֹ. וְאוּלַי בַּקְּצִינִים אֵינָן הַטּוֹבִים, כִּי אִם הַחֲנֻפִּים הַמַּרְאִין אֶת עַצְמָם כְּשֵׁרִים כְּדֵי שֶׁיְּשִׂימוּ אוֹתָן לְרֹאשׁ וּלְקָצִין, וּבְקִרְבָּם יְשִׂימוּ אָרְבָּם. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פִּרְסֵם עַל הַחֲנֻפִּים וְגָרַם שֶׁהוֹצִיאוּ רָעָתָן לַחוּץ, כִּי מְכַסֶּה שֹׁנְאָה בְּמַשָּׂאוֹן, תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְּקָהָל (משלי כו כו).

פסוק טו

וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִי. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שְׁתִּשָּׁשׁ כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כִּנְקֵבָה. וְרַבִּים כַּאֲשֶׁר רָאוּ כֵּן תָּמְהוּ עַל פֵּרוּשׁ זֶה: וְכִי מִפְּנֵי שֶׁתִּשָּׁשׁ כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כִּנְקֵבָה אָמַר לְשׁוֹן "אַתְּ" כְּלַפֵּי מַעְלָה? וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא קָשֶׁה מִידֵי, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני האזינו תתקמה) שֶׁהַצַּדִּיקִים מוֹסִיפִין כֹּחַ בִּגְבוּרָה שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד יז): "וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ ה'", וְהָרְשָׁעִים מַתִּישִׁין כֹּחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב יח) "צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי", וּבְאוּר הָעִנְיָן הוּא שֶׁמִּצַּד הַפְּסָקַת הַשֶּׁפַע עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים, נִרְאֶה כְּאִלּוּ יֵשׁ תַּשּׁוּת כֹּחַ כְּבָיְכוֹל. וְכָאן עַל יְדֵי שֶׁנִּתְרַשְּׁלוּ יְדֵי הָאוֹהֵב וְתָשׁ כֹּחוֹ כִּנְקֵבָה, לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לְהוֹסִיף כֹּחַ בִּגְבוּרָה שֶׁל מַעְלָה. עַל כֵּן אָמַר לְשׁוֹן "אַתְּ" כְּלַפֵּי מַעְלָה, לְהוֹרוֹת שֶׁהָא בְּהָא תַּלְיָא. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁקָּאֵי עַל מַה שֶּׁאָמַר "כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן", וְלֹא אָמַר אוֹמֶנֶת. פֵּרֵשׁ מַהֲרִי"א שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה לִי כְּאוֹמֵן זָכָר הַנּוֹשֵׂא אֶת הַיּוֹנֵק, שֶׁאֵין לוֹ דַּדִּים לְהָנִיק הַיֶּלֶד כְּשֶׁבּוֹכֶה, כָּךְ אֵין בְּיָדִי לְמַלֹּאת שְׁאֵלָתָם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר "וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִי", כִּי דְּמְיוֹן זֶה שֶׁל נְקֵבָה מָצוּי בְּךָ כְּבָיְכוֹל, כִּי בְּיָדְךָ לְרַוּוֹת צְמָאָם, וְאַתָּה הוֹרָה גָּבֶר, וְאֵיךְ תַּטִּיל עָלַי דְּמְיוֹן הַנְּקֵבָה וַאֲנִי זָכָר שֶׁאֵין לוֹ דַּדִּים לְהָנִיק? וְדְמְיוֹן "אַתְּ" כְּלַפֵּי מַעְלָה אֵינוֹ תַּשּׁוּת כֹּחַ חָלִילָה, אֶלָּא מוֹרֶה עַל הַיְכֹלֶת כִּנְקֵבָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ דַּדִּים לְהָנִיק.

פסוק כב

הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם. הַמּוּבָן מִן פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י כְּאִלּוּ הָיָה מֹשֶׁה מְסֻפָּק בִּיכֹלֶת הָאֵל חָלִילָה, וּלְפִי שֶׁהָיָה בַּסֵּתֶר חִסַּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלָיו. וְכָל הַמְפָרְשִׁים חָלְקוּ עָלָיו וְרָצוּ לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי מֹשֶׁה, אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ. וְהַנָּכוֹן שֶׁבְּכֻלָּם הַמּוּבָן מִן לְשׁוֹן "וּמְצָא לָהֶם", כִּי כָּךְ מַשְׁמָעוּתוֹ שֶׁיִּשָּׁחֵט לָהֶם וְיֵאָסֵף לָהֶם אֶפְשָׁרִי מִצַּד עַצְמוֹ, אַךְ "וּמְצָא לָהֶם" אֵינוֹ אֶפְשָׁרִי, כִּי מֵאַחַר שֶׁאֵינָן מְבַקְּשִׁין כִּי אִם תְּאֵנָה, אַף אִם תִּתֵּן לָהֶם כָּל צֹאן וּבָקָר וְכָל דְּגֵי הַיָּם שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יִמָּצֵא לָהֶם, לֹא יַסְפִּיק לָהֶם, כִּי עוֹד יוֹסִיפוּ סָרָה לְבַקֵּשׁ עֲלִילוֹת דְּבָרִים. וְכָךְ נִרְאִין הַדְּבָרִים מִדְּקָאָמַר "אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמְצָא לָהֶם", תַּרְתֵּי "לָהֶם" לָמָּה לִי, לְעָרְבִינְהוּ וְלִתְנִינְהוּ: "אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף וּמְצָא לָהֶם", אֶלָּא שֶׁלְּכָךְ עָשָׂה שְׁתֵּי חֲלֻקּוֹת, לְפִי שֶׁאֶחָד מֵהֶם אֶפְשָׁרִי וְהַשֵּׁנִי בִּלְתִּי אֶפְשָׁרִי, מֵאַחַר שֶׁעֲלִילָה הֵם מְבַקְּשִׁים. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁגַּם רַשִׁ"י סָבַר שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הָיָה מְסֻפָּק כְּלָל בִּיכֹלֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְהֵבִין

מִדְּבָרָיו הַפֵּרוּשׁ הַנִּזְכָּר אוֹ שְׁאָר פֵּרוּשׁ שֶׁל הַמְפָרְשִׁים, אַף תָּפַס עָלָיו רַשִׁ"י עַל שֶׁאָמַר דְּבָרָיו בְּלָשׁוֹן שֶׁיֵּשׁ לַטּוֹעִים מָקוֹם לְטָעוֹת וְלוֹמַר שֶׁהָיָה מְסֻפָּק בִּיכֹלֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ חָלִילָה, וְיָבֹא מִזֶּה חִלּוּל הַשֵּׁם. אַף לְפִי שֶׁהָיָה בַּסֵּתֶר וְלֹא הָיָה חוֹשֵׁשׁ פֶּן יִשְׁמְעוּ הָעוֹרִים שֶׁבְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים, עַל כֵּן לֹא הָיָה מַקְפִּיד בִּלְשׁוֹנוֹ בִּהְיוֹת שֶׁעִם ה' הוּא מְדַבֵּר, הַמֵּבִין כַּוָּנָתוֹ, וְלֹא עִם הַטּוֹעִים. אֲבָל "שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים" הָיָה בָּרְבִּים וְשָׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל כַּנּוֹדָע, לְפִיכָךְ נֶעֱנַשׁ. דָּבָר אַחֵר שֶׁעַל דֶּרֶךְ הַטֶּבַע אָמַר מֹשֶׁה, כִּי בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וַדַּאי לֹא יִמְצְאוּ בַּמִּדְבָּר דֵּי סִפּוּקָם מִבָּשָׂר וְדָגִים אִם לֹא בְּדֶרֶךְ נֵס, וּכְפִי גֹּדֶל הַנֵּס יִהְיוּ רְאוּיִין לְעֹנֶשׁ גָּדוֹל שֶׁהִטְרִיחוּ בִּתְלוּנָתָם לְבוֹרְאָם. וְעַל כֵּן אָמַר "שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי" וְכוּ', וּלְעֹמֶת רַב זֶה יִהְיֶה הַסִּפּוּק נֵס גָּדוֹל, וְעַל חֹדֶשׁ יָמִים זְמַן רַב הוּא, וְתִרְצֶה לְהַגְדִּיל הַנֵּס כְּדֵי לְהַגְדִּיל פָּרָעָנוּתָם, זֶה לֹא יִתָּכֵן. הֵשִׁיב לוֹ ה': אִם כֵּן יֹאמְרוּ שֶׁקָּצְרָה יַד ה', מוּטָב שֶׁיֹּאבְדוּ הֵם מִמָּה שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁקָּצְרָה יַד ה'.

וְעַל צַד הָרֶמֶז מִקְרָא זֶה אוֹמֵר דָּרְשֵׁנִי, כִּי יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת "יִשְׁחֵט" וְ"יֵאָסֵף" לָמָּה לִי, וְכִי עַכְשָׁיו אֲתֵי לְאַשְׁמוֹעִינַן דִּין שְׁחִיטָה בִּבְהֵמוֹת וַאֲסִיפָה בְּדָגִים? וְעוֹד שֶׁבְּתִלּוּנָתָם זָכְרוּ בָּשָׂר וְדָגִים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן לָהֶם מִין שְׁלִישִׁי, כִּי הַצִּפּוֹר לֹא בָּשָׂר מִקְרֵי. וּבְדֶרֶךְ רְחוֹקָה נֹאמַר שֶׁרָמַז כָּאן לְמָה שֶׁאָמְרוּ הַקַּדְמוֹנִים שֶׁהָרְשָׁעִים נִמְשָׁלוּ לִבְהֵמוֹת שֶׁשְּׁחִיטָתָן שְׁנֵי סִימָנִים, כָּךְ הָרְשָׁעִים נִטְרָדִין מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. וְהַבֵּינוֹנִים נִמְשָׁלוּ לְעוֹפוֹת שֶׁנִּתְּרִים בְּסִימָן אֶחָד, כָּךְ הֵמָּה אַחַר שֶׁקִּבְּלוּ עָנְשָׁם בָּעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְהַצַּדִּיקִים נִמְשָׁלוּ לְדָגִים שֶׁבַּאֲסִיפָה לְבַד סַגִּי, וְכָךְ נֶאֱמַר בַּצַּדִּיקִים "וַיֵּאָסֵף אֶל עַמָּיו" (בראשית כה ח), כִּי מִיתָתָם בִּנְשִׁיקָה. וְכָאן כְּבָר בָּעֲרָה אֵשׁ ה' בַּקְּצִינִים וּבַמְקֻצִים, וְלֹא שָׁבוּ עוֹד לְכִסְלָה. וְהַמִּתְאַוִּים הָיוּ הַבֵּינוֹנִים, כַּמּוּבָן מִלְּשׁוֹן "אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ", דְּהַיְנוּ הַתּוֹךְ וְהָאֶמְצַע, וְשָׁאֲלוּ בָּשָׂר וְדָגִים שֶׁאֵינָן מִמִּינָם, כִּי בְּשַׂר בְּהֵמָה יֵאוֹת לְרָשָׁעִים וְדָגִים לַצַּדִּיקִים. לְכָךְ נָקַט "יִשְׁחֵט" וְ"יֵאָסֵף", וְהוֹסִיף מִלַּת "לָהֶם" לוֹמַר שֶׁהַבְּהֵמוֹת מִצַּד שֶׁטְּעוּנִין שְׁחִיטָה וְהַדָּגִים מִצַּד שֶׁבַּאֲסִיפָה בְּעָלְמָא סַגִּי, לֹא יִמָּצֵא לָהֶם, אֵינָן מַקְבִּילִין לָהֶם כִּי אֵינָן מִמִּינָם כְּלָל. וְהֵשִׁיב לוֹ ה' "עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקָּרֶךָּ דְבָרִי", כִּי בְּיָדִי לְהַקְבִּיל לָהֶם מַה שֶּׁהוּא מִמִּינָם, כַּמּוּבָן מִלְּשׁוֹן "יִקָּרֶךָּ", כִּי הִקְרָה ה' לָהֶם הַשְּׁלָו וּמָצָא מִין אֶת מִינוֹ. וְכָל זֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ וְרָחוֹק מִפְּשׁוּטוֹ.

פסוק כט

הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וְגוֹ'. יְהוֹשֻׁעַ לְפִי שֶׁהָיָה בָּחוּר בַּיָּמִים אָחַז בְּמִדַּת הַקִּנְאָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו", מִצַּד הֱיוֹתוֹ מִבְּחֻרָיו אָמַר כֵּן. וְאִלּוּ הָיָה זָקֵן בָּא בַּיָּמִים לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל הִשְׁתַּתֵּר שְׁנֵי רֹעִים כְּאֶחָד. וְעַל כָּךְ אָמְרוּ (ב"ב עה.) פְּנֵי מֹשֶׁה כִּפְנֵי חַמָּה וִיהוֹשֻׁעַ כְּלְבָנָה. כִּי כְּמוֹ שֶׁקִּטְרֻגָה הַלְּבָנָה וְאָמְרָה: אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים

שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, כָּךְ יְהוֹשֻׁעַ הָיָה מְקַטְרֵג וְאָמַר: אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים. אֲבָל מֹשֶׁה הָיָה כַּחַמָּה שֶׁלֹּא קִטְרְגָה כְּלוּם, כָּךְ מֹשֶׁה אָמַר: מִי יִתֵּן וְהָיָה כָּל עַם ה' נְבִיאִים.

וְאָמַר **כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם**. פֵּרֵשׁ בָּעֲקֵדָה, פְּשִׁיטָא אִם יְהִיוּ מָאֲצָלִים מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלַי שֶׁלֹּא אֶתְקַנֵּא בָּהֶם, כִּי בְּכָל אָדָם מִתְקַנֵּא חוּץ מִבְּנוֹ וְתַלְמִידוֹ (סנהדרין קה:), אֶלָּא אֲפִלּוּ "כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" וְלֹא יִהְיוּ תַּלְמִידַי, מִכָּל מָקוֹם לֹא אֶתְקַנֵּא בָּהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁדָּוְקָא קָאָמַר, כִּי דָּוְקָא בִּזְמַן שֶׁיִּתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּהְיֶה כָּל עַם ה' נְבִיאִים, אֲבָל אִם יֵאָצֵל עֲלֵיהֶם מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלַי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם נְבִיאִים, כִּי הַמַּאֲצִיל צָרִיךְ לִהְיוֹת דּוֹמֶה מִכָּל צַד אֶל הַמַּאֲצִיל. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (נדרים לח.) אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה כִּי אִם עַל גִּבּוֹר חָכָם עָשִׁיר וְעָנָו, וְכֻלָּן בְּמֹשֶׁה. רָצוּ בָּזֶה מֵאַחַר שֶׁהָיוּ כֻּלָּם בְּמֹשֶׁה, עַל כֵּן צָרִיךְ לִהְיוֹת כִּי הַמַּאֲצִיל מְמֻנּוּ דּוֹמֶה אֵלָיו מִכָּל צַד. וְזֶה בִּלְתִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שָׁוִים בְּכָל אַרְבַּע תְּאָרִים אֵלּוּ, דְּאִם כֵּן מַה גְּבַר מִגְּבָרִין. אֲבָל אִם יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם בְּלֹא אֶמְצָעִי, אָז אֵין צָרֵךְ בְּאַרְבַּע תְּאָרִים אֵלּוּ שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם שָׁוִים בָּהֶם. וְאֵין לוֹמַר שֶׁיִּתְדַּמּוּ אֵלָיו כִּבְיָכוֹל, כִּי מַה דְּמוּת תַּעֲרֹכוּ לוֹ, עַל כֵּן נֶאֱמַר "כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם".

פרק יג

פסוק ב

שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים. לְפִי שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל (דברים א כב) "נִשְׁלְחָה לְפָנֵינוּ אֲנָשִׁים וְיַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ", "לָנוּ" הֲיֵינוּ לַהֲנָאָתֵנוּ וּלְטוֹבָתֵנוּ, וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה "שְׁלַח לְךָ" וְלֹא לָהֶם, כִּי לְךָ דָּוְקָא יִהְיֶה הַשְּׁלִיחוּת לַהֲנָאָה וּלְטוֹבָה, אֲבָל לָהֶם לֹא יִהְיֶה לְטוֹבָתָם כִּי עַל יְדֵי שְׁלִיחוּת זֶה נִגְזְרָה עֲלֵיהֶם מִיתָה וּלְמֹשֶׁה גָּרַם שֶׁיִּהְיֶה חַי עוֹד אַרְבָּעִים שָׁנָה, כִּי כְּבָר נִגְזַר עַל מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת הָעָשׂוּי לְמַלְכֵי שֶׁבַע אֻמּוֹת וְעַל יְדֵי חֵטְא הַמְרַגְּלִים נִשְׁתַּהוּ אַרְבָּעִים שָׁנָה.

דָּבָר אַחֵר, "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים", דָּוְקָא אַתָּה תֶּחֱזֶה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אִם הָאֲנָשִׁים כְּשֵׁרִים לָזֶה הַשְּׁלִיחוּת, כִּי רֹב הָעוֹלָם טוֹעִים בַּאֲנָשִׁים חֲנֻפִּים הַמַּרְאִים אֶת עַצְמָם כְּשֵׁרִים וְלוֹבְשִׁין אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ. עַל כֵּן אָמַר "לְךָ אֲנָשִׁים", דָּוְקָא אוֹתָן שֶׁהֵם בְּעֵינֶיךָ אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים וְלֹא אוֹתָן שֶׁהֵם אֲנָשִׁים בְּעֵינֵי זוּלָתֶךָ, כִּי יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאֵין תּוֹכָם כְּבָרָם. דָּבָר אַחֵר, "לְךָ אֲנָשִׁים", לְךָ נִרְאֶה כִּי הֵמָּה אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים, כִּי עֵינֵי בָשָׂר לְךָ לִרְאוֹת בְּנִגְלֶה לְבַד בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, כִּי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה כְּשֵׁרִים הָיוּ, אֲבָל בְּעֵינֵי אֵינָן אֲנָשִׁים כְּשֵׁרִים כִּי אֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, בַּהוֹוֶה וּבֶעָתִיד, כִּי עֲתִידִין לִהְיוֹת בְּעֵצָה רָעָה.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (במ"ר טז ו) שֶׁסְּמִיכוּת הַמְרַגְּלִים לְמִרְיָם, לְפִי שֶׁמִּרְיָם לָקְתָה עַל עִסְקֵי דִּבָּה וּרְשָׁעִים הַלָּלוּ רָאוּ וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר. וּרְצוֹנָם לוֹמַר שֶׁמִּיָּד אַחַר מַעֲשֵׂה מִרְיָם נִשְׁתַּלְּחוּ הַמְרַגְּלִים, כִּי אָמַר ה' פֶּן יִנָּחֵם כָּל אֶחָד מֵהֶם וְיִקַּח מוּסָר בְּרָאוֹתוֹ מַה שֶּׁקָּרָה לְמִרְיָם. וּמִטַּעַם זֶה פֵּרֵט כָּאן "אֲנָשִׁים" לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב א) "וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה", וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיְדַבְּרוּ" כִּי "וַתְּדַבֵּר" חוֹזֵר אֶל מִרְיָם, וְעוֹד שֶׁלֹּא מָצִינוּ עִנְּשׁ לְאַהֲרֹן, אֶלָּא שֶׁהִגִּיד לְךָ הַכָּתוּב שֶׁלְּשׁוֹן הָרַע מָצוּי בְּנָשִׁים יוֹתֵר מִבַּאֲנָשִׁים, כִּי עֲשָׂרָה קַבִּין שִׂיחָה יָרְדוּ לָעוֹלָם תִּשְׁעָה נָטְלוּ נָשִׁים כוּ', (קידושין מט:), וּלְפִי שֶׁסְּתָם נָשִׁים פַּטְפְּטָנִיּוֹת דַּבְּרָנִיּוֹת עַל כֵּן תְּלָה הַדִּבּוּר בְּמִרְיָם, כִּי הִיא הִתְחִילָה בְּקִלְקוּל זֶה וְאַהֲרֹן הָיָה טָפֵל לָהּ. לְכָךְ אָמַר "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים" שֶׁאֵין לָהֶם דֶּרֶךְ נָשִׁים וְלֹא יִהְיוּ כְּמִרְיָם שֶׁסִּפְּרָה לָשׁוֹן הָרַע אֶלָּא אֲנָשִׁים מַמָּשׁ שֶׁאֵין מַדַּרְכָּן לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע.

דָּבָר אַחֵר לְכָךְ פֵּרֵט אֲנָשִׁים, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקו"ש פנחס תשעג כז) הָאֲנָשִׁים הָיוּ שׁוֹנְאִים אֶת הָאָרֶץ וְאָמְרוּ "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה" (במדבר יד ד), וְהַנָּשִׁים הָיוּ מְחַבְּבוֹת הָאָרֶץ וְאָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה" (שם כז ד), וְעַל כֵּן אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְפִי דַּעְתִּי שֶׁאֲנִי רוֹאֶה בָּעָתִיד הָיָה יוֹתֵר טוֹב לִשְׁלֹחַ נָשִׁים הַמְחַבְּבוֹת אֶת הָאָרֶץ, כִּי לֹא יְסַפְּרוּ בְּנְנוּתָהּ, אֲבָל לְךָ לְדַעְתְּךָ שֶׁאַתָּה סָבוּר שֶׁכְּשֵׁרִים הֵמָּה וְאַתָּה סָבוּר שֶׁהָאָרֶץ חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם, תִּשְׁלַח אֲנָשִׁים. וְזֶהוּ "שְׁלַח לְךָ", לְדַעְתְּךָ, "אֲנָשִׁים", אֲבָל לְדַעְתִּי הָיָה יוֹתֵר טוֹב לִשְׁלֹחַ נָשִׁים כָּאמוּר.

וַיָּתֻרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן. מָצִינוּ שֶׁלֹּשׁ לְשׁוֹנוֹת בְּעִנְיַן זֶה: וַיָּתֻרוּ, וַיַּחְפְּרוּ, וַיְרַגְּלוּ, כִּי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ (דברים א כב): "נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "וַיָּתֻרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן". וּבַמְרַגְּלִים כְּתִיב (שם א כד): "וַיְרַגְּלוּ אוֹתָהּ". לְפִי שֶׁשָּׁלֹשׁ דֵּעוֹת הָיוּ בְּאוֹתָהּ עֵצָה, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר "וַיָּתֻרוּ", שֶׁיֵּשׁ בְּמַשְׁמָעוּתוֹ גַּם לְשׁוֹן יִתְרוֹן, כִּי רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְאוֹת לָהֶם יִתְרוֹן הָאָרֶץ עַל כָּל הָאֲרָצוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות ג ח): "וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה", וְטוֹבָה זוֹ הִיא הַטּוֹבָה הָרוּחָנִית מִצַּד הֱיוֹתָהּ אֲוִירָא דְּמַחְכִּים (ב"ב קנח:), כִּי זֶה הֻכְנָה אֶל הָאָדָם לְבֹא עַל יָדוֹ לִכְלַל הַטּוֹבָה הָאֲמִתִּית, כִּי אֵין לְאָדָם יִתְרוֹן תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ זוּלָתוֹ וְיִתְרוֹן אֶרֶץ זֶה בַּכֹּל הִיא (קהלת ה ח). אֲבָל יִשְׂרָאֵל רוּחַ אַחֶרֶת הָיְתָה עִמָּהֶם, כִּי תָּמִיד הָיוּ מְבַקְּשִׁים תּוֹאֲנָה לָשׁוּב מִצְרַיְמָה, וְעַל כֵּן אָמְרוּ "וַיַּחְפְּרוּ", שֶׁיֵּשׁ בְּמַשְׁמָעוּתוֹ לְשׁוֹן חֶרְפָּה, כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ רָצוּ לִרְאוֹת כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מָקוֹם לָלוּן וְלוֹמַר "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה". אֲבָל מִכָּל מָקוֹם לֹא בִּקְּשׁוּ שֶׁיּוֹצִיאוּ מִלִּבָּם דִּבָּה שִׁקְרִית. וְהַמְרַגְּלִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁבִּקְּשׁוּ מֵהֶם, וְהוֹצִיאוּ מִלִּבָּם מִלִּין שְׁקָרִים כְּדֶרֶךְ כָּל הוֹלֵךְ רָכִיל הַמַּפְלִיג כָּל דָּבָר לְהַגִּיד

יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁרָאָה, לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיְרַגְּלוּ אוֹתָהּ". כִּי רֶגֶל לְשׁוֹן רָכִיל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ רַשִׁ"י עַל פָּסוּק לֹא תֵלֵךְ רָכִיל (ויקרא יט טז).

גַּם יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר "וְיָתוּרוּ", כִּי בֶּאֱמֶת הָאָרֶץ הַהִיא רֹאשׁ לְכָל הָאֲרָצוֹת עַל יְדֵי כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת כְּפוּלוֹת שֶׁיֵּשׁ לָהּ בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל כָּל שְׁאָר הָאָרֶץ. וְכֵן מֵבִיא בַּיַּלְקוּט פָּרָשָׁה זוֹ (יג תשמג) עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פָּסוּק "וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל" (משלי ח כו), וְהֵמָּה עָשׂוּ בְּהֵפֶךְ זֶה לוֹמַר שֶׁהִיא פְּחוּתָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת, כִּי אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִיא, וְהוֹרִידוּהָ מִמַּדְרֵגַת הָרֹאשׁ אֶל מַדְרֵגַת הָרֶגֶל. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיְרַגְּלוּ אוֹתָהּ", שֶׁעָשׂוּ אוֹתָהּ לְמִדְרַס רֶגֶל, כְּרֶגֶל זֶה הַפְּחוּת שֶׁבְּכָל הַגּוּף. וּבֶאֱמֶת הִיא רֹאשׁ לְכָל הָאֲרָצוֹת, כִּי מִטַּעַם זֶה נֶאֱמַר בְּכָל מָקוֹם לְשׁוֹן עֲלִיָּה בַּהוֹלֵךְ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְעַל זֶה אָמְרוּ "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", מָצִינוּ נְתִינָה לְשׁוֹן שְׁבִיקָה, כְּמוֹ "לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ" (שמות ג יט), תִּרְגּוּמוֹ "לֹא יִשְׁבּוֹק", כָּךְ אָמְרוּ כָּאן נִשְׁבּוֹק הָרֹאשׁ, אוֹתָהּ אֶרֶץ שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים כִּי הִיא רֹאשׁ לְכָל הָאֲרָצוֹת, וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם אוֹמְרִים שֶׁהִיא לְמַטָּה מִמַּדְרֵגַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב לְשׁוֹן מְרַגְּלִים בְּאוֹתָן שֶׁשָּׁלַח יְהוֹשֻׁעַ, אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ צַדִּיקִים, מִכָּל מָקוֹם קְרָאָם מְרַגְּלִים לְפִי שֶׁהָלְכוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ לְמִדְרַךְ כַּף רֶגֶל לְיִשְׂרָאֵל, אוֹ לַעֲשׂוֹת מִדְרַךְ רֶגֶל לְיִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ. אֲבָל כָּאן נֶאֱמַר "וַיְרַגְּלוּ אוֹתָהּ", מַשְׁמַע שֶׁעָשׂוּ אֶת הָאָרֶץ עַצְמָהּ בְּמַדְרֵגַת הָרֶגֶל. וּמַה שֶּׁכָּתוּב אֲצֶל יְהוֹשֻׁעַ "כִּי לַחְפֹּר אֶת כָּל הָאָרֶץ בָּאוּ" (יהושע ב ג), לְפִי שֶׁעָשׂוּ אֶת עַצְמָן מוֹכְרֵי קְדֵרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב א) "חֶרֶשׁ לֵאמֹר", וְדֶרֶךְ עוֹשֵׂי קְדֵרוֹת לַעֲשׂוֹת חֲפִירוֹת בָּאָרֶץ וְגוּמּוֹת, וְהַמָּקוֹם הַהוּא הָיָה דְּשׁנָה שֶׁל יְרִיחוֹ, מָקוֹם חָשׁוּב. עַל כֵּן אָמְרוּ עֲלֵיהֶם: רְאוּ כִּי לַחְפֹּר אֶת הָאָרֶץ בָּאוּ, לַעֲשׂוֹת חֲפִירוֹת בָּאָרֶץ כְּדֵי לַעֲשׂוֹת לָהֶם קְדֵרוֹת, וִיקַלְקְלוּ הָאָרֶץ.

פסוק ג

עַל פִּי ה'. לֹא הָיָה הַשְׁלִיחוּת עַל פִּי ה', שֶׁהֲרֵי אָמַר לוֹ "שְׁלַח לְךָ" לְדַעְתְּךָ וְכוּ'. אֶלָּא רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁהַשְׁלִיחוּת מִמִּדְבַּר פָּארָן הָיָה עַל פִּי ה', מַסַּע הָרִאשׁוֹן מֻחֲצָרוֹת. כִּי לְפִי דִּבְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לֹא הָיָה מַסְכִּים לִשְׁלֹחַ כְּלָל, אַךְ לְרוֹב הַפְצָרָתָם לֹא מִיחָה בָּהֶם. וּמִכָּל מָקוֹם הָיָה לוֹ לְאַחַר זְמַן הַשְׁלִיחוּת, שֶׁהֲרֵי מִמִּדְבַּר פָּארָן כַּמָּה מַסָּעוֹת עַד סְמוּךְ לָאָרֶץ, וְהָיָה לוֹ לִשְׁלֹחַ מֵהֶנָּה אַחֶרֶת הַסְּמוּכָה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִמִּדְבַּר פָּארָן. אֶלָּא לְפִי שֶׁהֶנָּה זוֹ שֶׁל מִדְבַּר פָּארָן הָיְתָה מִיָּד בְּבוֹאָם מֻחֲצֵרוֹת שֶׁקָּרָה שָׁם מַעֲשֶׂה שֶׁל מְרִים, וְחָשַׁב ה' כִּי קָרוֹב הוּא הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, אוּלַי יִקָּחוּ הָרְשָׁעִים מוּסָר. וְאוּלַי בְּרוֹב הַיָּמִים יִשְׁכְּחוּ מַה שֶּׁקָּרָה לְמִרְיָם. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "עַל פִּי ה'" מוֹסָב עַל מִמִּדְבַּר פָּארָן וְלֹא עַל עֶצֶם הַשְׁלִיחוּת. וְיֵשׁ

אוֹמְרִים שֶׁהָיָה מִמִּדְבַּר פָּארָן דָּוְקָא, כִּי מִמָּקוֹם זֶה שִׁעֲרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁיֵּלְכוּ וְיָשׁוּבוּ תּוֹךְ אַרְבָּעִים יוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כָּל מֵתֵי מִדְבָּר בְּנֵי שִׁשִּׁים שָׁנָה, וְיָבֹאוּ בְכֻלַּח אֲלֵי קֶבֶר (איוב ה כו), כָּל מִי שֶׁהָיָה בֶּן עֶשְׂרִים וּמַעְלָה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם הָיְתָה הַגְּזֵרָה.

פסוק טז

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ. יְהֹ יוֹשִׁיעֲךָ מֵעֲצַת מְרַגְּלִים. יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן לָמָּה דָּוְקָא שֵׁם שֶׁל יְהֹ, וְלָמָּה לֹא הִתְפַּלֵּל גַּם עַל כָּלֵב. וְנִרְאֶה לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם "עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב", וְהַמְרַגְּלִים אָמְרוּ "עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְפִי שֶׁנִּכְוּוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל. וְחָשַׁב בּוֹ שֶׁמִּסְתַּמָּא בְּעֵצָה זוֹ לֹא יִהְיֶה יְהוֹשֻׁעַ, כִּי אַדְרַבָּה הוּא הֶחֱלִישׁ אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֶב. וּלְדוֹרוֹת מֵאוֹתָהּ מִלְחָמָה וְהָלְאָה הוּא גַּם כֵּן בָּטוּחַ בְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יז טז) "כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַהֹ' בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר". וּבְאוֹתָהּ שְׁבוּעָה שֶׁהָיְתָה בְּשֵׁם יָהּ יִהְיֶה בָּטוּחַ לְנַצֵּחַ אֶת עֲמָלֵק. עַל כֵּן הוֹסִיף לוֹ מֹשֶׁה יָהּ עַל שְׁמוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִזְכָּר לַשְּׁבוּעָה שֶׁהָיְתָה בְּשֵׁם יָהּ, וּבְסִבָּה זוֹ לֹא יִהְיֶה בַּעֲצַת מְרַגְּלִים שֶׁהִפְחִידוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בַּעֲמָלֵק.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים לְפִי שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ הָיָה תַּלְמִידוֹ, הִקְפִּיד עָלָיו שֶׁלֹּא יַקְדִּימַ תַּבְשִׁילוֹ וְיִתְלוּ בְּרִבּוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים לְפִי שֶׁהָיָה מִשֵּׁבֶט יוֹסֵף שֶׁהֵבִיא דִּבַּת אֶחָיו, עַל כֵּן הָיָה יָרֵא שֶׁלֹּא יֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ זְקֵנוֹ. כִּי מִטַּעַם זֶה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ "לְמַטֵּה יוֹסֵף", וּבְנֵדִי בֶּן סוּסִי הִזְכִּיר "לְמַטֵּה יוֹסֵף". וּמַה שֶּׁלֹּא הִתְפַּלֵּל עַל גַּדִּי, אוּלַי חָשַׁב שֶׁאִם זֶה שֶׁבָּא מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם הַגָּדוֹל מִמְּנַשֶּׁה לֹא יְשַׁנֶּה אֶת תַּפְקִידוֹ, מִסְתַּמָּא גַּם הַקָּטָן מִמֶּנִּי לֹא יְדַבֵּר כְּנֶגְדּוֹ. וּכְבָר נוֹדַע מִבִּרְכוֹת שֶׁל יַעֲקֹב כִּי שָׁם שָׁם לוֹ חֹק לְהַקְדִּים אֶת אֶפְרַיִם לְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה. אוֹ לְפִי שֶׁנִּקְרָא אָבִיו מְנַשֶּׁה עַל שֵׁם "כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל בֵּית אָבִי", וְחָשַׁב מֹשֶׁה שֶׁמִּסְתַּמָּא כָּל זַרְעוֹ שָׁכְחוּ כָּל מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵיהֶם.

פסוק יח

הֶחָזֵק הוּא הָרָפָּה. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י סִימָן מָסַר לָהֶם כּוּ', וְקָשָׁה מְנָא לֵיהּ לְרַשִׁ"י לוֹמַר כֵּן, אִם לְפִי שֶׁקָּשָׁה לוֹ בַּמָּה יְוֵדַע אֵיפֹא אִם חֲזָקִים הַמָּה אוֹ לֹא, שֶׁהֲרֵי לֹא הָלְכוּ לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם, תִּקְשֶׁה עַל דִּבְרֵי הַמְרַגְּלִים שֶׁאָמְרוּ "אֶפֶס כִּי עַז הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצוּרוֹת" וְגוֹ', וּמֵאַחַר שֶׁרָאוּ הֶעָרִים בְּצוּרוֹת הָיָה לָהֶם לַחֲשׁוֹב כִּי חַלָּשִׁים הֵמָּה, כִּי עַל כָּרְחָם יָשְׁבוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאָמְרוּ כִּי רָאוּ בְּחוּשׁ כִּי הַסִּימָן בָּטֵל, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהֶעָרִים בְּצוּרוֹת מִכָּל מָקוֹם עַז הָעָם. וּמְנָא יְדָעוּ, וַדַּאי אָמְרוּ זֶה עַל שֶׁרָאוּ אוֹתָם בַּעֲלֵי קוֹמָה עֲנָקִים וְאַנְשֵׁי מִדּוֹת. וְאִם כֵּן שֶׁמָּא "הֶחָזֵק הוּא" כִּכְּשׁוּטוֹ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "הַמַּחֲנִים אִם מִבְצָרִים" וּמִדְּקָאָמַר בְּבֵי"ת "הַבְּמַחֲנִים" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁעַל יוֹשְׁבֶיהָ קָאָמַר, מִכָּל מָקוֹם רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ הַסִּימָן עַל פְּסוּק "הֶחָזֵק הוּא הָרָפָּה".

וְנִרְאֶה שֶׁקְּשָׁה לְרַשִׁ"י, שֶׁהָיָה לוֹ לִכְנֹס בְּכִי טוֹב וְלָמָּה הִתְחִיל בְּקְלָלָה, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבָר אָמַר כִּי טוֹבָה הִיא, וְרָאוּי לְהַתְחִיל בְּכָל פְּרָט כִּדְבַר ה' כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּכָל הַפְּרָטִים: הַטּוֹבָה הִיא אִם רָעָה, הַשְּׁמֵנָה הִיא אִם רָזָה, הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ אִם אַיִן, בְּכֻלָּם הִתְחִיל בְּשֶׁבַח וְכָאן הִתְחִיל בִּגְנוּת, כִּי הֶחָזָק הוּא הַיֵּינוּ רָעָה לְיִשְׂרָאֵל וְגוֹרֵם לָהֶם קִלְקוּל. עַל כֵּן פֵּרֵשׁ שִׁסְּימָן מָסַר לָהֶם וְכָל אֶחָד קַל מִצַּד אֶחָד וְקָשֶׁה מִצַּד אַחֵר, כִּי מַאֲמַר הֶחָזָק הוּא קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל מִצַּד כִּי עַז הָעָם, וְאַף טוֹב הוּא לְיִשְׂרָאֵל כִּי מִסְתָּמָא יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת וּבְנָקֵל לְבוֹא אֲלֵיהֶם. וּמַאֲמַר הֶרֻפָּה אִם טוֹב הוּא מִצַּד רִפְיוֹנָם מִכָּל מָקוֹם לֹא טוֹב הַדָּבָר מִצַּד שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַמִּבְצָר, וְאִם כֵּן שְׁקוּלִים הֵמָּה. וְכֵן הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים כָּל אֶחָד קַל מִצַּד וְכָבֵד מִצַּד, וּשְׁקוּלִים הֵמָּה.

פסוק כ

הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ אִם אַיִן. דָּרְשׁוּ רז"ל (ב"ב טו) אִם יֵשׁ שָׁם אָדָם כָּשֵׁר שֶׁיְּגַן עֲלֵיהֶם כְּעֵץ זֶה הָעוֹשֶׂה צֵל וּמֵגֵן עַל כָּל הַמִּסְתּוֹפֵף בְּצִלּוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר "סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם" שֶׁכְּבָר מֵת אִיּוֹב. רֶמֶז לַדָּבָר, "צִלָּם" עוֹלֶה לְמִסְפַּר "עֵץ". וְיֵשׁ אוֹמְרִים "עֵץ" זֶה עוּץ, וְהוּא אִיּוֹב שֶׁהָיָה מֵאֶרֶץ עוּץ. וְעַל דֶּרֶךְ הַנִּסְתָּר אָמַר "הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ אִם אַיִן", דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן", כִּי לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסֻפָּקִים בִּמְצִיאוּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי לֹא נֶאֱמַר "הֲיֵשׁ ה' אִם אַיִן" אֶלָּא יוֹדְעִים הָיוּ שֶׁיֵּשׁ ה', אֲבָל הָיוּ מְסֻפָּקִים אִם הוּא בְּקִרְבָּם וּמַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם אוֹ אִם מָסָרָם תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת הַמַּעֲרָכָה. כָּךְ רָצָה מֹשֶׁה לְחַקּוֹר אִם הָאָרֶץ הַהִיא יוֹשֶׁבֶת בְּצֵל שַׁדַּי וְאֶרֶץ אֲשֶׁר עֵינֵי ה' דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ תָּמִיד, אוֹ אִם הִיא תַּחַת הַמַּעֲרָכָה כִּשְׁאָר אַרְצוֹת. וְרָמַז בְּמִלַּת "עֵץ" לְצֵל שַׁדַּי, וְשֵׁם שֶׁל אַרְבַּע רָמוּז בְּמִלַּת עֵץ. כִּיצַד, י"ה – י' פְּעָמִים ה', ה' פְּעָמִים י' הֲרֵי מֵאָה. ו"ה – ו' פְּעָמִים ה', ה' פְּעָמִים ו' הֲרֵי שִׁשִּׁים. סַךְ הַכֹּל מֵאָה וְשִׁשִּׁים כְּמִסְפַּר "עֵץ" וּכְמִסְפַּר "צִלָּם", וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם" וַעֲזָבָם לְמִקְרִים וַה' אִתָּנוּ שׁוֹמְרֵינוּ וְצִלֵּנוּ. וּמִדְּקָאָמַר "מֵעֲלֵיהֶם" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁצִּלּוֹ עַל הָאָרֶץ הַהִיא זוּלַת שֶׁמֵּעֲלֵיהֶם סָר מֵרֹעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ. אֲבָל הָאָרֶץ מִצַּד עַצְמָהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר עֵינֵי ה' דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ.

וְאָמַר **וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ**. לְפִי שֶׁהַיָּמִים יְמֵי בִכּוּרֵי עֲנָבִים וְהַבְּעָלִים מַקְפִּידִין עַל הַלְּקִיחָה, וּמִכָּל מָקוֹם הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים כִּי ה' עִמָּכֶם. וְעַל צַד הָרֶמֶז אָמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לַעֲנָבִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ט י): "כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל", וּבַמִּדְרָשׁ (ילקו"ש וישב מ קמו עי"ש) אָמְרוּ: "הִבְשִׁילוּ אֶשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים", הִגִּיעַ זְמַנָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת נִגְאָלִין. עַל זֶה אָמַר כָּאן "וְהַיָּמִים יְמֵי בִכּוּרֵי עֲנָבִים", הִגִּיעַ זְמַנָּם לִכָּנֵס לָאָרֶץ, כִּי כְּבָר נִתְבַּכְּרוּ וְנִתְבַּשְּׁלוּ וְנִגְמַר כָּל שְׁלֵמוּתָם עַל יְדֵי הַתּוֹרָה שֶׁקִּבְּלוּ.

פסוק כב

וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם. פֵּרְשׁוּ רז"ל (סוטה לד:) שֶׁהָיְתָה מְבֻנָּה עַל אֶחָד מִשִּׁבְעָה בְּצֹעַן בְּכָל טוּב. וּלְשׁוֹן "שֶׁבַע שָׁנִים לִפְנֵי" אֵינוֹ מַשְׁמַע כֵּן, כִּי אַף אִם נֹאמַר שֶׁלְּשׁוֹן "לִפְנֵי" הַיְינוּ קִדְימָה בְּמַעֲלָה וְלֹא קִדִימָה בִּזְמַן, מִכָּל מָקוֹם "שֶׁבַע שָׁנִים" מְדַבֵּר בְּקִדִימָה זְמַנִית דַּוְקָא. וְהָרִבּה מְפָרְשִׁים יָצְאוּ לְלִקּט וְלֹא מָצְאוּ יְשׁוּב מַסְפִּיק.

וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁהַדָּבָר כִּפְשׁוּטוֹ מַמָּשׁ, כִּי מֵאַחַר שֶׁהוּנַח שֶׁשַּׁיָּךְ לְשׁוֹן מְבוּנָה בְּפֵרוֹת, אִם כֵּן אִם עָשְׂתָה צֹעַן בְּכָל שָׁנָה אֶלֶף מִדּוֹת יַגִּיעַ לְשֶׁבַע שָׁנִים שִׁבְעַת אֲלָפִים מִדּוֹת, וְחֶבְרוֹן הוּא מְעֻלֶּה שֶׁבַע פְּעָמִים יוֹתֵר מִצֹּעַן, מִמֵּילָא עָשְׂתָה בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה שִׁבְעַת אֲלָפִים מִדּוֹת, נִמְצָא שֶׁאוֹצָרוֹת שֶׁל תְּבוּאָה שֶׁהָיוּ מְבוּנִים בְּפֵרוֹת בְּצֹעַן בְּשֶׁבַע שָׁנִים הָיוּ מְבוּנִים בְּחֶבְרוֹן בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה, וְאִם כֵּן שַׁפִּיר קָאָמַר "וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה" בִּתְבוּאָה "לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם", קְדִימָה בִּזְמַן מַמָּשׁ. וְשַׁיָּךְ בָּזֶה לְשׁוֹן בִּנְיָן מַמָּשׁ כִּי בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ הַרְבֵּה תְּבוּאָה בּוֹנִין הַרְבֵּה אוֹצָרוֹת וְאָז הַמָּקוֹם בָּנוּי בְּבִנְיָנִים מַמָּשׁ. אוֹ בִּהְיוֹת שָׁיוּשְׁבֵי הַמָּקוֹם יֵשׁ לָהֶם תְּבוּאָה הַרְבֵּה לִמְכֹּר, אָז כֶּסֶף וְזָהָב יִרְבְּיוּן וְיִבְנוּ לָהֶם בָּתִּים סְפוּנִים וַחֲשׁוּבִים. וְהָיָה חֶבְרוֹן בָּנוּי בְּכָל עִנְיְנֵי יֹפִי שֶׁבַע שָׁנִים לִפְנֵי צֹעַן מִצְרַיִם, כִּי זֶה מֵעִיד עַל עֲשִׁירוּת הַמָּקוֹם וְרִבּוּי תְּבוּאָתָם כִּי יִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא. וְהִזְכִּיר שֶׁבַח הָאָרֶץ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, לְפִי שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה". וּמִטַּעַם זֶה נֶאֱמַר "וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן" וְלֹא נֶאֱמַר "וַיָּבֹאוּ", לְפִי שֶׁבְּבוֹאָם לְחֶבְרוֹן וְרָאוּ שָׁם מַעֲלַת הָאָרֶץ עַל מִצְרַיִם הָיוּ כֻּלָּם בְּלֵב אֶחָד כְּאִישׁ אֶחָד לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח הָאָרֶץ, וְאַחַר כָּךְ נִתְקַלְקְלוּ, וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה צַדִּיקִים הָיוּ.

פסוק כד

לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל. כִּי מִימִים רַבִּים הָיָה נִקְרָא מָקוֹם זֶה "אֶשְׁכּוֹל" כְּדִמַסִּיק בַּיְלְקוּט פָּרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה (קב כג) וּבְפָרָשָׁה זוֹ (תשמג יג), וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה זֶה קְרָאוּהוּ "נַחַל אֶשְׁכּוֹל", הוֹסִיפוּ לוֹ שֵׁם "נַחַל", וְהוּא לְשִׁבְחוֹ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי עִקַּר הַגֶּפֶן הַטּוֹב הוּא הַצּוֹמֵחַ בָּהָרִים כִּי הֵמָּה מִתְבַּשְּׁלִים בְּיוֹתֵר עַל יְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹלֶטֶת יוֹתֵר בָּהָרִים מִבַּנְּחָלִים, וְהֵמָּה לְקֻחוּ אֶשְׁכּוֹל מִן הַנַּחַל בָּעֵמֶק וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה גָּדוֹל וּמְעֻלֶּה, וְקַל וָחֹמֶר לְאַשְׁכְּלוֹת הֶהָרִים. וּבָזֶה מְתוֹרָץ לָמָּה לֹא קְרָאוּהוּ סְתָם "אֶשְׁכּוֹל". וּלְמַעְלָה פָּרָשַׁת נָשֹׂא (ה יז) בְּמֵי הַמָּרִים פָּרָשְׁתִּי שֵׁמֵי מָרָה הָיוּ מְתוּקִים וּבְפִיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שָׁבוּ לִהְיוֹת מָרִים, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לוֹמַר שָׁם "עַל כֵּן קָרָא שְׁמהּ מָרָה", שֶׁלֹּא יוּבַן מִשָּׁם מָרָה שֶׁהָיוּ קֹדֶם לָכֵן מָרִים. כְּךָ בָּעֲקֵדָה פֵּרֵשׁ שֶׁהֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ לָנוּ שֶׁנִּקְרָא "אֶשְׁכּוֹל" עַל אוֹדוֹת אֶשְׁכּוֹל זֶה שֶׁכָּרְתוּ מִשָּׁם, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁנִּקְרָא מֵעוֹלָם אֶשְׁכּוֹל עַל שֵׁם שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֶשְׁכּוֹלוֹת מֻבְחָרִים, וְיִהְיֶה זֶה עֵדוּת עַל גְּנוּת הָאָרֶץ שֶׁאֵין בְּכָל הָאָרֶץ כְּמוֹתָם, עַל כֵּן אָמַר שֶׁבְּכָל הָאָרֶץ הָיָה כֵּן וְהֵמָּה

לָקְחוּ בְּמִקְרֶה מִמָּה שֶׁנִּזְדַּמֵּן לְיָדָם, וּמַה שֶּׁנִּקְרָא "נַחַל אֶשְׁכּוֹל" זֶהוּ עַל אוֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁנִּקְרָא אֶשְׁכּוֹל עַל שֵׁם "לָמָּה אֶשְׁכַּל שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד", כִּי מָקוֹם זֶה גָּרַם לָהֶם שֶׁנַּעֲשׂוּ שְׁכוּלִים, כִּי אָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁפְּרִיָּהּ מְשֻׁנֶּה כָּךְ עַמָּהּ, וְעַל יְדֵי זֶה כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי כֻּלָּם נִכְרְתוּ סָפוּ תַּמּוּ. לְכָךְ נֶאֱמַר "אֲשֶׁר כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

פסוק כז

וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא. אָמְרוּ אֶל מֹשֶׁה, כָּל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם ה', לֹא נָפַל מִכֻּלָּם דָּבָר אַרְצָה, וְכַאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאינוּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: "בָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ", כִּי אִלּוּ הָיָה בָּהּ שִׁנּוּי בְּאֵיזֶה דָּבָר הָיָה נִרְאֶה כְּאִלּוּ לֹא זוֹ הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ לְשָׁם מֵאַחַר שֶׁחָסְרוּ בָּהּ הַתְּאָרִים הָהֵם, וְנוֹסָף עַל דְּבָרֶיךָ הוּא שֶׁגַּם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִיא. אַךְ בְּדָבָר אֶחָד לֹא מָצָאנוּ כִּדְבָרֶיךָ, כִּי אָמַרְתָּ שֶׁשִּׁמְּן זֶה בָּדוֹק וּמְנֻסֶּה שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁהָעָם עַז הֵם יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת, עַל זֶה אָמְרוּ "אֶפֶס כִּי עַז הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלוֹת מְאֹד", כִּי לְשׁוֹן "אֶפֶס" מְשַׁמֵּשׁ כְּמוֹ אַךְ וְרַק.

וְהַבֵּט יָמִין וּרְאֵה כִּי הֵמָּה אָמְרוּ "עָרִים גְּדוֹלִים וּבְצֻרוֹת מְאֹד", וּבְפָרָשַׁת דְּבָרִים (א כח) אָמַר מֹשֶׁה שֶׁהַמְרַגְּלִים אָמְרוּ "עָרִים גְּדֹלוֹת וּבְצֻרוֹת בַּשָּׁמָיִם", וְלֹא מָצִינוּ שֶׁאָמְרוּ בַּשָּׁמַיִם, אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה הֵבִין מִדִּבְרֵיהֶם כְּפִירָה בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי אָמְרוּ "חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ", כְּבָיְכוֹל אֲפִלּוּ בַּעַל הַבַּיִת אֵינוֹ יָכוֹל לְהוֹצִיא כֵּלָיו מִשָּׁם (סוטה לה.). וְאָמְרוּ שֶׁחָזָק זֶה בָּא לָהֶם מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וּבְצֻרוֹת בַּשָּׁמָיִם", שֶׁמַּזָּלָם שֶׁבַּשָּׁמַיִם חָזָק מִמֶּנּוּ כְּבָיְכוֹל. וּמִתְּחִלָּה לֹא אָמְרוּ כְּפִירָה זוֹ בְּפֵרוּשׁ, וְאָמְרוּ סְתָם "בְּצֻרוֹת גְּדֹלוֹת מְאֹד", וְכַאֲשֶׁר בָּא כָּלֵב וְהִכְחִישׁ דִּבְרֵיהֶם אָמְרוּ הַכְּפִירָה בְּפֵרוּשׁ "כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ". וּמִסּוֹף דִּבְרֵיהֶם נָכַר שֶׁרֹאשׁ דִּבְרֵיהֶם הָיָה גַּם כֵּן כְּפִירָה, וּכְאִלּוּ אָמְרוּ "וּבְצֻרוֹת בַּשָּׁמָיִם".

פסוק ל

עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוּכַל לָהּ. כֻּלָּם הַלְּשׁוֹנוֹת יֵשׁ לְפָרֵשׁ בִּשְׁנֵי פָּנִים. דֶּרֶךְ אֶחָד הוּא, שֶׁ"עָלֹה" כְּלַפֵּי מַעְלָה אָמַר, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מו ד) "וְאָנֹכִי אַעֲלְךָ גַּם עָלֹה", שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "גַּם עָלֹה" קָאֵי עַל הַשְּׁכִינָה (מכילתא בשלח פרי ג) וְאַגַּבֵּהּ יַעֲלֶה גַּם הוּא, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ כָּאן, "עָלֹה" – אֵי אַתֶּם מוֹדִים לִי בְּ"עָלֹה" שֶׁהַשְּׁכִינָה תַּעֲלֶה לְבֵית מְלוֹנָהּ, כִּי הָאָרֶץ הַהִיא מָלוֹן לַשְּׁכִינָה מִימוֹת עוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צא:): צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי. וּכְשֵׁם שֶׁהַשְּׁכִינָה תַּעֲלֶה, כָּךְ אַגַּבֵּהּ נַעֲלֶה גַּם אָנוּ הַדְּבֵקִים בַּהּ'. "כִּי יָכוֹל", אֵי אַתֶּם מוֹדִים לִי בְּ"יָכוֹל", שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָכוֹל לָהֶם, וּכְשֵׁם שֶׁהוּא יָכוֹל לָהֶם כָּךְ נוּכַל גַּם אֲנַחְנוּ לָהֶם בִּיכֹלֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר עִמָּנוּ.

וְהַמְרַגְּלִים אָמְרוּ, מֵעִקָּרָא דְּדִינָא פִּרְכָא, וְהַנָּחָה רֵאשׁוֹנָה בִּלְתִּי צוֹדֶקֶת, וְלֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֲנַחְנוּ כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ, כִּבְיָכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה אָמְרוּ כֵּן, וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י.

דֶּרֶךְ שְׁנֵי הוּא, שֶׁאָמַר "עָלֹה", אֱמֶת שֶׁהָעֲלָיָה אֶפְשָׁרִית הִיא, אַךְ "נַעֲלֶה" בְּתִנְאֵי זֶה, אִם אֲנַחְנוּ נְתַקֵּן מַעֲשֵׂינוּ, כִּי בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא, וַאֲנַחְנוּ חַיָּבִים לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה אֶל הָעֲלָיָה עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְכֵן "יָכוֹל", הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַדְאִי יָכוֹל לָהֶם, אַךְ בְּתִנְאֵי זֶה שֶׁגַּם אֲנַחְנוּ נוּכַל עַל יְדֵי שֶׁנָּסִיר לֵב הָאֶבֶן מִקִּרְבֵּנוּ. וְהֵשִׁיבוּ הַמְרַגְּלִים, אִם בָּנוּ תְּלוּי הַדָּבָר אִם כֵּן אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, כִּי אִם ה' לֹא יַעֲלֵנוּ מִזֶּה בְּרַחֲמָיו – מִצַּדֵּנוּ יִבָּצֵר וְנִמְנַע כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ הַיֵּצֶר הָרָע, כְּאָמְרוּ רז"ל (סוכה נב.): יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְכִדְמַסְּיק בַּיְלְקוּט שֶׁל תְּהִלִּים (לה י תשכג) עַל פָּסוּק "מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ", הַיְנוּ מִן הַיֵּצֶר הָרָע, עַיֵּן שָׁם.

פסוק לב

אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא. שֶׁרָאוּ אוֹתָם קוֹבְרִים מֵתִים, וְהָאֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה כוּ'. וְקָשֶׁה, וְכִי בַּעֲבוּר זֶה נִקְרְאוּ מוֹצִיאֵי דִּבָּה, וַהֲלֹא הִגִּידוּ הָאֱמֶת מַה שֶּׁרָאוּ, וְכִי מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁוּ שֶׁלְּטוֹבָתָם עָשָׂה ה' זֹאת נִקְרְאוּ מוֹצִיאֵי דִּבָּה, כְּסִילִים רָאוּי שֶׁיִּקָּרְאוּ. וְכֵן מַסִּיק בַּמִּדְרָשׁ (במ"ר טז ב): מְרַגְּלִים שֶׁשִּׁלַּח מֹשֶׁה כְּסִילִים הָיוּ כוּ'. וּלְפָחוֹת יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר אֲהֲנֵי לֵיהּ שְׁטוּתֵיהּ שֶׁלֹּא חָלִי וְלֹא מַרְגִּישׁ בְּטוֹבָתוֹ.

וְנִרְאֶה שֶׁהָיָה לָהֶם לְכָל הַפָּחוֹת לִתְלוֹת הַקִּבּוּרוֹת בְּחֶטְאָם, כִּי כְּבָר נוֹדַע לָהֶם שֶׁמַּעֲשֶׂה אֶרֶץ כְּנַעַן מְקֻלְקָלִים יוֹתֵר מִכָּל הָאֻמּוֹת, וְהֵם אָמְרוּ בְּהֵפֶךְ זֶה שֶׁכָּל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת טוֹבוֹת הֵמָּה וְצַדִּיקִים, וְתָלוּ הַדָּבָר בְּרוֹעַ מֶזֶג אֲוִיר הָאָרֶץ שֶׁאוֹכֵל וּמְכַלֶּה אֲפִלּוּ לְיוֹשְׁבֶיהָ הַמּוּרְגָּלִים בָּהּ, קַל וָחֹמֶר שֶׁתַּזִּיק לְבִלְתִּי יוֹשְׁבִים עָלֶיהָ וּבָאוּ מִמֶּרְחָק וְלֹא הוּרְגְּלוּ בַּאֲוִיר הָאָרֶץ. וּבְאָמְרָם "אַנְשֵׁי מִדּוֹת" נִכְלְלוּ כַּמָּה דְּבָרִים, הֵן צִדְקָתָם וְיֹשֶׁר פְּעֻלָּתָם בְּמִדָּה וּבְמִשְׁקָל, אֵינָן יוֹצְאִין מִקַּו הַשָּׁוִוי, הֵן עִנְיַן הַנְהָגָתָם בְּמַאֲכָלָם וּמִשְׁתֶּה, שֶׁאֵינָן מִן הַמְרֻבִּים בְּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וּמִשְׁגָּל אֶלָּא מְכַלְכְּלִין דִּבְרֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט בַּמִּדָּה וּבִזְמַן הָרָאוּי, וְאִם כֵּן וַדַּאי הַכֹּל תָּלוּי בְּחוֹם הָאֲוִיר הַמְקֻלְקָל הַבְּרִיאוּת. "וְזֶה פִּרְיָהּ", כִּי בְּמָקוֹם שֶׁהַחוֹם גָּדוֹל אָז פִּרְיָהּ מְשֻׁנֶּה לְמַעְלְיוּתָא אֲבָל עַמָּהּ מְשֻׁנֶּה לְגָרִיעוּתָא, כִּי הָא בְּהָא תַּלְיָא. "וְשָׁם רָאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים", מִן אוֹתָן שֶׁנִּפְלוּ וּמֵתוּ אֲשֶׁר קָמְטוּ בְּלֹא עֵת. "בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִילִים" הַקְּדְמוֹנִים, וְזֶהוּ כֻּלָּם "הַנְּפִילִים", כִּי אֶחָד תֹּאַר לַעֲנָקִים וְאֶחָד לְשׁוֹן נְפִילָה מַמָּשׁ. וְאָמְרוּ שֶׁאִם מֶזֶג הָאֲוִיר מַזִּיק לְגַסֵּי הַחוֹמֶר הַחֲזָקִים אַף בְּרִיאִים, קַל וָחֹמֶר שֶׁיַּזִּיק לָנוּ הַחֲלוּשִׁים וּקְטַנִּים מֵעֲרָכָם. "וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם", כִּי שָׁמַעְנוּ אוֹמְרִים נָמֵלִים יֵשׁ בַּכֶּרֶם, כִּי אֵינוֹ דּוֹמֶה רְאִיָּה מֻרְחוֹק לִרְאִיָּה מִקָּרוֹב, כִּי מֻרְחוֹק נִרְאֶה הַכֹּל יוֹתֵר קָטָן מִמָּה שֶׁהוּא

נִרְאֶה מִקָּרוֹב, וַחֲגָבִים גְּדוֹלִים מִנְּמָלִים, וְאִם הָיִינוּ בְּעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים מִסְתָּמָא הָיִינוּ מֻרְחוֹק בְּעֵינֵיהֶם כִּנְמָלִים, כִּי אִידֵּי וְאִידֵּי חַד שִׁיעוּרָא הוּא.

וְאָמְרוּ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב הָאָרֶץ טוֹבָה מְאֹד מְאֹד, הֵן מִצַּד פִּרְיָהּ, הֵן מִצַּד מֶזֶג הָאֲוִיר, וְאֵין טוֹבַת הַפֵּרוֹת תְּלוּיִ בְּחוֹם הָאֲוִיר כִּי אִם בְּשַׁמְנוּנִית הָאָרֶץ הַנּוֹתֶנֶת מְתִיקוּת לַפֵּרוֹת. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ "אֶרֶץ אֲשֶׁר הִיא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ", כִּי הַבְּהֵמָה גִּדּוּלֵי קַרְקַע מִקָּרֵי, וְהַדְּבַשׁ כִּנּוּי אֶל הַמְּתִיקוּת הַבָּא מִשַּׁמְנֵי הָאָרֶץ, וְהָאֲוִיר אֵינוֹ מַזִּיק כִּי אִם לַחוֹטְאִים. "אַךְ בַּה' אַל תִּמְרֹדוּ", וְאָז לֹא יַזִּיק לָכֶם אֲוִיר הָאָרֶץ. "וְאַתֶּם אַל תִּירְאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ", שֶׁהֵיוּ קוֹבְרֵי מֵתִים. "כִּי לַחְמֵנוּ הֵם", וַדַּאי בְּחֶטְאָם מֵתוּ, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר (דברים ז טז): "וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים", וְאָמְרוּ רז"ל (ב"ק לח.): מַאי דִּכְתִיב (חבקוק ג ו) "רָאָה וַיִּתֵּר גּוֹיִם", רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֻפְלוּ שֵׁבֶט מִצְוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ לֹא קִיְּמוּ וְעָמַד וְהִתִּיר מָמוֹנָם לְיִשְׂרָאֵל. וְאִם מָמוֹנָם הִתִּיר עַל שֶׁלֹּא קִיְּמוּ שֵׁבֶט מִצְוֹת אִם כֵּן גַּם גּוּפָם הִתִּיר עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַגְּדוֹלִים שֶׁבָּהֶם, וְאִם כֵּן וַדַּאי בְּחֶטְאָם מֵתוּ, דְּאִם לֹא כֵּן לָמָּה הִתִּיר לָנוּ לְאָכְלָם כַּלְּחֻם. וּרְאָיָה עַל חֶטְאָם שֶׁאֻפְלוּ צַדִּיק אֶחָד שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם מֵת בְּחֶטְאָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יָגֵן עֲלֵיהֶם כְּצֵל. זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ "סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם", אֲבָל צֵל שֶׁלָּנוּ קַיָּם, וְהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכא ה): "ה' שֹׁמְרֶךָ ה' צִלְּךָ".

וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ כִּי "לַחְמֵנוּ" הַלָּמֶ"ד בְּחוֹלָם, כְּמוֹ לוֹחֲמֵינוּ, כִּי הֵם בַּעֲלֵי מִלְחֲמָתֵנוּ, וְאוּלַי הָיוּ מַרְגִּישִׁין בָּכֶם וְעוֹשִׂין עִמָּכֶם מִלְחָמָה. עַל כֵּן עֲשֵׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהָיוּ קוֹבְרִים מֵתִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְּנוּ לִבָּם אֲלֵיכֶם. וּבְתוֹלְדוֹת יִצְחָק כָּתַב "כִּי לַחְמֵנוּ" כְּמוֹ הַמָּן הַזֶּה שֶׁאִם יָסוּר הַצֵּל מֵמֶּנּוּ וְזָרְחָה עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס, כָּךְ סָר מֵעֲלֵיהֶם צִלּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָז יִמַּסּוּ כַּדּוֹנֵג מִפְּנֵי הָאֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות טו טו): "נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן". וְעַל דֶּרֶךְ הָרֶמֶז אָמַר "סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם", שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אִם מִדֶּרֶךְ הָאָרֶץ הַהִיא שֶׁתַּקִּיא אֶת יוֹשְׁבֶיהָ הַחוֹטְאִים הַיּוֹם אוֹ מָחָר גַּם אֲנַחְנוּ נָחֻטָא, כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ וְגוֹ', וְתָקִיא גַּם אוֹתָנוּ. עַל זֶה אָמַר "יְהוֹ אִתָּנוּ" – בַּגְּלוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים צא טו): "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה", וְאַגַּבֵּהּ גַּם אֲנַחְנוּ בְּטוּחִים לְשׁוּב שָׁמָּה, וְיַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַעַן שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר עִמָּנוּ וְיַחֲזוֹר וְיִגְאָלֵנוּ.

פרק יד

פסוק יג

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם וְגוֹ'. פְּסוּקִים אֵלּוּ צְרִיכִין בֵּאוּר, כִּי "וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם" עַל כָּרְחֲךָ צָרִיךְ אַתָּה לְפָרְשׁוֹ עַל הַהֶרְיָגָה, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, וְאִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר מִיָּד אַחַר

"וְשָׁמְעוּ מִצְרִים", "וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת", וּמָה זֶּה שֶׁאָמַר "וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם"? אִם הֵם הַמִּצְרִים לָמָּה קְרָאָם עַכְשָׁיו סְתָם גּוֹיִם, וְאִם הֵם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לָמָּה שִׁנָּה שְׁמָם. וְזוֹלַת זֶה הַלָּשׁוֹן קָצַת מְגֻמְגָּם. וְרָאִיתִי לְהִסְתַּיֵּעַ מִמַּה שֶׁכָּתַב מַהֲרִי"א בַּפְּסוּק "וְאוּלָם חַי אֲנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ", כִּי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם מְמַהֵר לִקַּח נְקָמָה מִשֹּׂנְאֵי סִבּוֹת, הֵן מִצַּד שֶׁהוּא יָרֵא שֶׁמָּא הַיּוֹם אוֹ מָחָר יָמוּת וְלֹא יִרְאֶה נְקָמָתוֹ בְּחַיָּיו, הֵן מִצַּד שֶׁהוּא יָרֵא פֶּן יִבְרַח שׂוֹנְאוֹ לְמָקוֹם אַחֵר וְלֹא יוּכַל לְהָרְגוֹ. עַל כֵּן נֶאֱמַר "וְאוּלָם חַי אֲנִי", וּמִצִּדִּי לֹא יִבָּצֵר לְאַחֵר הַפַּרְעוֹן, וְעוֹד שֶׁ"יִמָּלֵא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ", וְאָנֹכִי מִפָּנַי יִבְרַח, עַל כֵּן אַרְחִיב לָהֶם זְמַן אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְמָרֵק הֶעָוֹן, עכ"ל. וְזֶה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: "וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד", אִם תְּכַלֶּה אוֹתָם כְּרֶגַע אָז תַּעֲשֶׂה כְּאִישׁ אֶחָד הַמְמַהֵר לִנְקוֹם מִפְּנֵי שְׁנֵי הַחֲשָׁשׁוֹת, וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ, לָמָּה זֶּה תְּמַהֵר לִנְקוֹם?

וְעַל פִּי זֶה יֵשׁ לוֹמַר כִּי הַמִּצְרִים לֹא יֹאמְרוּ "מִבַּלְתִּי יְכֹלֶת ה'", שֶׁהֲרֵי הֵמָּה רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם כֹּחוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְשָׁמְעוּ מִצְרִים", כְּשֶׁיִּשְׁמְעוּ הַהֲרִיגָה אָז "יֹאמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת" וְגוֹ'. וּמַה שֶּׁהִכְנִיס בֵּין הַדְּבֵקִים מַאֲמַר "כִּי הֶעֱלִיתָ בְכֹחֶךָ" וְגוֹ' הוּא נְתִינַת טַעַם עַל הַשִּׁלִּילָה, כִּי לָמָּה לֹא יֹאמְרוּ "מִבַּלְתִּי יְכֹלֶת", לְפִי שֶׁרָאוּ "כִּי הֶעֱלִיתָ בְכֹחֶךָ" וְגוֹ', וְלָכֵן וַדַּאי לֹא יֹאמְרוּ "מִבַּלְתִּי יְכֹלֶת ה'" אֶלָּא יֹאמְרוּ דָּבָר אַחֵר, וּלְמִי יֹאמְרוּ, "אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת" הַקְּרוֹבִים, וְלָמָּה יֹאמְרוּ דַּוְקָא אֲלֵיהֶם, "שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה'" וְגוֹ', כִּי הַקְּרוֹבִים שָׁמְעוּ מִסְתָּמָא כִּי אַתָּה ה' אֵל וְלֹא אִישׁ, וְאֵין לְהִמָּלֵט מִפָּנֶיךָ, כִּי "עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה'", חַי וְקַיָּם לְעַד, "וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵיהֶם" וְגוֹ', וְאִם כֵּן בֵּין בַּחֲנֵיָה בֵּין בַּהֲלִיכָה הֲעַמּוּד עָנָן עִמָּהֶם וְאָנֹכִי מִפָּנֶיךָ יִבְרָחוּ. "וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד", אֵיךְ תַּעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂה גֶּבֶר בְּעָלְמָא הַמְמַהֵר לִנְקוֹם בְּכַעְסוֹ וּכְדֵי בִּזָּיוֹן וָקֶצֶף לְיַחֵס אֵלֶיךָ יִתְבָּרַךְ מִדָּה זוֹ. וְכָל סְפוּר זֶה הוּא "שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה'", אֵל וְלֹא אִישׁ, "וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד". וּמַה שֶּׁהִכְנִיס בֵּין הַדְּבֵקִים "אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה'" וְגוֹ', לְבָאֵר שְׁנֵי הַתְּאָרִים הַנִּזְכָּרִים בְּפָסוּק "וְאוּלָם חַי אֲנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ", כִּי הֵמָּה רְמוּזִים גַּם בְּמַאֲמַר "אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאֶה אַתָּה ה' וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵיהֶם" וְגוֹ'.

וְכָל פְּסוּקִים אֵלּוּ מְדַבְּרִים מִמַּה שֶּׁיִּסַּפְּרוּ בֵּינֵיהֶם הַקְּרוֹבִים, דְּהַיְנוּ מִצְרַיִם עִם יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת, כִּי לֹא יוּכְלוּ לוֹמַר "מִבַּלְתִּי יְכֹלֶת" לְפִי שֶׁכֻּלָּם רָאוּ וְשָׁמְעוּ כִּי הֶעֱלָם בְּכֹחוֹ מִמִּצְרַיִם, וְהִיא הַנּוֹתֶנֶת, כָּל עוֹד שֶׁיִּרְאוּ בְּיוֹתֵר כֹּחַ ה' וְיִכְלְתּוֹ אָז בְּיוֹתֵר יֵשׁ לָהֶם מָקוֹם לָלוּן וְלוֹמַר, אֵיךְ יִתֵּכֶן שֶׁמִּי שֶׁהוּא ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִרְאֶה עַיִן בְּעַיִן וַעֲנָנוֹ לֹא יָמִישׁ, יָמִית אֶת הָעָם כְּמַעֲשֵׂה אִישׁ בְּעָלְמָא. אֲבָל הָרְחוֹקִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעֲךָ אֲבָל מִכָּל מָקוֹם יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ אֶת כָּל הַיָּד הַחֲזָקָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם, רַק שָׁמְעוּ כִּי יֵשׁ ה' אֲשֶׁר נִשְׁבַּע

לְיִשְׂרָאֵל לַהֲבִיאָם אֶל הָאָרֶץ, לֹא יִתְמְהוּ עַל "וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד", אֲבָל יֹאמְרוּ כְּפִירָה אַחֶרֶת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם", הַיְנוּ הָרְחוֹקִים, "מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה'" וְגוֹ'. וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתָּ "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם", וְאִם כֵּן לְמַפְרֵעַ יִרְאוּ יְכֹלֶת ה', מִכָּל מָקוֹם בֵּינֵי בֵּינֵי יִתְחַלֵּל הַשֵּׁם, כִּי יָמִים רַבִּים יִהְיוּ לְלֹא אֱלֹהִים אֱמֶת קֹדֶם שֶׁאֶהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל. לְפִיכָךְ "וְעַתָּה", תֵּכֶף בְּדוֹר זֶה "יִגְדַּל נָא כֹחַ ה'", כִּי רָאוּי וְנָכוֹן שֶׁגַּם בָּעֵת הַזֹּאת יִגְדַּל נָא כֹחַ ה' לְבַטֵּל דִּבְרֵי הַגּוֹיִם הָרְחוֹקִים. "ה' אֶרֶךְ אַפַּיִם" וְגוֹ' לְבַטֵּל דִּבְרֵי הַמְצָרִים שֶׁאָמְרוּ "וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד". "וַיֹּאמֶר ה' סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ", בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת דָּרְשׁוּ פְּסוּק זֶה עַל מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל, וְרוֹצֶה לוֹמַר כִּי בְּכָל זְמַן מִמְצָרִים וְעַד הֵנָּה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ, אֲבָל מִכָּאן וּלְהַלָּן חוּשְׁבָנָא וְלֹא אֶסְלַח לָגַמְרֵי. וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר: "וַיְנַסּוּ אוֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים", עַל כֵּן וְיִתַּרְתִּי לָהֶם בִּזְכוּת אַבְרָהָם שֶׁנִּתְנַסָּה בַּעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת, אֲבָל מִשָּׁם וְהָלְאָה תַּמָּה זְכוּת זוֹ, עַל כֵּן אֶגְבֶּה חוֹבִי מִעֵט מִעֵט. אַף עַל פִּי שֶׁבְּמַסֶּכֶת עֲרָכִין (טו.) מָנוּ גַּם מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים בִּכְלַל עֶשֶׂר נִסְיוֹנוֹת, מִכָּל מָקוֹם כְּפִי הַפְּשָׁט נוֹכַל לוֹמַר בְּמָקוֹם מְרַגְּלִים, "וַיּוֹסִפוּ מֵהַר ה'" (במדבר י לג) – מֵאַחֲרֵי ה'.

וְעַל צַד הָרֶמֶז יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ, "כִּי עַיִן בְּעַיִן", בִּזְכוּת שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה הַנִּדְרֶשֶׁת בְּשִׁבְעִים פָּנִים זְכוּ לְעַיִן ה' אֶל יְרֵאָיו, (תהלים לג יח). וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק (ישעיה נב ח) "כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן", כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין סה.): נְכַנֵּס יַיִן יָצָא סוֹד, יַיִן שִׁבְעִים וְסוֹד שִׁבְעִים, כִּי הַגְּאוּלָּה סוֹד ה' לִירֵאָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דניאל יב ט): "כִּי סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים", וּכְשֶׁנְּכַנֵּס בְּיִשְׂרָאֵל יֵין הַתּוֹרָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ שִׁבְעִים פָּנִים, אָז יֵצֵא סוֹד הַגְּאוּלָּה וְנִגְלֶה כְּבוֹד ה'. (ישעיה מ ה) זֶהוּ שֶׁאָמַר "כִּי עַיִן", הַגְּאוּלָּה, שֶׁהִיא סוֹד בְּעַיִן, בִּזְכוּת יֵין הַתּוֹרָה "יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן", וְקַל לְהָבִין.

פסוק לד

יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה. שָׁנָה לְיוֹם שָׁנָה לְיוֹם מִבָּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר. וְעוֹד, הֲלֹא מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה עַל מִדַּת פֻּרְעָנוּת, וְאֵיךְ יִכְפּוֹל עָנְשָׁם שָׁנָה לְיוֹם. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "בְּמִסְפַּר הַיָּמִים", כְּמִסְפַּר בְּכָ"ף מִבָּעֵי לֵיהּ. וּמַהוּ שֶׁחָזַר וְאָמַר "תִּשְׂאוּ עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה", כִּי כְּבָר הִזְכִּיר עָנְשָׁם. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תענית כט.) כִּי יוֹם זֶה הַיְנוּ תִּשְׁעָה בְּאָב כִּי בוֹ בָּכוּ בְּכִיָּה לְחִנָּם וְקָבְעוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת עַל כֵּן בְּכָל יוֹם תִּשְׁעָה בְּאָב הָיוּ קוֹבְרִים מֵתֵיהֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר "יוֹם לַשָּׁנָה", שֶׁבְּכָל שָׁנָה תִּשְׂאוּ עֲוֹנֹתֵיכֶם יוֹם אֶחָד.

וְעַל דֶּרֶךְ הַדְּרָשׁ נִרְאֶה לִי לְפָרֵשׁ, לְפִי שֶׁעִקַּר כַּוָּנַת הַמְרַגְּלִים הָיְתָה בְּהוֹצָאַת דִּבַּת הָאָרֶץ כְּדֵי לִהְיוֹת לָהֶם פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", וְיָדְעוּ כִּי מֵאָז וּמִקֶּדֶם נִתְחַיְּבוּ שִׁמְצְרַיִם תֵּשֵׁב שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל (כט יב) "תִּהְיֶיןָ

שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה", וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם לְפִי שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם רַעֲבוֹן אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים שֶׁנִּכְתַּב הַחֲלוֹם שֶׁבַע פָּרוֹת שֶׁבַע שִׁבֳּלִים וְלֹא הָיָה לָהֶם אֶלָּא שְׁתַּיִם, כִּי מִשֶּׁבָּא יַעֲקֹב פָּסַק הָרָעָב וְנִשְׁאֲרוּ חַיָּבִים עוֹד אַרְבָּעִים שָׁנָה, כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וּלְפִי זֶה מָקוֹם אִתִּי לְפָרֵשׁ שֶׁהַמְרַגְּלִים יָדְעוּ גַּם הֵמָּה שֶׁהַמִּצְרִים יֵשׁ לָהֶם לִפְרֹעַ חוֹב אַרְבָּעִים שָׁנָה, אוֹ לִהְיוֹת שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה, אוֹ לִהְיוֹת שָׁם רַעֲבוֹן אַרְבָּעִים שָׁנָה. לָכֵן הָלְכוּ אַרְבָּעִים יוֹם לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאַרְבָּעִים יוֹם אֵלּוּ אֲשֶׁר בָּהֶם רָאִינוּ סַכָּנַת אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ, גְּרוּעִים לָנוּ יוֹתֵר מִן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָרְעִים שֶׁנִּגְזְרוּ עַל מִצְרַיִם, וְעַל כֵּן אָמְרוּ "נָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", כִּי יוֹתֵר טוֹב לָנוּ לִהְיוֹת בְּשִׁמְמַת מִצְרַיִם אַרְבָּעִים שָׁנָה מֵאוֹתָן אַרְבָּעִים יוֹם אֲשֶׁר בָּהֶם הָיִינוּ בְּסַכָּנַת מָוֶת וּמְשַׁכֶּלֶת בָּאָרֶץ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תַּרְתֶּם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם, כְּדֵי שֶׁיַּגִּיעַ יוֹם לַשָּׁנָה שֶׁל מִצְרַיִם, לוֹמַר שֶׁשָּׁנָה שֶׁל מִצְרַיִם יוֹתֵר טוֹב מִן יוֹם שֶׁל הָאָרֶץ אֲפִלּוּ שְׁנַת רָעָבוֹן אוֹ שְׁמָמָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה", הַיְינוּ לְשָׁנָה שָׁנָה שֶׁל מִצְרַיִם. עַל כֵּן תִּשְׂאוּ עֲוֹונוֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה כְּנֶגֶד אוֹתָן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁל מִצְרַיִם הָרְעִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לִהְיוֹת שָׁמָּה בְּמִצוֹר וּבְמָצוֹק יוֹתֵר מִן יוֹם בָּאָרֶץ, עַל כֵּן תִּהְיוּ בְּמִצוֹר וּבְמָצוֹק בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק לז

וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִיאֵי דִבַּת הָאָרֶץ. שֶׁנִּשְׁתַּרְבֵּב לְשׁוֹנָם עַד טַבּוּרָם כוּ'. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נח ד): "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דִּבְּרֵי כָזָב", וְהַתִּינוֹק כְּשֶׁהוּא בְּמֵעֵי אִמּוֹ אָז הַטַּבּוּר עוֹמֵד בְּמָקוֹם הַפֶּה, כִּי פִּיו סָתוּם וְטַבּוּרוֹ פָּתוּחַ, וּמֵאַחַר שֶׁגַּם בַּבֶּטֶן תָּעוּ דִּבְרֵי כָזָב דּוֹמֶה כְּאִלּוּ גַּם בְּמֵעֵי אִמָּם פִּיהֶם פָּתוּחַ לוֹמַר כָּזָב וְשֶׁקֶר, וְשָׁם הַטַּבּוּר בְּמָקוֹם פֶּה, עַל כֵּן נִשְׁתַּרְבֵּב לְשׁוֹנָם עַד טַבּוּרָם, לְפִי שֶׁבְּכָל פֶּה אָכְלוּ וְכִלּוּ אֶת הָאָרֶץ בִּלְשׁוֹן שֶׁקֶר שֶׁלָּהֶם, וְנִרְאָה הָעֹנֶשׁ בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת אֵלּוּ כִּי הֵם מְקוֹם הַחֵטְא.

דָּבָר אַחֵר לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִקְרֵאת "טַבּוּר הָאָרֶץ" (יחזקאל לח יב) כִּי הִיא בְּאֶמְצַע הַיִּשּׁוּב כְּמוֹ הַטַּבּוּר שֶׁבְּאֶמְצַע הַגּוּף, עַל כֵּן נִרְאָה הָעֹנֶשׁ בְּמָקוֹם טַבּוּרָם לְפִי שֶׁסִּפְּרוּ לָשׁוֹן הָרַע עַל אֶרֶץ זוֹ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל טַבּוּר הָאָרֶץ.

פסוק לח

וַיְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֶּה חָיוּ מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם וְגוֹ'. פָּסוּק זֶה כֻּלּוֹ מְיֻתָּר, פְּשִׁיטָא שֶׁחָיוּ שֶׁהֲרֵי לֹא הָיוּ בִּכְלַל מוֹצִיאֵי דִּבָּה. אֶלָּא שֶׁרָמַז לְאָמְרוּ רז"ל (חגיגה טו) שֶׁהַצַּדִּיק נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֶלֶק שֶׁל הָרָשָׁע בְּגַן עֵדֶן, כָּךְ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב קִבְּלוּ חֶלְקָם וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים שֶׁהָלְכוּ עִמָּהֶם לְתוּר. וְזֶהוּ "חָיוּ מִן הָאֲנָשִׁים", שֶׁקִּבְּלוּ גַּם חֵלֶק אוֹתָן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתָּם.

פרק טו

פסוק כד

וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת. חַטָּת כְּתִיב חָסֵר אָלֶ"ף. וְעוֹד יֵשׁ כָּאן שִׁנּוּי כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּקְרִיבִין חַטָּאת וְעוֹלָה חַטַּאת קוֹדֶמֶת לְעוֹלָה, וְכָאן הָעוֹלָה קוֹדֶמֶת לַחַטָּאת, הֲלֹא דָּבָר הוּא. וְאוֹמֵר אֲנִי לְפִי שֶׁחֵטְא זֶה מְדַבֵּר בְּחֵטְא עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל הַמִּצְוֹות", זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהַמּוֹדֶה בָּהּ כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. וּבְכָל עֲבֵרָה הָאָדָם חוֹטֵא בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַעֲשֶׂה, כִּי כָל מַעֲשֶׂה קָדְמָה לוֹ מַחֲשָׁבָה, כִּי אִם יַעֲשֶׂה בְּלֹא כַוָּנָה כְּלָל אֵין זֶה נִקְרָא שׁוֹגֵג אֶלָּא אֹנֶס, וְעַל כֵּן כָּל חוֹטֵא צָרִיךְ לְהָבִיא שְׁתֵּי כַּפָּרוֹת, הָעוֹלָה עַל הָרְהוּר הַלֵּב, וְחַטָּאת עַל חֵטְא הַמַּעֲשֶׂה. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל הָרְהוּר קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה, מִכָּל מָקוֹם הַמַּעֲשֶׂה קָשֶׁה מִן הָהִרְהוּר, שֶׁהֲרֵי לְעוֹלָם אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲנִישׁ עַל הַמַּחֲשָׁבָה אִם לֹא יָצְאָה מַחֲשַׁבְתּוֹ לַפֹּעַל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים סו יח): "אֱוֶן אִם רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע ה'". אַף עַל פִּי שֶׁגַּם עַל הַמַּעֲשֶׂה אֵינוֹ מַעֲנִישׁ כְּשֶׁהוּא נַעֲשֶׂה בְּלֹא מַחֲשָׁבָה וְכַוָּנָה כְּלָל, מִכָּל מָקוֹם הַמַּעֲשֶׂה עִקַּר הַחֵטְא, עַל כֵּן מֵבִיא תְּחִלָּה חַטָּאת לְהָסִיר הֶעָוֹן הַגָּדוֹל תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ עוֹלָה לְהָסִיר עָוֹן הַהִרְהוּר, חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (יחזקאל יד ה): "לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם", לְפִי שֶׁהַמַּחֲשָׁבָה בַּעֲבוֹדָה זָרָה הוּא עִקַּר הַחֵטְא, כִּי זֶה דָּבָר הַתָּלוּי בָּאֱמוּנַת הַלֵּב, וְכָל הַמַּעֲשִׂים כְּקִטּוּר וְזִבּוּחַ וְנִסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָיָה, כֻּלָּם טְפֵלִים אֶל הַמַּחֲשָׁבָה. וְכֵן הַתְּחִלַּת הַסְּמַ"ג: שֶׁלֹּא לְהַעֲלוֹת בְּמַחֲשָׁבָה שֵׁנִית אֱלוֹהַּ אַחֵר כוּ'. עַל כֵּן הוּא מַקְדִּים עוֹלָה לְחַטָּאת, כְּדֵי לְהָסִיר הַחֵטְא הַגָּדוֹל תְּחִלָּה, וְהוּא הָהִרְהוּר אֲשֶׁר עָלָיו בָּאָה הָעוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ לב): "וְהָעוֹלָה עַל רוּחֲכֶם", וְאַחַר כָּךְ הַקָּטָן, וְהוּא הַמַּעֲשֶׂה. וְעַל כֵּן כְּתִיב "לְחַטָּת" חָסֵר אָלֶ"ף, כִּי הָאָלֶ"ף אוֹת רִאשׁוֹנָה וּמִסְפָּרָהּ אֶחָד, מוֹרֶה בְּכָל מָקוֹם עַל אַחְדוּת שֶׁל רִאשׁוֹן לְכָל נוֹצָר יִתְבָּרַךְ, וְזֶה הַחוֹטֵא בַּעֲבוֹדָה זָרָה מַכְחִישׁ אַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְאֵין אֱלֹהִים מְזֻמּוֹתָיו, וְעַל כֵּן חָסֵר אָלֶ"ף בְּחַטָּת לוֹמַר שֶׁחָסְרוֹן הָאָלֶ"ף הַיְינוּ חֶטְאוֹ, כִּי הוּא מְדַבֵּר בַּעֲבוֹדָה זָרָה. וּבְדָבָר זֶה נִבְדַּל ה' מִכָּל בְּרוּאָיו, כִּי כֻלָּם בִּשְׁתַּיִם, בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַעֲשֶׂה, וְאֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נֶאֱמַר (איוב כג יג): "וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ", כִּי מִיָּד כַּאֲשֶׁר יַחֲשֹׁב ה' עַל אֵיזֶה דָּבָר לַעֲשׂוֹתוֹ מִיָּד הוּא עָשׂוּי, כַּאֲשֶׁר אִוְּתָה נַפְשׁוֹ וְחָשַׁב עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ.

פסוק לח

וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית וְגוֹ'. כָּל תִּכְלָן הַפָּרָשָׁה צָרִיךְ בֵּאוּר, כִּי אֵיךְ יִזְכֹּר אֶת כָּל מִצְוֹת ה' עַל יְדֵי שֶׁיִּסְתַּכֵּל בְּחוּט שֶׁל תְּכֵלֶת. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ זֶה הָעִנְיָן בִּשְׁנֵי דְּרָכִים. הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן הוּא, עַל

דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי וּמְבִיאוֹ הַיַּלְקוּט פָּרָשַׁת הָאֲזִינוּ (לב תתקמב): אָמַר לוֹ הקב"ה לְמֹשֶׁה, אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, הִסְתַּכְּלוּ בַּשָּׁמַיִם שֶׁבָּרָאתִי לְשַׁמָּשְׁכֶם – שֶׁמָּא שִׁנּוּ מִדָּתָם, אוֹ שֶׁמָּא עָלָה גַּלְגַּל חַמָּה מִן הַמַּעֲרָב, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשִּׁמַּח לַעֲשׂוֹת וְכוּ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר לְעִנְיַן הַיָּם (ירמיה ה כב): "הָאוֹתִי לֹא תִירָאוּ וְגוּ' אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם", שֶׁמָּא שִׁנָּה מִדָּתוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּצְטַעֵר לַעֲשׂוֹת וְאֵין יָכוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ה כב): "וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ". מִכָּאן רְאֵיָה שֶׁהַיָּם אֵינוֹ מְשַׁנֶּה מִדָּתוֹ מִיִּרְאָה, שֶׁהֲרֵי מִצְטַעֵר לַעֲשׂוֹת וְאֵינוֹ רַשַּׁאי, וְהַשָּׁמַיִם אֵינָן מְשַׁנִּים מִדָּתָם מֵאַהֲבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשִּׂמֵּחַ לַעֲשׂוֹת. וְהִנֵּה בְּעִנְיַן הַתְּכֵלֶת אָמְרוּ רז"ל (מנחות מג:): תְּכֵלֶת דּוֹמֶה לַיָּם, וְיָם דּוֹמֶה לָרָקִיעַ, וְרָקִיעַ דּוֹמֶה לְכִסֵּא כָּבוֹד. וּבְוַדַּאי פֵּרוּשׁוֹ שֶׁצְּבָעִים אֵלּוּ בְּדוֹמָה לַדּוֹמָה, כִּי אֵין תְּכֵלֶת דּוֹמָה לָרָקִיעַ אֶלָּא כָּל אֶחָד נוֹטֶה בְּצִבְעוֹ אֶל הַדּוֹמָה לוֹ וְכָל אֶחָד עָמֹק מֵחֲבֵרוֹ. וּבְמַאֲמַר זֶה חָתַם כָּל הָעִנְיָן לוֹמַר מַה עִנְיַן הִסְתַּכְּלוּת בְּחוּט שֶׁל תְּכֵלֶת לְשֶׁיִּזְכּוֹר עַל יְדֵי זֶה כָּל מִצְוֹת ה' וְלֹא יֵצֵא מִן הַמִּדָּה אֲפִלּוּ כְּמִלְא נִימָא, אֶלָּא לְפִי שֶׁתְּכֶלֶת דּוֹמָה לַיָּם וְעַל יְדֵי שֶׁיִּסְתַּכֵּל בְּחוּט זֶה יִזְכֹּר אֶל הַיָּם הַדּוֹמֶה לוֹ בְּצִבְעוֹ, וְיִהְיֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הָיָה הַיָּם תָּמִיד נֶגֶד עֵינָיו, וְאָז יִתְבּוֹנֵן בְּמַעֲשֵׂה הַיָּם שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא מִן הַמִּדָּה אֲפִלּוּ כְּמִלְא נִימָא, וּמִמֶּנּוּ יִרְאֶה וְכֵן יַעֲשֶׂה בְּקַל וְחוֹמֶר שֶׁהַזְכִּיר בַּעַל הַמִּדְרָשׁ הָאוֹמֵר הִסְתַּכְּלוּ בַּיָּם, כִּי הִסְתַּכְּלוּ הַיְנוּ לְשׁוֹן צִיצִית, שֶׁהוּא נִגְזָר מִלְּשׁוֹן "מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים" (שיר ב ט), דְּהַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה מֵצִיץ וּמִסְתַּכֵּל בַּיָּם שֶׁאֵינוֹ מְשַׁנֶּה מִדָּתוֹ, כָּךְ הוּא לֹא יְשַׁנֶּה בְּקַל וְחוֹמֶר. וְאִם יַעֲבֹר אֲפִלּוּ עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' הֲרֵי הוּא יוֹצֵא מִן הַמִּדָּה אֲשֶׁר מָדַד לוֹ ה' לוֹמַר עַד פֹּה תָּבֹא וְלֹא תוֹסִיף, בָּזֶה מֻתָּר וְזֶה אָסוּר.

אַךְ לְפִי שֶׁמִּן הַיָּם אֵין לִלְמֹד כִּי אִם לַעֲבֹד אֶת ה' מִיִּרְאָה, שֶׁהֲרֵי אָמַר בַּיָּם: וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּצְטַעֵר לַעֲשׂוֹת כוי, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ נְאֻם ה' אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמִּן הַיָּם אֵין לִלְמֹד, כִּי אִם הַיִּרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי לְגַבֵּי מֹשֶׁה וּלְגַבֵּי כָּל דִּכְוָותֵהּ, אֲבָל אֵין זֶה סוֹף הַשְׁלֵמוּת, כִּי הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה וְעוֹבֵד אֶת ה' בְּשִׂמְחָה גָּדוֹל מִן הַיֵּרֵא אֱלֹהִים, וְהוּא הַנֶּהֱנֶה מִיְּגִיעַת כַּפָּיו בַּתּוֹרָה שֶׁאָמְרוּ רז"ל (ברכות ח.), כִּי הָעוֹשֶׂה בְּשִׂמְחָה מֵאַהֲבָה נֶהֱנֶה מֵעֶצֶם הַיְּגִיעָה, אֲבָל הַיֵּרֵא אֵינוֹ נֶהֱנֶה מֵעֶצֶם הַמַּעֲשֶׂה. עַל כֵּן אָמַר: וְיָם דּוֹמֶה לָרָקִיעַ, כִּי עַל יְדֵי שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד בְּמַעֲשֵׂה הַיָּם יִהְיֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הַיָּם תָּמִיד נֶגֶד עֵינָיו, וְאַחַר כָּךְ יִהְיֶה דּוֹמֶה גַּם כֵּן כְּאִלּוּ הוּא מִסְתַּכֵּל בָּרָקִיעַ תָּמִיד, כִּי יָם דּוֹמֶה לָרָקִיעַ וּמִמֶּנּוּ יִרְאֶה וְכֵן יַעֲשֶׂה, מָה הָרָקִיעַ אֵינוֹ מְשַׁנֶּה מִדָּתוֹ וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשָּׂמֵחַ לַעֲבֹד, כָּךְ יַעֲבֹד גַּם הוּא אֶת ה' בְּשִׂמְחָה מֵאַהֲבָה. וְאִם יֹאמַר הָעוֹבֵד ה', מַה יִּתְרוֹן לָעֲשׂוֹת מֵאַהֲבָה עַל הָעוֹשֶׂה מִיִּרְאָה, עַל זֶה אָמַר: וְרָקִיעַ דּוֹמֶה לְכִסֵּא כָּבוֹד, כִּי עַל יְדֵי זֶה יִזְכֹּר שֶׁמִּתּוֹךְ הָאַהֲבָה יָבֹא לִדְבֵקוּת הַשְּׁכִינָה מָקוֹם חֲצָבָהּ שֶׁל הַנְּשָׁמָה, כִּי כָל יֵרֵא מִתְרַחֵק מִן זֶה שֶׁהוּא יֵרֵא

מִמֶּנּוּ, וְהָאוֹהֵב מִשְׁתַּדֵּל תָּמִיד לִדְבֵק בַּנֶּאֱהָב לוֹ, כִּי עַל כֵּן יָבֹא עַל שְׂכָרוֹ. נִמְצָא שֶׁהָאַהֲבָה תַּכְלִית הַהַצְלָחָה, כִּי עַל יָדָהּ יִזְכֶּה לְדָבֵק בְּכִסֵּא כָּבוֹד, וְעַל יְדֵי שֶׁיְּצַיֵּן וְיִסְתַּכֵּל בָּרָקִיעַ יִהְיֶה נִזְכָּר לְכִסֵּא כָּבוֹד עַל יְדֵי דִּמְיוֹן הַצְּבָעִים. וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ כָּאן רֶמֶז לְשָׂכָר נִגְלָה שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה הַבָּא בִּזְכוּת הַיְרָאָה, וּלְשָׂכָר נִסְתָּר הַבָּא בִּזְכוּת הָאַהֲבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות ח.) בָּנֶהֱנֶה מִיְּגִיעַ כַּפָּיו: אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא, עַל כֵּן נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית" בִּלְשׁוֹן נִסְתָּר, וְאַחַר כָּךְ "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית" בִּלְשׁוֹן נוֹכֵחַ וְנִגְלֶה. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר. וְזֶהוּ טַעַם שְׁמוֹנָה חוּטִין חֲמִשָּׁה קְשָׁרִים סַךְ הַכֹּל שִׁלֹּשָׁה עָשָׂר כְּמִסְפַּר אַהֲבָה.

הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי הוּא, שֶׁכָּל הַמִּצְוֹת נִמְשְׁלוּ לְבֶגֶד, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט ח): "בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים". אָמְנָם יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם, כִּי סְתָם בֶּגֶד אֲרוּג דַּוְקָא מִן חוּטִין הַרְבֵּה, כִּי חוּט אֶחָד אֵין בּוֹ כְּדֵי לְהִתְכַּסּוֹת, אֲבָל מַלְבּוּשׁ הַנִּשְׁמָה אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּחוּט אֶחָד יֵשׁ בּוֹ כְּדֵי לְכַסּוֹתָהּ, כִּדְדָרַשׁ ר' יוֹחָנָן (בסנהדרין קיא.): "לִבְלִי חֹק", לְמִי שֶׁלֹּא שָׁמַר אֲפִילּוּ חֹק אֶחָד, הָא אִם שָׁמַר אֲפִלּוּ חֹק אֶחָד נִצּוֹל מִגֵּיהִנֹּם. וְטַעְמוֹ שֶׁל דָּבָר לְפִי שֶׁבְּרִית כְּרוּתָה שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, (אבות ד ב), וְאִם כֵּן מֵיָּד כְּשֶׁעָשָׂה רַק מִצְוָה אַחַת הָיוּ כָּל הַמִּצְוֹת בְּכֹחוֹ לַעֲשׂוֹת אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל מִכָּל מָקוֹם הַדָּבָר שֶׁהוּא בְּכֹחַ דּוֹמֶה כְּאִלּוּ עָשָׂאוֹ. וְזֶהוּ סוֹד הַחוּט שֶׁל תְּכֵלֶת הַמַּזְכִּיר אֶת כָּל מִצְוֹת ה', כִּי עַל יָדוֹ נַעֲשֶׂה בֶּגֶד שָׁלֵם לַנְּשָׁמָה וְאֵינוֹ נִקְבָּר עָרֹם, עַד שֶׁיִּהְיֶה כְּאָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁרַק מִצְוָה אַחַת הָיְתָה בְּיָדוֹ וְנִתְעָרְטֵל מִמֶּנָּה. וְיֵשׁ עוֹד מִצְוָה אַחַת הַמַּזְכֶּרֶת אֶת כָּל מִצְוֹת, וְהוּא "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט יח), וְאִם כֵּן חוּט אֶחָד יָכוֹל לְהָבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי תַּכְלִית, כְּהוֹרָאַת לְשׁוֹן תְּכֵלֶת, וְזֶהוּ סוֹד מְסוֹדוֹת הַתּוֹרָה.

פרק טז

פסוק א

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי. בְּקִיחָה זוֹ בָּאוּ הַרְבֵּה פֵּרוּשִׁים יַעַן כִּי לֹא פֵּרַשׁ אִם קִיחָה בַּיָּדַיִם אוֹ בִּדְבָרִים, כְּמוֹ "קַח אֶת הַלְוִיִּם" (במדבר ח ו). וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁכָּל הַסִּפּוּר נִמְשַׁךְ עַד בְּנֵי רְאוּבֵן, שֶׁלָּקַח לוֹ לְמַחֲלֹקְתּוֹ אֶת בְּנֵי רְאוּבֵן כִּי רָאָה לְלֵקֵט אֵלָיו כָּל מֵרֵי נֶפֶשׁ, וְיָדַע כִּי נַפְשָׁם מָרָה עַל הַבְּכוֹרָה שֶׁנִּלְקְחָה מֵרְאוּבֵן. וְאַף עַל פִּי שֶׁיַּעֲקֹב נְטָלָהּ וְלֹא מֹשֶׁה מִכָּל מָקוֹם עַל יְדֵי שֶׁתַּחֲזֹר כָּל שְׁרֵרָה לְבַעֲלֶיהָ יַחְשְׁבוּ שֶׁגַּם לָהֶם תַּחֲזֹר הַבְּכוֹרָה וַיִּסְכִּימוּ עִם קֹרַח. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלָּקַח לוֹ לְטַעֲנָה אֶת בֶּן יִצְהָר, כִּי זֹאת הָיְתָה עִקַּר טַעֲנָתוֹ לוֹמַר אֲחֵי אַבָּא אַרְבָּעָה הֲווֹ כוּ', מֵאַחַר שֶׁאֲנִי בֶּן יִצְהָר מִי רָאוּי לִטֹּל הַשְּׁנִיָּה כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. וְיֵשׁ אוֹמְרִים וְי"ו שֶׁל וְדָתָן נוֹסֶפֶת כְּוִי"ו שֶׁל "וְאִיָּה וַעֲנָה" (בראשית לו כד), וּבְאוּרוֹ שֶׁלָּקַח אֶת

דָּתָן וַאֲבִירָם לְצָרְפָם אֲלֵיו. וְנָכוֹן לוֹמַר שֶׁתַּרְוַיְהוּ אִיתַּנְהוּ, שֶׁלְּקַח לוֹ לְטַעֲנָה מָה שֶׁהוּא בֶּן יִצְהָר, וְלָקַח לוֹ גַּם אֶת דָּתָן וַאֲבִירָם וְאוֹן, וּלְפִי זֶה לֹא תִּהְיֶה הַנְּיי"ו נוֹסֶפֶת.

וּבַמִּדְרָשׁ (במ"ר יח ג) אָמְרוּ "וַיִּקַּח קֹרַח", מַה לָּקַח, טַלִּית שֶׁכּוּלּוֹ תְּכֵלֶת כּוּ'. וּמַסִּיק שֶׁשָּׁאַל עוֹד: בַּיִת מָלֵא סְפָרִים אִם חַיָּב בִּמְזוּזָה כּוּ', בְּשֶׁלְּמָא צִיצִית דְּרַשׁ סְמוּכִין, מִדְּסָמִיךְ "וַיִּקַּח קֹרַח" לְפָרָשַׁת צִיצִית, אֲבָל מְזוּזָה מַאן דְּכַר שְׁמֵיהּ. וְנִרְאֶה לִי דְּמַפִּיק לָהּ מִדִּכְתִיב "וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם", לָמָּה לִיהּ לְמִכְתַּב "פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם", אֶלָּא שֶׁיָּצְאוּ נִצָּבִים לְחָרֵף וּלְגַדֵּף עַל הַמְּזוּזָה שֶׁבְּפֶתַח אָהֳלֵיהֶם. וְהִנֵּה קֹרַח חָלַק עַל פָּרָשַׁת צִיצִית, וְדָתָן וַאֲבִירָם הוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲלוֹק עַל מְצוּת הַמְּזוּזָה שֶׁבְּפֶתַח הָאֹהֶל, כִּי אָמְרוּ שֶׁמֹּשֶׁה בָּדָה מִלִּבּוֹ שְׁתֵּי מִצְוֹות אֵלּוּ, וְהָיָה זֶה מֵעֵין מַחֲלוֹקְתָּם, כְּמַה שֶׁכָּתַב רַבֵּינוּ בְּחַיֵּי, כִּי אָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁטַּלִּית שֶׁכּוּלּוֹ תְּכֵלֶת הַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת שֶׁהוּא פָּטוּר מִצִּיצִית, וְכֵן בַּיִת מָלֵא סְפָרִים פָּטוּר מִמְּזוּזָה, כָּךְ בִּזְמַן שֶׁכָּל הָעֵדָה קְדוֹשִׁים אֵינָן צְרִיכִין לְמַנְהִיג. וְעוֹד רָמוּז בָּזֶה לוֹמַר שֶׁעִקַּר טַעַם שְׁנֵי מִצְוֹות אֵלּוּ לְהִיוֹת לָאָדָם כְּמַזְכִּירִים אֶת מִצְוֹות ה', כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וּרְאִיתֶם אוֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם" וְגוֹ', וְכֵן הַמְּזוּזָה כְּדֵי שֶׁיִּזְכֹּר אֶת ה' בְּבוֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ, וּבִזְמַן שֶׁכָּל הָעֵדָה קְדוֹשִׁים אֵינָן צְרִיכִין לְדָבָר הַמַּזְכִּיר, כִּי בְּלָאו הָכֵי ה' לְנֶגְדּוֹ תָּמִיד, הוּא יִתְבָּרַךְ וְכָל מִצְוֹותָיו, וְאֵין צֹרֶךְ בָּהֶם כִּי אִם לַאֲנָשִׁים שִׂכְחֵי אֱלֹהִים. וּמִטַּעַם זֶה נֶעֱנְשׁוּ הֵמָּה וְטַפָּם. וְיֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן, אִם קֹרַח וַעֲדָתוֹ חָטְאוּ, טַף לָמָּה בָּאִים לְעֹנֶשׁ זֶה. אֶלָּא לְפִי שֶׁחָלְקוּ עַל צִיצִית וּמְזוּזָה, וּמַסִּיק בְּפֶרֶק בַּמֶּה מַדְלִיקִין (שבת לב:): ר' יְהוּדָה וְר' מֵאִיר, חַד אָמַר בָּנִים מֵתִים בַּעֲוֹן צִיצִית, וְחַד אָמַר בַּעֲוֹן מְזוּזָה כּוּ'. וְטַעַם לִשְׁנֵיהֶם אֶחָד הוּא, לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם בָּאוּ לְזָכְרוֹן, כִּי הַמְּזוּזָה לִהְיוֹת ה' לְנֶגֶד עֵינָיו תָּמִיד בְּבוֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ, וְהַצִּיצִית לְזִכָּרוֹן הַמִּצְוֹות, וּכְתִיב (הושע ד ו): "וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם אָנִי", כִּי עַל יְדֵי שֶׁתִּשְׁכַּח תּוֹלְדוֹת הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים, אֶשְׁכַּח גַּם סְתָם תּוֹלְדוֹתֶיךָ. וְעוֹד, שֶׁהַבָּנִים עָנָף מִמֶּנּוּ כְּצִיצִית שֶׁהֵם עָנָף מִן הַבֶּגֶד.

וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן יִצְהָר וגו'. וְלֹא קָחֲשִׁיב בֶּן יַעֲקֹב לְפִי שֶׁקֹּרַח הָיָה מַחֲנִיף לִבְנֵי רְאוּבֵן וְאָמַר דֶּרֶךְ חֲנָפָה: אֵין אֲנִי מִתְיַחֵס אַחַר אָבִינוּ יַעֲקֹב וְאַל יְהִי חֶלְקִי עִמּוֹ בְּמָה שֶׁלָּקַח הַבְּכוֹרָה מִן רְאוּבֵן, עַל כֵּן גַּם הַפְּסוּק אֵינוֹ מְיַחֲסוֹ אַחֲרָיו. וּרז"ל אָמְרוּ (בסנהדרין קט:) "וַיִּקַּח קֹרַח", שֶׁעָשָׂה קְרִחָה בָּעוֹלָם. "בֶּן יִצְהָר", שֶׁהִרְתִּיחַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כַּצָּהֳרַיִם וגו'. "בֶּן לֵוִי", שֶׁנַּעֲשָׂה לְוָיָה לְגֵיהִנֹּם. וְלִחְשׁוּב נָמֵי "בֶּן יַעֲקֹב" שֶׁעִקֵּב עַצְמוֹ לְגֵיהִנֹּם? יַעֲקֹב בְּקֵשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מט ה) "בְּסֹדָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבֹדִי". לְפִי פְּשׁוּטוֹ וַדַּאי לֹא לְכָבוֹד יִהְיֶה לוֹ אִם יֵחָשֵׁב עִמָּהֶם, כִּי עַל יְדֵי זֶה יִדָּרֵשׁ שְׁמוֹ לְגָנַאי, וְעַל כֵּן בְּקֵשׁ שֶׁלֹּא יֵחַד כְּבוֹדוֹ שָׁמָּה. דָּבָר אַחֵר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁמִּדָּה זוֹ יֵרָשָׁה

בְּיָדוֹ מִן יַעֲקֹב שֶׁעָרְעֵר עַל הַבְּכוֹרָה, דְּהַיְנוּ עַל הַכְּהֻנָּה, כִּי לְפָנִים הָיְתָה הָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, וְיֹאמְרוּ שֶׁמִּמֶּנּוּ לָמַד קֹרַח לְעַרְעֵר עַל הַכְּהֻנָּה. וְכֵן בְּמַעֲשֶׂה זִמְרִי יֹאמְרוּ שֶׁיִּרְשָׁה בְּיָדָם מִן יַעֲקֹב שֶׁלָּקַח שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. עַל כֵּן יִחֵס אֶת קֹרַח הַקְּנַאי עַד לֵוִי שֶׁהָיָה גַּם כֵּן מִקְנֵא בְּיוֹסֵף. וּמִכָּל מָקוֹם הַמַּאֲמָר מְחֻסָּר בֵּאוּר, מַהוּ הַקְּרִיחָה שֶׁעָשָׂה, וְאֵיךְ הִרְתִּיחַ הָעוֹלָם כַּצָּהֳרַיִם. וּכְפִי הָרֶמֶז מִן הַפָּסוּק זוּלַת הַמַּאֲמָר שֶׁל הַגְּמָרָא, הָיָה מָקוֹם לְפָרֵשׁ הַשֵּׁמוֹת בְּדֶרֶךְ אַחֵר. וְהוּא, שֶׁהַמִּקְרָא וַדַּאי אֵינוֹ יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, שֶׁהַשֵּׁמוֹת כִּפְשׁוּטָם, אַךְ מֵאַחַר שֶׁפֵּרֵט כָּל הַיִּחוּס הַלָּזֶה נִרְאֶה כִּי שְׁמוֹ וְשֵׁם אָבוֹתָיו הָיָה הוֹרְאָה עַל הֶעָתִיד, שֶׁיַּעֲמִידוּ בֵּן פּוֹרֵץ גְּדֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהוּא קֹרַח, כִּי הַשֵּׁמוֹת מְרַמְּזִים עַל טַעֲנוֹתָיו וְעַל מַחֲלֹקְתּוֹ, כִּי קֹרַח לְשׁוֹן קָרַחַת שֵׂעָר, וּכְדֶרֶךְ שֶׁמַּסִּיק בְּפֶרֶק חֵלֶק (קי) וְעוֹד גְּזֹז לְכוֹ לְמָזְיֵכוּ וּמְטַלֵּל לְכוּ כוּ', שֶׁמְּצַחֵק בָּכֶם עַל שֶׁעָשָׂה אֶתְכֶם קֵרֵחַ מִן הַשְּׂעָרוֹת. וְנִמְצָא שֶׁלָּקַח לוֹ זֶה לְטַעֲנָה נֶגֶד מֹשֶׁה מַה שֶּׁעָשָׂה הַלְוִיִּם קֵרְחִים. "בֶּן יִצְהָר", הוּא לְשׁוֹן שֶׁמֶן, שֶׁחָלַק עַל הַכְּהֻנָּה עַל אֲשֶׁר יָצַק עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אֲשֶׁר מַחֲצִיתוֹ מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים, כִּדְאִיתָא פָּרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (ל כג), וְעַל כֵּן לָקַח לְמַחֲלֹקְתּוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁלָּקַח מִסְפָּר זֶה כְּדֵי שֶׁיַּעֲלֶה גַּם כֵּן לְכָל שִׁבְטֶ כְּמִסְפַּר סַנְהֶדְרֵי קְטַנָּה, כְּשֶׁתִּצְרֵף אֲלֵיהֶם עוֹד שִׁלְשָׁה, דְּתָן וַאֲבִירָם וְאוֹן, חוּץ מִשֵּׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא הָיָה אִישׁ מִבֵּינֵיהֶם. מִכָּל מָקוֹם לְפִי דַּרְכֵּנוּ נוֹכַל לוֹמַר שֶׁלְּכָךְ לָקַח מִסְפָּר זֶה, לוֹמַר אִלּוּ בְּנֵי הַיִּצְהָר אֲשֶׁר רְאוּיִין לִהְיוֹת נִמְשָׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה אֲשֶׁר מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם כְּמוֹ שֶׁנִּמְשַׁח בּוֹ אַהֲרֹן. "בֶּן קְהָת", הוּא מִלְּשׁוֹן "וְלוֹ יִקָּהֵת עַמִּים" (בראשית מט י), וְהוּא לְשׁוֹן אֲסִיפָה וְהַקְהֵל, כִּי הוּא אֲסָפָם וְרוּחוֹ קִבְּצָם לְהַקְהִילָם עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וַיִּקָּהֲלוּ עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן". "בֶּן לֵוִי", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת וַיֵּצֵא (כט לד) שֶׁנִּקְרָא לֵוִי עַל שֵׁם שֶׁלִּוּוּהוּ בְּמַתָּנוֹת, וְגַם הַמַּתָּנוֹת לָקַח לוֹ קֹרַח לְטַעֲנָה נֶגֶד אַהֲרֹן, כִּדְמַסִּיק בַּיַּלְקוּט פָּרָשָׁה זוֹ (טז א), בְּאַלְמָנָה אַחַת שֶׁהָיָה לָהּ כֶּבֶשׂ, בָּאָה לִגְזֹז – בָּא אַהֲרֹן וְנָטַל רֵאשִׁית הַגֵּז כוּ'. עַל כָּל אֵלֶּה נוֹפֵל לְשׁוֹן לְקִיחָה, כִּי כֻּלָּם לָקַח לוֹ לְטַעֲנָה לְהַחֲזִיק מַחֲלֹקְתּוֹ.

אָמְנָם לְפִי מַה שֶּׁמַּסִּיק בַּמִּדְרָשׁ, "קֹרַח" – שֶׁעָשָׂה קָרְחָה בָּעוֹלָם כוּ', נִרְאֶה שֶׁדַּעַת בַּעַל הַמִּדְרָשׁ זֶה לוֹמַר שֶׁקֹּרַח חָלַק עַל מְצִיאוּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "הַנּוֹעָדִים עַל ה'" (במדבר כז ג) "בְּהַצּוֹתָם עַל ה'" (במדבר כו ט), וְהֵיכָן מָצִינוּ שֶׁקֹּרַח נוֹעַד עַל ה', אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי.) שֶׁהַחוֹלֵק עַל רַבּוֹ כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, מִכָּל מָקוֹם הִיא גּוּפָא קַשְׁיָא, לָמָּה יִהְיֶה כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה. אֶלָּא לְפִי שֶׁקֹּרַח טָעַן שֶׁהָעוֹלָם קָדְמוֹן כְּקַדְמוּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהוּא מְחֻיָּב הַמְצִיאוּת, וְהֻצְרַךְ לְכָפִירָה זוֹ כְּדֵי לְחַזֵּק מַחֲלֹקְתּוֹ, כִּי הוּא טָעַן וְאָמַר "כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכָם ה' וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'",

וְדַעְתּוֹ לוֹמַר שֶׁאֵין יִתְרוֹן וּשְׂרֵרָה לְשׁוּם נוֹצָר עַל חֲבֵרוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין קְדִימָה חָס וְשָׁלוֹם לוֹ יִתְבָּרַךְ עַל בְּרוּאָיו. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּבְתוֹכָם ה'", וְהָיָה רָאוּי לִהְיוֹת ה' בְּרֹאשָׁם וְלֹא בְּתוֹכָם בֶּאֱמְצַע, אֶלָּא הוֹרָה וְהוֹדָה כִּבְיָכוֹל שֶׁאֵין לוֹ קְדִימָה, קַל וָחֹמֶר בֶּן בְּנוֹ שֶׁל קַל וָחֹמֶר מַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ אַתֶּם. וְאָמַר לוֹ מֹשֶׁה "בֹּקֶר", גְּבוּלוֹת חָלַק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, יְכוֹלִים אַתֶּם לַהֲפוֹךְ בֹּקֶר לְעֶרֶב? כֵּן תּוּכְלוּ לְבַטֵּל אֶת זוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א ד-ה): "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר", "וַיַּבְדֵּל", וּכְתִיב: "וְאַבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי" (ויקרא כ כו) וּכְשֵׁם שֶׁהִבְדִּיל יִשְׂרָאֵל מִן הָאֻמּוֹת כָּךְ הִבְדִּיל אֶת אַהֲרֹן כוּ' (רש"י בשם מדרש).

וְכָל מַשְׂכִּיל יִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה, מַה עִנְיַן מַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר לְכָאן, אֶלָּא לְפִי שֶׁקֹּרַח חָלַק אַעֲקָרָא דְּדִינָא, לוֹמַר שֶׁהָעוֹלָם קַדְמוֹן, וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וּבֹקֶר הַכֹּל בְּמִקְרֶה, וְאִם כֵּן לָמָּה תֵּצֵא כָּזֹאת מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ לְהַבְדִּיל בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. וּמֹשֶׁה הֵשִׁיב לוֹ מִטּוּנְךָ רְאָיָה, כִּי הַמִּקְרֶה לֹא יַתְמִיד זְמַן רַב, וַהֲרֵי עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת שֶׁאֵין אַתָּה יָכוֹל לְבַטֵּל הַבְדָּלַת בֹּקֶר וָעֶרֶב, אִם כֵּן אֵין זֶה מִקְרֶה אֶלָּא כָּךְ נִבְרָא בִּרְצוֹנוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ קַדְמוֹן לְכָל נוֹצָר, כָּךְ חָלַק מִכְבוֹדוֹ לַאֲשֶׁר חָפֵץ בּוֹ וְחָלַק גְּבוּלוֹת, לַיּוֹם נָתַן גְּבוּלוֹ בַּיּוֹם, וְאֶת יִשְׂרָאֵל נָתַן עֶלְיוֹן עַל כָּל הָעַמִּים, כָּךְ נָתַן בִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ גְּדֻלָּה זוֹ לְאַהֲרֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "אִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה'" וְגוֹ', פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, "אִם בְּרִיאָה" – פֶּה לָאָרֶץ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, מוּטָב; וְאִם לָאו – "יִבְרָא ה'". וְקָשֶׁה לִי, לָמָּה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ "כִּי טוֹב", כִּי לֹא מָצִינוּ לְשׁוֹן מוּטָב מְפֹרָשׁ בַּפָּסוּק. אֶלָּא וַדַּאי כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, קֹרַח חָלַק עַל הַבְּרִיאָה שֶׁל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית וְטָעַן לֹא הָיוּ דְּבָרִים מֵעוֹלָם, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁיֵּשׁ בְּרִיאָה, עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר "אִם בְּרִיאָה" רוֹצֶה לוֹמַר אִם הָיְתָה בְּרִיאָה חֲדָשָׁה בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית, אָז "יִבְרָא ה'" חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ "וּפָצְתָה אֶת פִּיהָ וְגוֹ', וְיָדְעוּ כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה'" בְּמַה שֶׁאָמְרוּ שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּרִיאָה מֵעוֹלָם, וְעַכְשָׁו יַאֲמִינוּ לְמַפְרֵעַ שֶׁהָיְתָה בְּרִיאָה כְּשֵׁם שֶׁבָּרָא ה' חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ עַכְשָׁו.

וְזֶה דַּעַת רַבָּא (בנדרים לט:) שֶׁדָּרַשׁ פָּסוּק "שֶׁמֶשׁ יֶרַח עָמַד זְבֻלָה" (חבקוק ג יא), מַאי בָּעוּ בִּזְבוּל? אֶלָּא שֶׁבִּמַּחֲלֹקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח עָלוּ לִזְבוּל כוּ', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְכָבוֹדִי לֹא מְחִיתֶם כוּ'. וְהַיְינוּ טַעְמָא לְפִי שֶׁקֹּרַח עֵרְעֵר עַל גְּבוּלוֹת בֹּקֶר וָעֶרֶב, דְּהַיְינוּ שֶׁמֶשׁ וְיֶרַח, וְטָעַן עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא ה' חָלַק לְכָל אֶחָד גְּבוּלוֹ וּתְחוּמוֹ לָזֶה בַּיּוֹם וְלָזֶה בַּלַּיְלָה, עַל כֵּן עָלוּ מֵרָקִיעַ לִזְבוּל כִּי אֵין נָכוֹן לָהֶם לְהָאִיר לְמִי שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁלֹּא ה' פָּעַל כָּל זֹאת. אַךְ שֶׁלֹּא יָפֶה אָמְרוּ שֶׁיֵּעָשֶׂה דִּין לְבֶן עַמְרָם, עַד שֶׁאָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְכָבוֹדִי לֹא מְחִיתֶם כוּ', וְהַלֹּא הַדָּבָר בּוֹקֵעַ וְעוֹלֶה עַד כִּסֵּא כָבוֹד וְנוֹגֵעַ בִּכְבוֹדִי יוֹתֵר מִבִּכְבוֹד מֹשֶׁה. וּמַה שֶּׁעָלוּ דַּוְקָא לִזְבוּל, אֶחְשׁוֹב בָּזֶה לְפִי שֶׁקֹּרַח עֵרְעֵר עַל הַכְּהֻנָּה, וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ בְּעוֹלַת תָּמִיד שֶׁל בֹּקֶר וָעֶרֶב שֶׁבִּזְכוּתָם יִתְקַיְּמוּ שֶׁמֶשׁ וְיֶרַח אוֹרוֹת שֶׁל יוֹם וָלַיְלָה, וְאִם תִּבָּטֵל הַכְּהֻנָּה וְתִהְיֶה

בְּיַד מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לָהּ, אִם כֵּן בְּאֵיזוֹ זְכוּת יִתְקַיְּמוּ הַמְּאוֹרוֹת, עַל כֵּן עָלוּ לִזְבוּל, כִּי בוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּמִיכָאֵל כֹּהֵן גָּדוֹל, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (יב:). וּמִכָּאן רְאָיָה שֶׁקֹּרַח חָלַק עַל גְּבוּלוֹת שָׁמֶשׁ וְיֶרַח וְעַל הַבְּרִיאָה, עַל כֵּן אָמְרוּ שֶׁעָשָׂה קָרְחָה בָּעוֹלָם, כִּי בְּהִסְתַּלְּקוּת אֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּבְיָכוֹל הֶרֵי כָּל הָעוֹלָם נַעֲשֶׂה קָרְחָה. וּבְמַה שֶּׁעָלוּ שֶׁמֶשׁ וְיֶרַח לִזְבוּל כְּבָר יָצְאָה הַחֲמָה מִנָּרְתִּיקָהּ, וְעַל יְדֵי זֶה הִרְתִּיחַ אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כַּצָּהֳרַיִם. וְהַנּוֹגֵעַ בְּעִנְיַן הָאֱלֹהוּת גּוֹרֵם קֳהוּי שְׁנַיִם לַמַּאֲמִינִים בּוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּמִצְרַיִם שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם קֳהוֹת כְּשֶׁרָאוּ קְשִׁירַת הַטָּלָה (טור או"ח סימן תל), לְכָךְ אָמְרוּ "בֶּן קָהַת" – שֶׁהִקְהָה שְׁנֵי מוֹלִידָיו. וְדַי בָּזֶה מַה שֶּׁאָמַרְנוּ בְּדֶרֶךְ דְּרָשׁ קְצָת, וּמֵעַתָּה נָבֹא לְבֵאוּר הַוּכּוּחַ בְּדֶרֶךְ פְּשׁוּטוֹ.

פסוק ב

קְרֵאי מוֹעֵד אַנְשֵׁי שֵׁם. נִרְאִין הַדְּבָרִים שֶׁנִּתְקַבְּצוּ אֶל קֹרַח אֲנָשִׁים מְרֵי לֵבָב אֹהֲבֵי יוֹתֶרֶת הַכָּבוֹד וְהַשָּׂרָה, בְּחֶשְׁבָּם כִּי לְכֻלָּם יִתֵּן שָׂרוּת, כִּי זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר בִּקְשָׁה נַפְשָׁם כָּל אַנְשֵׁי שֵׁם אֲשֶׁר אָמְרוּ בֵּינֵיהֶם נַעֲשׂוּ לָנוּ שֵׁם פֶּן נִהְיֶה לָבוּז. וְיוֹכִיחַ עַל זֶה רֹאשׁ דִּבְרֵיהֶם: "רַב לָכֶם" וגו', כִּי אָמְרוּ דִּין הוּא שֶׁתִּהְיֶה הַשָּׂרָה חוֹזֶרֶת חֲלִילָה מִן אֶחָד לַחֲבֵרוֹ, כִּי רַב לָכֶם שִׁימִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנְּהַגְתֶּם עֲלֵיהֶם שָׂרָה, וְרָאוּי שֶׁתִּתְּנוּ שֵׁבֶט הַהַנְהָגָה בְּיַד אֲחֵרִים "כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים". וְ"כֻלָּם" מְיֻתָּר, אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ: יָדוּעַ שֶׁאֵין עֵדָה פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה, וּבְכָל עֵדָה וְעֵדָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל כֻּלָּם קְדוֹשִׁים, כָּל עֵדָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ יֵשׁ בָּהּ קְדֻשָּׁה, כִּי אֵין דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה כִּי בְּכָל עֵדָה שֶׁל עֲשָׂרָה יֵשׁ קְדֻשָּׁה וּבְתוֹכָם ה'. וְאַתֶּם לֹא דַּי שֶׁאַתֶּם מִתְנַשְּׂאִים עַל עֵדָה שֶׁל עֲשָׂרָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ עַל כָּל קְהַל ה' אַתֶּם מִתְנַשְּׂאִים, וְדָבָר זֶה אֵין לִסְבֹּל. וּלְכָךְ פָּתַח בְּ"עֵדָה" וְסִיֵּם בְּ"קְהָל", לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ אִם הֱיִיתֶם מִתְנַשְּׂאִים עַל עֵדָה שֶׁל עֲשָׂרָה הָיָה לָנוּ מָקוֹם לָלוּן עֲלֵיכֶם, שֶׁהֲרֵי כָּל עֵדָה יֵשׁ בָּהּ קְדֻשָּׁה, קַל וָחֹמֶר שֶׁיֵּשׁ לָלוּן "מַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'" עַל כֻּלָּם כְּאֶחָד. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "וּבְתוֹכָם ה'", כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הקב"ה שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ (מגילה לא.), וַהֲרֵי הקב"ה מֵרְאֶה עֲנָוָה לְיִשְׂרָאֵל וּמִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכָם, רוֹצֶה לוֹמַר בְּאֶמְצַע וְלֹא רֹאשׁ, לוֹמַר הֲרֵינִי כְּרֵעַ כְּאָח לָכֶם וְאֵין אֲנִי מְבַקֵּשׁ לֵילֵךְ בָּרֹאשׁ כְּדֵינִי, וְאֵיךְ אַתֶּם תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'.

פסוק ד

וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו. בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (קי) אָמְרוּ: מַה שְּׁמוּעָה שָׁמַע, מִלַּמֵּד שֶׁחֶשְׁדּוּהוּ בְּאֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו טז): "וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה", שֶׁכָּל אֶחָד קִנֵּא אוֹתוֹ עִם אִשְׁתּוֹ. וְדָבָר זֶה רָחוֹק מִן הַשֵּׂכֶל מְאֹד, וּמִדִּבְרֵי קַבָּלָה לֹא יָלְפִינָן, כִּי מָאן יֵמַר שֶׁחֶשְׁדּ זֶה הָיָה בִּזְמַן זֶה דַּוְקָא כִּי אֵין לוֹ רֶמֶז בַּפָּסוּק. עַל כֵּן אוֹמַר אֲנִי שֶׁבַּעַל אַגָּדָה זוֹ רָצָה לְפָרֵשׁ פָּסוּק "כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'", מַה עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה

אֶל הַהִתְנַשְּׂאוּת. וְאִם תִּמְצָא לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ יַחַס בֵּינֵיהֶם, וְהַקְּדֻשָּׁה רְאוּיָ שֶׁתִּתְמַנַּע הַהִתְנַשְּׂאוּת, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל קֹדֶשׁ" אוֹ "עֵדָה קְדוֹשָׁה". אֶלָּא וַדַּאי כָּךְ אָמַר קֹרַח לְמֹשֶׁה, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (ד:) אָמְרוּ רז"ל: כָּל הַמִּתְגָּאֶה לְסוֹף נִכְשָׁל בְּאֵשֶׁת אִישׁ, וּבְמָקוֹם אַחֵר אָמְרוּ (שם ד:): כָּל הַמִּתְגָּאֶה כְּאִלּוּ בָּא עַל כָּל הָעֲרָיוֹת, וְיָדוּעַ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא קְדֻשָּׁה שָׁם תִּמְצָא גֶּדֶר עֶרְוָה, כִּי הָעֲרָיוֹת מְחַלְּלִין הַקְּדֻשָּׁה. וְכָךְ אָמַר קֹרַח מִסְּבָרָא דְּנַפְשֵׁיהּ, הֲרֵי כָּל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּגְדוּרִין מֵעֲרָיוֹת, וְאִם כֵּן מַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ לְהִשְׁתָּרֵר וּלְהִתְגָּאוֹת, כִּי דָּבָר זֶה יִגְרֹם לָכֶם שֶׁתִּהְיוּ נִכְשָׁלִים בְּאֵשֶׁת אִישׁ וּתְחַלְּלוּ קְדֻשַּׁת הָעָם. לְכָךְ אָמַר "עַל קְהַל ה'", וְלֹא אָמַר "עַל קָהָל קָדוֹשׁ", כִּי אַחַר הַהִתְנַשְּׂאוּת אֵין כָּאן קְדֻשָּׁה, כִּי כָּל הַמִּתְגָּאֶה לְסוֹף נִכְשָׁל בְּאֵשֶׁת אִישׁ וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם חִלּוּל קְדֻשַּׁת הָעָם. וּבָזֶה הֶבִין מֹשֶׁה שֶׁקֹּרַח חָשְׁדוֹ שֶׁיִּהְיֶה נִכְשָׁל בְּאֵשֶׁת אִישׁ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו". וְטַעְמוֹ שֶׁל דָּבָר נִרְאֶה לְפִי שֶׁכָּל הַמִּתְגָּאֶה רוֹצֶה שֶׁיִּהְיֶה הוּא גָּבוֹהַּ מֵעַל כָּל גְּבוֹהִים, אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ רוֹדֶה בְּכָל הָעוֹלָם זוּלָתוֹ. וּלְפִי שֶׁכָּל אִשָּׁה מִשְׁתַּעְבֶּדֶת תַּחַת יַד בַּעְלָהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג טז): "וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ", עַל כֵּן אֵין הַמִּתְגָּאֶה יָכוֹל לִסְבֹּל אֲפִלּוּ מֶמְשָׁלָה זוֹ שֶׁתִּהְיֶה בְּיַד אַחֵר. וְעַל כֵּן נָקַט דָּוְקָא אֵשֶׁת אִישׁ וְלֹא שְׁאָר עֲרָיוֹת. וּמְדֻקְדָּק הַלָּשׁוֹן שֶׁאָמַר לְסוֹף נִכְשָׁל בְּאֵשֶׁת אִישׁ, כִּי כָּל מִי שֶׁמִּתְגָּאֶה הֲרֵי הוּא הוֹלֵךְ וּבוֹדֵק בְּכָל מִינֵי שְׁרָרָה שֶׁרוֹאֶה בְּזוּלָתוֹ לְכִבּשׁ אֶת הַכֹּל תַּחַת יָדוֹ כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה יָדוֹ בְּכָל הַמֶּמְשָׁלוֹת, וְלֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ בְּכָל הַשְּׁרָרוֹת שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג עַד שֶׁלְּסוֹף יִתֵּן עֵינָיו גַּם בְּמֶמְשֶׁלֶת הָאִישׁ עַל אִשְׁתּוֹ וְיִרְצֶה לִכְבֹּשׁ תַּחַת יָדָיו, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "לְסוֹף", כִּי בָּאֱמֶת הַמֶּמְשָׁלָה זוֹ שֶׁסּוֹפוֹ לְבַקֵּשׁ הוּא סוֹף כָּל דָּבָר וְקֵץ לְכֻלָּם. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר מְאֹד, הֵן בְּפָרָשָׁה זוֹ הֵן בִּלְשׁוֹן הַגְּמָרָא.

פסוק ה

בֹּקֶר וְיֹדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ. אֵין פֵּרוּשׁוֹ הַגְּבָלַת זְמַן לֵאמֹר מָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה, דְּאִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר "בֹּקֶר יֵדַע ה'", מַהוּ "וְיֹדַע" בְּוַי"ו, "וַאֲשֶׁר אֵלָיו" מִבָּעֵי לֵיהּ, מַהוּ "לוֹ", אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: הַבֹּקֶר יֵאָמֵת וְיִבָּרֵר הַדִּין עִם מִי. וְזֶה לְפִי שֶׁקֹּרַח חָלַק עַל הַכְּהֻנָּה וְעַל הַמַּתְּנוֹת כְּהֻנָּה, כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (ילקוט טז א) בַּמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר סִפֵּר קֹרַח לְכָל הָעֵדָה: אַלְמָנָה הָיְתָה לָהּ כִּבְשָׂה, וְלָקַח אַהֲרֹן רֹאשִׁית הַגֵּז וְהַבְּכוֹר וּזְרוֹעַ וּלְחָיַיִם כו'. וּרְאָיָה לָזֶה שֶׁהֲרֵי אַחַר אֲשֶׁר נָחָה שָׁקְטָה הָאָרֶץ מִן הַמַּחֲלֹקֶת נָתַן ה' לְאַהֲרֹן הַמַּתָּנוֹת בְּרִית מֶלַח עוֹלָם, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁקֹּרַח הָיָה מְעָרְעֵר עֲלֵיהֶם. וְאָמַר מֹשֶׁה: בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי נָתַן ה' לְאַהֲרֹן הַמַּתָּנוֹת חֵלֶף עֲבוֹדָתוֹ, כִּי כָּל דָּבָר הַנִּתָּן בַּבֹּקֶר הוּא הַדָּבָר הַנִּתָּן בְּשִׂמְחָה וּבְפָנִים מְאִירוֹת, וְזֶה הוֹרָאָה שֶׁהַנְּתִינָה דָּבָר הָגוּן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת בְּשַׁלַּח (טז ז) עַל הַמָּן שֶׁנִּתַּן בַּבֹּקֶר. וּלְכָךְ נֶאֱמַר לְקָמָן בְּמַתְּנוֹת כְּהֻנָּה: "וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּשִׂמְחָה, כְּמוֹ "הִנֵּה הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ

וְרָאֶךָּ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ" (שמות ד יד), וְהֵינוּ בְּפָנִים מְאִירוֹת. וְכָל דָּבָר הַנִּתָּן בְּשִׂמְחָה וּבְפָנִים מְאִירוֹת נִתָּן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵטִיבוֹ אֶת אֲשֶׁר שָׂאַל כַּהֹגֶן. וְאִם כֵּן הַבֹּקֶר יְבָרֵר שֶׁהָאֱמֶת עִם אַהֲרֹן. "וְיֹדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ", כִּי לוֹ יִתְבָּרַךְ הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב, וּמִשֶּׁלּוֹ יִתֵּן לוֹ ה' לְמִשְׁרָתָיו עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַר קֹרַח שֶׁלְּקָחָם בְּלֹא הֶרְמָנָא דְּמַלְכָּא יִתְבָּרַךְ.

וּמִדְּקָאָמַר מֹשֶׁה "לֹא חֲמוֹר אֶחָד נָשָׂאתִי". שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכְּשֵׁם שֶׁחֲשָׁדוּהוּ שֶׁנָּתַן לְאַהֲרֹן הַכְּהֻנָּה כְּדֵי שֶׁיִּזְכֶּה בְּמַתְּנוֹת כְּהֻנָּה, כָּךְ חָשְׁדוּ אֶת מֹשֶׁה לוֹמַר אַף לוֹ הַמְּלוּכָה כְּדֵי לִזְכּוֹת בָּזֶה מִשְׁפַּט הַמְּלוּכָה "אֶת חֲמוֹרֵיכֶם יִקָּח" וְגוֹ' (שמואל א ח טז). עַל כֵּן אָמַר כְּמִתְנַצֵּל, לֹא זוֹ שֶׁלֹּא לְקַחְתִּי בְּזָרוֹעַ חֲמוֹר שֶׁל אֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּמַתָּנָה לֹא לְקַחְתִּי מֵהֶם. לְכָךְ אָמַר "נְשָׂאתִי" לְשׁוֹן "וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו" (בראשית מג לד). וּלְפִי שֶׁמִּדָּרְכָּן הַמְּלָכִים לְהָרַע לְמִי שֶׁאֵין נוֹתֵן לוֹ מַתָּנוֹת, לְכָךְ אָמַר "וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת אַחַד מֵהֶם". וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה שֶׁקֹּרַח חָלַק עַל הַבְּרִיאָה אָמַר כָּאן "בֹּקֶר", כִּי מִצַּד שֶׁאֵין אַתָּה יָכוֹל לְהַפֵּךְ הַבֹּקֶר לְעֶרֶב, בָּזֶה "וְיֹדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ", כִּי לוֹ יִתְבָּרַךְ תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ, וְהוּא הַמַּמְלִיךְ מְלָכִים, וּבְיָדוֹ יִתְבָּרַךְ לְהַקְרִיב אֵלָיו אֶת אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ.

פסוק ט

הַמְעַט מִכֶּם וְגוֹ'. "לָכֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "מִכֶּם", לְפִי שֶׁמְּדַבֵּר עַל הַמֶּרֶד וְהַמַּעַל הַיּוֹצֵא מִכֶּם. וְכִי דָּבָר מוּעָט וְקָטָן הוּא מֶרֶד כָּזֶה, שְׁמִי שֶׁנּוֹתְנִין לוֹ אֵיזוֹ מִנּוּי יְעָרְעֵר עַל שֶׁלֹּא נָתְנוּ לוֹ עוֹד מִנּוּי גָּדוֹל מִזֶּה? וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמְּדַבֵּר כְּלַפֵּי הַמִּעוּט, שֶׁהַלְוִיִּם הַמַּעֲטִים מִכָּל הַשְּׁבָטִים, "כִּי הִבְדִּיל ה' אֶתְכֶם" וְגוֹ' וְהֵינוּ לַעֲבוֹדַת אַרוֹן הַמְּכַלֶּה בָּכֶם, "וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם כְּהֻנָּה" וְתִסְתַּכְּנוּ בְּיוֹתֵר, כִּי כֹּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב בְּיוֹתֵר אֶל אֲרוֹן בְּרִית ה' מְסֻכָּן בְּיוֹתֵר. "וְאַהֲרֹן מַה הוּא", כִּי לְעוֹלָם הָיָה עָנָו בְּיוֹתֵר וְאֵינוֹ מַחְשִׁיב אֶת עַצְמוֹ לִכְלוּם, עַל כֵּן הוּא מִתְקַיֵּם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא קָרוֹב אֶל ה' בְּיוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין יד.): הָוֵי קָבֵל וְקַיָּם. אֲבָל כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ בְּעֶרְכּוֹ בְּגֶדֶר הָעֲנָוָה, אֵינוֹ מִתְקַיֵּם אִם יָבֹא לִפְנֵי ה' בְּלֵב גַּס.

פסוק יב

וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה. לְאֵיזוֹ הַר קָרָא לָהֶם לַעֲלוֹת, וּמַהוּ שֶׁאָמְרוּ "הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר". וּבְאוּר הָעִנְיָן שֶׁמֹּשֶׁה שָׁלַח אַחֲרֵיהֶם לְדַבֵּר עַל לִבָּם דִּבְרֵי שָׁלוֹם, וְהֵמָּה חָשְׁדוּ אֶת מֹשֶׁה שֶׁלְּכָךְ שָׁלַח אַחֲרֵיהֶם לְפִי שֶׁהֵם גְּדוֹלִים וְהָעִקָּר בְּמַחֲלֹקֶת זֶה, וְרוֹצֶה מֹשֶׁה לִתֵּן לָהֶם אֵיזוֹ מִנּוּי שֶׁל שְׂרָרָה דֶּרֶךְ שֹׁחַד כְּדֵי שֶׁיִּסְתַּלְּקוּ מִן הַמַּחֲלֹקֶת, וְאָז מִמֵּילָא יִסְתַּלְּקוּ כֻּלָּם. עַל כֵּן הֵשִׁיבוּ לְמֹשֶׁה: "לֹא נַעֲלֶה", לֹא נִקַּבֵּל מִמְּנוּי דֶּרֶךְ שֹׁחַד שׁוּם מַעֲלָה וּשְׂרָרָה. וְעַל זֶה אָמְרוּ: "הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר", כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר (דברים טז יט), וְכִי אַתָּה סוֹבֵר לְעַוֵּר עֵינֵינוּ בְּשֹׁחַד זֶה? וּכְדֵי לְתַקֵּן לְשׁוֹן "הָאֲנָשִׁים הָהֵם", נִרְאֶה שֶׁלֹּא עַל עַצְמָם אָמְרוּ כֵּן אֶלָּא עַל כָּל

הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתָּם, כִּי אַף אִם אֲנַחְנוּ נִשְׁתּוֹק בַּעֲבוּר שֶׁתִּתֵּן לָנוּ אֵיזוֹ שְׂרָרָה אוֹ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכֶרֶם, מִכָּל מָקוֹם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתָּנוּ כָּל שֶׁכֵּן דְּפַקְרוּ טְפֵי, "הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם" אֲשֶׁר אִתָּנוּ תְּנַקֵּר, שֶׁיִּהְיוּ כָּל כָּךְ עִוְרִים שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ בְּתַחְבּוּלָה זוֹ? לְפִיכָךְ "לֹא נַעֲלֶה", לֹא נְקַבֵּל מִמְּךָ שׁוּם שְׂרָרָה וַעֲלִיָּה.

וּמַה שֶּׁהִכְנִיסוּ תּוֹךְ סִפּוּר זֶה "הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ" וְגוֹ', חָדָא וְעוֹד קָאָמְרוּ: מִתְּחִלָּה אָמְרוּ שֶׁכְּךָ דַּרְכְּךָ שֶׁאַתָּה מַבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, כִּי כְּךָ הִבְטַחְתָּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲבִיאָם אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, וְהֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם אֶרֶץ טוֹבָה, וְכָל זֶה עָשִׂית "כִּי תִשְׁתָּרֵר עָלֵינוּ", כְּדֵי לְהַרְאוֹת שִׂרְרָתְךָ עָלֵינוּ, וְלֹא אַתָּה בִּלְבַד אֶלָּא "גַּם הִשְׁתָּרֵר" אֲחֵרִים עָלֵינוּ, כְּאַהֲרֹן וְזוּלָתוֹ. אַף אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לֹא הֲבֵאתָנוּ, וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכֶרֶם וְגוֹ', אָמְרוּ מִמַּה נַּפְשָׁךְ, לָמָּה זֶּה אַתָּה שׁוֹלֵחַ אֲחֵרִינוּ, אִם לְהַבְטִיחַ לָנוּ אֵיזוֹ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכֶרֶם כְּשֶׁנָּבֹא לָאָרֶץ, הֲרֵי זֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם, כִּי עֲדַיִן לֹא הֲבֵאתָנוּ שָׁמָּה, וְתִתֵּן לָנוּ עַכְשָׁיו נַחֲלַת שָׂדֶה וָכֶרֶם? וְאַף אִם תֹּאמַר שֶׁחָבְרֵנוּ לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּתַחְבּוּלָה זוֹ, כִּי נִתְּנָה זוֹ לְעִתִּים רְחוֹקִים, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ כַּמָּה דְבָרִים בְּגוֹ, הֵן מִצַּד שֶׁהֲרֵי לֹא נַעֲלֶה לָאָרֶץ כִּי כְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָה שֶׁנִּמּוֹת בַּמִּדְבָּר, וְאִם תֹּאמַר שֶׁנִּתְּנָה זוֹ תִּהְיֶה לְזַרְעֵנוּ, מִכָּל מָקוֹם מַה כִּשְׁרוֹן לָנוּ בָּזֶה, וְגַם לְזַרְעֵנוּ הַדָּבָר בְּסָפֵק, כִּי מִדַּרְכְּךָ לְהָיוֹת מַבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה. וְעוֹד, שֶׁהַדָּבָר לֹא בָּא לָעוֹלָם עֲדַיִן. וְאִם תִּרְצֶה לִתֵּן לָנוּ אֵיזוֹ שְׂרָרָה תֵּכֶף וּמִיָּד, יֵשׁ חֲשָׁשָׁא אַחֶרֶת, שֶׁחָבְרֵנוּ יַרְגִּישׁוּ בְּתַחְבּוּלָה זוֹ, הַעֵינֵיהֶם תְּנַקֵּר שֶׁלֹּא יִרְאוּ עַיִן בְּעַיִן תַּחְבּוּלָה זוֹ?

וְיֵשׁ אוֹמְרִים נִקּוּר עֵינַיִם זֶה קָאֵי עַל הַצְּרָעָה, שֶׁהִבְטִיחָם שֶׁהַצְּרָעָה יִשְׁלַח ה' לִפְנֵיהֶם (שם ז כ) כְּדֵי שֶׁתְּנַקֵּר עֵינֵי הַכְּנַעֲנִים. וְאָמְרוּ, אַף אִם בֶּאֱמֶת יִהְיוּ סוּמִים, מִכָּל מָקוֹם חָזָק הוּא מֵמֶּנּוּ וְלֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם. זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ "לֹא נַעֲלֶה".

פסוק כא

הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְגוֹ'. קָרוֹב לִשְׁמוֹעַ שֶׁגַּם מִתְּחִלָּה לֹא עָלְתָה עַל דַּעְתּוֹ יִתְבָּרֵךְ לְהַעֲנִישׁ הַבְּלִתִּי חוֹטְאִים אֶלָּא שֶׁעַל עֲדַת קֹרַח אָמַר כֵּן, וּמֹשֶׁה הֵבִין שֶׁעַל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל אָמַר כֵּן, לְפִי שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר "וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת כָּל הָעֵדָה", וְהָיָה סָבוּר מֹשֶׁה שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל הִסְכִּימוּ עִמּוֹ, וְעַל כֵּן אָמַר עַל כָּל הָעֵדָה "וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע" וְלֹא חָשַׁשׁ פֶּן יֹאמְרוּ מִבְּלְתִּי יְכֹלֶת ה' וְגוֹ', כִּי בְּלָאוֹ הָכִי הֵם מְטֻלְטָלִים אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר, וְאַף אִם יְכַלֶּה כֻּלָּם מִכָּל מָקוֹם תּוֹךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְגוֹי גָּדוֹל כְּמוֹ שֶׁנַּעֲשׂוּ מֵתֵי מִסְפָּר בְּמִצְרַיִם פִּתְאוֹם לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם. לְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה בִּתְפִלָּתוֹ: "אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר", לְפִי שֶׁמֹּשֶׁה לֹא רָאָה בְּיִשְׂרָאֵל שׁוּם רֵעוּתָא, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת כָּל הָעֵדָה", מִכָּל מָקוֹם אֵין רְאָיָה מִכָּאן שֶׁבֶּאֱמֶת נִקְהֲלוּ יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה,

אֶלָּא קֹרַח עָשָׂה אֶת שֶׁלּוֹ וְהִקְהִילָם עֲלֵיהֶם כְּדַרְכּוֹ כָּל מֵסִית וּמַדִּיחַ, וּמַאן יֵימַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִתְפַּתּוּ לִדְבָרָיו. אַךְ מֵאַחַר שֶׁהֵבִין שֶׁרוֹצֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל כְּרֶגַע, זֶהוּ לְפִי שֶׁהוּא אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת, וְיוֹדֵעַ מַה שֶּׁבִּרוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְיָדַע שֶׁבִּלְבָּם מַסְכִּימִים עִם קֹרַח. וּמִכָּל מָקוֹם אָמַר מֹשֶׁה "הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא", עַל קֹרַח הַמַּדִּיחַ אָמַר כֵּן, כִּי הוּא עִקַּר הַחוֹטֵא בְּהַסָּתָה זוֹ, וּמִן הָרָאוּי שֶׁלֹּא יִקְצֹף עַל כָּל הָעֵדָה, כִּי מָצִינוּ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב א) "וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה", וְלֹא נֶעֱנַשׁ אַהֲרֹן, לְפִי שֶׁמִּרְיָם הָיְתָה הַהַתְחָלָה לַדִּבּוּר וְאַהֲרֹן טָפֵל לָהּ, כָּךְ כָּל הָעֵדָה יֵשׁ לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם קְצָת זְכוּת, כִּי לֹא בָּאוּ מֵעַצְמָם לִידֵי חֵטְא זֶה כִּי אִם מֵחֲמַת הַמַּצִּיק הַמֵּסִית וּמַדִּיחַ בְּחֶלְקַת לְשׁוֹנוֹ. וְאִם עַל כָּל פָּנִים רְאוּיִין לְעָנְשׁ מָה, מִכָּל מָקוֹם אֵין הַדִּין נוֹתֵן שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בָּעֹנֶשׁ אֶל הַמֵּסִית לְכַלּוֹת כֻּלָּם כְּרֶגַע בְּמִיתָה אַחַת, שֶׁהֲרֵי גַּם לַנָּחָשׁ הַמֵּסִית הוֹסִיף בַּקְּלָלָה מֵאָדָם וְחַוָּה, כִּי הַכֹּל מִתְרַפְּאִין חוּץ מִן הַנָּחָשׁ שֶׁאֵין לוֹ רְפוּאָה (בר"ר כ ה).

פסוק כג

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן קֹרַח. מֵעוֹלָם לֹא עָלָה עַל לִבִּי לְהַעֲנִישׁ כָּל הָעֵדָה, כִּי אַדְרַבָּה יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁלֹּא נִתְפַּתּוּ לְקֹרַח. וּמַה שֶּׁאָמַרְתִּי "הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה" – עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אָמַרְתִּי כֵּן, שֶׁיִּבָּדְלוּ מִתּוֹךְ עֲדַת קֹרַח. וּרְאָיָה לָזֶה, מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר מִתְּחִלָּה: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר", מַהוּ "לֵאמֹר", לְמִי יֹאמְרוּ כֵּן, אֶלָּא שֶׁרָצָה ה' שֶׁיֹּאמְרוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל "הִבָּדְלוּ". וּמֹשֶׁה לֹא הֵבִין דִּבְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי מִלַּת "לֵאמֹר" הוּא מַאֲמַר הַתּוֹרָה עַל שֵׁם סוֹפוֹ, אֲבָל לְמַטָּה נֶאֱמַר: "הֵרִמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה" וְגוֹ', כִּי שָׁם נֶאֱמַר: "וַיְהִי בְּהַקְהֵל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה" וְגוֹ', כִּי שָׁם נִקְהֲלוּ בֶּאֱמֶת עֲלֵיהֶם, עַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן: "הֵרִמּוּ", לְשׁוֹן רוֹמְמוּת הַשִּׂיחַ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן כְּפִי מַדְרֵגָתָם, וְכָאן אָמַר: "הִבָּדְלוּ", כִּי לְכָל יִשְׂרָאֵל אָמַר כֵּן, כִּי אֵין לְשׁוֹן רוֹמְמוּת שַׂיָּךְ בְּכָל הָעֵדָה כָּאמוּר. וּמֹשֶׁה לֹא הֵבִין זֶה מֵחִלּוּק הַלָּשׁוֹן, כִּי לֹא שָׁמַע עֲדַיִן מֵאָמַר "הֵרִמּוּ". וּרְאָיָה לְדִבָּרֵינוּ שֶׁ"הֵרִמּוּ" אֵינוֹ לְשׁוֹן הַבְדָּלָה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר אַחַר כָּךְ "וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל הָעֵדָה", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁלֹּא הָיוּ בֵּינֵיהֶם, וּמַהוּ שֶׁאָמַר "הֵרִמּוּ", אֶלָּא שֶׁהוּא לְשׁוֹן רוֹמְמוּת, כִּי כֻּלָּם יֵרְדוּ שְׁאוֹלָה וְלָכֶם תִּשָּׁאֵר הַגְּדֻלָּה וְהָרוֹמְמוּת כִּי תִּהְיוּ לְעַם עָצוּם כְּדֵי לְקַיֵּם הַשְּׁבוּעָה. וְקָרוֹב לְפָרוּשׁ זֶה כָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּשֵׁם ר"ח, וּמִשָּׁם תִּרְאֶה מַה שֶּׁהוֹסַפְתִּי מִשֶּׁלִּי עַל דְּבָרָיו כִּי בָּהֶם יִתּוֹרְצוּ הַרְבֵּה סְפֵקוֹת.

פסוק כט

אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יְמוּתוּן אֵלֶּה וְגוֹ'. בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים (לט:) אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: רָמְזָ לְבַקּוּר חוֹלִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם" וְגוֹ' שֶׁהֵם חוֹלִים וּמוֹטְלִים

עַל עֲרִיסוֹתֵיהֶם וּבְנֵי אָדָם מְבַקְּרִים אוֹתָם, "לֹא ה' שְׁלָחָנִי". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁסָּמַךְ עַל סוֹף הַמִּקְרָא, שֶׁאָמַר: "וּפְקֻדַּת כָּל הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם", פְּקִידָה זוֹ הַיְינוּ בִּקּוּר. וְהִנֵּה מָקוֹם אִתִּי לְפָרֵשׁ פְּקִידָה זוֹ בְּדֶרֶךְ אַחֵר. כִּי יֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי תּוֹעֶלֶת בְּבִקּוּר זֶה, הָאֶחָד הוּא שֶׁמְּבַקְּרִין אַחֲרֵי צָרְכָיו שֶׁל הַחוֹלֶה; הַשֵּׁנִי הוּא לְצָרֵךְ הַהוֹלְכִים שָׁמָּה, כִּי כְּמוֹ שֶׁטּוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל כְּדַי שֶׁהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ, כָּךְ טוֹב לָלֶכֶת אֶל הַחוֹלֶה כִּי עַל יְדֵי זֶה יְבַקֵּשׁ וִיפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, כִּי יֵלְכוּ שָׁמָּה אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה אֲשֶׁר אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם, וְלִבָּם הֶעָרֵל טָח מֵהָבִין לְאַחֲרִיתָם כִּי תֹהוּ הוּא וְסוֹפוֹ לְמָקוֹם רִמָּה. וְזֶהוּ "פְּקֻדַּת כָּל הָאָדָם", כִּי הַסּוֹף, הוּא פְּקֻדַּת כָּל אָדָם, יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם, "יִפָּקֵד" לְשׁוֹן זְכִירָה, וְרוֹצֶה לוֹמַר אִם יִפָּקֵד וְיִזָּכֵר עֲלֵיהֶם פְּקֻדַּת כָּל אָדָם, הַיְינוּ הַמִּיתָה, וְזֶה וַדַּאי עַל יְדֵי שֶׁיְּבַקְּרוּ אוֹתָם, וְיִתְגַּלְגֵּל זְכוּת זֶה לָרַבִּים עַל יְדֵיהֶם, וְאֵינָן מְקַבְּלִים עֹנֶשׁ כְּמִדָּתָם, אָז כְּדִבְרֵיהֶם כֵּן הוּא שֶׁלֹּא ה' שְׁלָחָנִי. אֲבָל אִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וְגוֹ', שֶׁלֹּא יָמוּתוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָעוֹלָם, וְאָז לֹא יִזָּכֵר עַל יָדָם פְּקֻדַּת כָּל הָאָדָם, כִּי מֵחְדּוּשׁ לֹא יַלְפִּינָן, כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל לֵב אָדָם לָמוּת בְּמִיתָה מְשֻׁנָּה כָּזוֹ, בְּזֹאת יֵדָעוּן כִּי נְאֻצוּ הָאֲנָשִׁים אֶת ה', וְאֵינָן רְאוּיִן שֶׁיִּתְגַּלְגֵּל עַל יָדָם שׁוּם זְכוּת לְזוּלָתָם.

וְטַעַם לְמִיתָה כָּזוֹ, לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁכָּפְרוּ בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם וּבִבְרִיאָתוֹ, אָמַר מֹשֶׁה, "אִם בְּרִיאָה", אִם בָּאֱמֶת הָיְתָה בְּרִיאָה חֲדָשָׁה בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, אָז יֹאמַת ה' דְּבָרַי וְיִבְרָא גַּם עַתָּה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ, וְעַל יָדָהּ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כִּי ה' עוֹשָׂה חֲדָשׁוֹת. וּמַה שֶּׁנִּבְרָא בְּרִיאָה זוֹ דַּוְקָא לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג ב): אִלְמָלֵא מוֹרָאָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים בָּלָעוּ. וְהֵמָּה לֹא רָצוּ בְּשׁוּם מַנְהִיג, כִּי אָמְרוּ "כָּל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וּבְתוֹכָם ה' וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'". וּלְפִי סְבָרָתָם הַנִּבְעֶרֶת יִבְלַע אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים, עַל כֵּן יֵעָנְשׁוּ כְּמִדָּתָם שֶׁיֵּרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים, כִּי אֲפִלּוּ הַמִּתְעַצֵּל בְּהֶסְפֵּדוֹ שֶׁל אָדָם כָּשֵׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קה:) שֶׁרָאוּי לְקָבְרוֹ בְּחַיָּיו, לְפִי שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּהֶעְדֵּר הַשָּׂלֵם שֶׁהָיָה מַטִּיל מוֹרָאוֹ עַל הַבְּרִיּוֹת, כָּל שֶׁכֵּן עֲדַת קֹרַח שֶׁבְּפֶה מָלֵא אָמְרוּ שֶׁאֵינָן רוֹצִין בְּשׁוּם מִתְנַשֵּׂא לְכָל רֹאשׁ. עַל כֵּן אָמַר מֹשֶׁה שֶׁאִם יָמוּתוּ עַל מִטָּתָם וְלֹא יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים אָז לֹא ה' שְׁלָחָנִי לַעֲשׂוֹת כָּל הַמְּנוּיִים שֶׁל הַשְׁרָרוֹת וְהַנְהָגַת הָעָם. אָמְנָם אִם יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים, בְּזֹאת יֵדְעוּן כִּי נִמְדַּד לָהֶם כְּמִדָּתָם, כִּי ה' שְׁלָחָנִי לַעֲשׂוֹת כָּל הַמְּנוּיִים כְּדֵי שֶׁכָּל הָעָם הַזֶּה אִישׁ עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם. לָכֵן נֶאֱמַר "וַיַּאַבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל", מִתּוֹךְ שֶׁרָצָה ה' שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּקִהְלָה אַחַת וּבַאֲגֻדָּה אַחַת, וְכָל קְהִלָּה וַאֲסִיפָה צְרִיכָה לְמַנְהִיג כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבְלַע אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, וְהֵמָּה לֹא רָצוּ בָּזֶה, עַל כֵּן נֶאֱבְדוּ, כִּי הוּא יָצָא לַחֲלֹק וּבֵין אַחִים יַפְרִיד עַל יְדֵי מַחֲלֹקְתּוֹ.

פסוק לד

נָסוּ לְקוֹלָם. "מִקּוֹלָם" מִבְּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר, וְעוֹד לְהֵיכָן נָסוּ, וְאָנָה מִפָּנָיו יִתְבָּרֵךְ יִבָּרְחוּ. וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה אָמְרוּ (תנחומא קרח יא) שֶׁקָּרַח וַעֲדָתוֹ אוֹמְרִים תָּמִיד: מֹשֶׁה אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת וְהֵם בַּדָּאִים. וְאוֹתוֹ קוֹל הִתְחִיל לְבַצְבֵּץ מִיָּד אַחַר הַבְּלִיעָה. וּלְאוֹתוֹ קוֹל הַיּוֹצֵא מִמְּקוֹם הַבְּלִיעָה נָסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לִשְׁמוֹעַ מַה יְדַבְּרוּ, כִּי סָבְרוּ מִסְתָּמָא הֵם מִתְוַדִּים עַל חֶטְאָם וְרָצוּ לֵידַע מַה הָיָה עִקַּר חֶטְאָם כְּדֵי שֶׁיִּדְּעוּ לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא יַעֲבֹר גַּם עֲלֵיהֶם כּוֹס זֶה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי אָמְרוּ פֶּן תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ". וּמִדְּקָאָמְרוּ מֹשֶׁה אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכָּפְרוּ גַּם בְּתוֹרָתוֹ. וְאוּלַי תָּלוּ זֶה בְּמַה שֶׁשָּׁמְעוּ "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" מִפִּי הַגְּבוּרָה, אִם כֵּן רוֹצֶה הׄ' שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ הַכֹּל מִפִּי הַגְּבוּרָה, וּמַה שֶּׁמֹּשֶׁה מַגִּיד לָהֶם עוֹד, לָאו כָּל כְּמִינֵיהּ לָתֵת מָקוֹם לִדְבָרָיו אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ גַּם הֵמָּה. וּלְדַעְתִּי שֶׁזֶּה כַּוָּנַת רַשׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ "כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים" – לֹא אַתֶּם לְבַדְּכֶם שְׁמַעְתֶּם "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ". רָצוּ בָּזֶה, מֵאַחַר שֶׁגַּם כָּל הָעֵדָה שָׁמְעוּ שְׁתֵּי מִצְוֹת אֵלּוּ, לוּ חָפֵץ הׄ' בְּמִצְוֹת יוֹתֵר מֵאֵלּוּ כְּעֵת, לָמָּה לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמִּלִּבְּכֶם אַתֶּם בּוֹדִים הַכֹּל. וּלְפִי שֶׁחָלְקוּ עַל הַתּוֹרָה, אָמְרוּ בְּהִתְוַדּוֹתָם: מֹשֶׁה אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת.

פרק יז

פסוק ה

וְלֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וַעֲדָתוֹ וְגוֹ'. פֵּרֵשׁ רַשׁ"י, שֶׁלֹּא יִלְקֶה בְּצָרַעַת כְּמוֹ שֶׁלָּקָה מֹשֶׁה בְּצָרַעַת בְּיָדוֹ (סנהדרין קי). וּמִלַּת "לוֹ" שֵׁב אֶל הַחוֹלֵק עַל הַכְּהֻנָּה. וְכָאן הַבֵּן שׁוֹאֵל, מַה עִנְיַן צָרַעַת שֶׁל מֹשֶׁה אֶל הַחוֹלֵק עַל הַכְּהֻנָּה, וְיוֹתֵר הָיָה נָכוֹן אִם הָיָה מֵבִיא לִרְאָיָה צָרַעַת שֶׁל מִרְיָם שֶׁהָיָה מַעֲיִן מַחֲלֹקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח, כִּי מַחֲלֹקְתּוֹ עַל הַכְּהֻנָּה נִמְשַׁךְ מִמַּה שֶּׁחָלַק עַל נְבוּאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה – לֹא שְׁלָחַךְ הׄ', וּמִזֶּה הַמִּין הָיָה צָרַעַת שֶׁל מִרְיָם, שֶׁאָמְרָה: "הֲרַק אַךְ בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר הׄ' הֲלֹא גַּם בָּנוּ דִּבֵּר", וְכֵן אָמַר קֹרַח: "כִּי כָל הָעֵדָה כֻּלָּם קְדוֹשִׁים", לֹא אַתָּה לְבַדְּכֶם שְׁמַעְתֶּם בְּהַר סִינַי "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ". אֲבָל צָרַעַת יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מַה שַּׁיְכוּת יֵשׁ לוֹ לְמַחֲלֹקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח.

וְעַתָּה שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה, כִּי הִנְנִי מְקָרֵב הָעִנְיָנִים וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ, וְיִלָּקֶה הַדּוֹמֶה בַּדּוֹמֶה, וּמִשָּׁם תִּקַּח רְאָיָה בְּרִיאָה וְטוֹבָה שֶׁהַחוֹלֵק עַל נְבוּאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לוֹקֶה בְּצָרַעַת. וְזֶה לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת צז): הַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְּגוּפוֹ, מְנַלָּן מִמֹּשֶׁה כוּ'. וּכְפִי שׁוּרַת הַדִּין שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת אֶל הַחוֹשֵׁד כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו. אִם כֵּן הַחוֹשֵׁד נִלְקֶה בְּאוֹתָהּ מַכָּה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לְבוֹא עַל הַנֶּחְשָׁד אִם הָיָה הַדָּבָר אֱמֶת. וּמֹשֶׁה

חָשַׁד אֶת יִשְׂרָאֵל בְּבִלְתִּי מַאֲמִינִים בִּנְבוּאָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות ד א): "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי וְגוֹ' כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'", וְהַיְינוּ מַמָּשׁ דִּבְרֵי קֹרַח, שֶׁאָמַר לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה' וְאַתָּה בּוֹדֶה הַכֹּל מִלִּבְּךָ, מִדְּהֶצְרֵךְ מֹשֶׁה לוֹמַר "כִּי ה' שְׁלָחָנִי כִּי לֹא מִלִּבִּי", כָּךְ חָשַׁד מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁיְּכַחִישׁוּ נְבוּאָתוֹ וְיֹאמְרוּ, לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה' וּמִלִּבְּךָ אַתָּה בּוֹדֶה כְּדֵי לִנְהֹג שְׂרָרְתְּךָ עָלֵינוּ. וּמִדְּאָנוּ רוֹאִין שֶׁנִּלְקָה מֹשֶׁה בְּצָרַעַת עַל שֶׁחָשַׁדְתָּם בְּמַה שֶּׁאֵין בָּהֶם, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאִלּוּ הָיָה הַדָּבָר אֱמֶת שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מַכְחִישִׁין נְבוּאָתוֹ, אָז הָיוּ יִשְׂרָאֵל לוֹקִין בְּצָרַעַת וֶה, וּלְפִי שֶׁחָשַׁדְתָּם בְּמַה שֶּׁאֵין בָּהֶם נִלְקָה הוּא בְּאוֹתָהּ מַכָּה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לְבוֹא עֲלֵיהֶם, דְּאִי לָא לֹא יִהְיֶה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וְצָרִיךְ לְהָיוֹת כְּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו. וּמִכָּאן רְאָיָה בְּרוּרָה שֶׁהַחוֹלֵק עַל הַכְּהֻנָּה לוֹקֶה בְּצָרַעַת, כִּי כָּל הַחוֹלֵק עַל הַכְּהֻנָּה חוֹלֵק עַל נְבוּאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְאוֹמֵר לֹא נִרְאָה אֵלָיו ה' לָתֵת לוֹ רְשׁוּת שֶׁיִּתֵּן הַכְּהֻנָּה לְאַהֲרֹן דַּוְקָא, וְחוֹשְׁדוֹ שֶׁמֹּשֶׁה מִלִּבּוֹ נָתָנָהּ לְאָחִיו. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

וְטַעַם לְצָרַעַת דַּוְקָא, הַיְינוּ לְפִי שֶׁמָּצִינוּ (ערכין טז) שֶׁהַצָּרַעַת בָּא עַל גַּסּוּת הָרוּחַ וְעַל לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁכֵּן עֻזִּיָּהוּ נִצְטָרַע עַל שֶׁגָּבַהּ לִבּוֹ עַד לְהַשְׁחִית (דבה"י ב' כו יט), וּמִדִּבְרֵי קַבָּלָה יַלְפִינַן שֶׁנֶּאֱמַר: "גֶּבֶר יְהִיר וְלֹא יִנָּוֶה" (חבקוק ב ה), שֶׁלֹּא יִשְׁאֵר בְּנָוֶה שֶׁלּוֹ, לְפִי שֶׁסּוֹפוֹ לֵישֵׁב בָּדָד מִחוּץ לַמַּחֲנֶה. וְאִלּוּ הָיוּ יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי מַאֲמִינִים בִּנְבוּאַת מֹשֶׁה, מִסְתָּמָא הָיוּ חוֹשְׁדִים אוֹתוֹ כִּי לְבַעֲבוּר הִשְׁתָּרֵר עֲלֵיהֶם הוּא רוֹצֶה לְמָשְׁכָם אַחֲרָיו. וְאִלּוּ הָיוּ אוֹמְרִים אֲלֵיהֶם לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה' בִּלְשׁוֹן נוֹכֵחַ הָיוּ וַדַּאי בִּכְלַל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. וּמִשְּׁנֵי צְדָדִים אֵלּוּ הָיוּ נִלְקִין בְּצָרַעַת, וְעַל כֵּן חָזַר הַדִּין עַל מֹשֶׁה שֶׁחָשְׁדָם שֶׁלֹּא כַּדִּין. וְצָרַעַת בַּיָּד דַּוְקָא, כְּאָמְרוּ רז"ל (ערכין טו:): כְּתִיב: "מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד הַלָּשׁוֹן" (משלי יח כא), וְכִי יֵשׁ יָד לַלָּשׁוֹן? אֶלָּא מָה הַיָּד מְמִיתָה אַף הַלָּשׁוֹן מְמִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט ז): "חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם", "שׁוֹחֵט" כְּתִיב, כִּי הֲרֵי זֶה בָּא לְהָיוֹת שׁוֹחֵט לַאֲחֵרִים וְנִמְצָא שָׁחוּט, כִּי לָשׁוֹן הָרָע תְּלָתָא קָטִיל (דב"ר ה י). וְכֵן קֹרַח הָיָה בְּכְלַל כַּת לֵצִים, כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (שו"ט תהלים א), וְסִימָן לַדָּבָר: "קֹרַח" רָאשֵׁי תֵבוֹת: קָשֶׁת רוֹמַח חֶרֶב, עַל שֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נז ה): "בְּנֵי אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה". וּמַה שֶּׁלֹּא נֶעֱנַשׁ קֹרַח בְּצָרַעַת כְּמֹשֶׁה, לְפִי שֶׁהָיָה קַיָּם לֵיהּ בְּדַרְבָּה מִנַּיְהוּ, שֶׁהֲרֵי כָּפַר בְּעִקַּר וּבְתוֹרַת מֹשֶׁה, וְרָצָה לְבַטֵּל הַשְׁרָרָה, אֲשֶׁר מָזֶה הַצַּד נָתַן הַדִּין שֶׁיִּהְיֶה מִן הַבְּלוּעִים. וְעוֹד שֶׁכְּבָר רָאָה מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל מַה שֶּׁלֹּא רָאוּ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלִּיחוּת רֹאשׁוֹן שֶׁל מֹשֶׁה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "זִכְרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר לְהַקְטִיר קְטֹרֶת", כִּי הַזָּר הַקָּרֵב מִסְּתָמָא הוּא חוֹלֵק עַל נְבוּאַת מֹשֶׁה, וּמִכָּל מָקוֹם הַזָּר הַקָּרֵב לֹא יִהְיֶה כְּקֹרַח וַעֲדָתוֹ שָׁוֶה בָּעֹנֶשׁ, כִּי קֹרַח וַעֲדָתוֹ הָיוּ בּוֹ חֲטָאִים גְּדוֹלִים זוּלַת זֶה,

אֶלָּא יִהְיֶה "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה לוֹ", כְּמֹשֶׁה שֶׁלָּקָה בְּיָדוֹ בְּצָרַעַת כָּךְ יִלָּקֶה בְּצָרַעַת כָּל הַחוֹלֵק עַל הַכְּהֻנָּה.

פסוק כג

וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה אַהֲרֹן וְגוֹ'. רֶמֶז כִּי לֹא לְמַרְאֵה עֵינֵי הָאָדָם יִשְׁפֹּט ה', כִּי אִם נִרְאֶה אֶחָד עֵץ יָבֵשׁ בְּלִי לַחְלוּחִית מַיִם תּוֹרֶה וְחָכְמָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַפְרִיחוֹ, וְכָךְ בְּהֵפֶךְ, כִּדְמַסִּיק בַּיַּלְקוּט (ביחזקאל יז קח עי"ש) שֶׁדָּרַשׁ עַל קֹרַח וְאַהֲרֹן פְּסוּק "הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ" (שם יז כד). וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁמִּשָּׁם נִמְשַׁךְ הַמָּקוֹר שֶׁכָּל מַה שֶּׁהָיָה בַּמִּקְדָּשׁ הָיָה מְלַבְלֵב וְעוֹשֶׂה פֵּרוֹת וַאֲפִלּוּ הַזָּהָב שֶׁנִּקְרָא פָּרָוִים. "יַוֹּצֵא פֶּרַח", זֶה הָיָה סִימָן לְכֹהֲנִים קְטַנִּים שֶׁנִּקְרְאוּ פִּרְחֵי כְהֻנָּה. "יַוְצֵץ צִיץ", זֶה סִימָן לְכֹהֲנִים גְּדוֹלִים נוֹשְׂאִים צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ. "וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים", בִּזְכוּת "וַיָּרֶץ אֶל תּוֹךְ הַקָּהָל" וְגוֹ' כְּדֵי לַעֲצֹר הַמַּגֵּפָה, וּבִזְכוּת שֶׁכֹּהֲנִים זְרִיזִים הֵם, כְּגֶמוּל יָדוֹ הֵשִׁיב לוֹ לְהַצְמִיחַ שְׁקֵדִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַשְׁמָעוּת לְשׁוֹן שְׁקִידוּת וּמְהִירוּת, וְזָכָה לְמַתָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ", וּלְשׁוֹן הִנֵּה מוֹרֶה עַל הַזְּרִיזוּת. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (לז יג) "וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי", לְשׁוֹן עֲנָוָה וּזְרִיזוּת. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ כָּאן, "הִנֵּה" – בְּשִׂמְחָה, כִּדְאִיתָא "הִנֵּה הוּא יוֹצֵא לִקְרָאתְךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ" (שמות ד יד). וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁכָּל "הִנֵּה" לְשׁוֹן זְרִיזוּת הוּא, וְכָל מַה שֶּׁהָאָדָם עוֹשֶׂה בְּזְרִיזוּת וַדַּאי הוּא שָׂמֵחַ בַּעֲשִׂיָּתוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁאַהֲרֹן הָיָה שָׂמֵחַ לִקְרַאת מֹשֶׁה אָחִיו הַקָּטָן מִמֶּנּוּ וְלֹא נִתְקַנֵּא בִּשְׂרָרָתוֹ, בִּזְכוּת זֶה נִתַּן לְאַהֲרֹן שְׂרָרַת הַכְּהֻנָּה לְמָשְׁחָה בָּהּ בְּשִׂמְחָה, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ", בִּזְכוּת "הִנֵּה הוּא יוֹצֵא לִקְרָאתֶךָ". וּלְמַעְלָה בַּפָּסוּק "בֹּקֶר וְיוֹדַע ה'" שֶׁנָּתַן לוֹ ה' הַמַּתָּנוֹת בַּבֹּקֶר בְּפָנִים מְאִירוֹת בְּשִׂמְחָה, כְּמִשְׁפַּט כָּל דָּבָר הַנִּתָּן אֶל הַשּׁוֹאֵל כַּהֹגֶן. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שבת קלט.) שֶׁבִּזְכוּת "וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ", זָכָה לְחֹשֶׁן מִשְׁפָּט עַל הַלֵּב, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה ט): "יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט", כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (כא א), וְדֶרֶךְ זֶה עֲנָוָה לוֹ שֶׁשָּׂמַח עַל שְׂרָרַת אָחִיו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (חולין פט.): גָּדוֹל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טז ח): "וְנַחְנוּ מָה", וְכֵן בְּאַהֲרֹן כְּתִיב (במדבר טז יב): "וְאַהֲרֹן מָה הוּא", שֶׁהוּא מְחַשֵּׁב אֶת עַצְמוֹ לְבְלִי מָה, כְּאִלּוּ הוּא עֵץ יָבֵשׁ שֶׁאֵין בּוֹ שׁוּם לַחְלוּחִית, עַל כֵּן זָכָה שֶׁפָּרַח מַטֵּה אַהֲרֹן הַיָּבֵשׁ. וּמַה שֶּׁנָּתְנוּ לוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת, כְּנֶגֶד עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים, כִּדְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן (סנהדרין צ:): מִנַּיִן שֶׁאֵין נוֹתְנִים מַתָּנוֹת לְכֹהֵן עַם הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (דבה"י ב' לא ד): "לָתֵת מָנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְמַעַן יֶחֱזְקוּ בְּתוֹרַת ה'" וְגוֹ'. וּבַיַּלְקוּט (יח תשנה עי"ש) מָנָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת שְׁתִּים עֶשְׂרֵה בַּמִּקְדָּשׁ וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה בַּגְּבוּלִין, רֶמֶז לַדָּבָר "זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקָּדָשִׁים", כְּמִסְפַּר "זֶה", דְּהַיְינוּ שְׁנֵים עָשָׂר, יִהְיֶה לְךָ

מִקֹּדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, דְּהַיְינוּ שִׁתִּים עֶשְׂרֵה שֶׁבַּמִּקְדָּשׁ; "וְזֶה לְךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל תְּנוּפוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", זֶהוּ כְּנֶגֶד שְׁתִּים עֶשְׂרֵה שֶׁבַּגְּבוּלִין, כִּי אֵין שָׁם מִקְדָּשׁ. וּלְמַעְלָה פָּרָשַׁת נָשֹׂא (ו כג) פֵּרַשְׁנוּ שֶׁיֵּשׁ עוֹד עֲבוֹדַת מַתָּנָה, וְהִיא בִּרְכַּת כֹּהֲנִים "כֹּה תְבָרֲכוּ", כִּי בָהּ יִהְיוּ עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ, וְכָאן הִיא רְמוּזָה בְּיִתּוּר לָשׁוֹן "הִנֵּה" (יח ח) עוֹלֶה שִׁשִּׁים כְּמִסְפַּר "שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ" (שיר ג ז) הָרְמוּזִים בִּבְרִכַּת כֹּהֲנִים, וְשָׁם נֶאֶמְרוּ פָּנִים מְאִירוֹת: "יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ", וְהַיְינוּ "הִנֵּה" בְּשִׂמְחָה.

פרק יט

פסוק ב

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר. תַּרְתֵּי לֵאמֹר לְמָה לִי, כִּי כְּבָר נֶאֱמַר "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר". וְנִרְאֶה לְפִי שֶׁהָאֱמוֹת מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִצְוָה זוֹ דַּוְקָא שֶׁטַּעֲמָהּ נָעֲלָם מֵעַיִן כָּל חַי, וְאוֹמְרִים מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם, וְאָמְרָה תּוֹרָה "עָנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו" וְיִטְיֶל דִּפְי בְּכָל הַתּוֹרָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר", שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לֵאמֹר וּלְהָשִׁיב לַמִּין הַנִּמְהָר שֶׁזֹּאת הַמִּצְוָה חֻקַּת הַתּוֹרָה, רוֹצֶה לוֹמַר חֹק הַמֶּלֶךְ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עָלֵינוּ וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהַרְהֵר אַחֲרֶיהָ, כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י הַתִּרוּץ לָנוּ, כָּךְ לְפֵרוּשׁ זֶה יִהְיֶה נֹסַח תֵּרוּץ זֶה אֶל הַמִּין הַמַּלְעִיג. לָכֵן נֶאֱמַר "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" וְלֹא נֶאֱמַר "זֹאת חֻקַּת הַפָּרָה", לְפִי שֶׁנֹּסַח זֶה הוּא תְּשׁוּבָה לַמִּינִים הַמּוֹנִים אֶת יִשְׂרָאֵל לוֹמַר לָהֶם חֹק הַמֶּלֶךְ יִתְבָּרַךְ הוּא, כִּי "הַתּוֹרָה" בְּמִקּוֹם תֵּבַת "הַמֶּלֶךְ", כִּי מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ תֵּצֵא תּוֹרָה, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁאֵין מִצְוָה זוֹ מִכְּלַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (ד ו) "כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה", וְכָאן מַשְׁמָע אַדְרַבָּה שֶׁמּוֹנִין עַל הַחֻקִּים, תְּשׁוּבָה לַדָּבָר כִּי יֵשׁ חֻקִּים שֶׁיָּכוֹל הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי לְהַשִּׂיג טַעֲמָם זוֹלַת שֶׁטַּעֲמָם נִסְתָּר מִכְּלַל הֱהָמוֹן וְנִגְלֶה הוּא לִיחִידֵי שְׁרִידֵי הַדּוֹר, וּפָרָה זוֹ טַעֲמָהּ נִסְתָּר מִכָּל אָדָם, שֶׁהֲרֵי שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִשִּׂיג הַכֹּל חוּץ מִן הַפָּרָה שֶׁאָמַר עָלֶיהָ "וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי" (קהלת ז כג), לְפִיכָךְ הָאֱמוֹת שֶׁשּׁוֹמְעִים חֹק הַפָּרָה לְבַד וַדַּאי מוֹנִין עָלֶיהָ. וּלְהַלָּן נֶאֱמַר "אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה", כִּי הַשּׁוֹמְעִים כָּל הַחֻקִּים בִּכְלָל, וְיֵשׁ בָּהֶם חֻקִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם טַעַם נִגְלֶה, אֲזַי הֵמָּה יְעִידוּן יַגִּידוּן גַּם עַל חֹק הַנֶּעְלָם כִּי יֵשׁ בּוֹ סוֹד וְיִתְלוּ הַחֶסְרוֹן בְּקוֹצֶר דַּעַת הַמַּשִּׂיג.

וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה וְגוֹ'. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, לְעוֹלָם הִיא נִקְרֵאת עַל שְׁמְךָ כוּ'. מַה יְּקָר וּגְדוּלָּה נָתַן לְמֹשֶׁה בָּזֶה שֶׁתִּקָּרֵא הַפָּרָה עַל שְׁמוֹ. וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה שֶׁאֵין מִצְוָה נִקְרֵאת כִּי אִם עַל שֵׁם הַגּוֹמְרָהּ, וּלְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במד"ר יט ח) הַפָּרָה כַּפָּרָה עַל עֲוֹן הָעֵגֶל,

תָּבוֹא הָאֵם וּתְקַנֵּח צוֹאַת בְּנָהּ. וּכְשֵׁם שֶׁמֹּשֶׁה הִתְחִיל בְּכַפָּרָה זוֹ כְּשֶׁשָּׁרַף הָעֶגֶל וַיִּטְחֹן אוֹתוֹ דַּק לְעָפָר כָּךְ יִגְמֹר הַכַּפָּרָה, שֶׁגַּם הַגְּמָר יִקָּרֵא עַל שְׁמוֹ. וְזֶה טַעַם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילק"ש יתרו רס ח): כְּשֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר הֲלָכָה בְּשֵׁם אֱלִיעֶזֶר, פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ, אָמַר: יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּהֵא אֱלִיעֶזֶר זֶה מִיּוֹצְאֵי חֲלָצַי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר". (שמות יח ד) וּמַה רָאָה מֹשֶׁה עַל כָּכָה לְבַקֵּשׁ עַל דִּין זֶה שֶׁיֵּצֵא מִיּוֹצְאֵי חֲלָצָיו יוֹתֵר מִכָּל סִתְרֵי תּוֹרָה הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת מִכָּל דּוֹר וְדוֹר וְדוֹרְשָׁיו דּוֹר דּוֹר וַחֲכָמָיו? אֶלָּא לְפִי שֶׁבְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל מָסַר מֹשֶׁה נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ" (שמות לב לב), וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סג יא): "וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ", עַל כֵּן רָצָה שֶׁגַּם בְּפָרָה זוֹ מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף תִּקָּרֵא עַל שְׁמוֹ, כִּי פָּרָה טַעֲמָהּ לְשָׁרֵשׁ אַחַר הָעֲבוֹדָה זָרָה, וְכֵן הָעֶגְלָה עֲרוּפָה כַּפָּרָה עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, כִּי בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל עָבְרוּ גַּם עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים בַּהֲרִיגַת חוּר, לָכֵן נֶאֱמַר: "וְיִקָּחוּ אֵלֶיךָ", שֶׁגְּמַר מִצְוָה זוֹ תִּקָּרֵא עַל שִׁמְךָ. וְיַעַן כִּי נֶאֱמַר "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" וְלֹא נֶאֱמַר "חֻקַּת הַפָּרָה", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהַתּוֹרָה וְהַפָּרָה עִנְיָן אֶחָד לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁהַתּוֹרָה נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג כב): "זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי", כָּךְ הַפָּרָה תִּקָּרֵא עַל שְׁמוֹ. וְטַעַם שְׁנֵיהֶם אֶחָד הוּא, כִּי חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִּינָה נִבְרְאוּ בָעוֹלָם וְכֻלָּם נִמְסְרוּ לְמֹשֶׁה חָסֵר אַחַת (נדרים לח.), וְעַל יְדֵי אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שַׁעֲרֵי בִּינָה שֶׁהִשִּׂיג הָיָה לוֹ מָבוֹא לְבוֹא בְּסוֹד ה' לִדְרוֹשׁ הַתּוֹרָה בְּאַרְבָּעִים וְתִשַּׁע פָּנִים טָהוֹר וּבְאַרְבָּעִים וְתִשַּׁע פָּנִים טָמֵא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי ב ד): "וְכַמְּטֻמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה", מוֹנִים הַיְינוּ בְּפַעֲמַיִם מ"ט, כִּי עַל יְדֵי זֶה אִמְרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת מְזֻקָּקוֹת שִׁבְעָתַיִם (תהלים יב ז), הַיְינוּ שֶׁבַע עַל שֶׁבַע. וְכֵן טַעַם הַפָּרָה נֶעֱלָם מֵעַיִן כָּל חַי, אֲפִלּוּ מִשְׁלֹמֹה שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם" (מלכים א' ה יא), וְלֹא נִגְלֵית כִּי אִם לְמֹשֶׁה עַל יְדֵי אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שַׁעֲרֵי בִּינָה שֶׁהִשִּׂיג, כִּדְמַסִּיק בְּיַלְקוּט שִׁמְעוֹנִי (תהלים יב תרנח): "כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתַיִם", רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי פָּתַר קְרָא בְּפָרָשַׁת פָּרָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שֶׁבַע פְּעָמִים שֶׁבַע: שֶׁבַע פָּרוֹת, שֶׁבַע הַזָּיוֹת, שֶׁבַע שְׁרֵפוֹת, שֶׁבַע כִּבּוּסִים, שִׁבְעָה טְמֵאִים, שִׁבְעָה טְהוֹרִים, שִׁבְעָה כֹּהֲנִים. אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם, חֲסֵרִים הֵם, אֱמוֹר לוֹ אַף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הָיוּ בִּכְלָל, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה נִּפְקוּתָא יֵשׁ לָן בְּמִסְפַּר זֶה עַד שֶׁדָּרַשׁ עָלָיו פָּסוּק "מְזֻקָּק שִׁבְעָתַיִם", אֶלָּא וַדַּאי דַּעַת בַּעַל מִדְרָשׁ זֶה לִתֵּן טַעַם עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמִּדְרָשׁ (ילק"ש חקת יט תשנט): "וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה", לְךָ אֲנִי מְגַלֶּה סוֹד פָּרָה וְלַאֲחֵרִים הִיא חֻקָּה. וְלָמָּה נֶעֱלְמָה מֵעַיִן כָּל חַי, אֶלָּא לְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מִסְפַּר אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה, וְזֶה רֶמֶז שֶׁאֵין לְזַקֵּק וּלְצָרֵף כָּל עִנְיָנָהּ כִּי אִם עַל יְדֵי אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שַׁעֲרֵי בִּינָה שֶׁלֹּא נִגְלוּ כִּי אִם לְמֹשֶׁה. עַל כֵּן הִיא לַאֲחֵרִים חֻקָּה וַאֲפִלּוּ לִשְׁלֹמֹה.

וּבָעֲקֵדָה הֵבִיא מִדְרָשׁ הָאוֹמֵר שֶׁהַפָּרָה בַּת שֶׁבַע אִם שְׁלֹמֹה מִתְקָרְיָא, וּפֵרֵשׁ בָּזֶה מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ. וְאוֹמֵר אֲנִי כְּשֵׁם שֶׁהָאֵם מוֹשֶׁלֶת עַל הַבֵּן כָּךְ הַפָּרָה מָשְׁלָה בְּכָל חָכְמוֹת שְׁלֹמֹה, כִּי לֹא יוּכַל לָבוֹא בְּסוֹדָהּ. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב מַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר "חֻקַּת הַתּוֹרָה" כִּי אִם כָּאן וּבְפָרָשַׁת מַטּוֹת בְּהִלְכוֹת גְּעוּלֵי כֵּלִים בְּמֵי נִדָּה, לְפִי שֶׁטָּהֳרַת הַפָּרָה בִּכְלָלָהּ נִמְשָׁלָה לַתּוֹרָה בִּכְלָלָהּ עַל יְדֵי תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה שֶׁבָּהּ.

פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה. מָשָׁל לְבֶן שִׁפְחָה שֶׁטִּנֵּף פַּלְטִין הַמֶּלֶךְ, אָמְרוּ תָּבוֹא הָאֵם וּתְקַנֵּח צוֹאַת בְּנָהּ (תנחומא חקת ח). לְפִי שֶׁכָּל הָרוֹצֶה לְבַטֵּל אֵיזוֹ גְּדוֹל רָע אֵין בְּשֶׁיְּכֹרוֹת הָעֲנָפִים כָּל זְמַן שֶׁבָּאָרֶץ לֹא יָמוּת גִּזְעוֹ שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, כִּי סוֹפָהּ לַחֲזוֹר וְלִצְמֹחַ. אֲבָל בְּבִטּוּל הַשֹּׁרֶשׁ יִפְּלוּ גַּם הָעֲנָפִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (עמוס ב ט): "וַאֲשַׁמִּיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁלֹּא דַּי בְּהַשְׁמָדַת הַפֵּרְי לְבַד. לָכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז מה:): הָעוֹקֵר עֲבוֹדָה זָרָה צָרִיךְ לְשָׁרֵשׁ אַחֲרֶיהָ, רוֹצֶה לוֹמַר צָרִיךְ לַחֲקוֹר אֵיזוֹ סִבָּה גָּרְמָה לָהֶם לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי הַסִּבָּה הוּא הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, וּבְבִטּוּל הַסִּבָּה יִפּוֹל הַמְסֻבָּב דְּהַיְינוּ הַתּוֹלְדָה. וְהַסִּבָּה נִמְשָׁלָה לְאֵם הַמּוֹלֶדֶת הַתּוֹלְדָה, עַל כֵּן צִוָּה ה' עַל שְׂרֵפַת הַפָּרָה אֵם שֶׁל הָעֶגֶל, כְּדֵי שֶׁנִּלְמוֹד מִזֶּה דִּין הָעוֹקֵר עֲבוֹדָה זָרָה צָרִיךְ לְשָׁרֵשׁ אַחֲרֶיהָ וְאָז לֹא יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה. וּבְפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (ל יג) הֶאֱרַכְנוּ לְדַבֵּר מִזֶּה, וְשָׁם מְבֹאָר שֶׁעִקַּר הַסִּבָּה הָיְתָה רוֹב כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהִשְׁפִּיעַ לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לב.): אַתָּה גָּרַמְתָּ לָהֶם כו'. וּלְפִי שֶׁהַזָּהָב הָאָדוֹם הָאָדוֹם הַזֶּה הֵבִיאָם לִידֵי מַעֲשֶׂה זֶה, עַל כֵּן יִקְחוּ פָּרָה אֲדֻמָּה לִשְׁרוֹף וּלְבַטֵּל מַרְאֶה הָאָדוֹם הַזֶּה, וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לָהֶם עוֹד, וְאָז לֹא יָבוֹאוּ לִידֵי מַעֲשֶׂה כָּזֶה.

וְעִנְיַן עָמוֹק זֶה וְהַמָּשָׁל וְשִׁבְרוֹ הֶרְאָה ה' בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל, כִּי הוּא גָּרַם טֻמְאַת הַמֵּת, לְפִי שֶׁבְּמַתַּן תּוֹרָה נַעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל חֵירוּת עַל הַלּוּחוֹת, חֵירוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת (שמו"ר מא ז), וְאֵין הַפֵּרוּשׁ שֶׁהָיְתָה הַכַּוָּנָה לְבַטֵּל הַמָּוֶת לְגַמְרֵי, אֶלָּא עִנְיַן חֵירוּת זֶה הוּא דָּוְקָא מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁלֹּא יָמוּתוּ כִּי אִם בְּנִשִּׁיקָה עַל פִּי ה', וְאָז לֹא הָיוּ הַמֵּתִים טְמֵאִים, כִּי כָּל עִקַּר הַטֻּמְאָה שֶׁל הַמֵּתִים בָּאָה מִמִּיתָה שֶׁהִיא עַל יְדֵי מַלְאַךְ הַמָּוֶת הַבָּא מִסִּטְרָא דְּמִסְאֲבָא, אֲבָל הַמֵּתִים בִּנְשִׁיקָה אֵין בָּהֶם שׁוּם צַד טֻמְאָה, שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם שֶׁמֵּת רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ אָמְרוּ שֶׁבּוֹ בַּיּוֹם בָּטְלָה הַכְּהֻנָּה (כתובות קג:, ועיי"ש בתוספות) כִּי לֹא הָיָה שָׁם טֻמְאָה, עַל כֵּן הִתִּירוּ לַכֹּהֲנִים לְהִתְעַסֵּק בּוֹ. נִמְצָא שֶׁבְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה נַעֲשׂוּ בְּנֵי חוֹרִין מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, וּבְטָלָה הַטֻּמְאָה, וְעַל יְדֵי הָעֶגֶל שֶׁעָשׂוּ חָזְרוּ לְקִלְקוּלָם וְהִשְׁלִיטוּ עֲלֵיהֶם הַמַּלְאַךְ הַמָּוֶת. וְאִם כֵּן הָעֶגֶל גָּרַם טֻמְאַת הַמֵּת, עַל כֵּן תָּבוֹא הָאֵם וּתְקַנֵּח צוֹאַת בְּנָהּ לְהָסִיר הַטֻּמְאָה עַל יְדֵי אֵפֶר הַפָּרָה. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק ג

וּנְתַתָּם אוֹתָהּ אֶל אֶלְעָזָר. וְלֹא עַל יְדֵי אַהֲרֹן, כִּי הוּא הָיָה סִבָּה אֶל הָעֵגֶל. וּמִדְּמְצִינוּ שֶׁמֹּשֶׁה הִתְפַּלֵּל שֶׁאֶלְעָזָר הַדּוֹרֵשׁ דִּין הַפָּרָה יִהְיֶה מֵחֲלָצָיו, וְכָאן נֶאֱמַר גַּם כֵּן אֶלְעָזָר, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁיֵּשׁ רֶמֶז אֶל עֻזָּא יִתְבָּרַךְ אֶל הַטָּהֳרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל לו כה): "וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים" וְגוֹ', כִּי לוּלֵא הָעֻזָּא שֶׁל הָאֵל יִתְבָּרַךְ לֹא עָלְתָה לָהֶם טָהֳרָה זוֹ לְבַד. וּמִדְּקָאָמַר פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם, עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהַסִּבָּה גְּדוֹלָה פִּי שְׁנַיִם מִן הַמְסֻבָּב, עַל כֵּן בְּיוֹתֵר צָרִיךְ הָאָדָם זְרִיזוּת עַל הֶסֵּרַת הַסִּבָּה כָּאָמוּר. וְטַעַם לְהַזָּאַת שְׁלִישִׁי וְשְׁבִיעִי, לְפִי שֶׁהַטֻּמְאָה מִתְמַעֶטֶת וְהוֹלֶכֶת, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ (מו"ק כז:) שִׁלְשָׁה לִבְכִי, שִׁבְעָה לְהֶסְפֵּד. עַל כֵּן הַזָּאָתוֹ בִּשְׁנֵי זְמַנִּים הַלָּלוּ.

פסוק כא

וּמַזֵּה מֵי הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו. רֹב הַמְפָרְשִׁים יָצְאוּ לְלַקֵּט וְלֹא מָצְאוּ טַעַם מַסְפִּיק לָמָּה הַפָּרָה הַמְטַהֶרֶת הַטְּמֵאִים תְּטַמֵּא הַטְּהוֹרִים. וְעַתָּה הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע, כִּי מָצִינוּ שֶׁכָּל אֹכֶל אֵינוֹ מֻכְשָׁר לְטֻמְאָה עַד שֶׁיִּפּוֹל עָלָיו מַיִם. וְאֵיךְ אֶפְשָׁר הַמַּיִם שֶׁמְּקוֹרָם טָהֳרָה יְסַבְּבוּ הַטֻּמְאָה? אֶלָּא בֵּאוּר הָעִנְיָן כָּךְ הוּא: שֶׁכָּךְ הוּא בַּטִּבְעִיּוֹת, שֶׁכָּל דָּבָר אֵינוֹ מִתְפָּעֵל כִּי אִם מֵהַפְכּוֹ, וְלֹא מִמָּה שֶׁהוּא מִמִּינוֹ. כְּדֶרֶךְ שֶׁהַיֵּצֶר הָרָע מִתְגָּרֶה יוֹתֵר בְּיִשְׂרָאֵל מִבָּאֻמּוֹת, וּבְתַלְמִידֵי חֲכָמִים יוֹתֵר מִכֻּלָּם (סוכה נב.), לְפִי שֶׁכֻּלָּם הַפְכִּיִּים לוֹ, עַל כֵּן הוּא רוֹצֶה לְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם. וְזֶה טַעַם שֶׁסָּמוּךְ לַעֲלִיַּת הַשֵּׂעָר הַחשֵׁךְ מִתְגַּבֵּר, כִּי כָּל דָּבָר מִתְפָּעֵל מֵהַפְכּוֹ דַּוְקָא. לְפִיכָךְ, כָּל אֹכֶל וְזֶרַע אֵינוֹ מִתְפָּעֵל מִן הַטֻּמְאָה לַעֲשׂוֹת בּוֹ רוֹשֶׁם עַד שֶׁיָּבֹא עָלָיו מַיִם שֶׁכֻּלָּם טָהֳרָה, וְאָז הַטֻּמְאָה רְצוֹנָהּ לְנַצֵּחַ הַטָּהֳרָה וּמִתְגַּבֵּר עָלֶיהָ וְעוֹשָׂה בָּהּ רוֹשֶׁם. כָּךְ מֵי נִדָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַיִם שֶׁכֻּלָּם טָהֳרָה, וְיֵשׁ שָׁם אֵפֶר פָּרָה שֶׁכֻּלּוֹ טֻמְאָה, וְהֵם מְעֹרָבִין יַחַד. לְפִיכָךְ, אִם מֵי נִדָּה זוֹרָק עַל אָדָם טָמֵא, אָז אֵין הָאָדָם מִתְפָּעֵל מִן הָאֵפֶר, שֶׁהֲרֵי הוּא מִמִּינוֹ, אֲבָל הוּא מִתְפָּעֵל מִן הַמַּיִם שֶׁהֵם הַפְכִּיִּים לוֹ, כִּי הוּא טָמֵא וְהַמַּיִם טְהוֹרִים, עַל כֵּן הַמַּיִם פּוֹעֲלִים בּוֹ וּמְנַצְּחִים הַטֻּמְאָה. אֲבָל אָדָם טָהוֹר הַנּוֹשֵׂא מֵי הַנִּדָּה אֵינוֹ מִתְפָּעֵל מִן הַמַּיִם, כִּי הֵם מִמִּינוֹ, שֶׁשְּׁנֵיהֶם טְהוֹרִים. אֲבָל הוּא מִתְפָּעֵל מִן הָאֵפֶר שֶׁהֵם הַפְכִּיִּים לוֹ, כִּי הוּא טָהוֹר וְהָאֵפֶר טָמֵא, עַל כֵּן הָאֵפֶר פּוֹעֵל בּוֹ וְעוֹשֶׂה בּוֹ רוֹשֶׁם לְטַמְּאוֹ.

וְאִם תִּשְׁאַל לוֹמַר: אִם כֵּן, הָאֵפֶר לָמָּה לִי? יִטַּהֲרוּ בְּמַיִם בִּלֹא אֵפֶר. תְּשׁוּבָה לַדָּבָר, שֶׁיֵּשׁ צֹרֶךְ בִּזְרִיקַת הָאֵפֶר עָלָיו, כִּי לֹא יוּכַל לְהִטָּהֵר עַד שֶׁיֵּדַע מְקוֹר הַטֻּמְאָה וְיִשְׁתַּדֵּל לְהָסִיר הַסִּבָּה, לוֹמַר: הֲרֵי לְךָ שְׁטָר וְשׁוֹבְרוֹ עִמּוֹ. וּבְעֵרוּב זֶה, כֹּחַ הַמַּיִם אֶתְיָ לְאַשְׁמוּעִינָן שֶׁהֵם מְנַצְּחִים מְקוֹר הַטֻּמְאָה.

וְעַל צַד הָרֶמֶז מָקוֹם אִתִּי לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵי בַּעַל הָעֲקֵדָה, שֶׁפֵּרֵשׁ כָּל עִנְיְנֵי הַפָּרָה עַל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, כַּמְבאָר מִסְפְּרוֹ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ קָרוֹב לִשְׁמֹעַ, שֶׁרְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ כִּרְפוּאַת הַגּוּף, כִּי הַמַּשְׁקֶה הַמּוֹעִיל לִתְרוּפַת אָדָם חוֹלֶה מַזִּיק לְאָדָם בָּרִיא. וּכְאָמְרוּ רַז״ל (תענית יא:): בַּר בֵּי רַב דְּיָתֵיב בְּתַעֲנִיתָא, כַּלְבָּא לֵיכוֹל שֵׁירוּתָא. הֲרֵי שֶׁהַצּוֹמוֹת מְטַמְּאִים אֶת הַטְּהוֹרִים וּמְטַהֲרִים הַטְּמֵאִים. פֵּרוּשׁ: מִי שֶׁנִּטְמָא כְּבָר בַּעֲבֵרָה, הַצּוֹמוֹת הֶכְרֵחִיִּים לוֹ, וּכְהַהִיא שֶׁאָמְרוּ רַז״ל (יומא פו:): הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה? כְּגוֹן שֶׁבָּא אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה לְיָדוֹ וּפֵרַשׁ מִמֶּנּוּ. מַחֲוִי רַב יְהוּדָה: בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתוֹ אִשָּׁה וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם. כִּי מָקוֹם הַחֵטְא וְשַׁעַר שֶׁעָבַר בּוֹ צָרִיךְ שֶׁשָּׁם תִּהְיֶה גְּבוּרָתוֹ לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ, שֶׁכְּבָר טָעַם פֹּה טַעַם עֲבֵרָה וּמְבַקֵּשׁ לְמוּדוֹ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (הושע ב א): ״וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם, יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חָי״, דַּוְקָא בִּמְקוֹם הַחֵטְא, אֲשֶׁר שָׁם יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם, בַּמָּקוֹם הַהוּא תִּהְיֶה הַתְּשׁוּבָה, וְשָׁם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חָי.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁזֶּה כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לד:): מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים, צַדִּיקִים גְּמוּרִים אֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמוֹד שָׁם, כִּי הַבַּעַל תְּשׁוּבָה צָרִיךְ לַעֲמוֹד בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם בָּראשׁוֹנָה וּלְהִתְיַחֵד עִם אוֹתָהּ אִשָּׁה אֲשֶׁר חָטָא, אֲבָל לְצַדִּיק גָּמוּר אָסוּר הַיִּחוּד, כִּי אָסוּר לְהָבִיא נַפְשׁוֹ בְּנִסָּיוֹן. נִמְצָא שֶׁיִּחוּד, דְּהַיְנוּ עֶצֶם הַתְּשׁוּבָה, מְטַמֵּא הַטְּהוֹרִים וּמְטַהֵר הַטְּמֵאִים. וְכֵן צָרִיךְ כָּל בַּעַל תְּשׁוּבָה לְהַטּוֹת לִקְצָה הָאַחֲרוֹן בַּדָּבָר שֶׁחָטָא בּוֹ, כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא לְדֶרֶךְ הַמְּצֻעָּע, כְּדֶרֶךְ הָאֶמְּנִין הָרוֹצִים לְיַשֵּׁר עֵץ מְעֻקָּם, שֶׁצְּרִיכִים לְעַקְּמוֹ לַצַּד הַשֵּׁנִי. אֲבָל לְצַדִּיק גָּמוּר לֹא יִתְכֵּן דֶּרֶךְ זֶה, אֶלָּא שֶׁצְּרִיךְ לְלֶכֶת בְּדֶרֶךְ מְמֻצָּע תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (קהלת ז טז): ״אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה, אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה״. וְכֵן יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁדָּבָר זֶה נִרְמָז בְּהַשְׁלָכַת עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב אֶל תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה, דְּהַיְנוּ הַשְׁלָכַת הַקְּצָוֹות, שֶׁלֹּא לְהַגְבִּיהַּ עַצְמוֹ כָּאֶרֶז וְלֹא לְהַשְׁפִּיל עַצְמוֹ יוֹתֵר מִדַּאי כָּאֵזוֹב. עַל כֵּן הַפָּרָה מְטַמְּאָה וּמְטַהֶרֶת, כְּדֵי שֶׁנִּלְמַד מִמֶּנָּה שֶׁבְּעִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה יֵשׁ כַּמָּה דְּבָרִים הַמְּטַמְּאִים וּמְטַהֲרִים כְּאֶחָד, וְהַשְּׁנוּי בָּא מִצַּד הַמְקַבְּלִים כָּאָמוּר. וְזֶה דֶּרֶךְ נָכוֹן וּבָרוּר.

פרק כ

פסוק ב

וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה. עַל צַד הָעֹנֶשׁ חָסְרוּ הַמַּיִם לְפִי שֶׁלֹּא הִסְפִּידוּהָ כָּרָאוּי, כִּי בְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֶאֱמַר וַיִּבְכּוּ אוֹתָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָאן לֹא נֶאֱמַר וַיִּבְכּוּ אוֹתָהּ, וְנֶאֱמַר ״וַתָּמָת שָׁם וַתִּקָּבֵר שָׁם״, כִּי בְּמָקוֹם שֶׁמֵּתָה שָׁם תְּהֵא קְבוּרָתָהּ לְאַלְתַּר, וְנִשְׁכְּחָה כְּמֵת מִלֵּב וְלֹא הִרְגִּישׁוּ בְּהֶעְדֵּרָהּ כְּלָל. עַל כֵּן נֶחְסְרוּ לָהֶם הַמַּיִם כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ לְמַפְרֵעַ שֶׁהַבְּאֵר הָיְתָה בִּזְכוּת מִרְיָם.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מו"ק כח.) אָמְרוּ שֶׁנִּסְמְכָה מִיתָתָהּ לְפָרָשַׁת פָּרָה לוֹמַר לְךָ מָה הַקֶּרְבָּנוֹת מְכַפְּרִים אַף מִיתַת הַצַּדִּיקִים מְכַפֶּרֶת. וְלָמָּה נִסְמְכָה דַּוְקָא לְפָרָה, כִּי בֶּאֱמֶת אֵינָהּ קָרְבָּן רַק מַה שֶּׁמָּצִינוּ שֶׁקָּרָאהּ הַכָּתוּב חַטָּאת, (במדבר יט ט) אֲבָל הָעִקָּר הוּא כְּשֵׁם שֶׁהַפָּרָה בָּאָה לְקַנֵּחַ צוֹאַת בְּנָהּ כָּךְ הַצַּדֶּקֶת אֵם כָּל חַי בְּמִיתָתָהּ מְקַנַּחַת צוֹאַת תּוֹלְדוֹתֶיהָ. וּסְמִיכוּת זֶה מְבִיאִים הַמִּדְרָשִׁים בְּאַרְבָּעָה מְקוֹמוֹת: א', סְמִיכוּת מִיתַת בְּנֵי אַהֲרֹן לְיוֹם הַכִּפּוּרִים הַמְכַפֵּר (ויקרא טז א); ב', סְמִיכוּת מִרְיָם לְפָרָה; ג', סְמִיכַת מִיתַת אַהֲרֹן לְבִגְדֵי כְהֻנָּה הַמְכַפְּרִים (במדבר כ כח) כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מו"ק כח.); ד', סָמַךְ מִיתַת אַהֲרֹן לִשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת (דברים י ב-ו) לוֹמַר שֶׁקָּשָׁה מִיתַת צַדִּיקִים כִּשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת. לְפִי שֶׁמִּן כָּל צַדִּיק יַגִּיעַ לִבְנֵי דוֹרוֹ אַרְבָּעָה מִינֵי תּוֹעֶלֶת. הָאֶחָד הוּא, שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִזּוֹן בִּזְכוּתוֹ, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יז:): כָּל הָעוֹלָם נִזּוֹן בִּשְׁבִיל חֲנִינָא בְּנִי כוּ', כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּגֹרֶן הָאָטָד וּבְפָרָשַׁת אֱמוֹר בְּפָסוּק "כִּי אִם לִשְׁאֹרוֹ", וַהֲרֵי הַמָּה כְּמוֹ הָאֵם הַמֵּנִיקָה אֶת בְּנָהּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תנחומא שמות י"ב:כ"ח.): "שְׁנֵי שָׁדַיִךְ" אֵלּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (שיר ד ה). וְכֵן מָצִינוּ שֶׁבִּזְכוּת מִרְיָם הָיָה לָהֶם הַבְּאֵר שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לְיִשְׂרָאֵל כָּל צָרְכֵיהֶם, וְזֶהוּ סְמִיכַת מִיתָתָהּ לְפָרָה אִם הָעֶגֶל הַבָּא לְתַקֵּן קִלְקוּל בְּנָהּ. הַשֵּׁנִי, שֶׁהַצַּדִּיק מְלַמְּדָם לְהוֹעִיל דֶּרֶךְ ה' וּמִצְוָה, עַל כֵּן דּוֹמָה פְּטִירָתוֹ כִּשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת. הַשְׁלִישִׁי, שֶׁזְּכוּתוֹ מֵגֵן כְּצֵל וּכְבֶגֶד הֶעָשׂוּי לְהַצִּיל מִקֹּר וָחֹם, וּבְמוֹתוֹ סָר צִלָּם וַהֲרֵי הֵם עֲרוּמִים מִכָּל מִכְסֶה, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ כט): "וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ג.) "וַיִּרְאוּ" הֵיוּ"ד בְּצֵרֵי, שֶׁנִּרְאוּ, וְהֵינוּ בְּהֶסֵר הֶעָנָן שֶׁנִּמְשַׁל לְבֶגֶד, וְזֶהוּ סְמִיכוּת לְבִגְדֵי כְהֻנָּה. הָרְבִיעִי, שֶׁהוּא מְכַפֵּר עֲלֵיהֶם בְּמִיתָתוֹ, זֶהוּ סְמִיכוּת לְיוֹם הַכִּפּוּרִים, וְקַל לְהָבִין.

פסוק ג

וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה. בְּכָל הַתְּלוּנּוֹת לֹא מָצִינוּ לְשׁוֹן מְרִיבָה כִּי אִם עַל עִסְקֵי מַיִם שְׁתֵּי פְּעָמִים: כָּאן, וּבְמַסָּה וּמְרִיבָה (שמות יז ז), לְפִי שֶׁמִּן הַמַּיִם נִבְרָא הַמַּחֲלֹקֶת, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברי"ר ד ו): מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר "כִּי טוֹב" בַּשֵּׁנִי, לְפִי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א ו): "וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם", וּמְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה (משלי יז יד): "פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן", מַה שֶּׁנִּפְטְרוּ וְנִבְדְּלוּ הַמַּיִם זֶה מִזֶּה זֶה רֵאשִׁית מָדוֹן וְהַתְחָלָה לְכָל מְרִיבָה. וְכֵן מְרִיבַת רוֹעֵי יִצְחָק עַל אוֹדוֹת הַמַּיִם, כִּי כָּל זֶה נִמְשָׁךְ בַּטֶּבַע מִמַּיִם הָרִאשׁוֹנִים. וְרָבוּ עִם מֹשֶׁה שֶׁנִּמְשָׁה מִן הַמַּיִם וְיָדוֹ מָשְׁלָה בַּמַּיִם בְּיַם סוּף וּבַצּוּר, וְלָמָּה לֹא יוֹצִיא לָנוּ מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ גַּם עַתָּה.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "וְלוּ גָוְעָנוּ בְּגֶוַע אַחֵינוּ", לֹא עַל מִיתַת הַצָּמָא אָמְרוּ כֵן, דְּאִם כֵּן לָמָּה סִימוּ דִּבְרֵיהֶם "וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת"? אֶלָּא שֶׁרֹאשׁ דִּבְרֵיהֶם תְּלוּנָּה אַחֶרֶת וּגְדוֹלָה הִיא, כִּי נִגְזַר עֲלֵיהֶם "בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמוּתוּ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי:): "וְשָׁם יָמוּתוּ" לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי מֵתֵי מִדְבָּר אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁעַל זֶה אָמְרוּ כָּאן: "לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ", אֲנַחְנוּ שָׁוֶה לִבְעִירֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁרוֹחַ הַבְּהֵמָה יוֹרֶדֶת לְמַטָּה כְּךְ רוּחֵנוּ. וְאוֹסִיף אֲנִי לֶקַח טוֹב, שֶׁעַל כֵּן הִקְדִּימוּ לוֹמַר "וְלוּ גָוַעְנוּ בְּגֶוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי ה'", דּוֹמֶה לְאַחֵינוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל שֶׁמֵּתוּ קֹדֶם גְּזֵרַת "וְשָׁם יָמוּתוּ" לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי אָז הָיִינוּ שָׁוִים לְאַחֵינוּ בְּחֵלֶק הָעוֹלָם הַבָּא, "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם וְגוֹ' לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ" שָׁוֶה לִבְעִירֵנוּ, כִּי הוּא הֶכֶף "בְּגֶוַע אַחֵינוּ" אֶלָּא כְּמִיתַת בְּעִירֵנוּ. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב מַה שֶּׁהִזְכִּירוּ תְּחִלָּה לְשׁוֹן גְּוִיעָה וְאַחַר כָּךְ לְשׁוֹן מִיתָה, כִּי גְּוִיעָה נֶאֱמְרָה בַּצַּדִּיקִים (ב"ב טז:) וּמִיתָה שַׁיָּכָא אַף בִּפְחוּתִים. וְזֶה מוֹפֶת שֶׁעַל גְּוִיעַת הַצַּדִּיקִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא אָמְרוּ כֵן. וּכְשֶׁאָמְרוּ "לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ" אָמְרוּ הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּתוּ כִּשְׁאָר בְּהֵמָה? וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק ד

וְלָמָּה הֲבֵאתֶם אֶת קְהַל ה'. מִתְּחִלָּה נֶאֱמַר "וַיִּקָּהֲלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן" וְאַחַר כָּךְ נֶאֱמַר "וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה" לְבַד, וְאַחַר כָּךְ חָזַר וְאָמַר "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם" לִשְׁנֵיהֶם, וְאַחַר כָּךְ "לָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ" לְמֹשֶׁה לְבַד (עיין בעל הטורים). וְעוֹד שֶׁהָיָה לָהֶם לְהַקְדִּים תְּלוּנַת "וְלָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם" קֹדֶם "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם אֶת קְהַל ה' אֶל הַמִּדְבָּר" כְּסֵדֶר הַוָּיָתָן. וְעוֹד שֶׁשִּׁנָּה שְׁמוֹתָם כַּמָּה פְּעָמִים מֵעֵדָה, לְקָהָל, וְהָעָם, וּקְהַל ה'.

וְהַבֵּאוּר לְכָל זֶה הוּא, שֶׁיָּדְעוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁהַבְּאֵר הָיָה בִּזְכוּת מִרְיָם, וְהַמָּן בִּזְכוּת מֹשֶׁה, וְעַנְנֵי כָּבוֹד בִּזְכוּת אַהֲרֹן, וְאִלּוּ הָלְכוּ דֶּרֶךְ אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת לֹא הָיוּ צְרִיכִין לְכָל זֶה, וְיָדוּעַ שֶׁהָעֲלִיָּה מִמִּצְרַיִם הָיָה מֹשֶׁה לְבַד הָעִקָּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות לב א): "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ" וְגוֹ', אֲבָל מַה שֶּׁנִּתְרַצּוּ לְכָנֵס בַּמִּדְבָּר הָיָה עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם, כִּי לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לִהְיוֹת שָׁם בְּלֹא מָן וּבְלֹא עַנְנֵי כָבוֹד. וּלְפִיכָךְ נֶאֱמַר: "וַיִּקָּהֲלוּ עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן", וְלֹא פֵּרֵשׁ עֲדַיִן לָמָּה נִקְהֲלוּ עַל שְׁנֵיהֶם. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה" לְבַדּוֹ, וְלֹא פֵּרֵשׁ עֲדַיִן לָמָּה רָבוּ עִמּוֹ. וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, כִּי מַה שֶּׁנִּקְהֲלוּ עַל שְׁנֵיהֶם הַיְינוּ כְּדֵי לוֹמַר לָהֶם "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם אֶת קְהַל ה' אֶל הַמִּדְבָּר", כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ סִבָּה לָהֶם לָבֹא אֶל הַמִּדְבָּר. וְעַל אַהֲרֹן אַהֲרֹן, כִּי מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה", הַיְינוּ שֶׁאָמְרוּ "וְלָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם" וְגוֹ' כִּי מֹשֶׁה לְבַדּוֹ הַמַּעֲלֶה אוֹתָם. וּמַה שֶּׁהִקְדִּימוּ תְּלוּנַת "לָמָּה הֲבֵאתֶם" וְגוֹ' לְפִי שֶׁזּוֹ הַגְּדוֹלָה שֶׁבְּכֻלָּם, כִּי לֹא הָיָה לָהֶם הֶזֵּק בַּהַעֲלָאָה מִמִּצְרַיִם אֵלּוּ לֹא הֲבִיאָם אֶל הַמִּדְבָּר. עַל כֵּן עָשׂוּ תְּלוּנָה תְּחִלָּה עַל שֶׁהֲבִיאוּם אֶל הַמִּדְבָּר הָרַע מִצַּד עַצְמוֹ, אַף אִם לֹא

הָיוּ יוֹצְאִים מִמָּקוֹם חָשׁוּב כְּמִצְרַיִם, וְאַחַר כָּךְ עָשׂוּ תְּלוּנָּה קְטַנָּה מִזּוֹ, וְהוּא שֶׁהִכְרִיחַ מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה כִּי הֶעֱלָם מִמִּצְרַיִם, מָקוֹם שֶׁהוּא כְּנֶגֶן ה' לְאֵילָנוֹת וּזְרָעִים, אֶל הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מָקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגוֹ'.

וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה שֶׁעָשׂוּ תְּלוּנָּה בַּעֲבוּר שֶׁאִבְּדוּ חֶלְקָם בָּעוֹלָם הַבָּא, מְיֻשָּׁב גַּם כֵּן לָמָּה הִקְדִּימוּ תְּלוּנַת "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם" וְגוֹ' כִּי רַבָּה הִיא בָּאֱמֶת. וְזֶה שֶׁאָמַר "וַיִּבְאוּ כָּל הָעֵדָה" הַיְינוּ עֵדָה הַשְּׁלֵמָה כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, "וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ", כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "הָעָם" מְדַבֵּר בְּרָשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ רַשִׁ"י בַּפָּסוּק "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים" (במדבר יא א), וְרוֹצֶה לוֹמַר שֶׁהָרְשָׁעִים שֶׁבֵּינֵיהֶם בִּקְּשׁוּ לֵישֵׁב יְשִׁיבָה שֶׁל קֶבַע בְּקָדֵשׁ, וְלֹא הָיָה לָהֶם רָצוֹן וְחֵפֶץ לָלֶכֶת לָאָרֶץ כִּי שָׁנְאוּ הָאָרֶץ, מִיָּד "וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם" כְּדֵי שֶׁמַּחֲמַת חֶסְרוֹן מַיִם לֹא יְבַקְּשׁוּ יְשִׁיבָה שֶׁל קֶבַע, וּמִיתָתָהּ סִבָּה לְחֶסְרוֹן הַבְּאֵר, וּבַהֲדֵי הוֹצָא לָקֵי כַּרְבָּא (ב"ק צב.), שֶׁלֹּא הָיָה מַיִם לָעֵדָה אֲפִלּוּ לַשְּׁלֵמִים שֶׁבָּהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "עֵדָה". "וַיֵּרֶב הָעָם" אֵלּוּ הַפְּחוּתִים, אֲבָל הַטּוֹבִים שָׁתְקוּ כִּמְצַפִּים לִתְשׁוּעַת ה'. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "וְלָמָּה הֲבֵאתֶם אֶת קְהַל ה'", זֶהוּ דִּבְרֵי עַצְמָם, כִּי בְּעֵינֵי עַצְמָם הָיוּ כְּשֵׁרִים.

פסוק ו

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד מִפְּנֵי הַקָּהָל. הַיְינוּ מִפְּנֵי שֶׁנִּקְהֲלוּ וְעָמְדוּ עַל נַפְשָׁם, בָּרְחוּ מִפְּנֵיהֶם אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד.

פסוק ח

קַח אֶת הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת הָעֵדָה וְגוֹ'. אִם צִוָּהוּ ה' לְדַבֵּר אֶל הַסֶּלַע אִם כֵּן מַטֶּה זֶה לָמָּה לוֹ, מִדְּלָא קָאָמַר "קַח אֶת מַטֶּךָ" וְאָמַר "אֶת הַמַּטֶּה", שְׁמַע מִנַּהּ בְּמַטֶּה יָדוּעַ הוּא מְדַבֵּר. וּמַה שֶּׁאָמַר "מִלִּפְנֵי ה'", וְכִי מַטֵּה מֹשֶׁה עָמַד לִפְנֵי ה'? וְלָמָּה קְרָאָם "מוֹרִים" דְּוִקָא בִּתְלוּנָּה זוֹ? וְהִנֵּה בְּמָהוּת חֵטְא זֶה בָּאוּ אַחַת עֶשְׂרֵה דֵּעוֹת, זְכָרָם מַהֲרִי"א בְּסִפְרוֹ, וְשָׁם תִּמְצָא דֵּעוֹת הַרְבֵּה רְחוֹקִים מִפְּשׁוּטוֹ. וְעַתָּה הַבֵּט יָמִין וּרְאֵה וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי.

וְתֵדַע וְתַשְׂכִּיל כִּי מְצָאתִי בַּחִזְקוּנִי, שֶׁמַּטֶּה זֶה הָיָה מַטֵּה אַהֲרֹן אֲשֶׁר הוּנַח לִפְנֵי ה'. וּדְבָרָיו בְּלִתִּי מְתֻבָּלִים, כִּי לֹא פֵּרֵשׁ מַה טִּיבוֹ שֶׁל מַטֵּה אַהֲרֹן לְכָאן. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁבֶּאֱמֶת הַלָּשׁוֹן מוֹכִיחַ שֶׁמַּטֶּה זֶה הָיָה מַטֵּה אַהֲרֹן, מִדִּכְתִיב "הַמַּטֶּה", מַשְׁמַע הַיָּדוּעַ אֲשֶׁר הוּנַח לְמִשְׁמֶרֶת לִפְנֵי ה', וְהוּא הָיָה עֵץ יָבֵשׁ שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ לַחְלוּחִית מַיִם כְּלָל, וּמִכָּל מָקוֹם הוֹצִיא פֶּרַח וְצִיץ, וְאֵין פֶּרַח וְצִיץ בְּלֹא מַיִם, אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גָּזַר עָלָיו שֶׁיּוֹצִיא מַיִם, וְהִפְרִיחַ ה' עֵץ יָבֵשׁ עַל יְדֵי הַמַּיִם שֶׁהוֹצִיא בִּגְזֵרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁמֹּשֶׁה יִקַּח מַטֵּה אַהֲרֹן וְיַרְאֵהוּ אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁהוֹצִיא ה' מַיִם מִן עֵץ יָבֵשׁ זֶה כָּךְ יוֹצִיא מַיִם מִצּוּר הַחַלְמִישׁ זֶה הַיָּבֵשׁ. וּמַה שֶּׁאָמַר "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע וְנָתַן מֵימָיו", כִּי

כָּךְ תְּדַבֵּר אֶל הַסֶּלַע שֶׁיַּעֲשֶׂה גַּם הוּא כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה הַמַּטֶּה הַזֶּה. וְיֵעָן כִּי לֹא פֵּרֵשׁ בַּמִּקְרָא נֹסַח הַדִּבּוּר שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הַסֶּלַע, וַדַּאי הַנֹּסַח הוּא שְׁתֵּי תֵּיבוֹת "וְנָתַן מֵימָיו", כִּי "וְנָתַן" מְשַׁמֵּשׁ לְשֶׁעָבָר, וְהוּא שֶׁיְּדַבֵּר אֶל הַסֶּלַע עִנְיַן הַמַּטֶּה שֶׁהוֹצִיא פֶּרַח וְנָתַן מֵימָיו, כִּי בְּסָתָם פֶּרַח וְצִיץ יֵשׁ לַחְלוּחִית מַיִם, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁמַע הַסֶּלַע שֶׁהַמַּטֶּה כְּבָר נָתַן מֵימָיו אָז יַעֲשֶׂה גַּם הוּא כְּמוֹתוֹ, וְעַל יְדֵי זֶה "וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֶּלַע". רֶמֶז לַדָּבָר, "סֶלַע" בְּגִימַטְרִיָּא "עֵץ", שֶׁיִּלְמַד מִן עֵץ יָבֵשׁ לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂהוּ. אֲבָל לֹא צִוָּה לְהַכּוֹת בּוֹ כְּלָל. וּכְשֶׁהִכָּה בּוֹ מֹשֶׁה כְּתִיב "בְּמַטֵּהוּ", מַשְׁמַע בַּמַּטֶּה שֶׁלּוֹ הִכָּה וְלֹא בְּמַטֵּה אַהֲרֹן. "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ", כִּי הֵבִין זֶה מִדִּקְאָמַר "הַמַּטֶּה הַיָּדוּעַ וְלֹא אָמַר "מַטְּךָ", וְהוֹדִיעַ לָנוּ שֶׁרַק קִיחָה זוֹ הָיְתָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ ה', אֲבָל מַה שֶּׁעָשָׂה מִכָּאן וָהָלְאָה לֹא עָשָׂה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'.

וְעִנְיַן חֵטְא הַהַכָּאָה הוּא, כִּי מָצִינוּ לְרַז"ל (שמו"ר כא ט) בְּקְרִיעַת יַם סוּף כְּתִיב (שמות יד טז): "וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ", וַהֲרָמָה זוֹ לְשׁוֹן סִלּוּק וּתְרוּמָה, לוֹמַר הָרֵם אֶת מַטְּךָ וְסַלְּקֵהוּ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ וְלֹא בְּמַטְּךָ, לְפִי שֶׁהָיוּ מְרַנְּנִים אַחַר הַמַּטֶּה וְאָמְרוּ שֶׁכָּל הַנִּסִּים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בְּמַטֵּהוּ הַכֹּל הָיָה דֶּרֶךְ אֵיזוֹ כִּשּׁוּף שֶׁהָיָה לוֹ בְּמַטֶּה זֶה, לְפִי שֶׁאָנוּ רוֹאִין שֶׁאֵין כֹּחוֹ כִּי אִם בְּמַטֶּה זֶה. לָכֵךְ נֶאֱמַר "הָרֵם אֶת מַטְּךָ" כְּדֵי לְהוֹצִיא מִלִּבָּם. וּלְכָךְ נֶאֱמַר (שמות יד לא) "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁרָאוּ שֶׁנַּס זֶה נַעֲשָׂה בְּיָד וְלֹא בַּמַּטֶּה, לְפִיכָךְ "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ", מִכְּלָל דְּעַד עַתָּה הָיוּ בָּנִים לֹא אֲמוּן בָּם, כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בַּה' וּבְנְבוּאַת מֹשֶׁה עַבְדּוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה לָהֶם מָקוֹם לִתְלוֹת הַנִּסִּים בַּמַּטֶּה.

וְהִנֵּה בָּעֵת הַזֹּאת זֶה יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָע הַיָּם, וְדוֹר זֶה לֹא יָדְעוּ אִם עָשָׂה מֹשֶׁה הַנֵּס הַהוּא בְּיָדוֹ אוֹ בְּמַטֵּהוּ, וְסָבְרוּ כֻּלָּם שֶׁכָּל הַנִּסִּים נַעֲשׂוּ בְּמִצְרַיִם בַּמַּטֶּה כָּךְ קְרִיעַת יַם סוּף, וְעַל יְדֵי שֶׁהַכָּה צוּר בַּמַּטֶּה חָזַר וְהֵבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶסְרוֹן הָאֱמוּנָה, שֶׁחָזְרוּ וְאָמְרוּ שֶׁלֹּא ה' פָּעַל כָּל זֹאת אֶלָּא בְּמַטֵּהוּ שֶׁלּוֹ יֵשׁ אֵיזוֹ צַד כִּשּׁוּף. וְשָׁם נֶאֱמַר "וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ", נֶאֱמַר לְשׁוֹן הָרָמָה וְסִלּוּק בַּמַּטֶּה וּלְשׁוֹן נְטִיָּה בַּיָּד, וְעַל יְדֵי זֶה "וַיַּאֲמִינוּ בַּה'", וְכָאן נֶאֱמַר מַמָּשׁ הַכֹּל בְּהֵפֶךְ, "וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ בְּמַטֵּהוּ", לְשׁוֹן הָרָמָה וְסִלּוּק בַּיָּד, כִּי מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה זֶה בְּהַטָּיַת יָד בְּעִלְמָא דּוֹמֶה כְּאִלּוּ סִלֵּק אֶת יָדוֹ וַיַּךְ בְּמַטֵּהוּ, וְעַל יְדֵי זֶה הֶחֱזִיר מְעוּט הָאֱמוּנָה לְמְקוֹמָהּ הָרִאשׁוֹן כַּאֲשֶׁר הָיָה רִנּוּן שֶׁל הַמַּטֶּה קֹדֶם קְרִיעַת יַם סוּף. לְכָךְ נֶאֱמַר "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", "לֹא אֲמַנְתֶּם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "הֶאֱמַנְתֶּם" שֶׁהוּא לְשׁוֹן יוֹצֵא לִשְׁנַיִם, שֶׁגָּרְמוּ שֶׁלֹּא לְהַאֲמִין בִּי אֶלָּא יֹאמְרוּ בְּכֹחַ הַמַּטֶּה עָשָׂה זֶה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת. וּבָזֶה שְׁתֵּי רָעוֹת עָשׂוּ, כִּי לֹא דִּבְּרוּ אֶל הַסֶּלַע כְּלוּם, וְגַם אַהֲרֹן הָיָה חַיָּב בְּדָבָר זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע", וְאִלּוּ הָיוּ מְדַבְּרִים אֶל הַסֶּלַע עִנְיַן מַטֵּה אַהֲרֹן מַה שֶּׁעָשָׂה,

וְהָיָה הַסֶּלַע שׁוֹמֵעַ וְעוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂהוּ, אֵין לְךָ קִדּוּשׁ הַשֵּׁם גָּדוֹל מִזֶּה, שֶׁיִּלְמְדוּ הַכֹּל קַל וָחֹמֶר מִן הַסֶּלַע. וְהִנֵּה לֹא דַּי שֶׁלֹּא דִּבְּרוּ כְּלוּם כְּדֵי לְהַחֲזִיק הָאֱמוּנָה, אֶלָּא הִכָּהוּ בְּמַטֵּהוּ וְהֵבִיא חֻלְשָׁה בָּאֱמוּנָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם", בִּי לֹא גְּרַמְתֶּם לָאֲחֵרִים לְהַאֲמִין בִּי.

וְאִם תֹּאמַר, הֲלֹא מַאֲמַר "הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם" (במדבר יא כב) קָשֶׁה מִזֶּה, עַל זֶה אָמַר "לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי זֶה הָיָה בַּסֵּתֶר וְזֶה בְּגָלוּי לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, כִּי כְּךָ הַמִּדָּה בְּחִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁכָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגָלוּי (אבות ד ה), פְּרוּשׁ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵנָה לְיָדוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּגָלוּי כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ לָמָּה הוּא יִתְבָּרַךְ נִפְרָע מֶמֶּנּוּ. וּמַה שֶּׁהִתְחִיל בִּ"בְנֵי יִשְׂרָאֵל" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל", כְּךָ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אִלּוּ הָיוּ כָּל הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּנֵי אַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית טו ו) "וְהֶאֱמִן בַּה'", הֶחֱרַשְׁתִּי, כִּי מֵאַחַר שֶׁהֵם מַאֲמִינִים בְּנֵי מַאֲמִינִים אַף אִם לֹא תַּעֲשֶׂה לְעֵינֵיהֶם נִסִּים הַמַּחֲזִיקִים הָאֱמוּנָה, מִכָּל מָקוֹם יִהְיוּ חֲזָקִים בָּאֱמוּנָה לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ. אָמְנָם בְּבָאֵי הָאָרֶץ יֵשׁ בֵּינֵיהֶם קְהַל גֵּרִים, וְהֵם הָעֵרֶב רַב אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, כִּי בָּרָע הוּא, וּבְנָקֵל יַחְזְרוּ לְסוֹרָם, כִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא אֵמוּן בָּם, עַל כֵּן אוֹתָן בָּאֵי הָאָרֶץ צְרִיכִין לְמַנְהִיג אֲשֶׁר יוּכַל לְלֶכֶת נֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְלַעֲשׂוֹת תָּמִיד בִּפְנֵיהֶם נִסִּים הַמַּחֲזִיקִים הָאֱמוּנָה, וְאַתֶּם אֵין מִדַּרְכְּכֶם לְהַקְפִּיד עַל זֶה, לָכֵן "לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל", אוֹתוֹ קְהַל גֵּרִים, אֶל הָאָרֶץ.

וּלְכָךְ נֶאֱמַר אֲצֶל יְהוֹשֻׁעַ (דברים לא ז): "לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ", גַּם שָׁם מַתְחִיל בִּ"יִשְׂרָאֵל" וְסֵיֵם בָּ"עָם" כִּי אָמַר, תַּרְגִּיל עַצְמְךָ לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת חָזָק וְאַמִּיץ בְּדָבָר ה', שֶׁלֹּא יָבֹאוּ עַל יָדְךָ לִידֵי חֶסְרוֹן אֱמוּנָה. וְאִם תֹּאמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינָן חֲשׁוּדִין אֶצְלְךָ, עַל זֶה אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה", שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם גַּם הָעֵרֶב רַב שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "הָעָם", וְהֵם צְרִיכִין חִזּוּק בְּיוֹתֵר. וְיִתְבָּאֵר דָּבָר זֶה עוֹד לְקַמָּן פָּרָשַׁת וַיֵּלֶךְ בְּעֶזְרַת ה'. וּפְרוּשׁ זֶה יָקָר מִכָּל מַה שֶּׁדִּבְּרוּ בּוֹ הַמְפָרְשִׁים אֲשֶׁר תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ בְּסִפְרוֹ שֶׁל מַהֲרִי"א.

וְאוֹסִיף עוֹד וְאוֹמַר בְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם", נִמְשַׁךְ מִמֶּנּוּ מְעוּט הָאֱמוּנָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹל ה' וּבְקוֹל נְבִיאָיו כִּי אִם אַחֲרֵי הַכְּאוֹת רַבּוֹת, כִּי "תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה" (משלי יז י) כִּדְמַסִּיק בַּיַלְקוּט סִימָן תשס"ג וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע", "וְהִכִּיתֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "וְדִבַּרְתֶּם", כְּשֶׁהַנַּעַר קָטָן רַבּוֹ מְלַמְּדוֹ וּמַכֶּה אוֹתוֹ. כֵּיוָן שֶׁהִגְדִּיל, בְּדִבּוּר הוּא מְיַסְּרוֹ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: כְּשֶׁהָיָה הַסֶּלַע קָטָן הִכִּיתָ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִכִּיתָ בַצּוּר", אֲבָל עַכְשָׁיו שֶׁהִגְדִּיל – "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע". וְכָל מַשְׂכִּיל יִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה, וְכִי סֶלַע זֶה עֵינֵי בָשָׂר לוֹ? וַהֲלֹא קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם

הוּא, הַכֹּל חָדָא, וְאֵיךְ דִּמָּה אוֹתוֹ לְנַעַר? וַדַּאי אֵין הַכַּוָּנָה כִּי אִם אֶל הַנִּמְשָׁל שֶׁיִּשְׂרָאֵל יִלְמְדוּ מִזֶּה, כִּי יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין הַמּוֹסָר שֶׁבְּעַל פֶּה וּבֵין הַמּוֹסָר שֶׁבְּשֶׁבֶט הַנּוֹגֵעַ, כִּי בְּסוּר הַמַּכְרִיחַ יָשׁוּב לְסוֹרוֹ, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת ה' לְקַמָּן פָּרָשַׁת וַיֵּלֶךְ. וְהֶרְאָה לָנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַף עַל פִּי שֶׁאֵין דָּבָר זֶה שַׁיָּךְ בַּסֶּלַע, מִכָּל מָקוֹם לְמַעַן הַרְאוֹתוֹ הוּבְאוּ הָעִנְיָנִים הַלָּלוּ, לוֹמַר שֶׁאֵין נָכוֹן לְהַכּוֹת בַּשֶּׁבֶט כִּי אִם לְנַעַר וּבַעַר, אֲבָל כְּשֶׁיַּגְדִּיל – "תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין", כִּי אִם לֹא יִשְׁמַע בְּקוֹל מוּסָר וְיִהְיֶה צָרִיךְ לְהַכָּאָה בְּיִסּוּרִין, בְּלִי סָפֵק מִיָּד כִּי יִרְאֶה הָרְוָחָה יַחֲזֹר לְסוֹרוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּצְרַךְ לְהַכּוֹת אֶת הַסֶּלַע פְּעָמַיִם וְלֹא שָׁמַע לְהַכָּאָה רִאשׁוֹנָה, כָּךְ כָּל מַה שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יְדֵי הַכָּאָה וְהֶכְרֵחַ אֵין פִּתְגָּם הַמַּעֲשֶׂה נַעֲשָׂה מְהֻרָּה. וְזֶהוּ חִלּוּל הַשֵּׁם שֶׁיִּלְמְדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמֶּנּוּ לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹל מוּסָר כִּי אִם אַחַר הַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה. וְזֶה רָמָז נָכוֹן מְאֹד לְדַעַת מְדָרֵשׁ זֶה.

פסוק יד

כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הַתְּלָאָה וְגוֹ'. כִּי תְּלָאָה זוֹ הָיְתָה רְאוּיָה לִהְיוֹת חֶצְיָהּ שֶׁלְּךָ לְפִרְעֹ חוֹב "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ", וַאֲנַחְנוּ סָבַלְנוּ כָּל הַתְּלָאָה כֻּלָּהּ, אֲפִלּוּ חֶלְקֵךְ. וְרָמַז בְּמִלַּת "הַתְּלָאָה" עוֹלֶה ת' כְּנֶגֶד אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁל גָּלוּת, עוֹד אַרְבָּעִים שֶׁהָיוּ מְטַלְטְלִים בַּמִּדְבָּר, וְאִי אֵינוֹ מִן הַמִּנְיָן. וּכְשֵׁם שֶׁאֵין לְךָ חֵלֶק בִּפְרִיעַת הַחוֹב כָּךְ אֵין לְךָ חֵלֶק בָּאָרֶץ, כִּי הִוא כְּאִלּוּ קָנִינוּ מִיָּדְךָ חֶלְקֵךְ, וְרָאוּי שֶׁגַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵינוּ הַמִּקָּח וּתְסַיְּעֵ לָנוּ לָבוֹא לָאָרֶץ מְהֵרָה.

פסוק יז

וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר. לְרִבּוּתָא נָקֵט, כִּי מֵי בּוֹרוֹת פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא נִשְׁתֶּה, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ טוֹרַח לַחֲזוֹר וּלְמַלְאוֹת, אֶלָּא אֲפִלּוּ מֵי בְּאֵר שֶׁהַמַּעְיָן מִתְגַּבֵּר מֵעַצְמוֹ וְזֶה נֶהֱנֶה וְזֶה לֹא חָסֵר, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִשְׁתֶּה מִשֶּׁלְּךָ. וְאַחַר כָּךְ הוֹסִיפוּ לוֹמַר "וְנָתַתִּי מִכְרָם" לְהַנּוֹת הָאוּשְׁפִּיזָא. וְכֵן מִתְחִלָּה אָמְרוּ "דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ", שֶׁהַמֶּלֶךְ דַּרְכּוֹ לֵילֵךְ בּוֹ, וְהֵשִׁיב "פֶּן בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ", מֵאַחַר שֶׁהַדֶּרֶךְ כָּבוּשׁ לַמֶּלֶךְ, כִּי יִפָּגְשֶׁךָ עֵשָׂו מִי נִדְחֶה מִפָּנַי מִי, וְהֵשִׁיב "בַּמְסִלָּה נֵעָלֶה".

פרק כא

פסוק ה

וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה וְגוֹ'. נִרְאֶה שֶׁלֹּא עַל הַמָּן לְבַדּוֹ קָרְאוּ תִּגְּר כִּי אִם גַּם עַל הַמַּיִם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ "אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם", כִּי הַלֶּחֶם וְהַמַּיִם הָיוּ שְׁנֵיהֶם רוּחָנִיִּים וְקַלִּים, וְכָל הַדְּבָרִים הַקַּלִּים טוֹבִים לְבַעֲלֵי הַמְּנוּחָה וְלֹא לְהוֹלְכֵי דְּרָכִים, כִּי מַאֲכָל כָּבֵד טוֹב לְהִתְעַכֵּל לְבַעֲלֵי הַיְגִיעָה. לְפִיכָךְ כַּאֲשֶׁר קִצְּרָה נָפֶשׁ הָעָם בִּרְבוּי הַדֶּרֶךְ, אָמְרוּ לְפִי טֹרַח הַדֶּרֶךְ "אֵין

לֶחֶם וְאֵין מַיִם", כִּי שְׁנֵיהֶם נִרְאִין כְּאִלּוּ אֵינָם וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ, "וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל" – קַל קַל, שְׁנֵיהֶם קַלִּים כָּאמוּר. וּכְנֶגֶד שֶׁתָּפְלוּ עַל הַמָּאכָל שֶׁלְּחוּ בָּהֶם נְחָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ישעיה סה כה) "וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ". וּכְנֶגֶד שֶׁתָּפְלוּ עַל הַמַּיִם, שֶׁלְּחוּ בָּהֶם הַשְּׂרָפִים, כִּי אֵין מַיִם לְכַבּוֹת הָאֵשׁ.

וּבְתוֹלְדוֹת יִצְחָק כָּתַב: לְפִי שֶׁדִּבְּרוּ בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חֶלְקִי שִׁרִי וּמָחוּל, אַךְ עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף כְּנֶגֶד מַה שֶׁעָשׂוּ לְךָ, וּמֹשֶׁה אָמַר בְּהֵפֶךְ: חֶלְקִי מָחוּל, אֲבָל חֵלֶק גָּבוֹהַּ מִי יַתִּיר, לְפִיכָךְ "וַיַּעַשׂ נְחַשׁ נְחֹשֶׁת". וְשֹׂרֶשׁ דָּבָר זֶה נִמְצָא גַּם בַּיַּלְקוּט פָּרָשַׁת שְׁמוֹת. פֵּרוּשׁ לְפֵירוּשׁוֹ, כִּי לָשׁוֹן הָרַע שׁוֹרֵף וּמַזִּיק לָאָדָם, כִּי "חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים" (תהלים קכ ד), עַל כֵּן בָּא הַשָּׂרָף כְּנֶגֶד מַה שֶּׁדִּבְּרוּ בְּמֹשֶׁה. אֲבָל כְּלַפֵּי מַעְלָה, "מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּוסִיף לָשׁוֹן רְמִיָּה" (שם קכ ג) עַל כֵּן שֶׁלְּחוּ בָּהֶם הַנְּחָשִׁים, לְפִי שֶׁתָּפְסוּ אֻמָּנוּת נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרַע בְּבוֹרְאוֹ, כִּי הַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן, כִּי הַנָּחָשׁ שֶׁחָטָא בַּלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל בַּעֲלֵי הַלָּשׁוֹן. "וְהִבִּיט אֶל נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחָי", שֶׁיִּרְאֶה מַה שֶּׁקָּרָה לַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי וְאָז לֹא יָשׁוּב לְכִסְלָה.

פסוק יז

אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת. מֵאַחַר שֶׁלֹּא נֶאֱמַר "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְעוֹד שֶׁלֹּא שָׁרוּ הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּתִחִלַּת אַרְבָּעִים שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ שִׁירָה זוֹ עַל מֹשֶׁה שֶׁחָזְרָה הַבְּאֵר בִּזְכוּתוֹ אַחַר שֶׁפָּסְקָה בְּמִיתַת מִרְיָם. וּמִטַּעַם זֶה לֹא נִזְכְּרָה מִרְיָם בְּשִׁירָה זוֹ וְנִזְכַּר מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּאֵר חָפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בְּמְחֹקֵק", וְאֵין מְחֹקֵק אֶלָּא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג כא): "כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן". וּבְתַנְעִנִית (ט.) מַסִּיק שֶׁחָזְרָה בִּזְכוּת מֹשֶׁה, כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה הַמָּן בִּזְכוּת מֹשֶׁה שֶׁקִּבֵּל הַתּוֹרָה, כִּי לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה כִּי אִם לְאוֹכְלֵי הַמָּן (תנחומא בשלח כ.), שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טז ד): "לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי", וְהַבְּאֵר שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לָהֶם כָּל צָרְכֵיהֶם בִּזְכוּת מִרְיָם שֶׁאָחֲזָה בְּמִדַּת גְּמִילוּת חֲסָדִים, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר (שמות א יח): "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים", שֶׁהָיוּ מַסְפִּיקִין לָהֶם מָזוֹן כּוּ', וְעַנְנֵי כָבוֹד אֲשֶׁר שָׁם כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה בִּזְכוּת אַהֲרֹן שֶׁגָּרַם הַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה עַל יְדֵי הַקָּרְבָּנוֹת, וּבִזְכוּת הַתּוֹרָה חָזְרוּ שְׁלֹשְׁתָן. לְכָךְ נֶאֱמַר בְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּהָ נְדִיבֵי עָם, שֶׁאָחֲזוּ בְּמִדַּת גְּמִילוּת חֲסָדִים וּבִזְכוּתָם הָיְתָה הַבְּאֵר מֵאָז וּמִקֶּדֶם, עַכְשָׁיו חָזְרָה בְּמְחֹקֵק, בִּזְכוּת מֹשֶׁה וּבִזְכוּת הַתּוֹרָה הָרְמוּזָה בַּפָּסוּק "וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל" כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת עֵרוּבִין (נד.), דְּאִם לֹא כֵּן קָשֶׁה מַה רָאוּ עַל כָּכָה לִדְרוֹשׁ פְּסוּקִים אֵלּוּ עַל הַתּוֹרָה, וּמַה עִנְיָן שֶׁבַח הַתּוֹרָה אֶל שִׁירַת הַבְּאֵר, אֶלָּא לְפִי שֶׁחָזְרָה הַבְּאֵר בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁקִּבֵּל מֹשֶׁה. וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן וּבָרוּר.

פסוק לד

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אַל תִּירָא אוֹתוֹ. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁהָיָה יָרֵא שֶׁמָּא תַּעֲמוֹד לוֹ זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, דְּאִם לֹא כֵּן קָשֶׁה, וְכִי מֹשֶׁה הָיָה יָרֵא מִזְּרוֹעַ בָּשָׂר וָדָם בַּאֲשֶׁר ה' אִתּוֹ? וְעוֹד קָשֶׁה, מֵאַחַר שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אוֹתוֹ וְאֶת עַמּוֹ", וְאִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר "אַל תִּירָא אוֹתוֹ וְאֶת עַמּוֹ", אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמֵּעֲמוֹ וַדַּאי לֹא הָיָה יָרֵא כִּי ה' אִתּוֹ, אַךְ מֵאוֹתוֹ הָיָה יָרֵא פֶּן תַּעֲמוֹד לוֹ זְכוּת אַבְרָהָם.

וּמַה שֶּׁמַּקְשִׁים כָּאן, אֵיךְ הָיָה יָרֵא מִזְּכוּת זֶה, אַדְרַבָּא הֲרֵי בְּאוֹתוֹ זְמַן הָיָה חוֹטֵא וְרַב מָרִי, כִּי כַּוָּנָתוֹ הָיָה כְּדֵי שֶׁיֵּהָרֵג אַבְרָהָם וְיִשָּׂא הוּא שָׂרָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם (בראשית יד יג), אֵין זֶה קוּשְׁיָא, כִּי רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ כֵּן לְפִי הָאֱמֶת, שֶׁהֲרֵי סוֹף כָּל דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע שֶׁלֹּא הוֹעִיל לוֹ זְכוּת זֶה, וְאִם כֵּן סוֹפוֹ מוֹכִיחַ שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה. אֲבָל מֹשֶׁה עֲדַיִן לֹא הָיָה יוֹדֵעַ סוֹף הַדָּבָר, וְהָיָה סָבוּר שֶׁלְּטוֹבָתוֹ נִתְכַּוֵּן לְהַצִּיל אֶת לוֹט, עַל כֵּן הָיָה יָרֵא פֶּן יַעֲמוֹד לוֹ זְכוּת זֶה. וְהֵשִׁיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "אַל תִּירָא אוֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי", וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר "כִּי בְיָדְךָ אֲתֵן" לְהַבָּא, אַף עַל פִּי שֶׁמַּתַּת ה' דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הִיא כְּבָר נְתוּנָה, מִכָּל מָקוֹם בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשׁוּטוֹ אֵין צָרֵךְ בְּפֵרוּשׁ זֶה. וּבְאוּר הַדָּבָר, שֶׁמֵּאָז וּמִקֶּדֶם כְּבָר נָתַתִּי אוֹתוֹ בְּיָדְךָ, כִּי מֵעוֹלָם לֹא הָיָה לוֹ שׁוּם זְכוּת, וּבַמַּעֲשֶׂה הַהוּא הָיָה נִרְדָּף עַד חוֹבָה, וְהָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְרָעָה, וְנִגְזַר עָלָיו מֵאָז שֶׁיִּהְיֶה נָתוּן לְךָ וּמָסוּר בְּיָדְךָ. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פרק כב

פסוק ב

וַיַּרְא בָּלָק בֶּן צִפּוֹר אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי. וַהֲלֹא נִסֵּי מִצְרַיִם הָיוּ גְּדוֹלִים מֵאֵלּוּ, וְלָמָּה לֹא הִתְבּוֹנֵן בְּאוֹתָן גְּדוֹלוֹת וְנוֹרָאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה ה'. וְעוֹד יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי זָכַר כָּאן אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְבָּעָה שֵׁמוֹת: יִשְׂרָאֵל, הָעָם, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, קָהָל. כִּי מִתְּחִלָּה נֶאֱמַר "אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי", וְאַחַר כְּךָ אָמַר "וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם", וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיִּקַּץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאַחַר כָּךְ נֶאֱמַר "עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל". הֲלֹא דָּבָר הוּא.

וּבְאוּר הַדָּבָר כָּךְ הוּא, שֶׁמִּדֶּרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַמְּלָכִים יֵשׁ לָהֶם סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים אֲשֶׁר עָלָיו כְּתוּבִים כָּל הַקּוֹרוֹת מִיָּמִים רַבִּים. אֲבָל הֶהָמוֹן עָם אֵינָן יוֹדְעִין כִּי אִם הַהוֹוֶה, מַה שֶּׁרוֹאִין בְּעֵינֵיהֶם אוֹ מַה שֶּׁשָּׁמְעוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה מִן הַמְּאֹרָעוֹת שֶׁבִּימֵיהֶם. לְפִיכָךְ בָּלָק מֶלֶךְ, הִנֵּה מִיָּמִים רַבִּים יִפְקֹד אֶצְלוֹ מַה שֶּׁעָשָׂה יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל סָבָא אֶל הָאֱמֹרִי, כִּי הוּא הָיָה רַק אִישׁ אֶחָד וּבְנֵי בֵּיתוֹ מְתֵי מִסְפָּר, וְאַף עַל פִּי כֵן נִצַּח אֱמֹה שְׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית מח כב): "אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי". וּלְפִי דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה

(בבא בתרא קכג.) שֶׁפֵּרְשׁוּ "בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי" הַיְינוּ בִּתְפִלָּתוֹ, אָתֵי שַׁפִּיר, שֶׁרָאָה בָּלָק כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל סָבָא לָאֱמֹרִי בִּתְפִלָּתוֹ, לְפִי שֶׁכָּל כֹּחוֹ בְּפִיו. עַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל הוּא גַּם כֵּן אַחַר אֶחָד שֶׁגַּם כֵּן כֹּחוֹ בְּפִיו. וּלְכָךְ נֶאֱמַר "וַיַּרְא בָּלָק" וְלֹא נֶאֱמַר "וַיִּשְׁמַע בָּלָק", כִּי כָּל הַקּוֹרוֹת הָהֵם הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי הָאֲדָמָה, וְרָאָה בְּעֵינָיו הַדָּבָר כָּתוּב עַל סֵפֶר, וְנִכְנַס מוֹרָךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר: אִם כֵּן עָשׂוּ בְּשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר, מַה יַּעֲשׂוּ עַתָּה בִּהְיוֹתָם עַם רַב וְעָצוּם. וּלְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" אוֹ "הָעָם" אוֹ "קָהָל", לְפִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל סָבָא הוּא מְדַבֵּר.

אֲבָל מוֹאָב, דְּהַיְינוּ כְּלַל הַהָמוֹן עָם, לֹא הִתְבּוֹנָן בְּמַה שֶׁעָבַר, כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא, וְלֹא פָּחֲדוּ כִּי אִם מִן הַהוֹוֶה, מַה שֶּׁרָאוּ בְּעֵינֵיהֶם עַם רַב וְעָצוּם. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם כִּי רַב הוּא". וְהָיָה הַהָמוֹן עָם שֶׁל מוֹאָב יְרֵאִים מִפְּנֵי שְׁתֵּי כִּתּוֹת, וְלֹא רְאִי זֶה כִּרְאִי זֶה, כִּי מִפְּנֵי הָעֵרֶב רַב הָיוּ יְרֵאִים מֵחֲמַת רִבּוּיָם, כִּי אִיתָא בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהָעֵרֶב רַב הָיָה פַּעֲמַיִם שִׁשִּׁים רִבּוֹא, וַעֲלֵיהֶם אָמַר "וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם כִּי רַב הוּא", קָרָא הָעֵרֶב רַב בְּשֵׁם "הָעָם", כִּי לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, "כִּי רַב הוּא", כִּי רַבִּים הֵמָּה בֶּאֱמֶת. אֲבָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיוּ כָּל כָּךְ רַבִּים, לֹא יָרְאוּ מֵהֶם מִצַּד רִבּוּיָם. אָמְנָם מִצַּד אַחֵר הָיָה מוֹרָא יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם, אֲשֶׁר עָלָיו נֶאֱמַר "וַיִּקֹץ מוֹאָב מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ פָּרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות א יב) עַל "וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁאֵין הַפֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׂרָאֵל נַעֲשׂוּ קְצוּצִים בְּעֵינֵיהֶם, דְּאִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר "וַיָּקֻצוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מַהוּ "מִפְּנֵי", אֶלָּא אִיפְּכָא מִסְתַּבְּרָא, שֶׁהַמִּצְרִים הִמְשִׁילוּ אֶת עַצְמָם לְקוֹצִים בְּעֵרֶךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְגֶפֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פ ט-י): "גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ, תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ. פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא אָרֶץ". כִּי בְּנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם, כְּשֶׁבַּעַל הַשָּׂדֶה רוֹצֶה לִטַּע כֶּרֶם בְּשָׂדֶה מְלֵאָה קוֹצִים, אָז הוּא עוֹקֵר הַקּוֹצִים מִן הַשֹּׂרֶשׁ וּמַשְׁלִיכָם זֶרֶה הָלְאָה כְּדֵי לִטַּע בִּמְקוֹמָם הַגֶּפֶן. כָּךְ הָיוּ הַמִּצְרִים יְרֵאִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְטוּעִים בָּאָרֶץ כְּגֶפֶן, וְהֵמָּה יַעֲלוּ מִן הָאָרֶץ כְּקוֹץ מוּנָד כַּלְּהֵם (שמואל ב כג ו), כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְעָלָה מִן הָאָרֶץ" (שמות א י), "וְעָלִינוּ" מִבְּעִי לֵיהּ וְכוּ'. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁהֵמָּה יִנָּעֲרוּ מִן הָאָרֶץ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְגֶפֶן. כְּךָ נֶאֱמַר כָּאן "וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁהָיוּ יְרֵאִים פֶּן יִהְיֶה מוֹאָב קוֹץ מֻשְׁלָךְ מִן הָאָרֶץ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַגֶּפֶן אֲשֶׁר הֵסִיעַ ה' מִמִּצְרַיִם לְגָרֵשׁ מִפָּנֶיהָ גּוֹיִם וְלִטָּעֵם שָׁמָּה. לְכָךְ אָמַר "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי יִשְׂרָאֵל סָבָא אֵינָנוּ, כִּי כְּבָר הָלַךְ לְעוֹלָמוֹ וּבָנָיו יָבֹאוּ שָׁמָּה, אֲבָל לֹא הָעֵרֶב רַב שֶׁנִּקְרָא בְּשֵׁם "הָעָם", כִּי מַה גְּבַר מִגֵּבְרִין (סנהדרין סה:), וּמַה יִּתְרוֹן לְעֵרֶב רַב עַל שְׁאָר הָאֻמּוֹת שֶׁיְּגָרֵשׁ מִפְּנֵיהֶם גּוֹיִם וְיִטַּע אוֹתָם בִּמְקוֹמָם, אִם לֹא אַגַּב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

וְאַחַר כָּךְ נֶאֱמַר "וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל" וְגוֹ', וּמָה רָאוּ הַמִּדְיָנִים עַל כָּכָה לְהִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לָהֶם, אֶלָּא לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת מַטּוֹת (לא ו) "אוֹתָם וְאֶת פִּינְחָס" – שֶׁהָלַךְ לִנְקֹם נִקְמַת יוֹסֵף אָבִי אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז לו): "וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ לְפוֹטִיפַר", וּבְנֵי יוֹסֵף נִקְרָאִים "קָהָל", שֶׁנֶּאֱמַר (שם לה יא): "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י "קְהַל גּוֹיִם" נֶאֱמַר עַל יוֹסֵף. וְכֵן אָמְרוּ זִקְנֵי מוֹאָב אֶל מִדְיָן שֶׁגַּם אַתֶּם יֵשׁ לָכֶם לִירֹא מִפְּנֵי הַקָּהָל, בְּנֵי יוֹסֵף, שֶׁיִּרְצוּ לִקַּח מִכֶּם נִקְמַת יוֹסֵף בְּכוֹר שׁוֹר אֲבִיהֶם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת כָּל סְבִיבוֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר", כִּי "הַקָּהָל" – בְּנֵי יוֹסֵף בְּכוֹר שׁוֹר הֵמָּה, עַל כֵּן יְלַחֲכוּ אוֹתָנוּ כְּשׁוֹר הַמְלַחֵךְ כְּדֵי לִקַּח נִקְמַת הַשּׁוֹר. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק ד

וּבָלָק בֶּן צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא. לְפִי מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה שֶׁבָּלָק הִתְבּוֹנֵן בְּמָה שֶׁעָשָׂה יִשְׂרָאֵל סָבָא לָאֱמוֹרִי בְּחָרְבּוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ, לְפִי זֶה קָשֶׁה מָה יוֹם מִיּוֹמַיִם, וְלָמָּה לֹא נִתְעוֹרֵר לַעֲשׂוֹת תַּחְבּוּלוֹת כְּנֶגְדָּם מִיָּמִים רַבִּים. לָכֵךְ תֵּרֵץ וְאָמַר כִּי בָּעֵת הַהִיא מִנּוּהוּ לְמֶלֶךְ לְצֹרֶךְ שָׁעָה, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. אֲבָל לְפִי פְּשׁוּטוֹ קָשֶׁה, מָה תַּלְמוּד לוֹמַר "בָּעֵת הַהִיא"? וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבָּא לְתָרֵץ לָמָּה "וַיָּגָר מוֹאָב" וְלֹא בָּלָק, לְפִי שֶׁמִּנּוּהוּ רַק "בָּעֵת הַהִיא" לְפִי שָׁעָה, עַל כֵּן אָמַר בְּלִבּוֹ, מָה לִי לְצָרָה זוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם בַּנִּגְלֶה מִפְּנֵי מוֹרָא הָעָם הֲצָרַךְ לַעֲשׂוֹת מָה שֶׁעָשָׂה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבָּא לְתָרֵץ לָמָּה זֶה הָיָה מוֹאָב יָרֵאִים, הֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (דברים ב ט): "אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב". עַל כֵּן אָמַר, לְפִי שֶׁבָּלָק מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִיא, וּבָלָק אַרְמִי הוּא וְלֹא מוֹאָבִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בָּלָק מִשָּׁם הָיָה, וְזֶה אֶרֶץ אֲרָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק". וְהָיוּ יְרֵאִים פֶּן תִּקְרֵא כָּל הָאָרֶץ עַל שְׁמוֹ שֶׁל בָּלָק, כְּמוֹ שֶׁעָמוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר כא כו): "וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן" וְגוֹ', כָּךְ טָהֲרָה הָאָרֶץ לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי בָּלָק שֶׁהָיָה מַלְכָּם בָּעֵת הַהִיא, לָכֵךְ "עַתָּה יְלַחֲכוּ" וְלֹא קוֹדֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, יְלַחֲכוּ אֶת כָּל סְבִיבוֹתֵינוּ וְלֹא יִגְּעוּ בָּנוּ כְּלָל, רַק יַעֲשׂוּ כְּלָה בְּכָל סְבִיבוֹתֵינוּ וּמִמֵּילָא אֵין לָנוּ תִּקּוּמָה. וְנִרְאֶה לִי שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה", דַּוְקָא יֶרֶק שֶׁבַּשָּׂדֶה, שֶׁסְּבִיבוֹת הָעִיר, אֲבָל לֹא יִגְּעוּ בַּיֶּרֶק שֶׁל הֶעָרִים.

פסוק ה

הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם. "יָצָא" לְשֶׁעָבַר מַשְׁמָע, וּבִלְעָם אָמַר "הִנֵּה הָעָם הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם", מַשְׁמָע שֶׁעַכְשָׁיו הֵם יוֹצְאִים וְהוֹלְכִים, כִּי בִּלְעָם לְהַזְכִּיר עֲוֹנָם בָּא לוֹמַר שֶׁדּוֹמֶה כְּאִלּוּ עֲדַיִן לֹא יָצְאוּ מִכָּל וָכֹל מִמִּצְרַיִם, כִּי תָּמִיד בְּרַע הֵם, וְאוֹמְרִים "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה",

וּבְכָל תְּלוּנָה הֵם מַזְכִּירִים אֶת מִצְרַיִם, וְזֶה רְאָיָה שֶׁתָּמִיד מַחְשַׁבְתָּם מְשׁוֹטֶטֶת בְּמִצְרַיִם וְקָשָׁה עֲלֵיהֶם הַפְּרֵדָה מִמִּצְרַיִם כְּאִלּוּ עַכְשָׁיו הֵם יוֹצְאִים.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **הִנֵּה כִסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ**. לְשֶׁעָבַר מַשְׁמָע, וְקָשָׁה, וַהֲלֹא עוֹד הַיּוֹם הֵם מְכַסִּים אֶת עֵין הָאָרֶץ. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁשָּׁלַח לוֹ לֵאמֹר שֶׁעַם זֶה קְסָמִים בְּיָדָם, עַל כֵּן אֲנִי צָרִיךְ לְאִישׁ אֲשֶׁר גַּם כֵּן קְסָמִים בְּיָדוֹ. וְהֵבִיא מוֹפֵת עַל זֶה, כִּי בְּמִצְרַיִם הֵבִיאוּ מַכַּת הָאַרְבֶּה אֲשֶׁר כִּסָּה עֵין הָאָרֶץ וְהַחֹשֶׁךְ. "וְהוּא יוֹשֵׁב מִמּוּלִי", אַף עַל פִּי שֶׁהוּא יוֹשֵׁב כְּנֶגְדִּי בְּחֶדֶר אֶחָד מִכָּל מָקוֹם יָכוֹל הוּא לְהַחְשִׁיךְ לְשׁוֹנָאָיו וְאֵלָיו יִהְיֶה אוֹר בְּמוֹשָׁבוֹ, וְאֵין זֶה כִּי אִם בְּכֹחַ הַכְּשָׁפִים אֲשֶׁר לָמְדוּ בְּמִצְרַיִם. וּבִלְעָם חָשַׁב, שֶׁמָּא יֹאמַר לוֹ ה' שֶׁכְּבָר שָׁכְחוּ כָּל מַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל כֵּן שָׁנָה וְאָמַר: "הִנֵּה הָעָם הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם", שֶׁדּוֹמֶה כְּאִלּוּ עַכְשָׁיו הֵם יוֹצְאִים. וּמִדְּקָאָמַר בִּלְעָם בִּנְבוּאָה "כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁעַד הֵנָּה הָיוּ חֲשׁוּדִים בִּמְנַחֲשִׁים וְקוֹסְמִים.

דָּבָר אַחֵר **כִּסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ**. עַל סִיחוֹן וְעוֹג אָמַר כֵּן, שֶׁהָיוּ עֵין כָּל הָאָרֶץ כִּי עֵינֵי כָל הָאָרֶץ עֲלֵיהֶם, וּמֵאַחַר שֶׁנִּצְחוּם מִי יוּכַל לַעֲמוֹד בִּפְנֵיהֶם. וְכֵן מַסִּיק בַּיַּלְקוּט.

פסוק ו

וְעַתָּה לְכָה אָרָה לִּי וְגוֹ'. וּבִלְעָם אָמַר אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁשָּׁלַח לוֹ בָּלָק "לְכָה קָבָה לִּי". וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשַׁ"י שֶׁ"קָבָה" קָשָׁה מֵ"אָרָה" וּבִלְעָם הוֹסִיף מִדַּעְתּוֹ מִשְּׁנָאתוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכֵן "וְגֵרַשְׁתִּיו" קָשָׁה מִן "וַאֲגָרְשֵׁנוּ מִן הָאָרֶץ", אֵין זֶה מַסְפִּיק, וְכִי לֹא יָדַע בִּלְעָם שֶׁאֱלֹהֵיהֶם אוֹהֵב לְיִשְׂרָאֵל וְעַל יְדֵי הוֹסָפָה זוֹ יִגָּרַע? כִּי שָׁמָּא כּוּלֵי הַאי לֹא יִתְּנוּ לוֹ רְשׁוּת. וְעַל בָּלָק קָשָׁה אֵיךְ הָיָה נִבְעָר מִדַּעַת כָּל כָּךְ, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר "לְכָה אָרָה לִּי" וְלֹא נֶעֱתַר לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מֵאֵן ה' לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם", וְאַחַר כָּךְ שָׁאַל "לְכָה קָבָה לִּי" – וְכִי מִי שֶׁאֵין רוֹצִים לִתֵּן לוֹ אֲפִלּוּ דָּבָר קָטָן חוֹזֵר וְשׁוֹאֵל דָּבָר גָּדוֹל?

אֶלָּא וַדַּאי שֶׁ"אָרָה" קָשֶׁה מִן "קָבָה", וּלְשׁוֹן "נִכֶּה" קָשֶׁה מִן לְשׁוֹן "לְהַלְחֵם", וּלְשׁוֹן "וַאֲגָרְשֵׁנוּ מִן הָאָרֶץ" קָשֶׁה מִן "וְגֵרַשְׁתִּיו", כִּי לְשׁוֹן "קְבָה" אֵינוֹ לְשׁוֹן קְלָלָה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר (בראשית ל כח): "נָקְבָה עָלַי שְׂכָרֶךָ", אֶלָּא שֶׁהוּא נוֹקֵב וּמְפָרֵשׁ, אוֹ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בָּהֶם חוֹר קָטָן, מִלְּשׁוֹן "וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ" (מלכים ב' יב י), אֲבָל "אָרָה" קָשֶׁה כִּי בּוֹ קְלָלָה בּוֹ נִדּוּי. (שבועות לו.) וְכֵן "לְהַלְחֵם" אֵינוֹ כָּל כָּךְ רַע בְּהֶחְלֵט, כִּי יֵשׁ לוֹחֵם כְּדֵי לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ לְבַד, אֲבָל "נַכֵּה" הוּא מַכָּה מַמָּשׁ. וְכֵן "וְגֵרַשְׁתִּיו" מַשְׁמָע לְגָרְשׁוֹ רַק מֵעָלָיו לְבַד, אֲבָל "וַאֲגָרְשֵׁנוּ מִן הָאָרֶץ" מַשְׁמָע מִכָּל הָעוֹלָם. וּבְזֶה יְתוֹרַץ הַכֹּל, כִּי בָּלָק לֹא יָדַע שֶׁאֱלֹהֵיהֶם אוֹהֵב לָהֶם כָּל כָּךְ, עַל כֵּן פָּעַר פִּיו לִבְלִי חֹק וְשָׁאַל "אָרָה לִּי אֶת הָעָם הַזֶּה, אוּלַי אוּכַל נַכֵּה בּוֹ, וַאֲגָרְשֵׁנוּ מִן הָאָרֶץ", דְּהַיְנוּ כָּלָה כְּלִיל כֻּלָּם אֲגָרֵשׁ מִן הָעוֹלָם. וּבִלְעָם יָדַע שֶׁאֱלֹהֵיהֶם

אוֹהֵב לָהֶם וּפְשִׁיטָא שֶׁמִּן הַשָּׁמַיִם יְעַכְּבוּהוּ וְלֹא יַעֲלֶה בְּיָדוֹ לֹא זֶה וְלֹא זֶה, עַל כֵּן אָמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּלָק אֵינוֹ שׁוֹאֵל כִּי אִם לְדָחוֹתָם מֵעָלָיו, כִּי אִם יָבֹאוּ לְהִלָּחֵם בּוֹ אָז יַעַבְרוּ בְּלֹא תָצוּר אֶת מוֹאָב, וְדִין הוּא שֶׁתְּחוּל קְצַת קְלָלָה לִקּוֹב חוֹר בְּדַלְתּוֹ לְחַסֵּר מֵהֶם מְעָט. לְכָךְ אָמַר כִּי בָלָק שָׁלַח אֵלָיו "קְבָה לִי אוֹתוֹ, אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֵם בּוֹ, וְגֵרַשְׁתִּיו".

וְהֵשִׁיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "לֹא תֹאר אֶת הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא", רָצָה לוֹמַר כָּל כָּךְ הֵם מְבֹרָכִים וּדְבֵקָה בָהֶם הַבְּרָכָה עַד שֶׁאֵין מָקוֹם לָחוּל אֲפִלּוּ לַאֲרִירָה הַגְּדוֹלָה, וְקַל וָחֹמֶר קְבָה הַקְּטַנָּה, שֶׁאֵין בָּהּ כֹּחַ לָחוּל כְּנֶגֶד חוֹזֶק הַבְּרָכוֹת. וְכַאֲשֶׁר רָאָה בָלָק שֶׁלֹּא נֶעֱתַר לוֹ אֶל הַשְּׁאֵלָה הַגְּדוֹלָה וּמִן הַשָּׁמַיִם יְעַכְּבוּהוּ מִלֵּילֵךְ עִמּוֹ, חָזַר אֶל הַקְּטַנָּה וְאָמַר, לְפָחוֹת לְקָה קְבָה לִי, כִּי לֹא יָדַע מַה שֶּׁאָמַר ה' לְבִלְעָם "כִּי בָרוּךְ הוּא", כִּי לֹא הִגִּיד בִּלְעָם לִשְׁלוּחָיו רַק "כִּי מֵאֵן ה' לְהִתִּי לְהַלֵּךְ עִמָּכֶם", וְחָשַׁב שֶׁמָּא בַּעֲבוּר זֶה יְעַכְּבוּהוּ כִּי הִקְשֵׁיתִי לִשְׁאוֹל, לְכָךְ שָׁאַל הַקְּטַנָּה. וְהֵשִׁיב לוֹ בִּלְעָם: "אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת פִּי ה' אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה" – לֹא קְבָה הַקְּטַנָּה וְלֹא אָרָה הַגְּדוֹלָה. וְהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים גְּדוֹלָה לְקְטַנָּה בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ, אֶלָּא כְּדֵי לִידוֹק מִזֶּה דַּוְקָא לְפִי שֶׁלֹּא אוּכַל לַעֲשׂוֹת, הָא אִם הָיָה הַדָּבָר בִּיכָלְתִּי הָיִיתִי עוֹשֶׂה לֹא זוֹ קְטַנָּה אֶלָּא אֲפִלּוּ גְּדוֹלָה, וּבָזֶה הֶרְאָה כִּי כָל מְזִמּוֹת לְבָבוֹ לְהָרַע.

וְזֶה בֵּאוּר הַפָּסוּק "וַעֲתָּה לְכָה" וְגוֹ', בְּמִלַּת "וַעֲתָּה" רָצָה לְנַסּוֹתוֹ אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ לָאוֹר כָּל זְמַן שֶׁיִּרְצֶה, שֶׁאִם יִדְחֵהוּ וְיֹאמַר שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לְהַמְתִּין עַד הָעֵת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹעֵס בָּהּ, אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, כִּי שֶׁמָּא לֹא יִכְעַס כָּל הַיָּמִים הַלָּלוּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב: "מָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם ה'", עַל כֵּן אָמַר "אָרָה לִי", לְרָצוֹנִי, לִזְמַן שֶׁאֶבְחַר אֲנִי, אוֹ "אָרָה" אוֹתָם שֶׁיִּהְיוּ "לִי", מְסוּרִים בְּיָדִי, אוֹ "לִי" – שֶׁלֹּא יֵדַע הַדָּבָר שׁוּם אָדָם כִּי אִם אֲנִי. "אוּלַי אוּכַל" שֶׁהָעוֹלָם יַחְשְׁבוּ שֶׁאֲנִי אוּכַל, וּבֶאֱמֶת "נַכֶּה בּוֹ" שְׁנֵינוּ, אֲנִי וְאַתָּה, וְאַחַר הַהַכָּאָה אֲגָרְשֶׁנּוּ אֲנִי לְבַדִּי. וְאָמַר לְשׁוֹן "אוּלַי" עַל עַצְמוֹ, כִּי אֲנִי סָפֵק אִם אוּכַל, אֲבָל אַתָּה וַדַּאי כִּי בְּצִרּוּפְךָ וַדַּאי נַכֶּה, לְכָךְ לֹא אָמַר "אוּלַי נוּכַל נַכֶּה בּוֹ". "כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ", לֹא אָמַר "יְבֹרָךְ" כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר "יְיוֹאֵר", לְפִי שֶׁאָמַר לוֹ דַּוְקָא בְּקְלָלוֹת יֵשׁ לְךָ כֹּחַ וְלֹא בִּבְרָכוֹת, כִּי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ כְּבָר הוּא מְבֹרָךְ, וְאַתָּה רוֹאֶה זֶה בַּאֲצַטְגְנִינוּת שֶׁלּוֹ וְאַתָּה מְבָרְכוֹ כְּדֵי לְתָלוֹת בְּךָ, דְּאִם לֹא כֵן, כְּשֶׁעָזַרְתָּ אֶת סִיחוֹן הָיִיתָ מְקַלֵּל לְמוֹאָב, וְלָמָּה לֹא בֵּרַכְתָּ לְסִיחוֹן? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין לְךָ כֹּחַ בִּבְרָכוֹת כִּי אִם בִּקְלָלוֹת לְבַלַּע וּלְהַשְׁחִית, כְּהוֹרָאַת שֵׁם בִּלְעָם. עַל כֵּן אֲנִי מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ קְלָלָה וְלֹא בְּרָכָה שֶׁתְּבָרְכֵנִי.

פסוק ט

מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ. מָצִינוּ לְשׁוֹן "מִי" שֶׁאֵינוֹ לְשׁוֹן שְׁאֵלָה וְנֶאֱמַר לְבִזָּיוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמואל א' כה י): "וַיַּעַן נָבָל אֶת עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשַׁי", כְּלוֹמַר מִי הוּא, שֶׁאֵינוֹ נֶחְשָׁב לִכְלוּם. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבִלְעָם שֶׁרוּחוֹ גְּבוֹהָה: "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה" הַפְּחוּתִים? וְכִי רְאוּיִין הֵמָּה לִהְיוֹת עִמָּךְ שֻׁתַּלְמֵךְ עִמָּהֶם? וְהֵשִׁיב: "בָּלָק בֶּן צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי", וְעֶבֶד מֶלֶךְ כְּמֶלֶךְ. וּמִכָּל מָקוֹם אָמַר: "מֵאֵן ה' לְתִתִּי לַהֲלוֹךְ עִמָּכֶם", אֶלָּא עִם שָׂרִים גְּדוֹלִים מִכֶּם.

פסוק כ

אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים. יֵשׁ שְׁלִיחוּת בִּשְׁנֵי פָּנִים: לִפְעָמִים הַשְּׁלִיחַ מַתְנֶה עִם זֶה הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא הוֹלֵךְ אַחֲרָיו שֶׁעַל מְנָת כֵּן אֲנִי מוֹלִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ, שֶׁתַּבְטִיחַ אוֹתִי שֶׁתַּעֲשֶׂה בַּקָּשָׁתִי; וְלִפְעָמִים אֵין הַשְּׁלִיחַ מַתְנֶה שׁוּם דָּבָר, אֶלָּא עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּת הַקְּרִיאָה לְבַד אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יַבְטִיחוּהוּ לְמַלֹּאת אַחֲרֵי דְּבָרוֹ, וְשָׁם יְדֻבַּר נִכְבָּדוֹת אִם הָעִנְיָן רָאוּי לְהֵעָשׂוֹת אוֹ לֹא. וְכָךְ אָמַר ה' לְבִלְעָם: אִם הָאֲנָשִׁים הַלָּלוּ רוֹצִין לַעֲשׂוֹת עִמְּךָ מַעֲמָד וּגְמַר לְהַבְטִיחֵךְ כָּךְ וְכָךְ כֶּסֶף וְזָהָב כְּדֵי שֶׁגַּם אַתָּה תַּבְטִיחֵם לְקַלֵּל, אָז "לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם", כִּי אֵין הַדָּבָר בִּרְשׁוּתְךָ. אֲבָל אִם לֹא בָּאוּ כִּי "אִם לִקְרֹא לְךָ" לְבַד, וְהַדָּבָר יִהְיֶה בִּרְשׁוּתְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ אוֹ לֹא, אָז "לֵךְ אִתָּם". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְאַךְ אֶת הַדָּבָר" וְגוֹ'.

וְיַעַן כִּי רָאִיתִי בְּפָרָשָׁה זוֹ שִׁנּוּי רַב בְּעִנְיַן הַשְּׁלִיחִים, שֶׁקְּרָאָם לִפְעָמִים "שָׂרֵי מוֹאָב", וְלִפְעָמִים "שָׂרֵי בָלָק", וְלִפְעָמִים "אֲנָשִׁים", גַּם יֵשׁ סָפֵק גָּדוֹל בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וַיִּחַר אַף ה' כִּי הוֹלֵךְ הוּא", אַחַר שֶׁנִּתַּן לוֹ רְשׁוּת "קוּם לֵךְ אִתָּם", אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהָיוּ שָׁם שְׁנֵי מִינֵי שְׁלוּחִים: שָׂרֵי בָלָק, הֵם הַשָּׂרִים הַמְיֻחָדִים לַמֶּלֶךְ, וְאוֹתָן קָרָא "אֲנָשִׁים", לְשׁוֹן חֶשִׁיבוּת, כִּי עֶבֶד מֶלֶךְ כְּמֶלֶךְ; וְ"שָׂרֵי מוֹאָב", הֵם שָׂרֵי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר לָהֶם הָאָרֶץ, וּלְבָלָק אַךְ לוֹ הַמְּלוּכָה וְלֹא הָאָרֶץ, כִּי רַק לְפִי שָׁעָה מִנּוּהוּ מֶלֶךְ. וְעַל כֵּן מִשְּׁנֵי צְדָדִים לֹא הָיוּ שָׂרֵי בָלָק מְהַדְּרִים כָּל כָּךְ אַחַר קְלוֹתָיו שֶׁל בִּלְעָם כְּמוֹ שָׂרֵי מוֹאָב. הַצַּד הָאֶחָד, לְפִי שֶׁשָּׂרֵי מוֹאָב לָהֶם כָּל הָאָרֶץ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּבָלָק וְשָׂרָיו שֶׁלֹּא נִמְנָה כִּי אִם לְפִי שָׁעָה, עַל כֵּן וַדַּאי יוֹתֵר הִקְפִּידוּ שָׂרֵי מוֹאָב עַל תִּקּוּנָם עַל יְדֵי קְלָלָה זוֹ מִשָּׂרֵי בָלָק. וְעוֹד, מֵאַחַר שֶׁשָּׂרֵי בָלָק הָיוּ אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים, לֹא יְבַקְּשׁוּ כָּל כָּךְ מִן בִּלְעָם שֶׁיְּקַלֵּל כְּשֶׁהוּא נֶגֶד רְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וּבְהַצָּעָה זוֹ יוּתְרוּ כָּל הַסְּפֵקוֹת, כִּי בְּכָל הַשְּׁלִיחוּת הָלְכוּ שָׂרֵי בָלָק וְשָׂרֵי מוֹאָב וְקָרָא לְכֻלָּם "זְקֵנֵי מוֹאָב". "וַיָּבֹאוּ אֶל בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק", וְכַאֲשֶׁר הֵשִׁיב לָהֶם "לִינוּ פֹּה הַלַּיְלָה" וְדָחָה אוֹתָם, כְּתִיב: "וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם", כִּי הֵמָּה הַבַּעֲלֵי דָּבָר יָשְׁבוּ לְצַפּוֹת עַל תְּשׁוּבָתוֹ, אֲבָל שָׂרֵי בָלָק לֹא הִקְפִּידוּ כָּל כָּךְ וְלֹא יָשְׁבוּ עִמּוֹ. "וַיָּבֹא אֱלֹהִים

אֶל בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ", כְּבָר אָמַרְנוּ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּזְכִּיר הָאֲנָשִׁים מְדַבֵּר בְּשָׂרֵי בָלָק, וּרְאָיָה מִמַּה שֶּׁכָּתוּב אַחַר הַמַּעֲשֶׂה שֶׁל הָאָתוֹן: קוּם "לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים", וּכְתִיב "וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם שָׂרֵי בָלָק". וּכְמוֹ כֵן אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ", וּמִי מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן "וְכִי", וּרְצוֹנוֹ לוֹמַר: וְכִי הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים עִמָּךְ? וְלָמָּה לֹא יָשְׁבוּ עִמָּךְ כִּי אִם הַפְחוּתִים? וְהֵשִׁיב: "בָּלָק בֶּן צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי", לְפִיכָךְ שָׂרִים אֵלּוּ שֶׁהֵם מִמּוֹאָב אֲשֶׁר בָּהֶם נוֹגֵעַ הָעִנְיָן יוֹשְׁבִים עִמִּי וּמְצַפִּים, אֲבָל שָׂרֵי בָלָק אֵין לָהֶם כָּל כָּךְ נַפְקוּתָא בַּדָּבָר. "וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל שָׂרֵי בָלָק מֵאֵן ה'", וְלֹא אָמַר כֵּן אֶל שָׂרֵי מוֹאָב כְּדֵי שֶׁלֹּא לְצַעֲרָם פָּנִים בְּפָנִים. אוֹ אָמַר אֲפִלּוּ אֶל שָׂרֵי בָלָק הַחֲשׁוּבִים "מֵאֵן ה' לְתִתִּי לַהֲלוֹךְ עִמָּכֶם" אֶלָּא עִם שָׂרִים חֲשׁוּבִים מִכֶּם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן עִם שָׂרֵי מוֹאָב. "וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל בָּלָק" וְגוֹ', כִּי הַמָּה הַבַּעֲלֵי דָּבָר, אֲבָל שָׂרֵי בָלָק לֹא הִקְפִּידוּ לְהָשִׁיב. "וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים", הַחֲשׁוּבִים, שָׂרֵי בָלָק, "קוּם לֵךְ אִתָּם" דַּוְקָא, כִּי אֵין לְחוּשׁ שֶׁיִּפְתּוּחַ בַּדֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת נֶגֶד רְצוֹן הָאֵל. וְהִתִּיר לוֹ לֵילֵךְ דַּוְקָא עִם הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים שָׂרֵי בָלָק וְלֹא עִם שָׂרֵי מוֹאָב הַפְחוּתִים, כִּי יֵשׁ לְחוּשׁ שֶׁמָּא בְּכָל הַדֶּרֶךְ יְפַתּוּחַ חֲטָאִים וְיַעֲבִירוּהָ עַל רְצוֹן קוֹנָךְ. וּכְתִיב "וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וְגוֹ' וַיֵּלֶךְ עִם שָׂרֵי מוֹאָב" הֵפֵךְ רְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי לֹא הִתִּיר לוֹ לֵילֵךְ כִּי אִם עִם הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים, לְפִיכָךְ: "וַיִּחַר אַף ה' כִּי הוֹלֵךְ הוּא". וְאַחַר מַעֲשֶׂה הָאָתוֹן שֶׁאָמַר "חָטָאתִי" וְגוֹ', אָמַר לוֹ מַלְאַךְ ה': "לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים", דְּהַיְנוּ שָׂרֵי בָלָק, וְכֵן עָשָׂה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם שָׂרֵי בָלָק". וּבָזֶה מְיֻשָּׁב הַכֹּל.

פסוק כג

וַתֵּט הָאָתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וְגוֹ'. בַּתַּנְחוּמָא (בלק ח) אָמְרוּ: סִימָנֵי אָבוֹת הָרְאָה לוֹ כוּ'. כִּי "וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה" מָקוֹם רָחָב, לוֹמַר שֶׁאִם יִרְצֶה לְקַבֵּל זֶרַע אַבְרָהָם יִמְצָא לְקַלֵּל בְּנֵי קְטוּרָה, וְיִשְׁמָעֵאל. וְאִם יִרְצֶה לְקַלֵּל זֶרַע יִצְחָק, יִמְצָא צַד אֶחָד לְקַלֵּל, כִּי יָכוֹל לְהַטּוֹת אֶל עֵשָׂו. אַךְ מִצַּד יַעֲקֹב, שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה, עָמַד בְּמָקוֹם צָר, כִּי מִצִּדּוֹ "אֵין דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל". וְיֵשׁ עוֹד דְּרָכִים אֲחֵרִים אֶל הַמְפָרְשִׁים.

וּמִדִּכְתַב רַשִׁ"י "זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים", אַתָּה רוֹצֶה לְעָקוֹר אֲמָה הַחוֹגֶגֶת שָׁלֹשׁ רְגָלִים (במד"ר כ יד), שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאוֹתָן שְׁלֹשָׁה סִימָנִים שֶׁהִזְכִּיר הֵם כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ רְגָלִים, וּמַתְחִיל מִן סֻכּוֹת אֲשֶׁר בְּחֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי, רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דברים טז יג): "בְּאָסְפְּךָ מַעֲשֶׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה", וְעָלָיו נֶאֱמַר: "וַתֵּט הָאָתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה", אַתָּה רוֹצֶה לַעֲקוֹר אֲמָה הַחוֹגֶגֶת חַג הָאָסִיף הַתְּלוּי בַּשָּׂדֶה, וּבוֹ מַקְרִיבִים יִשְׂרָאֵל שִׁבְעִים פָּרִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת, וְאִם כֵּן בְּטוּלָם גּוֹרֵם בְּטוּל כָּל הָאֻמּוֹת.

וְאַחַר כָּךְ אָמַר "בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים", רָמְז לְחַג הַפֶּסַח, זְמַן יְצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט): "גָּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ", כִּי הַדִּין נוֹתֵן לַעֲקוֹר הַקּוֹצִים וְלִטַּע הַגֶּפֶן, וְאֵיךְ אַתָּה רוֹצֶה לְהַחֲלִיף הַקַּעֲרָה וְלַעֲקוֹר הַכְּרָמִים מִפְּנֵי הַקּוֹצִים? וְדֶרֶךְ הַגֶּפֶן שֶׁהוּא נִרְפָּס בָּרַגְלַיִם וּלְסוֹף הַיַּיִן מַפִּיל אֶת זֶה הָרוֹפְסוֹ כְּשֶׁשּׁוֹתֵהוּ, כִּדְמַסִּיק בַּיַּלְקוּט פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (קמו.) בְּשֵׁם מִדְרָשׁ שׁוֹחֵר טוֹב, וְשָׁם מֵבִיא הַרְבֵּה דִּמְיוֹנוֹת עַל שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְגֶפֶן, וְכֻלָּם שַׁיָּכִים לְבַטֵּל דַּעַת בִּלְעָם. וְרָמְז לְחַג הַפֶּסַח שֶׁבּוֹ שׁוֹתִים אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן כְּנֶגֶד כּוֹס יְשׁוּעוֹת לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְגֶפֶן, וּכְתִיב אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאֻלָּה, וּכְנֶגְדָּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁקֶה לָאֻמּוֹת אַרְבַּע כּוֹסוֹת תַּרְעֵלָה, כִּדְמַסִּיק בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (וישב פח ה), וְאֵיךְ אַתָּה רוֹצֶה לַעֲקוֹר כָּל זֶה וּלְהַחֲלִיף הַשִּׁיטָה בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים?

וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיַּעֲמֹד בִּמְקוֹם צַר אֲשֶׁר אֵין דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל", כְּנֶגֶד עֲצֶרֶת שֶׁבּוֹ קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (משלי ג טז): "אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד", וְאִלְמָלֵא קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה הָיָה הָעוֹלָם חוֹזֵר לְתֹהוּ וָבֹהוּ (שבת פח.) וְהָיוּ כָּל הָאֻמּוֹת בְּטֵלִין, וְאֵיךְ אַתָּה רוֹצֶה לַעֲקוֹר אוּמָּה זוֹ הַחוֹגֶגֶת חַג זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ צֹרֶךְ לְכָל הָאֻמּוֹת וּלְכָל הַנִּמְצָאִים שֶׁבְּמַעְלָה וְשֶׁבְּמַטָּה? וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁגַּם "בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים" רָמַז לוֹ אַתָּה רוֹצֶה לַעֲקוֹר אֻמָּה הַחוֹגֶגֶת חַג הַפֶּסַח וְשׁוֹתִין בּוֹ אַרְבַּע כּוֹסוֹת, כְּנֶגֶד אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, וְשֶׁל יַיִן כְּמִסְפַּר שִׁבְעִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת, וּבְטוּל זֶה גּוֹרֵם גַּם כֵּן בְּטוּל כָּל שִׁבְעִים אֻמּוֹת.

וְיִתְכֵּן עוֹד לְפָרֵשׁ זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים, שֶׁרָמַז לוֹ, אֵיךְ אַתָּה רוֹצֶה לַעֲקוֹר אֻמָּה הַמַּחֲזֶקֶת בְּשָׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם הָעוֹלָם עוֹמֵד (אבות א ב), דְּהַיְנוּ שָׁלֹשׁ רַגְלֵי הָעוֹלָם וְהֵם: הַתּוֹרָה, עֲבוֹדָה, גְּמִילוּת חֲסָדִים, כִּי בִּטּוּלָם הֶרֶס כָּל הָעוֹלָם. וְרָמַז לוֹ גְּמִילוּת חֲסָדִים בְּמַה שֶׁאָמַר "וַתֵּלֶךְ בַּשָּׁדֶה", כִּי עִקַּר הַגְּמִילוּת חֲסָדִים מִן הַשָּׂדֶה עַל יְדֵי תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת וְלֶקֶט שִׁכְחָה פֵּאָה. וְהָעֲבוֹדָה שֶׁבְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּמְשַׁל לְכֶרֶם רָמַז לוֹ "בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים", וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י "הֲבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן" (שיר ב ד), זֶה אֹהֶל מוֹעֵד, וְעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שם ז יב-יג): "לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה, נָשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים" וְגוֹ'. וּ"בְּמָקוֹם צַר אֲשֶׁר אֵין דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל" רָמַז לַתּוֹרָה בְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר, וְזֶה רָמְז נָכוֹן.

פסוק כח

וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאָתוֹן. נִרְאֶה שֶׁגַּם זֶה צֹרֶךְ שֶׁעָה הָיָה, לְהַרְאוֹת לוֹ כִּי הוּא דּוֹמֶה לַחֲמוֹר זֶה שֶׁאֵין מִטְבָּעוֹ לְדַבֵּר, וְלִכְבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְבַד פָּתַח ה' אֶת פִּיו, כָּךְ בִּלְעָם רַק לְפִי שָׁעָה פָּתַח ה' אֶת פִּיו בִּנְבוּאָה לִכְבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְשֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָאֻמּוֹת אִלּוּ הָיָה לָנוּ נְבִיאִים חָזְרנוּ לַמּוּטָב.

פסוק מא

וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם. לְפִי שֶׁהַקְּצָווֹת עֲלוּלִים בְּיוֹתֵר לְקַבֵּל נֵזֶק, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמִּתְאוֹנְנִים (במדבר יא א) וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הָעָם, אוֹ בִּקְצָה רִאשׁוֹן – קְצִינֵי עָם, אוֹ בִּקְצָה אַחֲרוֹן – הַמּוּקְצִים שֶׁבָּעָם, כִּי מִצַּד הַמּוּקְצִים יִהְיוּ רְאוּיִין לִקְלָלָה מַמָּשׁ, וְאִם מִצַּד הַקְּצִינִים הַחֲשׁוּבִים – בְּנָקֵל לְהַכְנִיס בָּהֶם עַיִן הָרַע מִצַּד מַעֲלָתָם, כִּי זֶהוּ הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ בִּלְעָם, שֶׁאִם לֹא יִמְצָא מָקוֹם לְקַלְלָם יַכְנִיס בָּהֶם עַיִן הָרַע.

וְאַתָּה הַמְעַיֵּן שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה הַשִּׁנּוּיִים שֶׁמָּצִינוּ בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, כִּי מִתְּחִלָּה נֶאֱמַר: "וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם", וְאַחַר כָּךְ נֶאֱמַר: "אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה", מִכְּלָל כִּי בְּקְצֵה רִאשׁוֹן רָאָה כֻּלּוֹ עַל יְדֵי רְאִיַּת הַקָּצֶה, וּבַשְּׁלִישִׁית נֶאֱמַר: "וַיַּרְא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו", מַשְׁמַע שֶׁרָאָה כֻּלָּם מַמָּשׁ. וּבֵאוּר עִנְיָן זֶה הוּא כִּי מִתְּחִלָּה הֵצִיץ בִּלְעָם בְּשָׁרְשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דְּהַיְנוּ מְקוֹרָם וְצוּר חֲצָבָם, אִם יִמְצָא בּוֹ עָוֹן אֲשֶׁר עַל יָדוֹ תָּחוּל הַקְּלָלָה גַּם לָעֲנָפִים, כִּי בְּבִטּוּל הַשֹּׁרֶשׁ יִפְּלוּ גַּם הָעֲנָפִים, וְהוּא רְאִיַּת הַקָּצֶה הַכּוֹלֵל אֶת כֻּלָּם, כִּי הָאָבוֹת כּוֹלְלִים הַבָּנִים. וְאַחַר שֶׁבִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא, חָזַר לְהָצִיץ בָּעֲנָפִים, אִם יִמְצָא עָוֹן בַּתּוֹלְדוֹת. וְזֶהוּ הַקָּצֶה שֶׁכֻּלּוֹ לֹא יְרֶאה, כִּי אֵין הָאָבוֹת בִּכְלַל הַבָּנִים. וְאַחַר שֶׁלֹּא הִבִּיט אָוֶן לֹא בָּאָבוֹת וְלֹא בַּתּוֹלְדוֹת, אָמַר, מֵעַתָּה כֻּלָּם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, אִם כֵּן אַכְנִיס בָּהֶם עַיִן הָרַע הַשּׁוֹלֵט בְּיוֹתֵר בַּדָּבָר הַשָּׁלֵם מִכָּל צַד שֶׁאֵין בּוֹ פְּסֹלֶת כְּלָל, וְכִדְמַסְקִינַן בַּתַּנְחוּמָא (בלק טו) וּמְבִיאוֹ הַיַּלְקוּט עַל פָּסוּק "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם קְלָלָה תֵּחָשֵׁב" (משלי כז יד), עַל בִּלְעָם שֶׁבִּקֵּשׁ לְהַכְנִיס עַיִן הָרַע בְּיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי בִּרְכוֹתָיו. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ רָאִיתִי לְבָאֵר כָּל הַשְּׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת וְזֶה סִדְרָם.

וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם. זֶהוּ חִפּוּשׂ רִאשׁוֹן אֲשֶׁר הֵצִיץ בְּשֹׁרֶשׁ שֶׁל אֻמָּה, וַיְחַפֵּשׂ וַיִּמְצָא כִּי מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יהושע כד ב): "בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים", דְּהַיְנוּ בָּמוֹת בָּעַל, כִּי אַחַר הַבְּעָלִים הָלְכוּ, כִּי בְּעָלוּם אֲדוֹנִים זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וּמִשָּׁם רָאָה קְצֵה הָעָם, הַשֹּׁרֶשׁ הוּא הַקָּצֶה רִאשׁוֹן, וְהוּא כֻּלָּנוּ דָּמֵי, כִּי כָּל הַבָּנִים מִסְתָּעֲפִים מִן הַשֹּׁרֶשׁ, וּכְשֶׁהִשְׁרֶשׁ רָאוּי לְקִלְלָה וַדַּאי תָּחוּל גַּם עַל רֹאשׁ הָעֲנָפִים, כִּי בַּעֲבוּדָה זָרָה פּוֹקֵד עָוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים.

וּבָאָה הַנְּבוּאָה לְבִלְעָם כִּי בָּלָק וּבִלְעָם נָפְלוּ שְׁנֵיהֶם בְּטָעוּת גָּדוֹל, כִּי רֹאשׁ יְחוּס אֻמָּה אֵינָהּ מִן אֲרָם, כִּי תֶּרַח הָיָה חָשׁוּב כְּמֵת בְּחַיָּיו עַד שֶׁהָיָה אַבְרָהָם פָּטוּר מִן כִּבּוּד אָב וְאֵם, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאֵינוֹ מִכְּלַל רֹאשׁ יְחוּס אֻמָּה זוֹ, אֶלָּא תְּחִלַּת אֻמָּה זוֹ מֵרֹאשׁ צוּרִים, זֶה אַבְרָהָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק", שֶׁהוּא רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת רֹאשׁ לְאֻמָּה זוֹ אֶת

תֶּרַח שֶׁהָיָה דָּר בְּאָרָם נַהֲרַיִם, מֵרֹאשׁ הָרֵרֵי קֶדֶם, דְּהַיְנוּ מִן תֶּרַח שֶׁהָיָה קוֹדֶם לְאַבְרָהָם וְרָאָהוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁקָּם לֵיהּ בְּ"אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶּסֶל" וְגוֹ' (דברים כז טו). לְפִיכָךְ בְּקֹשׁ "לְכָה אָרָה לִי יַעֲקֹב", כִּי וַדַּאי תָּחוּל הַקְּלָלָה עַל הַפְּחוּתִים, כְּהוֹרָאַת שֵׁם יַעֲקֹב. "וּלְכָה זֹאת יִשְׂרָאֵל", כִּי עַל יְדֵי זֶה יִהְיֶה זַעַם וְכַעַס אֶפְלוּ אֶל הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם, שֶׁנִּרְמְזוּ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, עַל יְדֵי שֶׁיִּרְאוּ בְּאָבְדַן מוֹלַדְתָּם.

פרק כג

פסוק ח

מָה אֶקֹב לֹא קַבֹּה אֵל. הוּא אוֹמֵר לִי "אָרָה" שֶׁהוּא גְּדוֹלָה מִן "קְבָה", אֲפִלּוּ בְּ"קְבָה" אֵין לִי כֹּחַ, קַל וָחֹמֶר בְּ"אָרָה". אֲבָל לְפִי רַשִׁ"י שֶׁ"קְבָה" גְּדוֹלָה מֵ"אָרָה" לֹא יִתְיַשֵּׁב כְּלָל מַה שֶׁהִתְחִיל בְּ"אָרָה" וְסִיֵּם בְּ"קְבָה". וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ, מָה אֶקּוֹב לֹא קַבֹּה יִשְׂרָאֵל אֶת אֵל, כִּי הָאֱמוּת כְּשֶׁהַצָּרָה בָּא עֲלֵיהֶם הוּא מְקַלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו, אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָן כֵּן, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא עֲלֵיהֶם בְּחֹזֶק וְתַקֶּף כְּהוֹרָאַת שֵׁם "אֵל", מִכָּל מָקוֹם לֹא קַבֹּה, וְאֵינוֹ מְקַלֵּל אֶלָּא מְבָרֵךְ גַּם עַל הָרָעָה. לְפִיכָךְ גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא יְקַב אוֹתוֹ אֲפִלּוּ בְּשָׁעַת קַלְקָלָתָם. "וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם ה'", כִּי הָאֱמוּת מְהַפְּכִין ה' מִמִּדַּת הָרַחֲמִים לַדִּין, וְיִשְׂרָאֵל מֵעוֹלָם לֹא זָעַם אֶת ה', לֹא הִכְעִיס אֶת מִדַּת הָרַחֲמִים לְהַפְּכָהּ לְמִדַּת הַדִּין.

פסוק ט

כִּי מֵרֹאשׁ צוּרִים אֶרְאֶנּוּ. יְחוּס שֶׁלּוֹ אֵינוֹ מִן תֶּרַח אֶלָּא מִן אַבְרָהָם שֶׁנִּקְרָא "צוּר", שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נא א-ב): "הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם וְגוֹ', הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם". וְאוֹתוֹ צוּר – תְּמִים פָּעֳלוֹ עִם ה' הָיָה, וּבְעֵר כָּל הַגִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ. "וּמִגְּבָעוֹת", אֵלּוּ הָאֱמָהוֹת, "אֲשׁוּרֶנּוּ", מִשָּׁם רֹאשׁ יְחוּס שֶׁלּוֹ. "הֶן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן" וְגוֹ', מִיּוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ" וְגוֹ', מֵאָז וְהָלְאָה נִתְבּוֹדֵד מִן כָּל אֻמָּה, וְאֵין לוֹ צֵרוּף לֹא לְבֵית אָבִיו וְלֹא לְשׁוּם אֻמָּה, כִּי לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹהִים לְחֶלְקוֹ. וְתֵדַע שֶׁכָּךְ הוּא, כִּי לֹא נָתַן הַקב"ה מִסְפָּר לְשׁוּם אֻמָּה כִּי אִם לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא הַדָּבָר הַמּוֹרֶה עַל מַעֲלָתָן כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת בְּמִדְבַּר. וְעַל זֶה אָמַר: "מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב" וְגוֹ', כִּי זֶה מוֹפֵת שֶׁאֵין לוֹ צֵרוּף עִם כָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב", כִּי כָּל חֶשְׁבּוֹן עִנְיָנוֹ הַמִּסְפָּר, וְאָמַר שֶׁכָּל הַגּוֹיִם אֵין לָהֶם חֶשְׁבּוֹן פְּרָטִי אֶלָּא כְּלָלִי, אֲבָל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם מִסְפָּר פְּרָטִי, אֲפִלּוּ בִּהְיוֹת יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב", אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁהֵם רַבִּים כַּעֲפַר הָאָרֶץ נָתַן לָהֶם מִנְיָן פְּרָטִי, וְלֹא דַּי בְּמִסְפָּר זֶה, אֶלָּא אֲפִלּוּ שֶׁאַחַר הַמִּסְפָּר עֲשָׂאָם אַרְבָּעָה דְּגָלִים וְנָתַן שֵׁנִית מִסְפָּר מְיֻחָד לְכָל דֶּגֶל שֶׁהוּא רְבִיעִית הַמַּחֲנֶה. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּמִסְפָּר אֶת רֹבַע

יִשְׂרָאֵל", וְכָל כָּךְ לָמָּה, אֶלָּא שֶׁבָּא לְהַרְאוֹת שֶׁהֵם עִקַּר הָעוֹלָם כְּאִלּוּ לֹא הָיָה אַרְבַּע רוּחוֹת בָּעוֹלָם זוּלָתָם, וְכָל מַה שֶּׁחוּץ מֵהֶם אֵינוֹ נֶחְשָׁב מִכְּלַל אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם. וְזֶה רְאָיָה שֶׁתָּרַח אֲבִי אַבְרָהָם אֵינוֹ מִכְּלַל הַיִּשּׁוּב, וְאֵין אַבְרָהָם מִתְיַחֵס אַחֲרָיו כְּלָל.

פסוק י

וְאָמַר **תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים**. לְשׁוֹן רַבִּים, "וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ" לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי הַמִּיתָה דָּוְקָא בַּגּוּף הַבָּא מֵאָב וְאֵם, שֶׁקְּרָא "יְשָׁרִים". "וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ" כִּי הָאַחֲרִית וְהַהִשָּׁאֲרוּת הוּא בַּנְּשָׁמוֹת הַבָּאִים מִמְּקוֹר הַשֵּׂם יִתְבָּרַךְ, וְהַנְּשָׁמָה דּוֹמָה לַבּוֹרֵא בַּחֲמִשָּׁה דְּבָרִים (ברכות י.), לְכָךְ נֶאֱמַר "כָּמֹהוּ". וְהָרִיבָ"ה פֵּרֵשׁ שֶׁסּוֹפֵי תֵּיבוֹת שֶׁל אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב בְּגִימַטְרִיָּא בִּלְעָם, וְזֶהוּ "אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ".

פסוק יד

וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צוֹפִים. אַחַר שֶׁלֹּא יָכוֹל לִמְצֹא שֶׁמֶץ פְּסוּל עַל זֶה בַּשַּׂרְשִׁים, חָזַר לְהִיוֹת צוֹפֶה וּמַבִּיט בָּעֲנָפִים, דְּהַיְנוּ לְבֹא עַל הַתּוֹלְדוֹת מִצַּד חֵטְא הָעֶגֶל שֶׁעָשׂוּ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר "אֶפֶס קְצֵהוּ תִּרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה", כִּי אֵין הָאֲבוֹת בִּכְלַל הַבָּנִים. וְעוֹד, שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל כִּי אִם הַמּוּקְצִים שֶׁבָּעָם, שֶׁהֲרֵי שֵׁבֶט לֵוִי לֹא הִסְכִּימוּ. וְאָמַר "אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם", כִּי עַל יְדֵי הָעֶגֶל נַעֲשׂוּ מְגֻלִּים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות לב כה): "וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, מְגֻלֶּה. וְרָאוּ כָּל הָעַמִּים כִּי שֵׁם ה' סָר מֵעֲלֵיהֶם עַל יְדֵי הָעֶגֶל, וְזֶהוּ "שְׂדֵה צוֹפִים" שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַבָּטָה.

וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה אֵלָיו שֶׁגַּם בָּזֶה טָעוּ, כִּי "לֹא הִבִּיט אָוֶן" זֶה "בְּיַעֲקֹב", כִּי אִם הָעֵרֶב רַב לְבַדּוֹ הָיָה מִקּוֹר אֶל הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא. "וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר וגו' לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן אָדָם וְיִתְנֶחָם", הֵבִיא לוֹ מוֹפֵת עַל טָעוּתוֹ, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל (שם לב יד): "וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ", וְכִי יֵשׁ נֶחָמָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וַהֲלֹא לֹא אָדָם הוּא לְהִתְנַחֵם. אֶלָּא וַדַּאי אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה מֵעוֹלָם לֹא עָלְתָה עַל דַּעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ לְכַלּוֹתָם, כִּי לֹא פָּשְׁעוּ בּוֹ, אַךְ הָעֵרֶב רַב הָיָה הָעִקָּר בַּמַּעֲשֶׂה הַהוּא שֶׁעָשׂוּ עַל יְדֵי נַחַשׁ וְקֶסֶם, וְחָשַׁב ה' פֶּן יִטְעוּ גַּם יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו, וְהָיָה מְגַזֵּם לָהֶם בְּכָל יוֹם כִּי עֲבִיד אִינַשׁ דְּגָזִים וְלָא עָבִיד, לְכָךְ נֶאֱמַר "אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת", וְלֹא נֶאֱמַר "אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת", אֶלָּא מֵעוֹלָם לֹא בִּקֵּשׁ אֶלָּא דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת דֶּרֶךְ גִּזּוּם לְבַד, וְלֹא כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מַמָּשׁ. וְזֶה דַּוְקָא "לְעַמּוֹ", דְּהַיְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל עַל הָעֵרֶב רַב לֹא נִחַם כְּלָל, וְעִזְּבֵי ה' יִכְלוּ עַל יְדֵי הָעֲנָשִׁים הַמְבֹאָרִים פָּרָשַׁת כִּי תִשָּׂא, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, בְּשֶׁלֹּשׁ מִיתוֹת נִדּוֹנוּ שָׁם כוּ'. וְאֶצְלֵנוּ נִרְאֶה כְּאִלּוּ נִחַם ה' עַל זֹאת, וְאֵל ה' הוּא הַיּוֹדֵעַ (יהושע כב כב) שֶׁגַּם מִתְּחִלָּה כָּךְ הָיְתָה דַּעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ. אֲבָל אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְזִידִין בַּדָּבָר אִם כֵּן וַדַּאי יֵעֵד לָהֶם עֹנֶשׁ מַמָּשׁ וְהָיְתָה כָּאן נֶחָמָה מַמָּשׁ, וְזֶה אֵינוֹ, כִּי לֹא

בֶּן אָדָם הוּא וְיִתְנֶחָם, אֶלָּא "הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה", שֶׁלֹּא הָיְתָה שָׁם כִּי אִם אֲמִירָה וְדִבּוּר לְבַד דֶּרֶךְ גִּזּוּם וְלֹא כְּדֵי לַעֲשׂוֹת וּלְהָקִים, זֶהוּ שֶׁאָמַר "וְלֹא יַעֲשֶׂה", "וְלֹא יְקִימֶנָּה". וְהַכָּפֶל שֶׁבְּפָסוּק זֶה טַעֲמוֹ, לְפִי שֶׁאָמַר הַקב"ה לְמֹשֶׁה "הַנִּיחָה לִי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם" וְגוֹ' (שמות לב י), הֲרֵי שֶׁהָיָה שָׁם אֲמִירָה רַכָּה וְהַבְטָחָה טוֹבָה לְמֹשֶׁה, שֶׁאָמַר לוֹ: "וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל", וְהָיָה שָׁם דִּבּוּר קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, וּשְׁנֵיהֶם לֹא נִתְקַיְּמוּ. וְכֻנֶּגֶד הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַר לַעֲשׂוֹת לְמֹשֶׁה נֶאֱמַר כָּאן: "לֹא אִישׁ אֵל וְיכַזֵּב", כִּי לְשׁוֹן כְּזִיב מוֹרֶה עַל הַמַּבְטִיחַ לְהֵטִיב וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, וּכְנֶגְדּוֹ נֶאֱמַר: "הַהוּא אָמַר", אֲמִירָה רַכָּה, "וְלֹא יַעֲשֶׂה", וּכְנֶגֶד הָרָעָה אָמַר: "וּבֶן אָדָם וְיִתְנֶחָם", כִּי לְשׁוֹן נֶחָמָה הוּא עַל הָרָעָה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר: "וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה", וּבְרָךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

וְאָמַר **הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי**. הֵיינוּ לִי, כִּי כְּבָר אָמַרְתִּי "וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ", וְאִם אֲקַלְלֵם אֲקַלֵּל גַּם עַצְמִי, לְכָךְ "לֹא אֶשְׁיְבֶנָּה". "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב", אַתָּה לְקַחְתַּנִי שְׂדֵה צוֹפִים לְהְיוֹת צוֹפֶה וּמַבִּיט בָּאָוֶן וְעָמָל שֶׁלָּהֶם, מָה אוּכַל לְהַבִּיט אִם ה' לֹא הִבִּיט בָּהֶם עָמָל וְאָוֶן? וַאֲפִלּוּ הַחוֹטְאִים הָהֵם לֹא כָּפְרוּ בֵּאלֹהִים לְגַמְרֵי אֶלָּא שִׁתְּפוּ שֵׁם שָׁמַיִם לְדָבָר אַחֵר, כִּי לְכָךְ נֶאֱמַר "אֲשֶׁר הֶעֱלוּךְ" בְּוָי"ו, וְאָמְרוּ רז"ל (סנהדרין סג.) אִלְמָלֵא וְי"ו שֶׁבְּ"הֶעֱלוּךְ" נִתְחַיְּבוּ שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה, כִּי בְּוָי"ו יֵשׁ הוֹרָאָה שֶׁלֹּא נָתְנוּ תְּפִלָּה בֵּאלֹהִים אֶלָּא הוֹדוּ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים וְהָעֶגֶל הַזֶּה נִתְמַנָּה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מִפִּי הַגְּבוּרָה, לְכָךְ אָמְרוּ "אֲשֶׁר הֶעֱלוּךְ". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן: "ה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ", שֶׁטָּעֲנוּ כִּי ה' אֱלֹהָיו הוּא עִמּוֹ, עִם הָעֶגֶל, וּמִסַּר לוֹ הַהַנְהָגָה לִהְיוֹת בֵּינֵיהֶם כְּמֶלֶךְ וְלֹא אֱלֹהִים מַמָּשׁ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ".

אוֹ יֹאמַר, שֶׁאַף בְּשָׁעַת הַחֵטְא "ה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ", לֹא כָּפְרוּ בּוֹ לְגַמְרֵי, וּתְרוּעַת מֶלֶךְ עוֹלָם נִשְׁאַר בּוֹ. וְתֵדַע שֶׁכָּךְ הוּא, שֶׁהֲרֵי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה "רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ", (שמות לב ז), הֵיינוּ הָעָם שֶׁהֶעֱלָה מֹשֶׁה, וְזֶה וַדַּאי לֹא אָמַר כְּלַפֵּי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי "אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם" וְלֹא מֹשֶׁה הוֹצִיאָם, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁכְּלַפֵּי הָעֵרֶב רַב אָמַר שֶׁמֹּשֶׁה הֶעֱלָם מִדַּעְתּוֹ. וְהָרָאְיָה שֶׁלְּכָךְ אָמַר מֹשֶׁה: "לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ" וְגוֹ' (שם לב יא), דְּהַיְינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר "אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם", כִּי לְשׁוֹן "הוֹצֵאתָ" שַׁיָּךְ בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּכְנְסוּ לְמִצְרַיִם וְיָצְאוּ, אֲבָל גַּבֵּי הָעֵרֶב רַב אָמַר "כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ", כִּי לְשׁוֹן יְצִיאָה אֵין שַׁיָּךְ בָּהֶם, כִּי מִי הִכְנִיסָם שֶׁיֵּצְאוּ. וּכְפִי הַפְּשָׁט יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר "רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ" בְּמַעֲלָה עַל יְדֵי בִּזַּת מִצְרַיִם, כִּי מִשָּׁם נִתְעַשְּׁרוּ, וְעַל יְדֵי רֹב זֶהֶב עָשׂוּ הָעֶגֶל. לְכָךְ אָמַר "אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", כִּי נִתְעַלּוּ בְּעֹשֶׁר שֶׁל אֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲבָל בִּתְפִלַּת מֹשֶׁה לֹא הָיָה מָקוֹם לְהַזְכִּיר זֶה, לְכָךְ אָמַר "אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ".

כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְגוֹ'. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הָעֶגֶל נַעֲשָׂה עַל יְדֵי כְּשׁוּף, וּמֵאַחַר שֶׁלֹּא נַחַשׁ וְקֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַדַּאי לֹא עָשָׂאוּ הָעֶגֶל כִּי אִם הָעֵרֶב רַב. וְאִם תֹּאמַר, אִם אֵין בָּהֶם נַחַשׁ וְקֶסֶם אִם כֵּן מַה יְוַדֵּעַ לָהֶם הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה', עַל זֶה אָמַר: "כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל", כִּי כָּל הַקּוֹרוֹת הַתְּלוּיִין בָּעֵת וּזְמַן הַהוֹוִים וְנִפְסָדִים, "יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב", אֲפִלּוּ לִקְטַנֵּיהֶם, וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א יב לב): "וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים", וּ"לְיִשְׂרָאֵל" דְּהַיְינוּ לַחֲשׁוּבֵיהֶם, "יֵאָמֵר מַה פָּעַל אֵל", כִּי הַדְּבָרִים הָרוּחָנִיִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹנְנָם בְּיָדָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות טו יז): "מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ", וּכְתִיב (תהלים לא כ): "מָה רַב טוּבְךָ וְגוֹ' פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ".

הֵן עָם כְּלָבִיא יָקוּם. יְדוּעַ שֶׁכָּל עִקַּר מַעֲשֵׂה כִּשּׁוּף בַּלַּיְלָה, כִּי בוֹ תִּרְמוֹשׁ כָּל חַיְתוֹ יָעַר, אֵלּוּ הַמַּזִּיקִים, וְכָל הָעוֹסְקִים עִמָּהֶם הֵם מַכִּים וּמְעַנִּים, וְיֵרֵא בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה פְּנֵיהֶם זֹעֲפִים, לֹא תֹאַר וְלֹא הָדָר לָהֶם, וְהֵם חֲלוּשֵׁי כֹּחַ, כִּי רֻבָּם מַרְעִיבִים אֶת עַצְמָם כְּדֵי שֶׁתִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶם רוּחַ הַטֻּמְאָה. וְהֵן עָם זֶה כְּלָבִיא יָקוּם מִשְׁנָתוֹ, חָזָק וּבָרִיא אוּלָם. וְזֶה מוֹפֵת שֶׁאֵין לוֹ עֵסֶק בְּנַחַשׁ וְקֶסֶם, וְאַדְרַבָּה, "לֹא יִשְׁכַּב עַד יֹאכַל טֶרֶף, וּכְפִרּוּשׁ רַשִׁ"י שֶׁאוֹמֵר קְרִיאַת שְׁמַע עַל מִטָּתוֹ וּמַבְרִיחַ הַמַּזִּיקִין מֵעָלָיו, וְאִם כֵּן וַדַּאי אֵין לוֹ עֵסֶק עִמָּהֶם כְּלָל. וְזֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן.

פסוק טו

וְאָנֹכִי אֶקָּרֶה כֹּה. פֵּרֵשׁ רַבֵּינוּ בְּחַיֵּי, לְבַטֵּל מֵהֶם בְּרָכַת "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ" (בראשית טו ה) וְ"כֹּה תְּבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ו כג). בָּזֶה רָאִיתִי לְתָרֵץ מַה שֶּׁמַּסִּיק בְּרָבָתִי (במ"ר כ ז) כִּי אָמַר "אוּלַי נַכֶּה בּוֹ", לֹא בְּקֶשׁ אֶלָּא לְנַכּוֹת מֵהֶם חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִן שִׁשִּׁים רִבּוֹא וְהַיְינוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף. וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, מַה תּוֹעֶלֶת הָיָה לוֹ בָּזֶה אִם יֶחְסְרוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף מִן שִׁשִּׁים רִבּוֹא, גַּם יֵשׁ לְדַקְדֵּק לָמָּה נָפְלוּ בַּעֲצָתוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וְלֹא יוֹתֵר וְלֹא פָּחוֹת. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁעִקַּר כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לְבַטֵּל מֵהֶם בְּרָכַת "כֹּה", כִּי עַל יְדֵי זֶה יָחוּלוּ הַקְּלָלוֹת, לְכָךְ לֹא בְּקֶשׁ אֶלָּא לְנַכּוֹת חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּנַכִּין מִן הַסְּאָה חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה (ב"ב צג:) כָּךְ בְּקֶשׁ לְנַכּוֹת חֵלֶק עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה, דְּהַיְינוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף כְּמִסְפַּר "כֹּה". וְלֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ, כִּי לֹא הִפִּיל אֶלָּא עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף, עַד כֹּה וְלֹא עַד בְּכְלָל, כִּי בְּבוֹאוֹ לְמִסְפַּר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה עָמְדוּ לָהֶם הַבְּרָכוֹת שֶׁל "כֹּה תְּבָרְכוּ", וְ"כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ".

פסוק כח

וַיִּקַּח בָּלָק אֶת בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר. מֵעַתָּה חָזְרוּ לַדֶּרֶךְ הַשְּׁלִישִׁי כִּי רָאוּ שֶׁאֵין לָהֶם מָקוֹם לִתֵּן שֶׁמֶץ וְדֹפִי לֹא בַּשְּׁרָשִׁים וְלֹא בָּעֲנָפִים. אִם כֵּן הֵמָּה בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, וְכָל דָּבָר הַשָּׁלֵם מִכָּל צַד, בְּיוֹתֵר יֵשׁ מָקוֹם לְעַיִן הָרַע לִשְׁלוֹט בּוֹ עַל יְדֵי שֶׁיְּבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וְיִסַּפֵּר

בְּשִׁבְחוֹ בְּקוֹל רָם, וְיִשְׁמְעוּ כָּל הָאֻמּוֹת וְיִתְקַנְּאוּ בָּהֶם וְיַכְנִיסוּ בָּהֶם עַיִן הָרַע, וְעַל יְדֵי זֶה קְלָלָה תֵּחָשֵׁב לוֹ. וְעַל כֵּן לְקָחוֹ רֹאשׁ הַפְּעוֹר, כְּדֵי שֶׁיִּפְעַר פִּיו לִבְלִי חֹק וְיִסַּפֵּר בְּמַעֲלָתָן בְּקוֹל רָם.

פרק כד

פסוק ג

וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי ה' לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל. כִּי טוֹבִים הַמָּה בְּעֵינֵי ה', "וְלֹא הָלַךְ כְּפַעַם בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים", הַיְינוּ לְחַקּוֹר אַחַר פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם הַנַּעֲשִׂים בְּעָטְיוֹ שֶׁל נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי. "וַיָּשֶׁת אֶל הַמִּדְבָּר פָּנָיו", כִּדְמַסְּיק בְּרִבְתֵּי (שמ"ר ב ד): "מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר", כָּל מַעֲלָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִן הַמִּדְבָּר כוּ'. כַּוָּנַת הַמִּדְרָשׁ שֶׁבִּזְכוּת הָעֲנָוָה הַמְצוּיָה בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁעוֹשִׂין אֶת עַצְמָן כְּמִדְבָּר זֶה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין עָלָיו, זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְכָל הַמַּעֲלוֹת, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בעירובין נד.) עַל פָּסוּק "וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה". וּמִיָּד כַּאֲשֶׁר נָתַן עֵינָיו לְסַפֵּר מִכָּל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר זָכוּ לָהֶם מִן הַמִּדְבָּר כְּדֵי לְהַכְנִיס בָּהֶם עַיִן הָרַע, מִיָּד נִסְמֵית עֵינוֹ. לְפִיכָךְ קָרָא אֶת עַצְמוֹ "שְׁתֻם הָעָיִן" דַּוְקָא בְּפַעַם זֶה. אֲבָל לְרַשָּׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ שֶׁנִּסְמֵת עַל אָמְרוֹ "וּמִסְפַּר אֶת רֹבַע יִשְׂרָאֵל", קָשֶׁה לָמָּה לֹא קָרָא עַצְמוֹ כֵּן בִּנְבוּאָה שְׁנִיָּה.

פסוק ד

נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל וּמַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה. כִּי כָּל סוּמָא נִקְרָא בִּלְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "סַגֵּי נְהוֹר", לְפִי שֶׁהָרְאִיָּה הַלְּבָבִית וּסְתָם רְאִיַּת עֵינַיִם מַכְחִישִׁין זֶה אֶת זֶה, וּבְהִתְחַזֵּק אֶחָד מֵהֶם יֶחֱלַשׁ הַשֵּׁנִי. עַל כֵּן הָרְאִיָּה הַשִּׂכְלִית הַפְּנִימִית גְּדוֹלָה אֵצֶל הַסּוּמִים, כִּי לֹא יַטְרִידֵם הָרְאוּת הַגַּשְׁמִי. וְכֵן יֵשׁ נוֹהֲגִין לְהַעֲצִים עֵינֵיהֶם בְּעֵת קָרְאָם "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', כְּדֵי לְחַזֵּק הַכַּוָּנָה הַלְּבָבִית, וְיִהְיוּ עֵינָיו לְמַטָּה בַּמִּדְרֵגָה וְלִבּוֹ לְמַעְלָה בַּמַּדְרֵגָה. עַל כֵּן קָרָא אֶת עַצְמוֹ אַחַר שֶׁנִּסְמֵית עֵינוֹ "אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה". וְאָמַר "נֹפֵל", לְפִי שֶׁהוּא סוּמָא מִסְּתָם עֵינָיו שֶׁגּוֹרֵם לוֹ לִנְפּוֹל, הוּא גְּלוּי עֵינַיִם הַשִּׂכְלִיִּים. וְקָרָא עַצְמוֹ "שׁוֹמֵעַ אִמְרֵי אֵל", כִּי חוּשׁ הָרְאוּת מַכְחִישׁ גַּם חוּשׁ הַשְּׁמִיעָה, כִּי אֵין הָאָדָם יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁנֵי חוּשִׁים אֵלּוּ כְּאֶחָד. וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ פָּסוּק "הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן" (שמות יט ט), רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא תּוּכְלוּ לִרְאוֹת בַּשְּׁכִינָה, וְנָתַן טַעַם "בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם", כִּי עַל יְדֵי זֶה יִתְחַזֵּק חוּשׁ הַשְּׁמִיעָה, כַּמְבֹאָר בְּחִבּוּרִי עוֹלְלוֹת אֶפְרַיִם מַאֲמָר רט"ו עַיֵּן שָׁם.

וְאָמַר **מַה טֹּבוּ אׇהָלֶיךָ יַעֲקֹב**. רָאָה שֶׁאֵין פִּתְחֵיהֶן מְכֻוָּנִין זֶה כְּנֶגֶד זֶה, שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל שׁוּם אֶחָד בְּאֹהֶל חֲבֵרוֹ וְלֹא יַזִּיקוּ בְּעַיִן הָרַע. אָמַר, אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּקַּבְּלוּ נֵזֶק מִן עַיִן הָרַע, כִּי הוּא דָּבָר שֶׁהֵם עַצְמָם נִזְהָרִים מִזֶּה. וְאַדְרַבָּא, "כִּנְחָלִים נְטָיוּ", יֹאמַר שֶׁאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמִשְׁכְּנוֹתָיו

נִמְשְׁלוּ לִנְחָלִים הַמְכַסִּים אֶת הַדָּגִים לְבַל תִּשְׁלוֹט בָּהֶם עַיִן הָרַע. כָּךְ הָאֹהָלִים אֲשֶׁר בָּהֶם יוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה מַצִּילִין מִן הָעַיִן, כִּי לֹא שָׁלְטָא עֵינָא בִּישָׁא בְּיוֹשְׁבֵי אֹהָלִים שֶׁאֵינָן נִרְאִין בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת. וּמִכָּל מָקוֹם תּוֹרָתָן מַכְרֶזֶת עֲלֵיהֶם, בָּרְחוֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ, וְיָפֶצוּ מַעְיְנוֹתָיו חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי מָיִם. לְכָךְ נֶאֱמַר "כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כַּאֲהָלִים נָטַע ה'", כִּי הָאֹהָלִים וְהַנְּחָלִים מִשְׁפָּט אֶחָד לָהֶם.

פסוק 1

כַּאֲרָזִים עֲלֵי מָיִם. בְּסַנְהֶדְרִין (קה:) אָמְרוּ: טוֹבָה קְלָלָה שֶׁל אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי מִבִּרְכוֹתָיו שֶׁל בִּלְעָם, אֲחִיָּה קִלְלָם בְּקָנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א' יד טו): "וְהִכָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמָּיִם", מַה הַקָּנֶה אֵינוֹ עוֹמֵד כִּי אִם בְּמָקוֹם מַיִם וְגִזְעוֹ מַחֲלִיף וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּים כוּ', אֲבָל בִּלְעָם בֵּרְכָם בְּאֶרֶז שֶׁאֵינוֹ עוֹמֵד בְּמָקוֹם מַיִם כוּ'. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י מַה שֶּׁכָּתוּב כָּאן "כַּאֲרָזִים עֲלֵי מָיִם", שְׁכִינָה דְּקָאָמְרָא הָכֵי, וּפֵרוּשׁוֹ דָּחוּק. וְנִרְאֶה שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, כִּי מִבִּרְכוֹתָיו שֶׁל בִּלְעָם אָנוּ לְמֵדִין מַה הָיָה בְּלִבּוֹ לְקַלְקְלָם, וּבְוַדַּאי הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהַמְשִׁילָם לְסָתָם אֶרֶז שֶׁאֵינוֹ עוֹמֵד בְּמָקוֹם מַיִם, כְּדֵי לְהַשְׁלִיט בָּהֶם עַיִן הָרַע, כִּסְתָם אֶרֶז שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בּוֹ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי שֶׁיְּרוּם וְנִשָּׂא וְגָבֹהַּ מְאֹד יִתְּנוּ הָאֻמּוֹת בָּהֶם עֵינֵיהֶם. וַיְהַפֵּךְ ה' אֶת הַקְּלָלָה וְנָתַן חֲכָה לְתוֹךְ פִּיו לֵאמֹר, אֱמוֹר "כַּאֲרָזִים עֲלֵי מָיִם", שְׁטָר וְשׁוֹבְרוֹ עִמּוֹ, כִּי הַמַּיִם מְגִינִין עָלָיו, כִּי רֹב תַּחְתִּיתוֹ מְכֻסֶּה בַּמַּיִם וְאֵינוֹ נִרְאֶה כָּל כָּךְ גָּבוֹהַּ, וְהַמַּיִם מַצִּילִין אוֹתוֹ מִן הָעַיִן הָרַע כְּמוֹ הַדָּגִים. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם דִּמְיוֹן הַקָּנֶה טוֹב מִמֶּנּוּ, כִּי הוּא מוֹרֶה עַל הַהַכְנָעָה, כִּי הוּא נִכְנָע מִפְּנֵי הָרוּחַ, וְזֶהוּ תַּקָּנָתוֹ. וְעַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כ.) שֶׁזָּכָה הַקָּנֶה לִטּוֹל מִמֶּנּוּ קוֹלְמוֹס לִכְתּוֹב בּוֹ סֵפֶר תּוֹרָה, וּלְהוֹרוֹת נָתַן בְּלִבָּם שֶׁאֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת כִּי אִם בְּנִמּוּכֵי רוּחַ כְּקָנֶה וְלֹא בְּמִי שֶׁהוּא קָשֶׁה כְּאֶרֶז. וּמִכָּל מָקוֹם הָאֶרֶז הָעוֹמֵד עֲלֵי מַיִם דּוֹמֶה קְצָת לְקָנֶה מִצַּד הֱיוֹתוֹ מְכֻסֶּה קְצָת, כִּי גַּם זֶה מוֹרֶה קְצָת עַל הַהַכְנָעָה. לְכָךְ אָמַר מִיָּד: "יִזַּל מַיִם מִדְּלָיָו", מִן הַדְּלִיִּים הַנִּכְנָעִים בְּטֶבַע יִזַּל מַיִם שֶׁל הַתּוֹרָה.

וְכַאֲשֶׁר רָאָה בִּלְעָם שֶׁלֹּא יָכוֹל לְהֶם בְּשׁוּם צַד, הוֹדָה וְאָמַר שֶׁלֹּא יוּכַל לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה וְגוֹ', כִּי הָרָעָה הָיְינוּ לְקַלֵּל, וְהַטּוֹבָה לְבָרֵךְ אוֹתָם בְּקוֹל גָּדוֹל כְּדֵי שֶׁקְּלָלָה תֵּחָשֵׁב לָהֶם, וְטוֹבָה זוֹ גְּרוּעָה הִיא מִסְּתָם רָעָה, יַעַן כִּי אֵין פִּיו וְלִבּוֹ שָׁוִים. עַל כֵּן הִקְדִּים הַטּוֹבָה לָרָעָה בְּדָרְךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ. וְאַחַר כָּל הַנְּבוּאוֹת אָמַר "הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי", אֵין הַפֵּרוּשׁ סִלּוּק נְבוּאָה, שֶׁהֲרֵי עֲדַיִן הוּא מִתְנַבֵּא וְהוֹלֵךְ, אֶלָּא שֶׁאָמַר הִנְנִי הוֹלֵךְ לְהִתְנַבְּאוֹת מַה שֶּׁיַּעֲשׂוּ הָעָם הַזֶּה לְעַמִּי. לְפִיכָךְ "לְכָה אִיעָצְךָ" וְגוֹ', כִּי זֹאת הָעֵצָה אֵיךְ תִּנָּצֵל מֵהֶם.

וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁאָמַר לוֹ: אִיעָצְךָ שֶׁתִּהְיֶה שֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה, מֵאַחַר שֶׁשָּׁלוֹם יִהְיֶה בְּיָמֶיךָ, מַה לְּךָ לִדְאֹג עַל הֶעָתִיד, כִּי "אֵת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ" יִהְיֶה "בְּאַחֲרִית הַיָּמִים", וְאַךְ שָׁלוֹם יִהְיֶה בְּיָמֶיךָ. לָכֵן הַשְׁמֵר וְהַשְׁקֵט. וְעִקַּר הָעֵצָה רְמוּזָה בְּתֵיבַת "לְכָה", רוֹצֶה לוֹמַר עַתָּה לְכָה וְכַלֵּךְ מִדַּרְכְּךָ זוֹ. וְהָרָמוּז בִּ"לְכָה" זֶה "אִיעָצְךָ", שֶׁלְּעֵת עַתָּה תֵּלֵךְ לְךָ וְתַנִּיחַ הַדָּבָר, כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד.

פרק כה

פסוק יא

פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְגוֹ'. הַכֹּל לִרְבוּתָא נָקַט, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה "בֶּן אֶלְעָזָר" אֲשֶׁר לָקַח לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל, מִזֶּרַע יִתְרוֹ שֶׁפִּטֵּם עֶגְלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְהָיָה לוֹ לִמְנֹעַ אֶת עַצְמוֹ מִמַּעֲשֶׂה זֶה פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ לֵיצָנֵי הַדּוֹר: בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּיר לְאָבִיךָ, וְאֵיךְ אַתָּה מְקַנֵּא עַל הַמַּדְיָנִית, וְכֵן אֲבִי אָבִיךָ פִּטֵּם עֶגְלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְאֵיךְ אַתָּה מְקַנֵּא עַל הָעֲבוֹדָה זָרָה. וְהָיָה "בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן" וְיֹאמְרוּ לוֹ: אֲבִי אָבִיךָ זֶה פִּטֵּם עֶגְלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא עָשָׂה הָעֶגֶל. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל כְּבוֹדוֹ. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ שֶׁהָיוּ הַשְּׁבָטִים מְבַזִּין אוֹתוֹ כוּ', יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּה כַּוָּנָתוֹ, כִּי עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ הַשְּׁבָטִים מְבַזִּין אוֹתוֹ, בָּא הַכָּתוּב וְיִחֲסוֹ לוֹמַר, רְאֵה כִּי אִישׁ חָסִיד הוּא. אַף עַל פִּי שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהוּא בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבַזּוֹתוֹ, מִכָּל מָקוֹם נִכְנַס בָּעֳבִי הַקּוֹרָה וְלֹא הָיָה חוֹשֵׁשׁ לִכְבוֹדוֹ. וְעוֹד הִגִּיד לָנוּ הַכָּתוּב שֶׁהָיָה מֵשִׁיב חֵמָה בֶּן מֵשִׁיב חֵמָה (סנהדרין פב:), עַל כֵּן אֲחָז מַעֲשָׂה אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ.

בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם. "קִנְאָתִי בָּהֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "בְּתוֹכָם", לְמֵד עַל כָּל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּוְקָא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא כב לב): "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וּלְכָךְ נֶאֱמַר (כה ז) "וַיָּקָם" פִּינְחָס "מִתּוֹךְ הָעֵדָה". וְהוֹדִיעַ לָנוּ שִׁבְחוֹ שֶׁל פִּינְחָס שֶׁהָיָה מוֹסֵר נַפְשׁוֹ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה, מָקוֹם מְסֻכָּן מִפְּנֵי קְרוֹבֵי זִמְרִי, מִכָּל מָקוֹם שָׂם נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ.

וְעַל צַד הָרֶמֶז לָקַח רֹמַח בְּיָדוֹ, כִּי בְּמַעֲשֶׂה זֶה שָׂם כָּל רַמ"ח אֵבָרָיו בְּכַפּוֹ, וְהָיָה מְקַנֵּא שְׁתֵּי קְנָאוֹת, אַחַת עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְאַחַת עַל הַזְּנוּת. לְכָךְ נֶאֱמַר "בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי". אוֹ אַחַת לְכִבּוּד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְאַחַת לְכִבּוּד מֹשֶׁה, כִּי כָּל הַמְחַלֵּל הַשֵּׁם אֵינוֹ חוֹלֵק כָּבוֹד לְרַבּוֹ, בְּקַל וְחֹמֶר, שְׁאִם אֵין הַשְּׁכִינָה חֲשׁוּבָה כְּנֶגְדּוֹ, רַבּוֹ לֹא כָל שֶׁכֵּן. וְכֵן הֵעִז פָּנָיו כְּנֶגְדּוֹ וְאָמַר לוֹ: בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּיר לְךָ. וְעַל זֶה סָמַךְ פִּינְחָס שֶׁהוֹרָה הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה בִּפְנֵי מֹשֶׁה רַבּוֹ, כִּי אָמַר שֶׁרַבּוֹ נוֹגֵעַ בַּדָּבָר, פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ: בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּיר לְךָ. וּלְכָךְ נֶאֱמַר: "לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נוֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם", וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "לָכֵן אֱמֹר לוֹ", אֶלָּא בֵּאוּרוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

אָמַר לְמֹשֶׁה: לָכֵן אֱמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל עַל עַצְמְךָ הִנְנִי נוֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין אַתָּה בְּשָׁלוֹם עִם פִּינְחָס עַל שֶׁהוֹרָה הֲלָכָה בְּפָנֶיךָ. לָכֵן תּוֹדִיעַ לָרַבִּים וְתֹאמַר מִצַּדְךָ "הִנְנִי נוֹתֵן לוֹ" וְגוֹ' וְ"הִנְנִי" קָאֵי עַל מֹשֶׁה. (עיין סנהדרין פב: א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום) וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁקִּנֵּא לֵאלֹהָיו אָמַר: "וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם, תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו", וְטַעַם זֶה אֵינוֹ קָאֵי עַל מַה שֶּׁכָּתוּב "הִנְנִי נוֹתֵן לוֹ" וְגוֹ', לְפִי שֶׁזֶּה שְׂכָרוֹ עַל שֶׁקִּנֵּא לְמֹשֶׁה כְּאָמוּר. וְאָמַר "וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי הֵבִיא אֶת הָרְשָׁעָה הַזֹּאת לְכַפָּרָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְנֶחְשַׁב לוֹ כְּהַקְרָבַת פָּרִים וּכְבָשִׂים. עַל כֵּן נִשְׁבַּע ה' אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם, כַּאֲשֶׁר הִתְחַלְתְּ בְּשִׁמּוּשׁ כְּהֻנָּה.

פסוק יד

וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, בְּמָקוֹם שֶׁיִּיחֵס אֶת הַצַּדִּיק לְשֶׁבַח יִחֵס אֶת הָרָשָׁע לִגְנַאי, וּמָה גְּנַאי הוּא זֶה שֶׁאָמַר זִמְרִי בֶּן סָלוּא, בִּשְׁלָמָא לְשֶׁבַח שַׁפִּיר קָאָמַר, כִּי אֶלְעָזָר וְאַהֲרֹן נוֹדְעוּ בַּשְּׁעָרִים לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה, אֲבָל סָלוּא זֶה מָה הוּא וּמָה שְׁמוֹ כִּי תֵּדַע שֶׁהוּא לִגְנַאי, מָה שֶּׁמֻּץ דִּפִּי נִשְׁמַע עָלָיו? וְעוֹד, מַה שֶּׁכָּתוּב "הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה", לָמָּה הִפְלִיא אֶת מַכּוֹתָיו פְּעָמַיִם? הָוֶה לֵיהּ לְמֵימַר: "וְשֵׁם הָאִישׁ הַמֻּכֶּה אֶת הַמִּדְיָנִית" וְגוֹ', וְעוֹד שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר: "וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה שְׁמוֹ זִמְרִי", וּמְדַקְאָמַר "וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאֲשֶׁר הֻכָּה חוֹזֵר עַל עֶצֶם הָאִישׁ, אֲבָל הַמֻּכֶּה חוֹזֵר אֶל הַשֵּׁם לוֹמַר שֶׁהַשֵּׁם שֶׁלּוֹ הָיָה מֻכֶּה.

וְנִרְאֶה שֶׁמֵּהֶכְרֵחַ קֻשְׁיוֹת אֵלּוּ דָּרַשׁ רַבִּי יוֹחָנָן בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (פב:) חֲמִשָּׁה שֵׁמוֹת הָיוּ לוֹ: זִמְרִי עַל שֵׁם שֶׁנַּעֲשָׂה כְּבֵיצָה הַמְזֹרֶרֶת, סָלוּא עַל שֵׁם שֶׁהִסְלִיא עָוֹן מִשְׁפַּחְתּוֹ, כִּי וַדַּאי יֵשׁ לְהַפְלִיא מָה רָאָה רַבִּי יוֹחָנָן עַל כָּכָה לִדְרוֹשׁ הַשֵּׁמוֹת לִגְנַאי, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁגַּם הוּא דָּרַשׁ וְשֵׁם הָאִישׁ הַמֻּכֶּה, שֶׁתֵּיבַת הַמֻּכֶּה חוֹזֵר אֶל הַשֵּׁם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִקְרְאוּ מִתְּחִלָּה עַל שֵׁם הַמַּעֲשֶׂה, אֶלָּא שֶׁעָוֹנוֹתָיו גָּרְמוּ לוֹ שֶׁבְּדָקוּ בִּשְׁמוֹ וּבְשֵׁם אֲבוֹתָיו וּפֵרְשׁוּ עַל שֵׁם הַמַּאֲרָע, לוֹמַר לְךָ שֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב, וּרְאָיָה שֶׁלּוֹ מִן הַתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה, הַשֵּׁם מֻכֶּה, וַאֲשֶׁר הֻכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית קָאֵי עַל עֶצֶם הָאִישׁ, וְכֵן וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה כָּזְבִי, כְּדַמְסֵיק בַּגְּמָרָא כָּזְבִי שֶׁכִּזְּבָה בְּאָבִיהָ, כִּי גַּם שְׁמָהּ הֻכָּה לְדָרְשׁוֹ לִגְנַאי. וְאִם נַפְשְׁךָ לוֹמַר שֶׁהַמֻּכֶּה קָאֵי עַל הָאִישׁ, וַאֲשֶׁר הֻכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית קָאֵי עַל הַשֵּׁם, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁלְּכָךְ אָמַר אֶת הַמִּדְיָנִית, לְפִי שֶׁהָיָה אֶת הַמִּדְיָנִית וּבָעַל בְּעִילוֹת הַרְבֵּה עַד שֶׁנַּעֲשָׂה כְּבֵיצָה הַמְזֹרֶרֶת, עַל כֵּן נַעֲשָׂה מוּזָר לְאֶחָיו כְּבֵיצָה הַמְזֻרֶת, וְדָרְשׁוּ שֵׁם זִמְרִי עַל שֵׁם הַמַּאֲרָע.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלְּכָךְ אָמַר "אֶת הַמִּדְיָנִית", בִּהְיוֹתוֹ עִמָּהּ מַמָּשׁ, דְּאִלּוּ פֵּרֵשׁ זִמְרִי לֹא הָיָה רַשַּׁאי לְהָרְגוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהֻכָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִפְטַר מִלִּהְיוֹת

אֶת הַמִּדְיָנִית עִמּוֹ מַמָּשׁ בָּעוֹלָם הַבָּא, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לט י) "לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "לִהְיוֹת עִמָּהּ" לָעוֹלָם הַבָּא (יומא לה:).

וּמִלְּבַד מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פב:) בַּשֵּׁמוֹת הַלָּלוּ לְגָנַאי, הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרוֹנִים, אֶעֱנֶה גַּם אֲנִי חֶלְקִי לְפָתְרָם בְּדֶרֶךְ אַחֵר, כִּי מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כב:) עַל הַחֲנֻפִּים שֶׁעוֹשִׂין מַעֲשֶׂה זִמְרִי וּמְבַקְּשִׁים שָׂכָר כְּפִינְחָס, וְכִי זִמְרִי הָיָה מִן הַחֲנֻפִּים? וַהֲלֹא הָיָה רָשָׁע מְפֻרְסָם, אֶלָּא וַדַּאי מִדְּקְאָמַר לְמֹשֶׁה זוֹ אֲסוּרָה אוֹ מֻתֶּרֶת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה כְּמַעֲשֶׂה הַצְּבוּעִים לְהַכְשִׁיר מַעֲשָׂיו לוֹמַר שֶׁבַּדִּין הוּא עוֹשֶׂה. וְאַחַר שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הֶחֱזִיקוּהוּ בְּחָנֵף, עַל כֵּן יֵשׁ לִדְרוֹשׁ כָּל שְׁמוֹתָיו עַל זֶה הָאֹפֶן, כִּי כָּל חָנֵף וְצָבוּעַ תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִיו לְשַׁבֵּחַ אֶת עַצְמוֹ, וְ"זִמְרִי" הוּא לְשׁוֹן שֶׁבַח, כִּי "עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ" (שמות טו ב) תַּרְגּוּמוֹ: "תֻּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי". וְשֶׁם "סָלוּא" גַּם כֵּן לְשׁוֹן שֶׁבַח, מִלְּשׁוֹן "סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת" (תהלים סח ה), וְכֵן "כָּזְבִּי", כִּי כָּל חָנֵף כּוֹזֵב, כִּי אֵין פִּיו וְלִבּוֹ שָׁוִים, וּ"בַת צוּר", כִּי הֵמָּה מַגְבִּיהִים לָשֶׁבֶת בְּצוּר גָּבוֹהַּ. וְהִזְכִּיר בִּשְׁנֵיהֶם רֹאשׁ וְנָשִׂיא, כִּי זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר בִּקְשָׁה נֶפֶשׁ הַחֲנֻפִּים. עַל כֵּן נֶאֱמַר "אֲשֶׁר הֵכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית", כִּי שְׁמוֹת שְׁנֵיהֶם הֻכָּה שָׁוֶה בְּשָׁוֶה, נִדְרָשִׁים עַל עִנְיָן אֶחָד.

פסוק יז

צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְגוֹ'. וְלֹא צִוָּה לִצְרוֹר הַמּוֹאָבִים, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כה א): "וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב", מַהוּ "וַיָּחֶל"? אֶלָּא כְּךָ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ הַמַּתְחִילִין וְתוֹבְעִים אֶת בְּנוֹת מוֹאָב, וְהָלְכוּ לָהֶם לְאֱהֶלֵיהֶם וְתוֹבְעִים אֶת הַנָּשִׁים וּמְפַתִּים אוֹתָם, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וַיָּחֶל הָעָם", כִּי הָעָם הָיוּ הַמַּתְחִילִין וְלֹא בְּנוֹת מוֹאָב. לְכָךְ נֶאֱמַר "אֶל בְּנוֹת מוֹאָב" וְלֹא נֶאֱמַר "עִם בְּנוֹת מוֹאָב", אֶלָּא שֶׁבָּא לְהוֹרוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָלְכוּ אֲלֵיהֶם, אֲבָל מוֹאָב לֹא שָׁלְחוּ נְשׁוֹתֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֶל יִשְׂרָאֵל, עַל כֵּן לֹא נִתְחַיְּבוּ מוֹאָב, כִּי הַמַּתְחִיל בַּקַּלְקָלָה הוּא הָעִקָּר וּבוֹ תָּלוּי הַחֵטְא.

אֲבָל בַּמִּדְיָנִים הָיָה הַדָּבָר בְּהֵפֶךְ, שֶׁאַדְרַבָּה הַמִּדְיָנִים הִפְקִירוּ אֶת בְּנוֹתֵיהֶם שֶׁתִּבְעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל לִזְנוּת, וְהַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת כִּי אֵיךְ מְלָאוֹ לִבּוֹ שֶׁל זִמְרִי לִתְבֹּעַ אֶת בַּת מֶלֶךְ? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהִיא תְּבָעַתּוּ. וְאִם לֹא אָמְרוּ כֵן בַּפֶּה מִכָּל מָקוֹם עָשׂוּ הַהִשְׁתַּדְּלוּת עִם צַרְצוּר שֶׁל יַיִן לְהַשְׁקוֹתָם כּוֹס הַתַּרְעֵלָה כְּדֵי לְהַבְעִיר בָּהֶם אֵשׁ הִתְשׁוּקָה, כְּדִמַסִּיק בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קו). לְכָךְ נֶאֱמַר: "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים", וְלָמָּה, "כִּי צוֹרְרִים הֵם לָכֶם", רוֹצֶה לוֹמַר הֵמָּה בָּאוּ לָכֶם לַהֲבִיאֲכֶם לִידֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה זוֹ לִצְרוֹר לְגַלּוֹת עַל עֶרְוָתְכֶם, וְלֹא כִּבְנוֹת מוֹאָב שֶׁיִּשְׂרָאֵל בָּאוּ לָהֶם, וְרוֹצֶה לוֹמַר הַצּוֹרְרִים הָהֵם הַיְדוּעִים הֵם לָכֶם, הֵם הִתְחִילוּ בַּקַּלְקוּל עִמָּכֶם. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב לְשׁוֹן "צוֹרְרִים" לְשׁוֹן הֹוֶה, וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ "צוֹרְרִים" תֹּאַר הַשֵּׁם שֶׁלָּהֶם,

וְהֵם "לָכֶם", הַיְינוּ שֶׁהֵם בָּאוּ לָכֶם בִּנְכְלֵי עַרְמוּמִיּוּת עַל יְדֵי שֶׁהִשְׁקוּם צַרְצוּר יַיִן הַמַּרְגִּיל לְעֶרְוָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "בִּנְכְלֵיהֶם אֲשֶׁר נִכְלוּ לָכֶם עַל דְּבַר פְּעוֹר", כִּי הַזּוֹנוֹת נִתְכַּוְּנוּ לְצַעֲרָם כְּדֵי שֶׁבְּעַל כָּרְחָם יָשׁוּבוּ לְדָתָם.

דָּבָר אַחֵר "וַיֵּחֶל הָעָם" לְשׁוֹן חֻלִּין הֵפֶךְ הַקְּדֻשָּׁה, כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא גֶּדֶר עֶרְוָה שָׁם אַתָּה מוֹצֵא קְדֻשָּׁה (ויק"ר כד ו), וְכָאן הָיוּ מִתְעַסְּקִים בַּעֲרָיוֹת וְחִלְּלוּ קְדֻשָּׁתָם וְנַעֲשׂוּ חֻלִּין, לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיֵּחֶל". וּלְמַדְנוּ מִן "וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם" (בראשית ט כ) שֶׁגַּם "וַיָּחֶל" הַנֶּאֱמָר כָּאן הָיָה עַל יְדֵי צַרְצוּר יַיִן שֶׁהָיָה מַרְגִּילָם לְעֶרְוָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "וַיָּחֶל" כִּי הַתְּחָלָה הָיְתָה בִּבְנוֹת מוֹאָב וְהַגְּמָר בִּבְנוֹת עַמּוֹן, וְלֹא פִּרְסְמָם הַכָּתוּב כְּדֶרֶךְ שֶׁחִסֵּךְ עַל הַצְּעִירָה אֲשֶׁר אְחֲרָה בַּזְּנוּת וְקָרְאָה שֵׁם בְּנָהּ בֶּן עַמִּי, כְּדֵי לֹא פִּרְסֵם כָּאן. וְזֶה כְּדַעַת הַמִּדְרָשׁ (ספרי כי תצא קיז) הָאוֹמֵר שֶׁעַמּוֹן וּמוֹאָב עַל יְדֵי שֶׁהֶחֱטִיאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל נִתְרַחֲקוּ רְחוֹק עוֹלָמִית. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל הַפָּסוּק עוֹמֵד כְּנֶגֶד מִדְרָשׁ זֶה לְהַכְחִישׁוֹ, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר (דברים כג ה): "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם". וְרוֹב הַמְפָרְשִׁים יָצְאוּ לְלַקֵּט וְלֹא מָצְאוּ יִשּׁוּב מַסְפִּיק עַל זֶה.

וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהַדָּבָר כִּפְשׁוּטוֹ וְהָא בְּהָא תַּלְיָא, כִּי אֵין הַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת לְהַרְחִיק שְׁנֵי אֻמּוֹת עַל דָּבָר שֶׁלֹּא קִדְּמוּם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם, אֶלָּא עַל דְּבַר כַּוָּנָתָם, כִּי יָדַע ה' שֶׁלְּכָךְ לֹא קִדְּמוּם כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים מִן טֹרַח הַדֶּרֶךְ, וְיִהְיוּ מַכְרִחִים לֶאֱכֹל מִזִּבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וְלִשְׁתּוֹת יֵין נְסְכֵּיהֶם הַמַּרְגִּילִים לְעֶרְוָה, כִּי כְּפִי הַדֶּרֶךְ בְּכָל הַבָּא מִן הַדֶּרֶךְ עֵיף וְיָגֵעַ מִטֹּרַח הַדֶּרֶךְ וְהוּא רָעֵב וְצָמֵא, שֶׁהוּא שׁוֹאֵף לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת מִן הַבָּא בְּיָדוֹ, לֹא יְבַקֵּר בֵּין אָסוּר לְמֻתָּר, וְכָל כַּוָּנָתָם הָיְתָה לְהַכְשִׁילָם בַּזְּנוּת וְלַהֲבִיאָם עַל יְדוֹ לְמַעֲשֵׂה פְּעוֹר, עַל כֵּן לֹא קִדְּמוּם בַּלֶּחֶם, כְּדֵי לְהַרְעִיבָם וּלְהַאֲכִילָם מִזִּבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן, וְלֹא קִדְּמוּם בַּמַּיִם, כְּדֵי לְהַשְׁקוֹתָם כּוֹס הַתַּרְעֵלָה וְיֵין נְסְכֵּיהֶם, וְכָל זֶה נִכְלֵי דָתוֹת וְעַרְמוּמִיּוּת. וּפְרוּשׁ זֶה יָקָר, לֹא יָדַעְתִּי מֵאֵיזוֹ טַעַם לֹא מְצָאוּהוּ בְּשִׂכְלָם מְפָרְשֵׁי תּוֹרָתֵנוּ אֲשֶׁר קָטָנָם עָבָה מִמָּתְנַי.

פסוק יח

כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם וְגוֹ'. בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם נִרְאֶה כֶּפֶל לָשׁוֹן: "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם", מַה בֵּין צָרוֹר לִ"וְהִכִּיתֶם"? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא פנחס ג) מִכָּאן הַבָּא לְהָרְגְךָ הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ – הָעֲרֶב לְהָרְגוֹ מִבָּעֲי לֵיהּ, שֶׁהֲרֵי הַמִּדְיָנִים הִתְחִילוּ בַּקַּלְקָלָה. וּלְשׁוֹן "צוֹרְרִים" צָרִיךְ בֵּאוּר, כִּי מִשְּׁמָעוּתוֹ שֶׁעֲדַיִן הֵם צוֹרְרִים לָכֶם. וְאוּלַי יָדַע הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַה שֶּׁבְּלִבָּם שֶׁל הַמִּדְיָנִים, שֶׁעֲדַיִן לֹא נָח רָגְזָם וַעֲדַיִן הֵם צוֹרְרִים חוֹשְׁבִים מַחֲשָׁבוֹת לְהִתְעוֹלֵל עֲלֵילוֹת בְּרֵשַׁע וְאוּלַי יוֹתֵר מִבָּרִאשׁוֹנָה, לְפִי שֶׁנּוֹרָא דַּאֲחוֹתָם דְּלוֹק בְּלִבָּם לְהִתְנַקֵּם, לְפִיכָךְ הַשְׁכֵּם לִצְרוֹר אוֹתָם. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁ"צוֹרְרִים" הוּא שֵׁם דָּבָר, לוֹמַר

שֶׁמַּעוֹלָם הֵם צוֹרְרִים שֶׁלָּכֶם, כִּי מִתְּחִלָּה "וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ לְפוֹטִיפַר" (בראשית לז לו), אַחַר כָּךְ עָשׂוּ מִדְיָן שָׁלוֹם עִם מוֹאָב עַל יִשְׂרָאֵל, אַחַר כָּךְ הִפְקִירוּ בְּנוֹתֵיהֶם לְהַכְשִׁיל אֶת יִשְׂרָאֵל, נִמְצָא שֶׁהַמִּדְיָנִים מֵעוֹלָם רְצוּעַת מַרְדּוּת לְיִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן אָמַר כִּי הֵם צוֹרְרִים שֶׁלָּכֶם.

וּכְדֵי לְיַשֵּׁב הַכֶּפֶל אוֹמֵר אֲנִי שֶׁצִּוָּה ה' עַל שְׁנֵי דְּבָרִים. אַחַת, "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים" לְצַעֲרָם תְּחִלָּה יָמִים רַבִּים, וְאַחַר כָּךְ "וְהִכִּיתֶם אוֹתָם" וְכָל כָּךְ לָמָּה, לְפִי שֶׁצּוֹרְרִים הֵם לָכֶם, וְהוּא נָתִינַת טַעַם עַל "צָרוֹר", כִּי גַּם הֵמָּה צָעֲרוּ אֶתְכֶם עַל יְדֵי שֶׁהַזּוֹנוֹת הִשְׁקוּם יַיִן, וּכְשֶׁאָמַר הַשְׁמִיעֵנִי לִי, אוֹמֶרֶת לוֹ פְּלַח לַעֲבוֹדָה זָרָה תְּחִלָּה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כִּי צוֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר נָכְלוּ עַל דְּבַר פְּעוֹר", כִּי כָל עִקַּר צַעַר זֶה שֶׁצָּעֲרוּ אֶתְכֶם הָיְתָה הַכַּוָּנָה לְהַכְרִיחַ אֶתְכֶם לִפְעוֹר. וְעַל מַה שֶּׁאָמַר "וְהִכִּיתֶם אוֹתָם", נָתַן טַעַם וְאָמַר, "עַל דְּבַר כָּזְבִּי בַת נְשִׂיא מִדְיָן אֲחוֹתָם הַמֻּכָּה בְּיוֹם הַמַּגֵּפָה עַל דְּבַר פְּעוֹר", לְפִי שֶׁאֲחוֹתָם הִיא הַמֻּכָּה יַחְשְׁבוּ גַּם הֵמָּה לְהִנָּקֵם וּלְהַכּוֹת אֶתְכֶם. עַל כֵּן הַשְׁכִּימוּ לְהַכּוֹת אוֹתָם, כִּי הַבָּא לְהָרְגְךָ הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ. וְאוּלַי שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה" סוֹף פָּסוּק וּבְאֶתְנַחְתָּא, לְדָרְשׁוֹ אַשֶּׁלְאַחֲרָיו וְאַשֶּׁלְפָנָיו: לְאַחֲרָיו כִּפְשׁוּטוֹ, וּלְפָנָיו לוֹמַר שֶׁגַּם אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה הֵם רוֹצִים לְהַכּוֹת אֶתְכֶם עַל דְּבַר אֲחוֹתָם הַמֻּכָּה, עַל כֵּן תַּשְׁכִּימוּ לְהַכּוֹתָם.

פרק כו

פסוק ב

שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ וגו'. צָרֵךְ מִסְפָּר זֶה עַכְשָׁיו הָיָה כְּדֵי לְהוֹדִיעַ שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנָּפְלוּ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף מִכָּל מָקוֹם נִשְׁאֲרוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא, כִּי אֵין אוֹכְלוֹסָא שְׁלֵמָה אֶלָּא כְּשֶׁיֵּשׁ שִׁשִּׁים רִבּוֹא, כִּי אֵין לוֹמַר בִּרְכַּת בָּרוּךְ חָכָם הָרָזִים אֶלָּא הֲרוֹאֶה שִׁשִּׁים רִבּוֹא (ברכות נח). עַל כֵּן בָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁבִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ הָיוּ אוֹכְלוֹסָא שְׁלֵמָה.

וּמַה שֶּׁחָתַם עַל כָּל הַשְּׁבָטִים שֵׁם שֶׁל י"ה דַּוְקָא בְּמִסְפָּר זֶה, לְפִי שֶׁעֲדַיִן לֹא הָיוּ חֲשׁוּדִים בִּזְנוּת עַד שֶׁנִּכְשְׁלוּ בַּשִּׁטִּים בִּזְנוּת וְהָיָה מָקוֹם לָאֻמּוֹת לוֹמַר סוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל תְּחִלָּתוֹ, כְּשֵׁם שֶׁהַזְּכָרִים זָנוּ אַחֲרֵי בְּנוֹת אֵל נֵכָר כָּךְ בְּמִצְרַיִם הַנָּשִׁים הִזְנוּ וַיִּפָּרְצוּ לְפִי שֶׁשָּׁלְטוּ הַמִּצְרִים גַּם בְּאִמּוֹתָם. עַל כֵּן נֶאֱמַר "הַחֲנוֹכִי", "הַפְלוּאִי", וְחָתַם עֲלֵיהֶם שֵׁם י"ה, כִּי שֵׁם זֶה הוּא מְתַוֵּךְ בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה, לְהוֹרוֹת שֶׁכֻּלָּם נוֹלְדוּ מִן אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר שֵׁם י"ה בֵּינֵיהֶם. וּקְדִימַת ה"א לַיו"ד בָּא לְהוֹדִיעַ כִּשְׁרוּת הַנָּשִׁים, כִּי הַה"א נְתוּנָה לְאִשָּׁה וְהַיו"ד לְאִישׁ. וּבֶאֱמֶת הָיוּ הַנָּשִׁים יוֹתֵר גְּדוֹרִין מֵעֲרָיוֹת מִן הָאֲנָשִׁים, מִדְּפִרְסְמָה הַכָּתוּב אֶת שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי, שֶׁזּוֹ לְבַדָּהּ הָיְתָה פְּרוּצָה וְכֻלָּם צְנוּעוֹת (ויק"ר לב ה). אֲבָל הָאֲנָשִׁים הָיוּ בוֹכִים לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם,

עַל עִסְקֵי עֲרָיוֹת שֶׁנֶּאֶסְרוּ לָהֶם, וְנִכְשְׁלוּ הַרְבֵּה מֵהֶם בַּשִּׁטִּים. עַל כֵּן הִקְדִּים הֵ"א שֶׁל יְ"ה לַיו"ד, כִּי עִקַּר הַדָּבָר שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כַּשְׁרוּת הַנָּשִׁים שֶׁלֹּא שָׁלְטוּ הַמְצָרִים בְּאִמּוֹתָם. וְעוֹד שֶׁבְּכָל חוֹתָם הָאוֹתִיּוֹת הֶפּוּכִים כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ כְּסִדְרָן בַּדָּבָר הַנֶּחְתָּם, וְיִשְׂרָאֵל הֵם הַחוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שיר ח ו): "שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ" וְגוֹ', כְּשֶׁאֲנִי הַחוֹתָם אָז יֵחָקֵק עַל יְדֵי שֵׁם יְ"ה.

וּמַה שֶּׁהוֹסִיף עוֹד שֵׁם שֶׁל יְ"ה בְּשִׁלְשָׁה שְׁבָטִים. וְהֵם הָרְאוּבֵנִי, הַשִּׁמְעוֹנִי, הַזְּבוּלוֹנִי, "אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת הָרְאוּבֵנִי", וְכֵן בְּשִׁמְעוֹן וּזְבוּלוֹן, לְפִי שֶׁאֵלּוּ הָיוּ צָרִיכִין לִשְׁנֵי עֲדִים יוֹתֵר מִזּוּלָתָם. כִּי רְאוּבֵן נִכְשַׁל בְּמַעֲשֶׂה בִלְהָה, וְשִׁמְעוֹן יָצָא מִמֶּנּוּ זִמְרִי. וְנִרְאִין הַדְּבָרִים שֶׁעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף שֶׁנָּפְלוּ רֻבָּם מִשִּׁמְעוֹן, וְהַחֶסְרוֹן שֶׁבְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי זֶה יוֹכִיחַ. וּזְבוּלוּן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן, (בראשית מט יג), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות סא.): עוֹנַת הַסַּפָּנִים אַחַת לְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. וְיֵשׁ לָחוּשׁ מֵאַחַר שֶׁיּוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת פְּרוּשִׁים מִנָּשׁוֹתֵיהֶן, שֶׁמָּא עַל יְדֵי זֶה יָבוֹאוּ לִידֵי זְנוּת, עַל כֵּן חָתַם שֵׁם יְ"ה שֵׁנִית עַל שִׁלְשָׁתָן לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם זֵרַע בֵּרַךְ ה', וּגְדוּרִים מֵעֲרָיוֹת לְשֶׁעָבַר וּלְהַבָּא, יוֹתֵר מִכָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן.

פסוק סד

וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ. אֲבָל נָשִׁים הָיוּ, כִּי לֹא נִגְזְרָה גְּזֵרַת מְרַגְּלִים אֶלָּא עַל הָאֲנָשִׁים, לְפִי שֶׁהָאֲנָשִׁים הָיוּ שׁוֹנְאִים אֶת הָאָרֶץ וְהָיוּ אוֹמְרִים "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה" (במדבר יד ד), אֲבָל הַנָּשִׁים הָיוּ מְחַבְּבוֹת אֶת הָאָרֶץ, שֶׁכֵּן בָּנוֹת צְלָפְחָד אָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה". וְהֵרִינִי נוֹתֵן שְׁנֵי טְעָמִים בַּדָּבָר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לְךָ אֶרֶץ מְגֻדֶּלֶת צְנוּעִים, וְיֵשׁ לְךָ אֶרֶץ מְגֻדֶּלֶת נוֹאֲפִים, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במד"ר כ כב) שִׁשִּׁטִּים הָיָה מְגֻדָּל נוֹאֲפִים, וּלְפִיכָךְ זָנוּ בַּשִּׁטִּים כִּי יְשִׁיבַת הַמָּקוֹם הַהוּא גָּרַם לָהֶם לִזְנוֹת, וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְסֻגָּל בָּזֶה שֶׁאֵין הָאָרֶץ סוֹבֶלֶת זִמָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת עֲרָיוֹת (ויקרא יח כה-כז): "כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת עָשׂוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ", "וַתִּקִּיא הָאָרֶץ אֶת יוֹשְׁבֶיהָ". וּכְבָר כְּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁהָאֲנָשִׁים הָיוּ פְּרוּצִין בָּעֲרָיוֹת וְעַל כֵּן שָׁנְאוּ אֶת הָאָרֶץ, אֲבָל הַנָּשִׁים הָיוּ כְּשֵׁרוֹת וּצְנוּעוֹת, וּשְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי תּוֹכִיחַ, שֶׁפִּרְסְמָה הַכָּתוּב, עַל כֵּן הָיוּ מְחַבְּבוֹת הָאָרֶץ הַמְגֻדֶּלֶת צְנוּעִים. וְתֵדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁאֲפִלּוּ שִׁבְטִים הַמְגַדֵּל נוֹאֲפִים תִּמָּשֵׁךְ לוֹ רְפוּאָה מִן הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ד יח): "וּמַעְיָן יֵצֵא מִבֵּית ה' וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים". וּמִטַּעַם זֶה נִכְתַּב "וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ" אֵצֶל הַמִּסְפָּר דַּוְקָא, לוֹמַר לְךָ, אֲבָל נָשִׁים הָיוּ, לְפִי שֶׁבְּמִסְפָּר זֶה נִרְמַז צְנִיעוּת הַנָּשִׁים יוֹתֵר מִבָּאֳנָשִׁים מִדְּהִקְדִּים הֵ"א לַיו"ד כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה.

טַעַם שֵׁנִי הוּא, כִּי מֵהַיְדוּעַ שֶׁיֵּשׁ הֶבְדֵּל בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִשְׁאָר אֲרָצוֹת, כִּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַגְּשָׁמִים יוֹתֵר מְצוּיִין מִבְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ שְׁאָר אֲרָצוֹת. וְהִנֵּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאַחַר שֶׁאֵין

הַגְּשָׁמִים מְצוּיִים שָׁם, עַל כֵּן צְרִיכִין עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה לְהַשְׁקוֹת הַשָּׂדוֹת שֶׁל תְּבוּאָה בְּרַגְלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁמַּשְׁקִין אֶת גַּן הַיָּרָק, וּמֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כָּל כָּךְ טֹרַח גָּדוֹל בַּשָּׂדוֹת, פְּטָרָם הַתּוֹרָה מִן תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, כִּי אֵין שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֵן חֵלֶק לְמִי שֶׁלֹּא עָמַל בּוֹ. אֲבָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין שָׁם בְּעִתָּם וְאֵין לְבַעַל הַשָּׂדֶה כָּל כָּךְ טֹרַח גָּדוֹל בְּהַשְׁקָאַת הַשָּׂדוֹת, וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טֹרַח הַזְּרִיעָה וְהַחֲרִישָׁה וּשְׁאָר מְלָאכוֹת שֶׁבַּשָּׂדֶה, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ גַּם לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֵלֶק בַּשָּׂדֶה מִצַּד שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ נוֹתֵן מָטָר בְּעִתּוֹ, עַל כֵּן דִּין הוּא שֶׁיִּתְּנוּ מֵחֵלֶק גְּבוֹהַּ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ, כִּי מִשֻּׁלְחָן גְּבוֹהַּ הֵם זוֹכִים.

וּמְפֹרָשׁ דָּבָר זֶה בַּאֲר הֵיטֵב בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (יא י-יב), שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק, וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם, אֶרֶץ אֲשֶׁר עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אוֹתָהּ" וְגוֹ'. וּמַסִּיק בַּיַּלְקוּט פָּרָשַׁת עֵקֶב (תתס), דְּוָקָא אוֹתָהּ נִתַּן לְדָרְשָׁה, לְהַפְרִישׁ מִמֶּנָּה חַלָּה תְּרוּמָה וּמַעַשְׂרוֹת, וְלֹא שְׁאָר אֲרָצוֹת כּוּ'. וְכָל אֲשֶׁר לוֹ עֵינַיִם לִרְאוֹת וְלֵב לְהָבִין יִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה, מַה עִנְיַן חַלָּה וּתְרוּמָה לְכָאן, וּמַאי מַשְׁמַע דְּ"אוֹתָהּ" לְמֵעֵט שְׁאָר אֲרָצוֹת מִתְּרוּמָה וּמַעֲשֵׂר, וְלָמָּה נִכְתַּב מְעוּט זֶה כָּאן? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁרָצָה לִתֵּן טַעַם לָמָּה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חַיֶּבֶת בְּחַלָּה תְּרוּמָה וּמַעֲשְׂרוֹת יוֹתֵר מִשְּׁאָר אֲרָצוֹת, וְאָמַר לְפִי שֶׁבִּשְׁאָר אֲרָצוֹת כָּל הַטֹּרַח שֶׁלְּךָ, שֶׁאַפְלוּ שָׂדֶה שֶׁל תְּבוּאָה צָרִיךְ אַתָּה לְהַשְׁקוֹת בְּרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק, עַל כֵּן פָּטְרָה אוֹתְךָ הַתּוֹרָה מִתְּרוּמָה וּמַעֲשְׂרוֹת. אֲבָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם, וְאִם כֵּן חֲצִי הֶעָמָל שֶׁלְּךָ וַחֲצִי שֶׁל גְּבוֹהַּ, עַל כֵּן דִּין שֶׁתִּתֵּן חֵלֶק גְּבוֹהַּ לִמְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ.

וּמִזֶּה הַטַּעַם הָיוּ הָאֲנָשִׁים שׁוֹנְאִים אֶת הָאָרֶץ, לְפִי שֶׁהָיוּ אַבִּירֵי לֵבָב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה, לֹא הָיָה לָהֶם חֵפֶץ וְרָצוֹן לָלֶכֶת מִמָּקוֹם הַפְּטוּר לִמְקוֹם הַחִיּוּב. וּבָפֶה מָלֵא אָמְרוּ כֵן: "זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם" (במדבר יא ה), וְדָרְשׁוּ בְּסִפְרֵי: חִנָּם מִן הַמִּצְוֹות. וּבֵאוּר הַדָּבָר, שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים בְּלֹא תְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת כִּי מִטַּעַם זֶה מָנוּ שָׁם אֶת הַקִּשּׁוּאִים וְאֶת הָאֲבַטִּיחִים וְגוֹ', לְפִי שֶׁכָּל אֵלּוּ פְּטוּרִין מִן הַמַּעֲשֵׂר בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֲפִלּוּ מִדְּרַבָּנָן, וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חַיָּבִים מִדְּרַבָּנָן, לְפִי שֶׁכָּל אֵלּוּ הֵם גַּן הַיָּרָק, וּצְרִיכִין הַשְׁקָאָה בְּרַגְלַיִם אֲפִלּוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהֵם צְרִיכִין לְרִבּוּי מַיִם. וּלְשׁוֹן הַכָּתוּב מוֹכִיחַ כֵּן, שֶׁאָמַר: "וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁגַּן הַיָּרָק פָּשׁוּט בְּכָל מָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ הַשְׁקָאָה. עַל כֵּן גַּם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵם פְּטוּרִין מִן הַתּוֹרָה, וְרַבָּנָן חִיְּבוּם מֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ שָׁם רִבּוּי מַיִם, אֲבָל לֹא בְּחוּצָה לָאָרֶץ שֶׁאֵין שָׁם רִבּוּי מַיִם. וּמִדְּקָאָמְרוּ חִנָּם מִן הַמִּצְוֹות, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהָיְתָה עֵינָם צָרָה בְּכֹהֲנֵי ה', עַל כֵּן שָׂנְאוּ אֶת הָאָרֶץ מְקוֹם הַחִיּוּב.

אֲבָל הַנָּשִׁים שֶׁל אוֹתוֹ דּוֹר צַדְּקָנִיּוֹת הָיוּ וְהָיוּ אוֹהֲבִים הַצְּדָקָה, הֵן מִצְוֹת חַלָּה הַמְיֻחֶדֶת לַנָּשִׁים וּתְלוּיָה בָּאָרֶץ, הֵן שְׁאָר תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת. עַל כֵּן הָיוּ אוֹהֲבִים אֶת הָאָרֶץ לָלֶכֶת לְמָקוֹם הַחִיּוּב, כִּי סְתָם אִשָּׁה אֵינָהּ רַשָּׁאִית וְשַׁלְטָא בְּנִכְסֵי בַּעְלָהּ, עַל כֵּן הָיָה לָהֶם חֵפֶץ לָלֶכֶת לְמָקוֹם שֶׁהַחוֹב מוּטָל עַל בַּעֲלֵיהֶן לִתֵּן. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יא:): בִּזְכוּת נָשִׁים צַדְּקָנִיּוֹת שֶׁהָיוּ בְּאוֹתוֹ דּוֹר נִגְאֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, רָצוּ לוֹמַר בִּזְכוּתָם יָצְאוּ מִמָּקוֹם הַפְּטוֹר לְמָקוֹם הַחִיּוּב אֲשֶׁר אֵלָיו נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשָׁם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ב קיט:) עַל בְּנוֹת צְלָפְחָד שֶׁהָיוּ צַדְּקָנִיּוֹת, וְהַיְנוּ לְפִי שֶׁהָיוּ אוֹהֲבִים הַצְּדָקָה עַל כֵּן אָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה". וּרְאֵיָה בְּרִיאָה וְטוֹבָה לְדָבָרֵינוּ מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י "לְמִשְׁפְּחוֹת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף", לָמָּה הִזְכִּיר יוֹסֵף, לְפִי שֶׁהָיָה מְחַבֵּב הָאָרֶץ כוּ', גַּם בָּנוֹתָיו כֵּן. וּכְבָר יָדַעְתָּ שֶׁשִּׁבְטֵי מִדּוֹת טוֹבוֹת אֵלּוּ הָיוּ בְּיוֹסֵף, הָאַחַת שֶׁהָיָה גָּדוֹר מֵעֲרִיוֹת "וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ" (בראשית מט כד) בְּאֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, הֵן לְטַעַם שְׁנֵי שֶׁאָהֲבוּ אֶת הָאָרֶץ בַּעֲבוּר הַצְּדָקָה, וְיוֹסֵף אוֹהֵב צְדָקוֹת הָיָה, כִּי הָיָה זָן וּמְכַלְכֵּל אֶת כָּל בֵּית אָבִיו, וּבְנוֹתָיו יָרְשׁוּ שְׁנֵי מִדּוֹתָיו אֵלּוּ וּבַעֲבוּרָם אָמְרוּ: "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה". וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיוּ צַדְּקָנִיּוֹת, שֶׁלֹּא נִשְׁאוּ אֶלָּא לְהָגוּן לָהֶם, כְּךְ מַסִּיק בַּגְּמָרָא. וּבְאוּר הַדָּבָר שֶׁנִּשְׁאוּ לְשֵׁבֶט יוֹסֵף דַּוְקָא, שֶׁגַּם הֵמָּה מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם לִהְיוֹת אוֹהֵב צְדָקוֹת, וְהָיוּ חַכְמָנִיּוֹת מִצַּד שֶׁהָיוּ גְּדוֹרִין מֵעֲרָיוֹת, הֵפֶךְ מִמַּה שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ה יב) "כִּי תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ" לְשׁוֹן שְׁטוּת. וְזֶה טַעַם יָקָר.

פרק כז

פסוק ז

נָתוֹן תִּתֵּן לָהֶם וְגוֹ'. "לָהֶן" מִבָּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר, וְכֵן "בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם" – "אֲבִיהֶן" מִבָּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ: "וְהַעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן". וְזֶה לְפִי שֶׁבְּעִנְיַן הַיְרוּשָׁה אִם אֵין לוֹ בֵּן הֲרֵי הֵם עוֹמְדִים בִּמְקוֹם זְכָרִים לְכָל דָּבָר, עַל כֵּן אָמַר "נָתוֹן תִּתֵּן לָהֶם" כִּמְדַבֵּר לִזְכָרִים, לְהוֹרוֹת שֶׁהֵם כִּזְכָרִים לְכָל דְּבַר יְרוּשָׁה. אֲבָל אַחַר כָּךְ שֶׁאָמַר "וְהַעֲבַרְתָּ" הַמּוֹרֶה עַל לְשׁוֹן עֲבֵרָה, אוֹ לְשׁוֹן הַעֲבָרַת נַחֲלָה מִשֵּׁבֶט לְשֵׁבֶט מִצַּד שֶׁהֵן נְקֵבוֹת, עַל כֵּן אָמַר כִּמְדַבֵּר לִנְקֵבוֹת: "וְהַעֲבַרְתָּ נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן".

וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁאָמְרוּ: אָנוּ בִּמְקוֹם בֵּן עוֹמְדוֹת, וְאִם לָאו תִּתְיַבֵּם אִמֵּנוּ, נִרְאֶה שֶׁדִּקְדֵּק זֶה מִמַּה שֶׁאָמְרוּ: "כִּי בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ", מַשְׁמַע הָא אִם הָיוּ לוֹ בָּנִים, אַף עַל פִּי שֶׁעַכְשָׁיו אֵין לוֹ בָּנִים מִכָּל מָקוֹם מֵאַחַר שֶׁהָיוּ לוֹ שָׁעָה אַחַת לְאַחַר מוֹתוֹ לֹא הָיוּ תּוֹבְעִים כְּלוּם, וְלָמָּה, אֶלָּא לְפִי שֶׁהַמִּמָּה נַפְשָׁךְ הָיָה בָּטֵל, כִּי לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לוֹמַר תִּתְיַבֵּם אִמֵּנוּ.

וּמִטַּעַם זֶה דִּקְדֵּק רַשִׁ"י בִּלְשׁוֹנוֹ לְפָרֵשׁ "כִּי אֵין לוֹ בֵּן" – הָא אִם הָיָה לוֹ בֵּן, וְלֹא פֵּרֵשׁ הָא אִם יֵשׁ לוֹ בֵּן.

וּפְשׁוּטוֹ כָּךְ הוּא, כִּי מִדְּקָאָמְרוּ "לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם אָבִינוּ", וְכִי יֵרָשַׁת הַבָּנִים תָּלוּי בְּהִשָּׁאֲרוּת שֵׁם אֲבִיהֶם? וְעוֹד, לָמָּה אָמְרוּ מִתְּחִלָּה "וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ", מַשְׁמַע הָא אִם הָיוּ לוֹ אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן עַכְשָׁיו בָּעוֹלָם מִכָּל מָקוֹם לֹא הָיוּ אוֹמְרִים דָּבָר זֶה, וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ: "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה" כִּי בֵן אֵין לוֹ, מַשְׁמַע שֶׁאֵין הַדָּבָר תָּלוּי כִּי אִם בְּמְצִיאוּת שָׁעָה זוֹ. אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ, מִמָּה נַפְשָׁךְ, אִם אֵין אָנוּ חֲשׁוּבִים זֶרַע – הֲרֵי בָּנִים לֹא הָיוּ לוֹ מֵעוֹלָם, אִם כֵּן "לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם אָבִינוּ", וְתִתְיַבֵּם אִמֵּנוּ לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ; וְאִם אָנוּ חֲשׁוּבִים זֶרַע, אִם כֵּן "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה", שֶׁהֲרֵי אֵין לוֹ בֵּן עַכְשָׁיו לְיָרְשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ בִּמְקוֹם בֵּן. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "כִּי אֵין לוֹ בֵּן" קָאֵי אַשִּׁלְמַטָּה, שֶׁאָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה". וּפֵרוּשׁ זֶה בָּרוּר וְנָכוֹן.

פסוק יב

עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּגוּ'. צָרִיךְ עִיּוּן לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן, וְלָמָּה קָרָא לְהַר נְבוֹ הַר הָעֲבָרִים, וּכְשֶׁאָמַר מֹשֶׁה "יִפְקֹד אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת אִישׁ עַל הָעֵדָה" לָמָּה לֹא בִּקֵּשׁ שֶׁיַּנְחִיל שְׁרֵרָתוֹ לְבָנָיו.

וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר בָּזֶה, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה: "וְהַעֲבַרְתָּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "וְהַעֲבַרְתֶּם", לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחַ בֵּן לְיָרְשׁוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָלֵא עָלָיו עֶבְרָה, וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, לְיָרְשׁוֹ לָמָּה לִי, הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחַ בֵּן, אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁמַּנִּיחַ בֵּן אֲבָל אֵינוֹ רָאוּי לְיָרְשׁוֹ, דְּהַיְנוּ שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לָרֶשֶׁת מַעֲלַת אֲבִיו בְּתוֹרָה וְחָכְמָה וּשְׁרָרָה, אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָלֵא עֶבְרָה עָלָיו עַל שֶׁלֹּא הִדְרִיךְ אֶת בְּנוֹ שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לְמַלֵּא אֶת מְקוֹמוֹ. וּמְנָא לֵיהּ לְרַשִׁ"י זֶה, כִּי מִצְּלָפְחָד לֵיכָּא לְמֵילַף, שֶׁהֲרֵי לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים כְּלָל, אֶלָּא שֶׁסָּמַךְ עַל סְמִיכַת פָּרָשַׁת "עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה", שֶׁלְּכָךְ קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁמוֹ "הַר הָעֲבָרִים" כִּי עָלָיו נִתְמַלֵּא ה' עֶבְרָה עַל מֹשֶׁה עַל שֶׁלֹּא הִדְרִיךְ אֶת בָּנָיו שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִין לְיָרְשׁוֹ, שְׁרֵרָתוֹ וּנְבוּאָתוֹ הַתְּלוּיָה בַּהֲכָנַת כֹּחַ הַמְקַבֵּל. וּמִלְּשׁוֹן זֶה הֵבִין מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ לְבָנָיו. וְכֵן פֵּרֵשׁ מֹשֶׁה הַדָּבָר, שֶׁאָמַר (דברים ג כו-כח): "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם" וּגוּ', וּסְמִיךְ לֵיהּ: "וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ" וּגוּ', הוֹרָה בְּאֶצְבַּע שֶׁזּוֹ הִיא הָעֶבְרָה שֶׁנִּתְעַבֵּר ה' בּוֹ, שֶׁיַּנְחִיל שְׁרֵרָתוֹ לִיהוֹשֻׁעַ וְלֹא לְבָנָיו. וּמֵאַחַר שֶׁהִרְגִּישׁ שֶׁהַדָּבָר נִמְנַע, אָמַר מִיָּד: "יִפְקֹד אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת" וּגוּ'. וְעַיֵּן לְמַעְלָה פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (טו ד) בְּפָסוּק "לֹא יִירָשְׁךָ זֶה". וְאַף עַל פִּי שֶׁלְּיָרְשׁוֹ לֹא יִתְיַשֵּׁב עַל זֶה הָאִפֶּן אֵצֶל צְלָפְחָד, מִכָּל מָקוֹם נָקַט לְשׁוֹן זֶה בַּעֲבוּר מֹשֶׁה כָּאמוּר. וְאֵצֶל צְלָפְחָד יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאֵין לְשׁוֹן "וְהַעֲבַרְתֶּם" יוֹצֵא מִיָּדֵי פְּשׁוּטוֹ, וְכָךְ פֵּרוּשׁוֹ: אִלּוּ נֶאֱמַר "וּנְתַתֶּם", הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁעוֹד שָׁם הַמֵּת יִקָּרֵא

עַל נַחֲלָתוֹ, כִּי מַה לִּי אִם הַנַּחֲלָה נְתוּנָה לְבָנוֹ אוֹ לְבִתּוֹ; וּמִדְּקָאָמַר "וְהַעֲבַרְתֶּם", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהִיא נְתוּנָה לְבִתּוֹ, מִכָּל מָקוֹם דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הֶעֱבִיר נַחֲלָתוֹ מִיּוֹצְאֵי חֲלָצָיו אֶל שֵׁבֶט אַחֵר, וּכְאִלּוּ לֹא זָכָה שֶׁזַּרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ. מִזֶּה אָנוּ לְמֵדִין שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָלֵא עָלָיו עֶבְרָה, כִּי לֹא זָכָה לְהָקִים שְׁמוֹ עַל נַחֲלָתוֹ.

וְיֵשׁ עוֹד בְּדָבָר זֶה סוֹד הַנִּמְשָׁךְ מִסּוֹד הַיְצִירָה, כְּאָמְרוּ רז"ל (ברכות ס): אִישׁ מַזְרִיעַ תְּחִלָּה יוֹלֶדֶת נְקֵבָה, וְאָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים שֶׁהַזֶּרַע הָרִאשׁוֹן נִפְסָד וְהַבָּא אַחֲרוֹנָה נִשְׁאָר קַיָּם, וּלְעוֹלָם מְזֶרַע אִשָּׁה נוֹלֶדֶת הַנְּקֵבָה. וְאִם כֵּן דּוֹמֶה כְּאִלּוּ אֵין הַבַּת מִזַּרְעוֹ.

פסוק יח

וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו. "יָדְךָ" אַחַת בְּמַשְׁמָע, וּבַמַּעֲשֶׂה כְּתִיב: "וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, יוֹתֵר מִמַּה שֶׁנִּצְטַוָּה כּוֹ'. וּלְפִי דִּבָּרָיו קָשֶׁה, אֵיךְ עָבַר מֹשֶׁה בְּבַל תּוֹסִיף. וּמָצִינוּ עוֹד סְמִיכָה כָּזוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא א ד): "וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה", יָדוֹ אַחַת בְּמַשְׁמָע, וּבַמַּעֲשֶׂה כְּתִיב (שם טז כא): "וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר". וּלְמַעְלָה פָּרְשַׁת וַיִּקְרָא פֵּרְשָׁנוּ שֶׁהַכֹּל עִנְיָן אֶחָד, כִּי מַנְהִיגֵי הָעָם צְרִיכִין לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עַל מָנַת שֶׁיִּהְיוּ כַּפָּרָה וְאָשָׁם עַל כָּל הָעָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים א יג): "וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם", וְלָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִכָּאן (דב"ר א ט) שֶׁאַשְׁמַת הָעָם תְּלוּיָה בְּמַנְהִיגֵיהֶם. וּכְמוֹ שֶׁסְּמִיכַת יָד עַל הַקָּרְבָּן הָיְתָה לִתֵּן שֶׁמֶץ וְדִפֵּי שֶׁל הַסּוֹמֵךְ עַל הַנִּסְמָךְ, וְהוּא הַקָּרְבָּן, כָּךְ סְמִיכוּת יָד זוֹ לִתֵּן שֶׁמֶץ וְדִפֵּי שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל עַל מַנְהִיגֵיהֶם, לֵאמֹר שֶׁאַשְׁמַת הָעָם תְּלוּיָה בָּהֶם. וְהִנֵּה בִּסְתָם קָרְבַּן שֶׁל הַחוֹטֵא יֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי סְמִיכָה, כִּי הַחוֹטֵא בְּמַעֲשֶׂה חֶטְאוֹ כָּפוּל, כִּי אֵין מַעֲשֶׂה בְּלֹא מַחֲשָׁבָה הַקּוֹדֶמֶת לַמַּעֲשֶׂה. עַל כֵּן נֶאֱמַר אֵצֶל שָׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ: "וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו", כִּי הוּא בָּא לְכַפֵּר עַל חֵטְא הַמַּעֲשֶׂה וְהַהִרְהוּר. אֲבָל הָעוֹלָה בָּאָה עַל חֵטְא הַהִרְהוּר לְבַד, עַל כֵּן נֶאֱמַר: "וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה", יָדוֹ אַחַת בְּמַשְׁמָע.

כְּמוֹ כֵן מַנְהִיגֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה יִשְׂאוּ עָוֹן הָעֵדָה, הֵן שֶׁיֶּחֶטְאוּ בְּמַעֲשֶׂה הֵן שֶׁיֶּחֶטְאוּ בְּהִרְהוּר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדָם לִמְחוֹת וְאֵינָן מוֹחִין. הָאֱמֶנָם לֹא כָּל רוֹעֶה וּמַנְהִיג נִתְפָּס עַל עָוֹן זוּלָתוֹ כְּשֶׁהוּא חוֹטֵא בְּהִרְהוּר לְבַד, כִּי הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ, וּמִי יוֹדֵעַ מַטְמוֹנוֹתָיו שֶׁל חֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת נִצָּבִים (כט כח). אַךְ אִם הָרוֹעֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ, שֶׁיּוֹדֵעַ לַהֲלוֹךְ נֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד כִּיהוֹשֻׁעַ, וְהוּא יוֹדֵעַ לְכַוֵּן כָּל הָרוּחוֹת שֶׁל אִישׁ וְאִישׁ, אָז דִּין הוּא שֶׁיִּתְפֹּס גַּם עַל חֵטְא הַהִרְהוּר, מֵאַחַר שֶׁעֵינָיו תֶּחֱזֶנָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁעָלָיו אֶת כָּל הָעוֹלֶה עַל רוּחוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ אִם טוֹב וְאִם רָע, וְהָיָה לוֹ לְמָחוֹת בּוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר כָּאן: "קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ", שֶׁיּוּכַל לַהֲלוֹךְ נֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד, "וְסָמַכְתָּ יָדְךָ עָלָיו", וְנָקֵט "יָדְךָ" לְרַבּוֹתָא, לְפִי שֶׁכָּאן אֵינוֹ מְדַבֵּר כִּי אִם בַּעֲוֹן הַדּוֹר הָעוֹלֶה עַל רוּחָם,

שֶׁאוֹתוֹ שֶׁמֶץ יִהְיֶה תָּלוּי בּוֹ, וְקַל וָחוֹמֶר לְחֵטְא הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיִּתָּלֶה בּוֹ, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיִּסְמוֹךְ עָלָיו גַּם יָד הַשֵּׁנִי לִתֵּן עָלָיו שֶׁמֶץ חֵטְא הַמַּעֲשֶׂה, כִּי קַל וָחוֹמֶר הוּא, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְצַוּוֹת עַל יָד הַשֵּׁנִיָּה, כִּי וַדַּאי מֹשֶׁה יַעֲשֶׂה הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ וְיִלְמוֹד קַל וָחוֹמֶר מִן הַיָּד הַסּוֹמֶכֶת עָלָיו אֶת כָּל הָעוֹלָה עַל רוּחָם, מִדִּקְאָמַר "וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ" מִיָּד אַחַר "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ". וּלְפִיכָךְ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה עָשָׂה מֹשֶׁה כֵּן, וְלָמַד יָד הַשְּׁנִיָּה בְּקַל וָחוֹמֶר מִן הָאַחַת, וַיִּסְמוֹךְ אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו.

פֵּרוּשׁ אַחֵר, מִדִּקְאָמַר בְּסוֹף הָעִנְיָן: "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה", שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הָיָה מְשַׁנֶּה דָּבָר, וְהָיָה סוֹמֵךְ עָלָיו יָד אַחַת וְלֹא שְׁתַּיִם. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: "וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו" כְּךְ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁמֹּשֶׁה מָסַר לִיהוֹשֻׁעַ שְׁנֵי מִינֵי הַנָּהָגוֹת: הָאַחַת הִיא הַהַנְהָגָה בְּתוֹרָה וּמִצְוֹת; הַשְּׁנִיָּה הִיא הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית. וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם", וּמִכָּאן נִרְאֶה שֶׁשְּׁנֵי הַנְּהָגוֹת מָסַר לוֹ. עַל הַהַנְהָגָה שֶׁעַל פִּי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אָמַר: "אֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם", וְ"יוֹצִיאֵם" בְּעַל כָּרְחָם מַשְׁמַע, כִּי מָצִינוּ לְשׁוֹן יְצִיאָה וּבִיאָה בִּדְבַר הֲלָכָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבֹא" (דברים לא ב), פֵּרְשׁוֹ רַשִׁ"י בִּדְבַר הֲלָכָה. וְאָמַר לוֹ הַהַנְהָגָה לְכוֹפָם בְּחֻזְקַת הַיָּד עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁהָיָה לְמֹשֶׁה הַיְכֹלֶת עֲלֵיהֶם בִּשְׁתֵּי יָדָיו כָּךְ סָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עַל יְהוֹשֻׁעַ, לוֹמַר שֶׁבְּכָל כֹּחוֹ יִמְשׁוֹל בָּם לְכוֹפָם עַל שְׁמִירַת הַתּוֹרָה, וְיוֹצִיאֵם וְיבִיאֵם בִּדְבַר הֲלָכָה בְּכָל תֹּקֶף וְעֹז, כִּי אֵין שַׁיָּךְ בָּזֶה לוֹמַר שֶׁשְּׁמֹאל דּוֹחֶה וְיָמִין מְקָרֶבֶת, כִּי חֵלֶק גָּבוֹהַ מִי יַתִּיר? וְזֶהוּ הַדָּבָר הַמָּסוּר לִשְׁתֵּי יָדָיו, לוֹמַר שֶׁבְּכָל כֹּחוֹ יַדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ ה'.

אֲבָל עַל הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית לְתִקּוּן הַמַּצָּב אָמַר: "אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם", לוֹמַר שֶׁבְּנַחַת יְנַהֲלֵם וְלֹא יֵלֵךְ עִמָּהֶם בִּכְפִיָּה. וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא סָמַךְ עָלָיו כִּי אִם יָדוֹ אַחַת, לוֹמַר שֶׁבְּהַנְהָגָה זוֹ לְפִי שָׁעָה קְשֵׁה עֹרֶף הֵם וְדַרְכָּם לִבְעוֹט בְּמַנְהִיגֵיהֶם, עַל כֵּן תִּהְיֶה שְׁמֹאל דּוֹחָה וְיָמִין מְקָרֶבֶת, וְהוּא יֵצֵא וְיָבוֹא לִפְנֵיהֶם וְהֵם אַחֲרָיו יֵלְכוּ מֵעַצְמָם, וְלֹא כְּמִי שֶׁאוֹחֵז בְּיָדוֹ וּמוֹלִיכוֹ בְּחֻזְקַת הַיָּד. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁלְּכָךְ אָמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה" (דברים לא ז) וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם לא כג), בְּעַל כָּרְחָם מַשְׁמַע, וְלֹא קַשְׁיָא, כִּי מֹשֶׁה הָיָה מְדַבֵּר מֵעִנְיַן הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית, וְעָלֶיהָ אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה", הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בִּמְקוֹמוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְזָרְזוֹ עַל הַנְהָגַת הַתּוֹרָה, וְעָלֶיהָ אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא", כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת ה' פָּרָשַׁת וַיֵּלֶךְ (לא ז).

וּמִדִּקְאָמַר בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (ו יג): "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, צִוָּה לְהַנְהִיגָם בְּנַחַת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן לְשׁוֹן צִוּוּי מְדַבֵּר בַּהַנְהָגָה הַמְּדִינִית שֶׁצְּרִיכָה לִהְיוֹת

בְּנַחַת, כִּי אֵין "צַו" אֶלָּא זֵרוּז, וְאָנוּ לְמֵדִין זֶה מִמַּה שֶּׁכָּתוּב: "וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ" וְגוֹ' (דברים ג כח), כִּי בְּיוֹתֵר צָרִיךְ הַמַּנְהִיג זֵרוּז בַּהַנְהָגָה הַמְּדִינִית אֲשֶׁר דַּרְכָּם לִבְעוֹט בְּמַנְהִיגֵיהֶם. לְפִיכָךְ כְּשֶׁאָמַר לוֹ: "קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ", שֶׁיּוּכַל לַהֲלוֹךְ נֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד, דְּהַיְנוּ בְּעִנְיַן הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית, לְהַכְנִיעַ אֶת כָּל מִי שֶׁרוּחוֹ גָּבוֹהַּ עָלָיו, אָמַר: "וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו", הַיְנוּ יָד אַחַת, לוֹמַר לוֹ שֶׁיָּדוֹ אַחַת דּוֹחָה הַפּוֹשְׁעִים וְאַחַת מְקָרֶבֶם. וְעָלֶיהָ אָמַר: "וְהַעֲמַדְתָּ אוֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר וְצִוִּיתָה אוֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם", וְיִלְפֵּינוּ "וְצִוִּיתָ" מִן "וַיְצַוֵּם", מַה "וַיְצַוֵּם" הַנֶּאֱמָר לְהַלָּן בְּנַחַת וּמְדַבֵּר בְּהַנְהָגָה הַמְּדִינִית, אַף "וְצִוִּיתָ" הַנֶּאֱמָר כָּאן בְּנַחַת, דְּהַיְנוּ בְּיָד אַחַת.

וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו" בְּעִנְיַן הַנְּבוּאָה, לְהַנְהִיגָם עַל יָדָהּ עַל פִּי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, וְלֹא הִזְכִּיר בָּזֶה יָד אַחַת כִּי כָל הַנּוֹתֵן בְּעַיִן יָפָה הוּא נוֹתֵן הַנְּבוּאָה, וְכֵן בְּעִנְיַן הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, וַדַּאי יִכְפֶּם עַל שְׁמִירָתָם בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז, וְעָלֶיהָ אָמַר: "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה'", כָּל דָּבָר סָתוּם וְנֶעֱלָם בַּתּוֹרָה, "עַל פִּיו יֵצְאוּ וְיָבֹאוּ" בְּדָבָר הֲלָכָה. "וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְגוֹ' וַיִּסְמֹךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו", הַיְנוּ בְּעִנְיַן הַנְהָגַת הַתּוֹרָה כָּאָמוּר. "יְוַצֵּוהוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד מֹשֶׁה", כִּי "יְוַצֵּוהוּ" מוֹרֶה עַל הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית כְּאָמוּר, עָשָׂה כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד מֹשֶׁה, הַיְנוּ בְּיָד אַחַת כָּאָמוּר, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ אֶתְנַחְתָּא בְּמִלַּת "וַיְצַוֵּהוּ", מִכָּל מָקוֹם דִּבְרֵי תּוֹרָה כְּפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ סֶלַע נִדְרָשִׁים לְכָל חֶפְצֵיהֶם. וְנוּכַל לוֹמַר כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁנִּתְּנַת הַהוֹד לֹא נֶאֱמַר בּוֹ יָד אַחַת, כִּי אֵין כִּילּוּת לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֶלָּא רָצָה ה' שֶׁיְּעֲשֶׂהוּ כְּלִי מָלֵא וְגָדוּשׁ בִּרְכַת ה', וְכֵן עָשָׂה וּבֵרְכוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

פרק כח

פסוק ד

אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר. מִדְּקָאָמַר "וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי" הָיָה לוֹ לוֹמַר "אֶת הַכֶּבֶשׂ הָרִאשׁוֹן", וְלָמָּה הִזְכִּיר עוֹלַת הַבֹּקֶר רַק פַּעַם אַחַת וְשָׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם הִזְכִּיר שְׁנֵי פְּעָמִים, וְכֵן תִּמְצָא גַּם בְּפָרָשַׁת וְאַתָּה תְּצַוֶּה (כט לט-מא).

וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב זֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רז"ל (תנחומא פנחס יג): "צֶדֶק יָלִין בָּהּ", אֵין אָדָם לָן בִּירוּשָׁלַיִם וַעֲבֵרָה בְּיָדוֹ, תָּמִיד שֶׁל שַׁחֲרִית מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל כָּל הַלַּיְלָה, וְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל כָּל הַיּוֹם. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר (מיכה ב א): "הַחוֹשְׁבִים רָע עַל מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ", מִכָּאן שֶׁהַלַּיְלָה אֵינוֹ זְמַן הַפְּעֻלָּה וְאֵינוֹ כְּאִם זְמַן לְהֶרְהוּר וּמַחֲשֶׁבֶת פּוֹעֲלֵי עָוֶן, וְחֵטְא הַהֶרְהוּר הוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי לוֹ, כִּי יָכוֹל לִהְיוֹת הַהֶרְהוּר בְּלֹא מַעֲשֶׂה. עַל כֵּן נֶאֱמַר: "אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר", כִּי הוּא מְכַפֵּר עַל

הַחוֹשְׁבִים רָע עַל מִשְׁכְּבוֹתָם. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּנָּחֵם עַל רָעָתוֹ וְלֹא יוֹצִיא מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֶל הַפֹּעַל, לָכֵן נֶאֱמַר בּוֹ לְשׁוֹן "אֶחָד", כִּי יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי לוֹ. וְעַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר עוֹלַת הַבֹּקֶר כִּי אִם פַּעַם אֶחָד. אֲבָל חֵטְא שֶׁל הַיּוֹם כָּפוּל בְּלִי סָפֵק, אַף עַל פִּי שֶׁחִשֵּׁב עָלֶיהָ בַּלַּיְלָה לַעֲשׂוֹתָהּ מִכָּל מָקוֹם גַּם בַּיּוֹם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה חָזַר וְחוֹשֵׁב עָלֶיהָ, כִּי בְּלִי סָפֵק לֹא עָשָׂה הַמַּעֲשֶׂה בְּלֹא מַחֲשָׁבָה וְכַוָּנָה, דְּאִם כֵּן אֵינוֹ לֹא מֻזִיד וְלֹא שׁוֹגֵג כִּי אִם אָנוּס. עַל כֵּן צָרִיךְ הַתָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם לְכַפֵּר עַל שְׁנֵי עֲבֵרוֹת, עַל הַהִרְהוּר וְעַל הַמַּעֲשֶׂה, עַל כֵּן הוּא נִזְכָּר שְׁנֵי פְּעָמִים בַּפָּרָשָׁה. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ: אֵין אָדָם לָן בִּירוּשָׁלַיִם וּבְיָדוֹ עָוֹן, וְלָמָּה לֹא אָמְרוּ שֶׁאֵין אָדָם קָם מִמִּטָּתוֹ וּבְיָדוֹ עָוֹן, לְפִי שֶׁלְּשׁוֹן "וּבְיָדוֹ" מַשְׁמַע שֶׁמְּדַבֵּר בְּחֵטְא הַמַּעֲשֶׂה הַנַּעֲשֶׂה בְּיָדִים מַמָּשׁ, וְאִם כֵּן בַּלַּיְלָה לְעוֹלָם אֵין בְּיָדוֹ עָוֹן כִּי הַהִרְהוּר אֵינוֹ בְּיָדוֹ, וּרְבוּתָא אֲתָא לְאַשְׁמוּעִינָן, כִּי הַתָּמִיד מְכַפֵּר אֲפִלּוּ עַל עֲבֵרוֹת הַיּוֹם אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הִרְהוּר וּמַעֲשֶׂה, וְכָל שֶׁכֵּן לְתָמִיד שֶׁל שַׁחֲרִית שֶׁיְּכַפֵּר עַל הַהִרְהוּר לְבַדּוֹ.

וְנֶאֱמַר: "שְׁנַיִם לַיּוֹם עוֹלָה תָּמִיד", "עוֹלוֹת תָּמִיד" מִבְּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר, וְנִרְאֶה שֶׁמֵּהֶכְרֵחַ קוּשְׁיָא זוֹ אָמְרוּ שֶׁכָּל אֶחָד מְכַפֵּר עַל עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ, שֶׁהֲרֵי שְׁנֵיהֶם עוֹלָה אַחַת וְלָמָּה חִלְקָם הַכָּתוּב לִשְׁנֵי זְמַנִּים? אֶלָּא לְפִי שֶׁשֶׁל שַׁחֲרִית מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל הַלַּיְלָה וְשֶׁל עַרְבִית מְכַפֵּר עַל שֶׁל הַיּוֹם. אָמְנָם לְפִי דַּרְכֵּנוּ נִרְאֶה לְפָרֵשׁ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד", וּלְמַעְלָה פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (א ה) כְּתַבְנוּ שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "יוֹם אֶחָד" לְהוֹצִיא מִלֵּב הַמִּינִים הָאוֹמְרִים מִי שֶׁבָּרָא בֹּקֶר לֹא בָּרָא עֶרֶב כִּי מִן הַתְּחָלָה אַחַת לֹא יֵצְאוּ שְׁנֵי הֲפָכִים, עַל כֵּן אָמַר "יוֹם אֶחָד", שֶׁהָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר הַכֹּל יוֹמוֹ שֶׁל אֶחָד בָּרוּךְ הוּא, כִּי אֵל אֶחָד בָּרָא לִשְׁנֵיהֶם. כָּךְ נֶאֱמַר בְּעוֹלוֹת אֵלּוּ "עוֹלָה תָּמִיד" כִּי שְׁנֵיהֶם עוֹלָה אַחַת לְאֵל אֶחָד.

וּמַה שֶּׁתָּמִיד שֶׁל שַׁחֲרִית נִשְׁחָט בַּמַּעֲרָב, לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל לַיְלָה, וְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם נִשְׁחָט בַּמִּזְרָח לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת שֶׁל כָּל הַיּוֹם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַפֶּה מָקוֹם שְׁחִיטָתָן לַהֲרֹס מַחֲשֶׁבֶת עוֹבְדֵי שֶׁמֶשׁ וְיֶרַח, וְהַכֹּל לְאֵל אֶחָד בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ.

פרק ל

פסוק ב

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת. מַה דִּבֵּר אֶל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, דִּבֵּר אֶל רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת שֶׁיֹּאמְרוּ אֵיזֶה דָּבָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא פֵּרֵשׁ עַדַיִן מָה יֹאמְרוּ רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁהִגִּיד לָהֶם פָּרָשַׁת נְדָרִים, שֶׁחַיָּב רֹאשׁ הַמַּטֶּה לֵאמֹר אֶל הַנּוֹדֵר "מַתִּר לְךָ". וְזוֹ הִיא הָאֲמִירָה שֶׁצִּוָּה לְרָאשֵׁי הַמַּטּוֹת שֶׁיֹּאמְרוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעָלֶיהָ אָמַר: "לֹא יַחֵל

דְּבָרוֹ", הוּא עַצְמוֹ לֹא יַחֵל אֲבָל אֲחֵרִים מְחַלִּין אֶת דְּבָרוֹ. וְעַל זֶה אָמַר: "כְּכָל הַיּוֹצֵא מִפִּיו" שֶׁל הֶחָכָם הַמַּתִּיר לוֹ, כֵּן "יַעֲשֶׂה", אִם לְקַיֵּם, אוֹ לְהַתִּיר.

פסוק ג

אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר לַה'. שְׁנֵי מִינֵי נְדָרִים הֵם, כִּי הַנּוֹדֵר בְּכַעְסוֹ לֶאֱסוֹר עַל עַצְמוֹ אֵיזוֹ דָּבָר, נֶדֶר זֶה אֵינוֹ לַה', וְדָוְקָא "אִישׁ כִּי יִדֹּר", כְּשֶׁהוּא אִישׁ מְיֻשָּׁב בְּדַעְתּוֹ, קְרִינָן בֵּיהּ "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה" (שבועות כו.), וְהוּא הַנּוֹדֵר לַה'. אֲבָל הַנּוֹדֵר בְּכַעְסוֹ, מֵאַחַר שֶׁכַּעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ (קהלת ז ט) אִם כֵּן אֵינוֹ אִישׁ וְנִמְשָׁל כַּבְּהֵמָה. וְרז"ל (נדרים כב.) סִפְּרוּ בְּגָנוּת הַנּוֹדֵר וְאָמְרוּ שֶׁהַנּוֹדֵר כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה וְהַמַּקְרִיבוֹ כְּאִלּוּ הִקְרִיב עָלֶיהָ. וְכִדְמוּת רְאָיָה לְדִבְרֵיהֶם, כִּי רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: נֶאֱמַר כָּאן "זֶה הַדָּבָר", וְנֶאֱמַר בִּשְׁחוּטֵי חוּץ "זֶה הַדָּבָר" כוּ'. וְאוֹמֵר אֲנִי דּוֹן מִנַּהּ וּמִנַּהּ, מַה לְּהַלָּן בָּמָה אַף כָּאן בָּמָה, כִּי שְׁחוּטֵי חוּץ הַיְינוּ הַמַּקְרִיב בְּבָמָה, אַף "זֶה הַדָּבָר" הַנֶּאֱמָר כָּאן בְּנוֹדֵר מְדַבֵּר בְּמַקְרִיב בְּבָמָה, כִּי הַנּוֹדֵר דּוֹמֶה כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה. וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר הוּא שֶׁיְּרֵדָה הַתּוֹרָה לְסוֹף דַּעַת הַנּוֹדֵר, כִּי הוּא אוֹסֵר עַל עַצְמוֹ מַה שֶּׁכָּל הָעוֹלָם נוֹהֲגִין בּוֹ הֶתֵּר, מִסְתָּמָא רוּם לְבָבוֹ הִשִּׁיאוֹ שֶׁמִּכָּל הָעֵדָה יִבָּדֵל וְהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל.

וּבְדָרְךְ זֶה מָצִינוּ בִּלְשׁוֹן רז"ל (חגיגה כב.): שֶׁלֹּא יְהֵא כָּל אֶחָד הוֹלֵךְ וּבוֹנֶה בָּמָה לְעַצְמוֹ, כִּי כָּל זֶה דֶּרֶךְ גֵּאָה וְגָאוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז"ל (סוטה ד:): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ב כב): "חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא", אַל תִּקְרֵי "בַּמֶּה" אֶלָּא "בָּמָה", מַה עִנְיָן הַגַּס רוּחַ אֶל הַבּוֹנֶה בָּמָה? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמִּצַּד גַּסּוּת רוּחוֹ הוּא בּוֹנֶה בָּמָה לְעַצְמוֹ כָּאָמוּר. וְכֵן בָּמָה לְשׁוֹן גָּבוֹהַּ, וְאוֹתוֹ דֶּרֶךְ גֵּאָה וְגָאוֹן הַמָּצוּי בְּבוֹנֶה בָּמָה מָצוּי גַּם בְּנוֹדֵר, כִּי מִסְתָּמָא כַּוָּנָתוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מֻחְזָק בְּחָסִיד וּפָרוּשׁ. אַךְ יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר נוֹדֵר בְּכַעְסוֹ יוֹכִיחַ, כִּי מִסְתָּמָא בְּכַעְסוֹ לֹא נִתְכַּוֵּן לְשֵׁם יוּהֲרָא, וְצָרִיךְ אַתָּה לְחַלֵּק בֵּין נוֹדֵר מִתּוֹךְ יִשּׁוּב הַדַּעַת וּבֵין הַנּוֹדֵר בְּכַעְסוֹ, וּבְמֶה תֵּדַע אֵיפֹה אִם זֶה הַנּוֹדֵר דּוֹמֶה לְבוֹנֶה בָּמָה אוֹ לֹא, כִּי אִם נָדַר בְּכַעְסוֹ וַדַּאי אֵינוֹ דּוֹמֶה לְבוֹנֶה בָּמָה. עַל זֶה אָמְרוּ: וְהַמַּקְרִיבוֹ כְּאִלּוּ הִקְרִיב עָלֶיהָ, נָתַן סִימָן מֻבְהָק עַל זֶה, כִּי כָּל מַה שֶּׁהָאָדָם עוֹשֶׂה מִתּוֹךְ כַּעַס, מִסְתָּמָא כְּשֶׁכַּךְ חֲמָתוֹ הוּא בָּא לִידֵי חֲרָטָה וְאֵינוֹ מְקַיְּמוֹ, אֶלָּא הוֹלֵךְ אֶל הֶחָכָם שֶׁיַּתִּיר לוֹ. עַל כֵּן אָמַר: אִם הוּא נוֹדֵר וְאֵינוֹ מְקַיְּמוֹ אֶלָּא נִשְׁאַל עַל נִדְרוֹ, וַדַּאי בְּכַעְסוֹ נָדַר וּמִתְחָרֵט, וְאָז אֵינוֹ דּוֹמֶה כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה. וּכְאָמְרוּ רז"ל (חגיגה י.): "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי" וְגוֹ', בְּאַפִּי נִשְׁבַּעְתִּי וְחָזַרְתִּי כְּשֶׁכַּךְ הָאַף וְהַחֵמָה.

אֲבָל הַמְקַיְּמוֹ וְאֵינוֹ בָּא לִידֵי חֲרָטָה וְאֵינוֹ נִשְׁאָל עָלָיו, סוֹפוֹ מוֹכִיחַ שֶׁמִּתּוֹךְ יִשּׁוּב הַדַּעַת נָדַר, וְחָשְׁדָה אוֹתוֹ הַתּוֹרָה שֶׁרוּם לְבָבוֹ הֱבִיאוֹ לִידֵי מִדָּה זוֹ שֶׁלִּקַּח אֶת עַצְמוֹ לְצַד אַחֵר,

עַל כֵּן הוּא דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הִקְרִיב עָלֶיהָ, כִּי הַקִּיּוּם הוּא גְּמַר דַּעְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהַהַקְרָבָה תַּכְלִית בִּנְיַן הַבָּמָה. וְזֶהוּ שֶׁמַּסִּיק שָׁם (נדרים כב): אָמַר שְׁמוּאֵל: כָּל הַנּוֹדֵר נִקְרָא רָשָׁע. מַאי קְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג כג): "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא". וְיַלְפִּינַן חֲדָלָה חֲדָלָה, כְּתִיב: "וְכִי תֶחְדַּל", וּכְתִיב הָתָם (איוב ג טז): "שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז". וְנִרְאֶה לוֹמַר דּוֹן מִנַּה וּמִנָּהּ, מַה לְּהַלָּן בַּחֲדָלַת הָרֹגֶז מִשְׁתַּעֵי, אַף כָּאן בַּחֲדָלַת הָרֹגֶז. כִּי אֵינוֹ נִקְרָא רָשָׁע כִּי אִם בְּאֹפֶן זֶה, שֶׁכְּבָר חָדַל רָגְזוֹ וְאַף עַל פִּי כֵן הוּא עוֹמֵד בְּנִדְרוֹ וְאֵינוֹ נִשְׁאָל עָלָיו, אֲבָל אִי מִלְּתָא לְמַפְרֵעַ שֶׁלֹּא מִתּוֹךְ כַּעַס נָדַר, כִּי כְּבָר נִשְׁתַּהֲה כְּשִׁעוּר זְמַן חֲדַלַת הָרֹגֶז. וְעַל זֶה אָמַר: "שָׁם רְשָׁעִים", רְצוֹנוֹ לוֹמַר הוּא נִקְרָא רָשָׁע כְּשֶׁחָדַל הָרֹגֶז וְאֵינוֹ נִשְׁאָל עָלָיו, וְאִם כֵּן וַדַּאי מִתּוֹךְ יִשּׁוּב הַדַּעַת נָדַר כְּדֵי לִבְנוֹת בָּמָה לְעַצְמוֹ, עַל כֵּן הַמְקַיְּמוֹ נִקְרָא רָשָׁע כִּי דֶּרֶךְ גֵּאֶה וְגָאוֹן לוֹ. וַאֲנִי מוֹסִיף עוֹד גְּזֵרָה שָׁוָה, לֵילַךְ חֲדָלָה זוֹ מִן "חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב", מַה לְּהַלָּן בָּמָה אַף כָּאן בָּמָה. וְזֶה שֶׁאָמַר כָּאן: "אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר לַה'", כְּשֶׁהוּא אִישׁ בְּנִדְרוֹ וְשִׁפּוּי בְּדַעְתּוֹ וּמִתּוֹךְ יִשּׁוּב הַדַּעַת נָדַר, עָלָיו אָמַר דֶּרֶךְ הוֹדָעָה: "כְּכָל הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה", כִּי אֵין סוֹפוֹ לָבֹא לִידֵי חָרָטָה. אֲבָל הַנּוֹדֵר מִתּוֹךְ כַּעַס, הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה, כִּי סוֹפוֹ לִהְיוֹת נִשְׁאָל עָלָיו כְּשׁוֹךְ חֲמָתוֹ. וְאוֹמֵר "נֶדֶר לַה'" לְמַעֵט שֶׁלֹּא יִדֹּר לְשׁוּם יוּהֲרָא לִבְנוֹת בָּמָה לְעַצְמוֹ, אֶלָּא לְשֵׁם ה' יִדֹּר.

לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ. אֲבָל אֲחֵרִים מְחִלִּין דְּבָרוֹ. טַעַם לְהֶתֵּר נְדָרִים בְּיָחִיד מֻמְחֶה אוֹ בִּשְׁלֹשָׁה הֶדְיוֹטוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ בֵּית דִּין, אֲנוּ לְמֵדִין מִן הַפָּרַת הָאָב וְהַבַּעַל, כִּי כְּשֵׁם שֶׁהָאָב וְהַבַּעַל לְכָךְ יֵשׁ בְּיָדָם לְהָפֵר מִטַּעַם שֶׁכָּל אִשָּׁה בִּרְשׁוּת בַּעְלָהּ אוֹ בִּרְשׁוּת אֲבִיהָ, וְאֵין כֹּחַ בְּיָדָהּ לַעֲשׂוֹת גְּדוֹלָה אוֹ קְטַנָּה בְּלִתְּי הַסְכָּמָתָם, וְדוֹמֶה כְּאִלּוּ הִתְנוּ בְּשָׁעַת הַנֵּדֶר עַל מְנָת שֶׁיִּסְכְּימוּ הַבַּעַל אוֹ הָאָב, וּכְשֶׁאֵינָן מַסְכִּימִים אָז לְמַפְרֵעַ בָּטֵל הַנֵּדֶר מֵעִקָּרוֹ, כִּי מִסְתָּמָא עַל דַּעְתָּם נָדְרָה אוֹ כְּאִלּוּ נָדְרָה עַל דַּעְתָּם, כָּךְ כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל הוּא בִּרְשׁוּת בֵּית דִּין וּמְחֻיָּב לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּ לוֹ הַבֵּית דִּין, וְכָל נוֹדֵר דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הִתְנָה בְּשָׁעַת הַנֵּדֶר עַל מְנָת שֶׁיִּסְכִּימוּ הַבֵּית דִּין עִמּוֹ, וּכְשֶׁאֵינָן מַסְכִּימִים נֶעֱקָר הַנֵּדֶר מֵעִקָּרוֹ. וְכָל יָחִיד מֻמְחֶה נִקְרָא בֵּית דִּין, וְכָל שְׁלֹשָׁה הֶדְיוֹטוֹת, עַל כֵּן בְּיָדָם לְהַתִּיר נִדְרוֹ לְמָנְעוֹ מִן הַחֵטְא, כִּי כָל נוֹדֵר נִקְרָא חוֹטֵא, מִמַּה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג כג): "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא". וּמַה שֶׁהַבַּעַל וְהָאָב בִּלְשׁוֹן הֶפָרָה וְחָכָם בִּלְשׁוֹן הַתָּרָה, לְפִי שֶׁהָאִשָּׁה יוֹתֵר רְשׁוּת בַּעְלָהּ וְאָבִיהָ עָלֶיהָ מִמַּה שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל בִּרְשׁוּת בֵּית דִּין, עַל כֵּן הֵמָּה בְּלָשׁוֹן הַמּוֹרָה עַל בִּטּוּל הַנֵּדֶר מֵעִקָּרוֹ כְּאִלּוּ לֹא הָיָה שָׁם נֶדֶר כְּלָל. אֲבָל לְשׁוֹן הַתָּרָה מוֹרָה עַל דָּבָר שֶׁהָיָה נָאֶסָר בּוֹ מִתְּחִלָּה זְמַן מָה, וְאוֹתוֹ אִסּוּר הֶתֵּר, כִּי אֵינוֹ מוּפָר מִכָּל וָכֹל, שֶׁהֲרֵי הַדָּבָר תָּלוּי בַּחֲרָטָה (עיין רמב"ם הל' נדרים פי"ג טו, וברדב"ז שם).

פרק לא

פסוק ב

נָקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים. וּמֹשֶׁה שִׁנָּה וְאָמַר: "לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן". וְעוֹד קָשֶׁה שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"יִ: אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה שֶׁמִּיתָתוֹ תְּלוּיָה בַּדָּבָר, עָשָׂה בְּשִׂמְחָה וְלֹא אָחַר. מָנָא לֵיהּ לְרַשִׁ"יִ לוֹמַר כֵּן, שֶׁמָּא הָיָה נֶעֱצָב עַל מִיתָתוֹ, וְכִי בַּעֲבוּר זֶה לֹא הָיָה לוֹ לְהָקִים דְּבַר ה', וּמִי כָמוֹהוּ מְקַיֵּם דְּבַר ה' בְּלֹא אִחוּר? וּמַה שֶּׁאָמַר: "וַיִּמָּסְרוּ", לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁל רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל כוּ' עַד שֶׁנִּמְסְרוּ בְּעַל כָּרְחָם – לֹא פֵּרֵשׁ בַּמִּקְרָא מַהוּ הַהֶכְרֵחַ אֲשֶׁר הֻבִיאָם לָזֶה.

וּבְאוּר הַדָּבָר שֶׁהַמִּדְיָנִים שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשׂוּ, אַחַת לַשָּׁמַיִם, כִּי הֶחֱטִיאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבִזְנוּת, וְאַחַת לְיִשְׂרָאֵל, כִּי הִפִּילוּ בַּעֲצָתָם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה "נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי מַה שֶּׁעָשׂוּ לִי שְׂרִי וּמָחוּל, כִּי אִם רַבּוּ פִּשְׁעֵי הָאָדָם מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ יִתְבָּרַךְ, וְעִקַּר הַנְּקָמָה עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל כִּי רַבָּה רָעָתָם. וְכַאֲשֶׁר שָׁמַע מֹשֶׁה שֶׁאָמַר לוֹ ה' "אַחַר תֵּאָסֵף אֶל עַמֶּךָ", וּכְבָר יָדַע מֹשֶׁה רֹב חִבַּת יִשְׂרָאֵל אֶל מַנְהִיגֵיהֶם, אָמַר בְּלִבּוֹ: אִם אוֹמַר אֶל יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים כַּהֲוָיָתָם כַּאֲשֶׁר נֶאֶמְרוּ לִי מִפִּי הַגְּבוּרָה, מֵאַחַר שֶׁיֵּדְעוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּיתָתִי תְּלוּיָה בִּנְקָמָה זוֹ, אִם כֵּן יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כֻּשֵּׁם שֶׁמָּחַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל חֶלְקוֹ כָּךְ אֲנַחְנוּ נִמְחֹל לָהֶם עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ לָנוּ וְלֹא נְבַקֵּשׁ נְקָמָה כָּל כָּךְ מְהֵרָה, כִּי בְּיָדֵינוּ לְאַחֵר זְמַן הַנְּקָמָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ מֵאִתָּנוּ. וּמֹשֶׁה לְפִי שֶׁהָיָה שָׂמֵחַ לַעֲשׂוֹת דְּבַר ה' בְּלֹא אִחוּר, שִׁנָּה וְאָמַר: "לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן", וַיִּחְשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל, מֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ הַנְּקָמָה בַּעֲבוּר כְּבוֹדוֹ, אִם כֵּן חֵלֶק גָּבוֹהַּ מִי יַתִּיר לְאַחֲרוֹ, וּבָזֶה יִהְיוּ מְכֻרָחִים לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַלְתַּר. וְעַל הֶכְרֵחַ זֶה נֶאֱמַר: "וַיִּמָּסְרוּ", כִּי מֵאַחַר שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה "לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן" עַל כֵּן הָיוּ מְכֻרָחִים לַעֲשׂוֹת בְּלֹא אִחוּר, וּמִכָּאן רְאָיָה בְּרוּרָה שֶׁעָשָׂה בְּשִׂמְחָה וְלֹא אִחֵר, שֶׁהֲרֵי הָיָה בְּיָדוֹ לְהַמְשִׁיךְ זְמַן הַנְּקָמָה אִלּוּ הָיָה אוֹמֵר לָהֶם דִּבְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כַּהֲוָיָתָן.

וּמַה שֶּׁכָּתַב תְּחִלָּה "מִדְיָנִים" לְשׁוֹן רַבִּים, וְאַחַר כֵּן נֶאֱמַר "לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן", לְפִי שֶׁבְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל הֵם רַבִּים, כְּאִלּוּ רַבִּים עָשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁעָשׂוּ, אֲבָל בְּעֶרֶךְ מַה שֶּׁעָשׂוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינָם נֶחְשָׁבִים כִּי אִם לְאִישׁ אֶחָד, כִּי כֻּלָּם כְּאֶפֶס וְתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לְנֶגְדּוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים "בְּמִדְיָן", בַּשַּׂר שֶׁל מִדְיָן לְמַעְלָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד י): "וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ", שֶׁדָּרְשׁוּ (דב"ר א כב) עַל שָׂרוֹ שֶׁל מִצְרַיִם. וּלְכָךְ נֶאֱמַר: "לְתֵת נִקְמַת ה'", כִּי לַה' הַמִּלְחָמָה שֶׁלְּמַעְלָה וְלֹא לְאָדָם.

פסוק ו

אֹתָם וְאֶת פִּינְחָס. פִּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁהָלַךְ לִנְקֹם נְקֻמַת יוֹסֵף אֲבִי אִמּוֹ כוּ' (סוטה מג), פֵּרוּשׁ שֶׁבּוֹ הָיָה מִשָּׁה בְּטוּחַ שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֵס עֲלֵיהֶם וְלֹא יַשְׁאִיר לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף, כִּי בְּלָאוֹ הָכִי הָיָה פִּינְחָס שׂוֹנֵא לָהֶם מִצַּד הַמִּכִּירָה שֶׁמָּכְרוּ אֶת יוֹסֵף מִצְּרִימָה (בראשית לז לו), מָקוֹם מְיֻחָד לִזְנוּת, וְעַתָּה אָחֲזוּ הַמִּדְיָנִים מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם לְהַכְשִׁיל אֶת יִשְׂרָאֵל בִּזְנוּת. וּמַה שֶּׁפִּרֵשׁ לְפִי שֶׁהִתְחִיל בְּמִצְוָה הוּא יִגְמֹר, הַיְנוּ שֶׁסִּימָן מָסַר לוֹ, כַּאֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לְהַפִּיל אוֹתָם, כִּי הִפִּיל אֶת כֻּזְבִּי בַּת מֶלֶךְ, כָּךְ נָפֹל יִפְּלוּ כֻּלָּם לְפָנֶיךָ. וּבְלִי סָפֵק שֶׁהָיָה לוֹ לֵב אַמִּיץ כְּנֶגֶדָּם יוֹתֵר מִן אֶלְעָזָר אַחַר שֶׁכְּבָר נָפְלוּ לְפָנָיו וְנִמְסְרוּ בְּיָדוֹ, וּבִשְׁבִיל שֶׁהִתְחִיל הַמִּצְוָה הָיָה לוֹ לְהָבִיא הָעִנְיָן לִידֵי גְּמַר הַמִּצְוָה, כִּי אִם מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה קַל וָחֹמֶר שֶׁחֵלֶק מִמֶּנָּה יִגָּרֵר כֻּלָּהּ. וּמֹשֶׁה לֹא רָצָה לֵילֵךְ לְפִי שֶׁנִּתְגַּדֵּל בְּמִדְיָן וְהָיָה יָרֵא שֶׁאִם אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִתְרַשְּׁלוּ בְּאֵיזֶה דָּבָר יִתְלוּ הַחֶסְרוֹן בְּמֹשֶׁה, וְיֹאמְרוּ שֶׁהָיָה חֵס עַל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִתְגַּדֵּל שָׁמָּה.

וּמַה שֶּׁאָמַר "אֶלֶף לַמַּטֶּה", אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים כִּי שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף הוּא חֵלֶק חֲמִשִּׁים מִן שִׁשִּׁים רִבּוֹא, לְכָךְ הֵבִיאוּ הַשִּׁלֵּל אֶחָד אֶחָז מִן הַחֲמִשִּׁים כְּשִׁעוּר סְתָם תְּרוּמָה בֵּינוֹנִית. וּמְדֻקְאָמַר שְׁנֵי פְּעָמִים "אֶלֶף לַמַּטֶּה" מַסִּיק בַּתַּנְחוּמָא (מטות ג) שֶׁלְּקַח שְׁנֵי אֲלָפִים מִכָּל שֵׁבֶט. וּמַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר אַלְפַּיִם לַמַּטֶּה, לְפִי שֶׁרַק אֶלֶף לַמַּטֶּה הָלְכוּ לַמִּלְחָמָה וְאֶלֶף יָשְׁבוּ עַל הַכֵּלִים, וּבֵין הַכֹּל עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף לִנְקֹם מֵהֶם מַה שֶּׁהִפִּילוּ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל.

וּמַה שֶּׁכָּתַב "אֶלֶף לַמַּטֶּה" וְלֹא נֶאֱמַר "אֶלֶף מִמַּטֶּה", לְפִי שֶׁגַּם זְכוּת הַמַּטֶּה הָלַךְ עִמָּהֶם לַמִּלְחָמָה, וְהָאֶלֶף הָיָה צָרוּף לַמַּטֶּה עַצְמוֹ כִּי זְכוּתָם מְסַיַּעְתָּם, וּלְכָךְ נָתְנוּ מִן הַשָּׁלָל גַּם לְכָל הָעֵדָה.

פסוק טו

הַחִיִּיתֶם כָּל נְקֵבָה וְגוֹ'. נִרְאֶה שֶׁטָּעוּת זֶה בָּא לָהֶם לְפִי שֶׁכְּבָר יָדְעוּ צִוּוּי "לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי" וְגוֹ' – עַמּוֹנִי וְלֹא עַמּוֹנִית, (יבמות ס ט) לְפִי שֶׁאֵין דֶּרֶךְ הַנָּשִׁים לְקַדֵּם בְּלֶחֶם וּבְמַיִם. וְיָדוּעַ שֶׁעִקַּר טַעַם רְחוּקָם הוּא בַּעֲבוּר שֶׁהֶחֱטִיאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בִּזְנוּת, וְתָלָה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁלֹּא קִדְּמוּם בְּלֶחֶם וּמַיִם כִּי הָא בְּהָא תַּלְיָא, שֶׁלְּכָךְ לֹא קִדְּמוּם בְּלֶחֶם וּבְמַיִם כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים מִן טֹרַח הַדֶּרֶךְ, וְיִהְיוּ מֻכְרָחִין לֶאֱכֹל מִזִּבְחֵי אֱלֹהֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת מִן צַרְצוּר יַיִן כְּדֵי לְהַרְגִּילָם לְעֲרָוָה, כִּדְמַסִּיק בְּסַנְהֶדְרִין (קו.). וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּעִנְיַן הַזְּנוּת הָיוּ הַנָּשִׁים עִקָּר, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִתְרַחֲקוּ הַנָּשִׁים, לְפִי שֶׁכָּל עִקַּר פְּעֻלָּה זוֹ עָשׂוּ הָאֲנָשִׁים שֶׁהֵם הִפְקִירוּ אֶת בְּנוֹתֵיהֶם וְהִכְרִיחוּם עַל הַזְּנוּת, כִּי מַה שֶּׁעָשׂוּ עָשׂוּ בְּצִוּוּי בַּעֲלֵיהֶם אוֹ אֲבִיהֶם. וּמִכָּאן יָצָא לָהֶם טָעוּת זֶה לוֹמַר, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁלֹּא נִתְרַחֲקוּ הַנָּשִׁים שֶׁל עַמּוֹן וּמוֹאָב

מִלְּבֹא בִּקְהַל ה' אַף עַל פִּי שֶׁהֵם הָיוּ פּוֹעֲלֵי הַזְּנוּת, כָּךְ בְּמִלְחֶמוֹת מִדְיָן לֹא נִצְטַוּוּ לְהָרֹג הַנָּשִׁים כִּי הָיוּ מֻכְרָחִים בְּכָל מַה שֶּׁעָשׂוּ. וְאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: "הֵן הֵנָּה הָיוּ" וְגוֹ', בִּשְׁלָמָא מִצְוַת עֲמוֹן וּמוֹאָב לְדוֹרוֹת דִּין הוּא שֶׁלֹּא לִקְנֹס הַנָּשִׁים מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר, אֲבָל בְּמִדְיָן שֶׁנִּצְטַוּיתֶם לְהָרְגָם, קַל וָחֹמֶר שֶׁהַנָּשִׁים בִּכְלָל, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ טו): "וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ", וְטַעֲמוֹ לְפִי שֶׁבָּאָה לְאָדָם תַּקָּלָה עַל יָדָהּ, כָּךְ הַנָּשִׁים, כִּי הֵן הֵנָּה בְּעַצְמָם הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶבֶן נֶגֶף וּמִכְשׁוֹל, וְהָיָה לָכֶם לִלְמֹד מִן דִּין הַבְּהֵמָה אַל דִּין הַנָּשִׁים הַלָּלוּ.

וּלְמַעְלָה פָּרָשַׁת פִּינְחָס (כה יז) פֵּרַשְׁנוּ שֶׁלְּכָךְ לֹא צִוָּה לְהַשְׁמִיד אֶת מוֹאָב, לְפִי שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְחִילוּ בַּקַּלְקָלָה וְהָלְכוּ אֶל בְּנוֹת מוֹאָב לְפַּתּוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא כה א): "וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב", אֲבָל בְּנוֹת מִדְיָן צְרָרִים הֵם לָכֶם, כִּי הֵמָּה בָּאוּ לָכֶם, כַּאֲשֶׁר הוֹכַחְנוּ כָּל זֶה בִּרְאָיוֹת. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁעַל זֶה אָמַר מֹשֶׁה לְבַטֵּל טָעוּתָם: "הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי הֵמָּה הָלְכוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְפַתּוֹתָם, וְאֵינָן דּוֹמִים לִבְנוֹת מוֹאָב, כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְרַחֲקוּ הַנָּשִׁים מִלָּבֹא בִּקְהַל ה' לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ הֵמָּה הַמַּתְחִילִין. אֲבָל בְּנוֹת מִדְיָן הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּתְחִילִין בַּקַּלְקָלָה כָּאָמוּר.

פסוק יז

וְעַתָּה הִרְגוּ כָל זָכָר בַּטָּף. מַה עִנְיַן הַטַּף לְכָאן, שֶׁהֲרֵי לֹא יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה כִּי אִם עַל הַנָּשִׁים. וְעוֹד, "הִרְגוּ" וַ"הֲרֹגוּ" לָמָּה לִי? וְנִרְאֶה שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר לָהֶם: "הַחִיִּיתֶם כָּל נְקֵבָה", בֵּין רְאוּיָה לְבָעַל בֵּין אֵינָהּ רְאוּיָה, וְלָמָּה לֹא יְדִעְתֶּם מִסְּבָרָא שֶׁיַּחְשְׁדוּ אֶתְכֶם שֶׁחַסְתֶּם עַל הַנָּשִׁים אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁכְּבָר זְנִיתֶם עִמָּהֶם אוֹ לְפִי שֶׁדַּעְתְּכֶם עוֹד לִזְנוֹת עִמָּהֶם. וְעַתָּה אַף אִם אוֹמַר לָכֶם שֶׁתַּהַרְגוּ הַנְּקֵבוֹת, מִכָּל מָקוֹם לֹא תֵּצְאוּ מִיְּדֵי חֶשְׁד זֶה, כִּי יֹאמְרוּ, אִלְמָלֵא שֶׁצִּוִּיתִי לָכֶם שֵׁנִית לֹא הֲרַגְתֶּם אוֹתָם. עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם שֶׁתַּהַרְגוּ כָּל זָכָר בַּטָּף תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ הַנְּקֵבוֹת, וְאָז יֹאמְרוּ שֶׁבָּאתֶם לְהַמְלֵךְ בְּשִׁנְיֵהֶם כְּדַת מַה לַּעֲשׂוֹת בַּטַּף וְנָשִׁים, לְפִי שֶׁבַּטַּף אֵין מָקוֹם לַחֶשְׁד אֶתְכֶם, וּבְוַדַּאי יֹאמְרוּ שֶׁלְּכָךְ לֹא הֲרַגְתֶּם הַטַּף לְפִי שֶׁהֱיִיתֶם מְסֻפָּקִים בָּהֶם וּבָאתֶם לְהַמְלֵךְ בְּמֹשֶׁה, כָּךְ יֹאמְרוּ גַּם עַל הַנָּשִׁים, וּבָזֶה תֵּצְאוּ מִיְּדֵי חֶשְׁד זֶה. וּלְכָךְ אָמַר "הִרְגוּ" וַ"הֲרֹגוּ", כִּי לֹא רְאֵי זֶה כִּרְאֵי זֶה, כִּי לַטַּף וְנָשִׁים לְכָל אֶחָד טַעַם בִּפְנֵי עַצְמוֹ, כִּי הַנָּשִׁים נֶהֱרָגִים בְּדִין, כִּי "הֵן הֵנָּה הָיוּ" וְגוֹ', וְהַטַּף כְּדֵי לְהוֹצִיא אֶתְכֶם מִן הַחֶשְׁד. וּלְכָךְ אָמְרוּ בַּסּוֹף: "וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" לְעַבֵּרָה, כִּי אָמְרוּ נְקִיִּים אֲנַחְנוּ מִן חֶשְׁד זֶה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאָמַר "וְעַתָּה" מִיָּד וְתֵכֶף "הִרְגוּ כָל זָכָר בַּטָּף". כִּי לֵית דִּין צְרִיךְ בְּשֵׁשׁ (ברכות מ) וְעִכּוּב, אֲבָל "כָּל אִשָּׁה יוֹדַעַת אִישׁ הֲרֹגוּ", אֲבָל לֹא תֵּכֶף, כִּי אִם אַחַר שֶׁיִּוָּדְעוּ לָכֶם עַל יְדֵי הַצִּיץ אֵיזוֹ רְאוּיָה לְבָעַל. וּמִכָּאן רְאָיָה לְמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת תְּצַוֶּה

(כח לו) שֶׁהַצִּיץ הָיָה מְכַפֵּר עַל הַזְּנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג ג): "וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ", וְהָיָה כָּתוּב עָלָיו "קֹדֶשׁ לַה'", כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ גֶּדֶר עֶרְוָה שָׁם תִּמְצָא קְדֻשָּׁה. וּמִטַּעַם זֶה הֶעֱבִירוּם לִפְנֵי הַצִּיץ, מְקוֹם הַקְּדֻשָּׁה, שֶׁגַּרְמָה שֶׁהוֹרִיקָה פְּנֵי כָּל הָרְאוּיָה לְמִשְׁכָּב. וְזֶה טַעַם יָקָר.

פרק לב

פסוק א

וּמִקְנֶה רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד עָצוּם מְאֹד. מִדְּלֹא עָרְבִינְהוּ לוֹמַר "וּמִקְנֶה רַב וְעָצוּם הָיָה" וְגוֹ', שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכָּל אֶחָד מִלְּתָא בְּאַפֵּי נַפְשֵׁיהּ, כִּי לִבְנֵי רְאוּבֵן הָיָה מִקְנֶה רַב בְּמִסְפָּר, וְלִבְנֵי גָד הָיָה מִקְנֶה עָצוּם בְּכֹחַ, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב א י): "וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ", שֶׁעִזִּים שָׁלוֹ הָיוּ הוֹרְגִין זְאֵבִים, וְכִדְמַסְקִיק בְּתַעֲנִית (כה.): לֵיתֵי עִזֵּי דְּבָא בְּקַרְנַיְיהוּ. כָּךְ הָיָה לְגַבֵּי גָּד מִקְנֶה עָצוּם מְאֹד בְּחַיִל וְכֹחַ, וְעַל כֵּן בָּחֲרוּ לֵישֵׁב עַל הַסְּפָר, וְלֹא הָיָה פַּחַד הָאוֹיְבִים לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם וּפֶן יִקְחוּ הַזְּאֵבִים מִקְנֵיהֶם, כִּי בָּטְחוּ עַל כֹּחָם. וּבָזֶה יֵשׁ לִלְמוֹד קְצָת זְכוּת עֲלֵיהֶם מַה שֶּׁהִקְדִּימוּ הַמִּקְנֶה לַטַּף בְּאָמְרָם: "גְּדֵרוֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵינוּ וְעָרִים לְטַפֵּנוּ", כִּי אָמְרוּ שֶׁסְּמוּךְ לִגְבוּל הַסְּפָר נִבְנֶה תְּחִלָּה גְּדֵרוֹת צֹאן לְמִקְנֵינוּ וְאַחַר כָּךְ תּוֹךְ הָאָרֶץ נִבְנֶה עָרִים לְטַפֵּנוּ, וְנָרְוִיחַ בָּזֶה שֶׁהַטַּף יֵשְׁבוּ בְּטוּחִים, שֶׁאִם יָבוֹאוּ הָאוֹיְבִים יָבוֹאוּ תְּחִלָּה אֶל גְּדֵרוֹת צֹאן, וּבֵינֵי בֵּינֵי יִמָּלְטוּ הַטַּף, וְהַמִּקְנֶה שֶׁעַל הַסְּפָר אֵינָן מִתְיָרְאִים מִן הַזְּאֵבִים. וּמִכָּל מָקוֹם הוֹכִיחָם מֹשֶׁה וְאָמַר: אִם כֵּן אֵין אַתֶּם בּוֹטְחִים בִּתְשׁוּעַת ה', אֶלָּא כָּךְ תַּעֲשׂוּ: "בְּנוּ לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם" תְּחִלָּה, סָמוּךְ לַסְּפָר, "וּגְדֵרוֹת לְצֹנַאכֶם" תּוֹךְ הָאָרֶץ, וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִרְאוּ כִּי אַתֶּם בּוֹטְחִים בִּתְשׁוּעַת ה', וּבָזֶה תִּתְּנוּ אֹמֶץ בְּלֵב אֲחֵיכֶם שֶׁיִּבְטְחוּ כֻּלָּם בִּתְשׁוּעַת ה'.

וְהַיּוֹצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ, כִּי מִתְּחִלָּה אָמְרוּ "וְעָרִים לְטַפֵּנוּ", מַשְׁמַע עָרִים כָּל דְּהוּ, וְאַחַר כָּךְ חָזְרוּ מִדִּבְּרֵיהֶם וְאָמְרוּ: "וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר", מַשְׁמַע שֶׁחָשְׁבוּ לְהִשְׁתַּגֵּב בְּחִזְּק הֶעָרִים וְיָבִיאוּ מוֹרַךְ בְּלֵב הָאֲנָשִׁים. עַל כֵּן הוֹכִיחָם מֹשֶׁה וְאָמַר: "בְּנוּ לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וְגוֹ' וְהַיּוֹצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ", כִּי כְּבָר אֲמַרְתֶּם "וְעָרִים לְטַפֵּנוּ".

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא מטות ז) דָּרְשׁוּ עֲלֵיהֶם פָּסוּק "נֶחֱלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשׁוֹנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ" (משלי כ כא), לְפִי שֶׁלִּקְּחוּ נַחֲלָתָם בָּרִאשׁוֹנָה עַל כֵּן אַחֲרִיתָם לֹא תְבֹרָךְ, כִּי הָלְכוּ בְּרֹאשׁ כָּל גּוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דבה"י א' ה כו): "וַיַּגְלֵם לְרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי". וּכְדֵי לְיַשֵּׁב וְי"ו שֶׁל "וְאַחֲרִיתָהּ", נִרְאֶה שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִקְדִּימוּ הַמִּקְנֶה לַטַּף, וְעַל זֶה אָמַר: "נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשׁוֹנָה", כִּי הִקְדִּימוּ נַחֲלָתָם, דְּהַיְנוּ הַמִּקְנֶה,

לְהַזְכִּירָם רִאשׁוֹנָה, עַל כֵּן גַּם "אַחֲרֵיתָם", דְּהַיְנוּ הַסַּף שֶׁאַחֲרוּ, "לֹא תְבָרֵךְ", כִּי גַּם הַגּוּפוֹת גַּם נַחֲלָתָם הַכֹּל כָּלוּ כֶּעָשָׁן, כָּלוּ הָעִקָּר עִם הַטָּפֵל, כֻּלָּם הָלְכוּ שִׁבְי לִפְנֵי רוֹדֵף.

פסוק ב

וַיָּבֹאוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן. הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים בְּנֵי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר. וְתֵדַע כִּי הַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ שֶׁמִּקְנֵה בְּנֵי גָד הָיָה מְרֻבֶּה עַל שֶׁל רְאוּבֵן, וְהַיְנוּ דִּכְתִיב: "וְלִבְנֵי גָד עָצוּם מְאֹד", רוֹצֶה לוֹמַר יוֹתֵר מִשֶּׁל רְאוּבֵן, וְעַל כֵּן אָמְרוּ בְּנֵי גָד דִּבְרֵיהֶם קוֹדֶם לִבְנֵי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר, לְפִי שֶׁהָיָה צַעֲרָן גָּדוֹל עַל שֶׁל רְאוּבֵן. וְאָנִי אוֹמֵר שֶׁאִם כֵּן הוּא, וַדַּאי לֹא מִפְּנֵי צַעֲרָן קָפְצוּ בָּרֹאשׁ, כִּי אִם מִתּוֹךְ רוֹם לְבָבָם קָפְצוּ לְדַבֵּר בָּרֹאשׁ לִפְנֵי בְנֵי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר, כִּי כָּךְ טֶבַע הָעֹשֶׁר שֶׁנּוֹתֵן רוֹם לֵב לִבְעָלָיו, וְעָשִׁיר הֶדְיוֹט קוֹפֵץ בָּרֹאשׁ וְיַעֲנֶה עַזּוּת, לֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי כָּל אִישׁ, אֵינוֹ חוֹלֵק כָּבוֹד לִבְכוֹר וְלֹא לְשׁוּם בַּעֲלֵי הַמַּעֲלָה הָאֲמִתִּית, בְּחָשְׁבָם כִּי עַל יְדֵי הָעֹשֶׁר הוּא מִתְרוֹמֵם. וּרְאָיָה לִדְבָרֵינוּ, מַה שֶּׁדָּרַשׁ עֲלֵיהֶם בְּרַבָּתִי (כב ח) פָּסוּק "כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים" (תהלים עה ז), לֹא מִמָּה שֶּׁהָאָדָם יוֹצֵא מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב וְעָמַל בְּסַחוֹרָה נַעֲשֶׂה עָשִׁיר, "וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים", כָּל הָרִים שֶׁבַּמִּקְרָא הוּא הָרִים מַמָּשׁ חוּץ מִזֶּה שֶׁהוּא לְשׁוֹן רוֹמְמוּת, שֶׁאֵין הָאָדָם מִתְרוֹמֵם מִן הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ. מָה עוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נוֹטֵל נְכָסִים מִזֶּה וְנוֹתֵן לָזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם עה ח): "כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים" כוּ', מִדְּסָמַךְ מִדְרָשׁ פָּסוּק זֶה לִבְנֵי גָד וּרְאוּבֵן, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמָּצָא בָּהֶם שֶׁמֶץ דֶּרֶךְ גַּאֲוָה וְגָאוֹן, עַל כֵּן דָּרַשׁ עֲלֵיהֶם פָּסוּק זֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא בְּאֵלֶּה מִתְרוֹמֵם. וְהֵיכָן רָמוּז בַּפָּסוּק שֶׁלָּקְחוּ לָהֶם רוֹמְמוּת יוֹתֵר מִן הָרָאוּי, אֶלָּא וַדַּאי לְפִי שֶׁמָּצָא כָּתוּב כִּי בְּנֵי גָד מֵאַחַר שֶׁהָיָה לָהֶם מִקְנֶה עָצוּם מְאֹד יוֹתֵר עַל בְּנֵי רְאוּבֵן, עַל כֵּן גָּבַהּ לִבָּם עַד לְהַשְׁחִית וְקָפְצוּ לְדַבֵּר בִּפְנֵי בְּנֵי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר. עַל כֵּן אָמַר הַפָּסוּק שֶׁלֹּא בְּאֵלֶּה הוּא מִתְרוֹמֵם, וְהֵבִיא מוֹפֵת עַל זֶה שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בָּזֶה שֶׁיִּתְרוֹמֵם הָאָדָם בַּעֲבוּר מָמוֹנוֹ, "כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים", בְּאַף שֶׁמֵּבִיא עַל זֶה הוּא מְרוֹמֵם אֶת זֶה, נוֹטֵל מִזֶּה וְנוֹתֵן לָזֶה. הֲקִצּוֹר קִצְרָה יַד ה' לִתֵּן לָזֶה מִשֶּׁלּוֹ וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִקַּח מִזֶּה? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהָאֱלֹהִים עָשָׂה כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו וְלֹא יָרוּם לְבָבָם מִתּוֹךְ רֹב עָשְׁרָם, עַל יְדֵי שֶׁיִּסְתַּכֵּל בִּמְקוֹם מוֹצָאוֹ שֶׁלִּקַּח מִזֶּה עַל יְדֵי שֶׁהָיָה מִתְרוֹמֵם בְּעָשְׁרוֹ, כִּי מִסְתָּמָא שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּיל כִּי אִם הַגֵּאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה מ ד): "וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ", וְעַל כֵּן נָתַן לָזֶה מָמוֹנוֹ וְרוֹמְמוּת שֶׁל זֶה, כְּדֵי שֶׁיִּקַּח מוּסָר וְלֹא יָרוּם לְבָבוֹ, פֶּן יִקְרֶה לוֹ כַּאֲשֶׁר קָרָה לַחֲבֵרוֹ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ לֻקַּח מָמוֹן זֶה.

וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ "הָרִים" זֶה לְשׁוֹן רוֹמְמוּת, רְאָיָתָם מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר קוֹדֶם פָּסוּק זֶה (תהלים עה ה-ז): "אַל תָּרִימוּ קֶרֶן, אַל תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק, כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים", נִרְאִין הַדְּבָרִים שֶׁ"הָרִים" זֶה קַאי עַל מַה שֶּׁאָמַר "אַל תָּרִימוּ".

וְכֵן רָאָיָה מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אַחַר פָּסוּק זֶה (שם שם ח): "כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכָּל עִקַּר פְּסוּקִים לְהַזְהִיר בַּעֲלֵי הָעוֹשֶׁר לְבִלְתִּי רוּם לְבָבָם, כִּי צָרִיךְ זֵרוּז בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ כִּיס מָלֵא.

וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ "כִּי לֹא מִמּוֹצָא", מִזֶּרַח, נִרְאֶה לְפָרֵשׁ שֶׁסָּמַךְ דְּרָשׁ זֶה עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן "כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזֶּרַחָה", אֵיךְ בָּאָה הַנַּחֲלָה אֲלֵיהֶם, וַהֲלֹא הֵמָּה בָּאוּ אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה, וּמַהוּ שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַנַּחֲלָה בָּאָה אֲלֵיהֶם? פְּשׁוּטוֹ שֶׁל פָּסוּק הוּא שֶׁקָּרְאוּ "נַחֲלָה" לְקִנְיָן מָמוֹנָם וּמִקְנֶה שֶׁלָּהֶם, לוֹמַר מֵאַחַר שֶׁעָשִׁינוּ רוֹב חַיִל וּמִקְנֶה בְּמָקוֹם זֶה בְּמִלְחֶמֶת מִדְיָן נוֹסָף עַל הַמִּקְנֶה שֶׁכְּבָר הָיָה בְּיָדָם, עַל כֵּן דִּין הוּא שֶׁיִּשָּׁאֵר הַמִּקְנֶה בְּמָקוֹם זֶה אֲשֶׁר הוּא בָּא מִשָּׁם, כָּאן נִמְצְאוּ וְכָאן יִהְיוּ, וְעַל הַמִּקְנֶה אֲשֶׁר בָּא לְיָדָם בְּמָקוֹם זֶה אָמְרוּ: "כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזֶּרַחָה".

וְעַל פִּי דַּרְכֵּנוּ הִזְכִּירוּ רוּחַ מִזְרָחִי, כִּי אָמְרוּ שֶׁעֹשֶׁר זֶה בָּא לָהֶם מִמּוֹצָא, דְּהַיְנוּ מִמִּזְרָח, מִמַּה שֶּׁהָאָדָם יוֹצֵא מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב בְּסָחוֹרָה, עַל כֵּן הֵבִיא פָּסוּק זֶה לְהַכְחִישׁ דֵּעָתָם, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא מִמּוֹצָא" וְגוֹ'. וְהִזְכִּירוּ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְרַמֵּז שֶׁדַּעְתָּם הָיָה שֶׁהָעוֹשֶׁר בָּא מִמַּה שֶּׁהָאָדָם פּוֹרֵשׁ בְּסְפִינוֹת בַּיָּם וּמִמַּה שֶּׁהוּא הוֹלֵךְ בַּיַּבָּשָׁה מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, עַל כֵּן הִזְכִּירוּ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן כְּנֶגֶד הָעוֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים בִּסְפִינָה, וְהִזְכִּירוּ מִזְרָחָה כְּנֶגֶד הַיּוֹצֵא מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. וְהַכָּתוּב מַכְחִישׁ שְׁנֵי הַסְּבָרוֹת וְאָמַר: "כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב", לְפִי שֶׁקָּשָׁה עַל נֹסַח הַמִּדְרָשׁ שֶׁכָּתַב עַל פָּסוּק זֶה: לֹא מִמַּה שֶּׁהָאָדָם יוֹצֵא בְּסְחוֹרָה מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב נַעֲשָׂה עָשִׁיר, וַאֲפִלּוּ פּוֹרֵשׁ בְּסְפִינָה כוּ', עַיֵּן הַנֹּסַח בַּיְלִקּוּט בְּפָרָשָׁה זוֹ. וְקָשָׁה, שֶׁסְּפִינָה מַאן דְּכַר שְׁמֵהּ, וְהֵיכָן רָמוּז סְפִינָה בַּפָּסוּק. וְעוֹד קָשָׁה, לָמָּה נָקַט מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב וְלֹא נָקַט גַּם מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, כִּי כְּשֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר "מִמּוֹצָא" כָּךְ נֶאֱמַר "וּמִמַּעֲרָב" כִּי לֹא נֶאֱמַר "לְמַעֲרָב". אֶלָּא וַדַּאי שֶׁדָּרַשׁ "מִמּוֹצָא" הַיְנוּ מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וּמִמַּעֲרָב" הַיְנוּ מִי שֶׁפּוֹרֵשׁ בְּסְפִינָה בַּיָּם שֶׁהוּא לְמַעֲרָב, כִּי הַמַּעֲרָב נִקְרָא יָמָּה כִּי בְּאוֹתוֹ רוּחַ הַיָּם הַגָּדוֹל. וּלְפִי שֶׁבְּנֵי גָד וּרְאוּבֵן אָמְרוּ "כִּי בָאָה אֵלֵינוּ נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן", הַיְנוּ מִסְּפִינוֹת, ו"מִזְרָחָה", הַיְנוּ מִמּוֹצָא, עַל כֵּן הֵבִיא עֲלֵיהֶם פָּסוּק: "כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב" לְהַכְחִישׁ שְׁנֵי הַסְּבָרוֹת כְּאֶחָד.

וּמַה שֶּׁהִזְכִּירוּ דַּוְקָא רוּחַ מִזְרָחִי לַיּוֹצֵא בְּסָחוֹרָה מִשָּׁם, אוּלַי סְבָרָתָם שֶׁרוּחַ מִזְרָחִית מוֹעִיל לְהַצְלִיחַ בְּסָחוֹרָה יוֹתֵר מִכָּל הָרוּחוֹת, כִּי מִשָּׁם זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ הַמֵּאִיר לָאָרֶץ, כִּי לְעוֹלָם יֵצֵא אָדָם בְּכִי טוֹב אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דְּמִים לוֹ, כִּי הַכֹּל בָּא מִמֶּגֶד תְּבוּאוֹת שֶׁמֶשׁ, וְאֵין יִתְרוֹן הַמָּמוֹן כִּי אִם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ. עַל כֵּן אָמְרוּ בְּנֵי גָד וּרְאוּבֵן שֶׁסִּימָנָא מִלְּתָא הִיא לָתֵת לָהֶם נַחֲלָה בְּמִזְרָח, כְּדֵי שֶׁאִם יֵלְכוּ בְּסָחוֹרָה יֵלְכוּ מִמִּזְרָח בְּכִי טוֹב לְמַעֲרָב. וְזֶה וַדַּאי

סִימָן נָכוֹן וּבָרוּר, כְּשֵׁם שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ יוֹצֵא מִשָּׁם וְעָשָׂה וְהִצְלִיחַ דְּרָכָיו וְאֶל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף יַחֲזוֹר וְיָשׁוּב, כָּךְ הַיּוֹצֵא לַדֶּרֶךְ מִבֵּיתוֹ מִן רוּחַ מִזְרָחִי יַצְלִיחַ וְיָשׁוּב לְבֵיתוֹ. וְלָכֵן הִזְכִּיר הַמִּזְרָח בִּלְשׁוֹן מוֹצָא, לוֹמַר לְךָ שֶׁהַמִּזְרָח סִימָן טוֹב אֶל הַיּוֹצֵא מִשָּׁם. וְעוֹד, שֶׁהַמָּקוֹם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְסָמוּךְ לוֹ, וְהַמָּקוֹם מוּכָן לְלֶכֶת בִּסְפִינָה. וְזֶהוּ רֶמֶז נָכוֹן וְיָקָר. וּבְפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (שמות כא א) פֵּרַשְׁנוּ פָּסוּק "כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב", שֶׁקָּאֵי עַל מַה שֶּׁאָמַר "אַל תְּרִימוּ קֶרֶן", כִּי כָל גַּס רוּחַ יִסְתַּכֵּל מֵאַיִן בָּא וּלְאָן הוּא הוֹלֵךְ, וְאֵיךְ יִתְנַשֵּׂא אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה, הֲלֹא יָבִין בְּשִׂכְלוֹ מֵאַיִן יָבֹא לוֹ הָרוֹמְמוּת. "כִּי לֹא מִמּוֹצָא", מָקוֹם אֲשֶׁר יָצָא מִשָּׁם, כִּי בָּא מִטִּפָּה סְרוּחָה, כִּי עַל כֵּן הִזְכִּיר הַמִּזְרָח בִּלְשׁוֹן "מִמּוֹצָא". וְלֹא "מִמַּעֲרָב", הַיְנוּ זְמַן הֶעֱרֵב שִׁמְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב ב): "עַד אֲשֶׁר לֹא תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ", כִּי הוֹלֵךְ הוּא אָז לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה. "וְלֹא מִמִּדְבַּר", מִן קִנְיַן הַמָּמוֹן הַדּוֹמֶה לְמִדְבָּר שֶׁמֵּם מֵאַיִן יוֹשֵׁב, כָּךְ קִנְיַן הַמָּמוֹן שׁוֹכֵן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר וְאֵינוֹ קִנְיָן דָּבוּק בָּאָדָם אֶלָּא הוּא חוּץ מִמֶּנּוּ. מִכָּל שָׁלֹשׁ אֵלּוּ אֵין "הָרִים", רָצָה לוֹמַר רוֹמְמוּת, כִּי מִלַּת "הָרִים" תַּחֲזוֹר עַל שְׁלָשְׁתָּן. וְהוּא גַּם כֵּן פֵּרוּשׁ יָקָר מְאֹד כְּפִי כַּוָּנַת הַפְּסוּקִים הַמַּזְהִירִים עַל גַּסוּת הָרוּחַ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תְּרִימוּ" וְגוֹ', סִיֵּם דְּבָרָיו בְּ"זֶה יַשְׂפִּיל וְזֶה יָרִים". וְהִסְמַכְנוּ כָּל דְּרוּשׁ עָמוֹק זֶה אֶל בְּנֵי גָד וּרְאוּבֵן, שֶׁנִּמְצָא בָּהֶם הָרְדִיפָה אַחַר הָעֹשֶׁר עַד שֶׁמָּאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה בַּעֲבוּר הָעֹשֶׁר, וְדַי בְּהֶעָרָה קְטַנָּה זוֹ לְיוֹדְעֵי דַּעַת, וְהַמַּשְׂכִּיל יִשְׁמַע וְיוֹסִיף לֶקַח.

פרק לג

פסוק א

אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. לְפִי שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר לְמַעְלָה אֶל בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן: "וְיִנְיעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה", סָלְקָא דַּעְתָּךְ אָמִינָא שֶׁהָיוּ נָדִים וְנָעִים כְּשׁוֹכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל, לֹא שָׁקְטוּ וְלֹא נָחוּ כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה, עַל כֵּן אָמַר "אֵלֶּה מַסְעֵי", לוֹמַר לְךָ שֶׁבְּאַרְבָּעִים שָׁנָה לֹא הֻנִּיעָם כִּי אִם אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם תְּנוּעוֹת. וּבְזֶה מְיוּשָׁב מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "אֵלֶּה מַסְעֵי" וְלֹא אָמַר "אֵלֶּה הַחֲנָיוֹת אֲשֶׁר חָנוּ", כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּסְעוּ וַיַּחֲנוּ", אֶלָּא שֶׁבָּא לְפָרֵשׁ מַאֲמַר "וְיִנְיעֵם בַּמִּדְבָּר", כִּי הַתְּנוּעָה הַיְינוּ הַמַּסָּעוֹת. וְטַעַם לְסִפּוּר כָּל הַמַּסָּעוֹת, כְּתַב רַשִׁ"י לְהוֹדִיעַ חַסְדֵי הַמָּקוֹם כוּ'. וְהָרַב הַמּוֹרֶה נָתַן טַעַם אַחֵר. וְכֵן בְּמַהֲרִי"א נָתַן כַּמָּה טְעָמִים וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם.

פסוק ב

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי ה'. וְאַחַר כָּךְ הָפַךְ הַסֵּדֶר וְאָמַר "וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם" וְלֹא נֶאֱמַר בּוֹ "עַל פִּי ה'", וְהִנְנִי מְפָרֵשׁ זֶה בִּשְׁלֹשׁ פָּנִים. הָאֶחָד הוּא,

שֶׁבִּמְקִצָּת מַסָּעוֹת הָלְכוּ לְפָנִים וּבְמִקְצָתָם נָזוֹרוּ אָחוֹר, כִּי מִתְּחִלָּה "וַיִּשָּׁבוּ וַיִּחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת" (שמות יד ב), פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁהָלְכוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם לְצַד מִצְרַיִם, וְכֵן בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (ב א) כְּתִיב: "וְנֵפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְפִי שֶׁקִּקְלְקְלוּ הָפְכוּ לְצַד הַמִּדְבָּר, וְכֵן בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (דברים י ו) "מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה", שֶׁחָזְרוּ שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת לַאֲחוֹרֵיהֶם. נִמְצָא שֶׁרֹב הַמַּסָּעוֹת אֲשֶׁר הָלְכוּ בָּהֶם לְפָנִים וְלֹא לְאָחוֹר וְהָיוּ עַל פִּי ה' נִקְרְאוּ "מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם", כִּי הָפְכוּ פְּנֵיהֶם מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם, שֶׁנִּקְרָא מוֹצָאֵיהֶם וּפְנֵיהֶם, אֶל מַסְעֵיהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵיהֶם. אֲבָל מַה שֶּׁנָּזְרוּ אָחוֹר בַּעֲבוּר שֶׁקִּקְלְקְלוּ בְּחֵטְא לֹא הָיָה עַל פִּי ה', וְנִקְרָא "מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם", שֶׁחָזְרוּ וְנָסְעוּ לַמָּקוֹם שֶׁיָּצְאוּ מִשָּׁם שֶׁנִּקְרָא מוֹצָאֵיהֶם, כִּי הָפְכוּ פְּנֵיהֶם לְצַד מִצְרַיִם.

הַפְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי הוּא כְּשֶׁנִּדְקְדֵק מַהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס" וְלֹא הִזְכִּיר "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאַחַר כָּךְ חָזַר וְאָמַר שֵׁנִית: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס". וְעוֹד, כְּתִיב הָכָא: "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל", וּבְמָקוֹם אַחֵר אוֹמֵר (שם טז א): "הוֹצִיאָךְ ה' מִמִּצְרַיִם לַיְלָה". אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהָעֶרֶב רַב הָלְכוּ בַּלַּיְלָה דֶּרֶךְ בְּרִיחָה, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שמות יד ה): "וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם", "בּוֹרֵחַ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "בָּרַח", שֶׁכְּבָר בָּרַח מִיָּד בְּצֵאתָם, וְזֶה לֹא יִצְדַּק עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי הָלְכוּ בְּיָד רָמָה, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁעַל הָעֶרֶב רַב הֻגַּד לוֹ שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "עָם", אֲבָל יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַּיּוֹם בְּיָד רָמָה. וּכְשֶׁאָמַר "וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן", בָּעֶרֶב רַב הוּא מְדַבֵּר. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה", וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס", כִּי הָעֶרֶב רַב הָלְכוּ תְּחִלָּה כְּמִנְהַג הַבּוֹרְחִים וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם.

וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי ה'", זוֹ נְסִיעַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יְסוֹדָם מֵאֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ, עַל כֵּן הָפְכוּ תָּמִיד פְּנֵיהֶם מִן "מוֹצָאֵיהֶם", הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם מִמִּצְרַיִם, וּמְגַמַּת פְּנֵיהֶם "לְמַסְעֵיהֶם", לָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם. אֲבָל הָעֶרֶב רַב שֶׁהָיוּ מְקוֹרָם מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָצְאוּ עַל פִּי ה', כִּי מֹשֶׁה מְדַעְתּוֹ הוֹצִיאָם, נֶאֱמַר בָּהֶם: "וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם", כִּי תָּמִיד הָיָה לָהֶם חֵפֶץ וְרָצוֹן לָשׁוּב לְמִצְרַיִם לְמָקוֹרָם, וּזְרוֹק חוּטְרָא לְאַוִּירָא – אַעִיקְּרֵהּ קָאֵי (ב"ר נג טו), כָּךְ הָיָה תָּמִיד פְּנֵיהֶם לַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם.

פֵּרוּשׁ שְׁלִישִׁי הוּא שֶׁאֶלְמָלֵא לֹא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיוּ נוֹסְעִים בִּנְסִיעָה אַחַת לָאָרֶץ. אָמַר: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם", כִּי מִן יְצִיאָה רִאשׁוֹנָה לֹא הָיָה לָהֶם עוֹד יְצִיאָה מִמָּקוֹם חֲנִיָּה, כִּי רָצָה ה' לָשֵׂאת אוֹתָם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים לָאָרֶץ מִיָּד, וְעַל יְדֵי שֶׁקִּקְלְקְלוּ הֻצְרַךְ

לְכָתֹב "וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם", שֶׁנָּסְעוּ אֶל מְקוֹמוֹת שֶׁסּוֹפָם לַחֲזוֹר וְלָצֵאת מִשָּׁם וְלִהְיוֹת מְטֻלְטָל מִמַּסָּע לְמַסָּע, וְזֶה הַדָּבָר לֹא הָיָה "עַל פִּי ה'", כִּי לֹא חָפֵץ ה' בָּאֵלֶּה.

פסוק ד

וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים וְגוֹ'. לוֹמַר לְךָ שֶׁיְּצָאוּ לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ קוֹבְרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם, וְהָיוּ שְׁנֵיהֶם קָהוֹת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁגַּם בֵּאלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא יֶחֱרַץ אֶחָד מֵהֶם לְשׁוֹנוֹ לְיִשְׂרָאֵל. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר", יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא כְּדַעַת הַמִּדְרָשׁ (פס"ר פסקא ויהי בחצי הלילה ה') עַל הַפְּסוּק "לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם" (תהלים קלו י), שֶׁהָיוּ הַבְּכוֹרִים הוֹרְגִים בַּאֲבוֹתָם, כִּי כָּךְ מַשְׁמַע "בִּבְכוֹרֵיהֶם", כְּלוֹמַר עִם הַבְּכוֹרִים הִכָּה אֶת מִצְרַיִם, כִּי הַבְּכוֹרִים הָיוּ שֵׁבֶט אַפּוֹ וּמַטֵּה זַעְמוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר "הִכָּה בָהֶם כָּל בְּכוֹר", וְהוּא דִּקְדּוּק נָכוֹן.

וּבְאָמְרוֹ "עַל פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן", הוֹרָה כִּי רַק עֲבוֹדָה זָרָה זוֹ נִשְׁאֲרָה כְּדֵי לְהַטְעוֹתָן, הָיְתָה מְמֻנָּה עַל הַזָּהָב אֲשֶׁר מִצָּפוֹן יֶאֱתֶה, וְיֹאמְרוּ שֶׁלְּכָךְ נִשְׁאֲרָה בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁלְּקָחוּ שֶׁלֹּא כַּדִּין, כַּמְבֹאָר פָּרָשַׁת בְּשַׁלַּח (שמות יד ב).

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה" וְלֹא אָמַר "וַיַּחֲנוּ בְּאֵילִמָה", לְפִי שֶׁהָיָה מַסָּע קָצָר מִמָּרָה לְאֵילִם וְלֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לַעֲשׂוֹת שָׁם חֲנָיָה, אַךְ לְפִי שֶׁמָּצְאוּ שָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעְיְנוֹת מַיִם, הַמִּתְיַחֲסִים אֶל שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים אֲשֶׁר מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל יִשְׁקוּ לְכָל הָעֵדָה, וְשִׁבְעִים תְּמָרִים הַמִּתְיַחֲסִים לְשִׁבְעִים זְקֵנִים, כִּי הַצַּדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח, עַל כֵּן אָמְרוּ סִימָנָא מִלְּתָא הִיא שֶׁיֵּעָשׂוּ שָׁם חֲנָיָה, כִּי גַּם שֵׁם הַמָּקוֹם מוֹרֶה עַל מִסְפָּר זֶה, אֵילִם עוֹלֶה לְמִסְפַּר פ"ב עִם הַמִּלָּה, דְּהַיְנוּ י"ב וְשִׁבְעִים. וְכֵן אֵילִם מוֹרֶה עַל מִסְפַּר אֲנָשִׁים חֲזָקִים, כִּי הוּא מִלְּשׁוֹן "וְאֵת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח" (יחזקאל יז טו), וְכָל זֶה לָקְחוּ לְסִימָן לַעֲשׂוֹת שָׁם חֲנָיָה.

פסוק מט

וַיַּחֲנוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים. עַל צַד הָרֶמֶז יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁלְּכָךְ הִזְכִּיר שְׁנֵי קְצָווֹת אֵלּוּ, לְפִי שֶׁפָּרְשָׁה זוֹ מְדַבֶּרֶת מִמִּיתַת אַהֲרֹן, וְאָמְרוּ רז"ל (ר"ה יח:) שֶׁשְּׁקוּלָה מִיתַת הַצַּדִּיקִים כְּשֶׁרַפַּת בֵּית אֱלֹהֵינוּ. וְדָבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ רֶמֶז בְּתוֹחֶלֶת הַפָּרָשָׁה: "וַיָּמָת שָׁם בְּשָׁנַת הָאַרְבָּעִים וְגוֹ' בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ", הוּא חֹדֶשׁ אָב שֶׁבּוֹ נִשְׂרְפָה בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְהוּקְבַּע לִבְכִיָּה לְדוֹרוֹת מִזְּמַן הַמִּרְגָּלִים, כְּדֵי לְהוֹרוֹת שֶׁשְּׁנֵיהֶם אֵלּוּ שְׁקוּלִים, עַל כֵּן נִזְדַּמְּנוּ בְּחֹדֶשׁ אֶחָד. וְזֶהוּ הָרֶמֶז "מִבֵּית הַיְשִׁימוֹת", כִּי הוּא לְשׁוֹן שְׁמָמָה וְחָרְבַּן הַבַּיִת. וְ"אָבֵל הַשִּׁטִּים" הוּא לְשׁוֹן אֶרֶז, וְרֶמֶז אֶל הַזְּמַן שֶׁנִּתְאַבְּלוּ בּוֹ עַל הַצַּדִּיק שֶׁנִּמְשַׁל אֶרֶז, וְנִזְדַּמְּנוּ שְׁנֵיהֶם לְפָנָדִק אֶחָד. וְחִבּוּר שְׁנֵי קְצָווֹת אֵלּוּ מוֹרֶה שֶׁשְּׁקוּלִים הֵמָּה, כְּאֵלּוּ הַקְּצָה הָאֶחָד

הָיָה מַרְגִּישׁ "אֲבֵל הַשִּׁטִּים", דְּהַיְנוּ הָאֲבֵלוּת עַל נָפָשׁ הַצַּדִּיק, וְהַקְּצָה הַשֵּׁנִי הָיָה מַרְגִּישׁ בְּצַעַר "בֵּית הַיְשִׁימוֹת".

וְתֵדַע כִּי בַּיַּלְקוּט בִּישַׁעְיָה (כט) מַסִּיק בַּפָּסוּק "הִנְנִי יוֹסִיף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה" (ישעיה כט יד), גָּדוֹל סִלּוּקָם שֶׁל צַדִּיקִים לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם יוֹתֵר מִן תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה קְלָלוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה וּמֵחוּרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. קַשְׁיָן אַהֲדָדֵי, כִּי רז"ל אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁשְּׁקוּלִים הֵמָּה, וְכָאן אָמַר גָּדוֹל סִלּוּקָן. וְהַבֵּט יָמִין וּרְאֵה, כִּי בַּמִּדְרָשׁ הִזְכִּיר לְשׁוֹן "סִלּוּקָן", וּבַגְּמָרָא אָמְרוּ "מִיתַת צַדִּיקִים", וּבַמִּדְרָשׁ הִזְכִּיר לְשׁוֹן "חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ", וּבַגְּמָרָא אָמְרוּ "כְּשְׁרָפַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ".

וְהַבֵּאוּר לְכָל זֶה, כִּי לְשׁוֹן "חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ" מוֹרֶה עַל הַזְּמַן שֶׁחֹמֶר הַבַּיִת מֵעָצִים וַאֲבָנִים נִשְׁאַר קַיָּם, אַךְ שֶׁנֶּחֱרַב כִּי יָצָא מִמֶּנּוּ כָּל הֶדְרוֹ וְהוֹדוֹ, דְּהַיְנוּ סִלּוּק מִן הַבַּיִת כָּל הַדְּבָרִים רוּחָנִיִּים שֶׁהָיוּ בּוֹ, אֲבָל לְשׁוֹן "שְׂרֵפַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ" קָשֶׁה מִזּוֹ, כִּי נוֹסָף עַל סִלּוּק הָרוּחָנִיּוּת מִשָּׁם גַּם הַחֹמֶר נִשְׂרָף. כְּמוֹ כֵן בַּצַּדִּיקִים, כְּשֶׁמַּזְכִּיר לְשׁוֹן מִיתָה הוּא מְדַבֵּר כְּנֶגֶד הַחֹמֶר, כִּי הַגּוּף מֵת אֲבָל הַנְּשָׁמָה אֵינָהּ מֵתָה כִּי חַיָּה הִיא, אֲבָל לְשׁוֹן סִלּוּק שַׂיָּךְ עַל הַנְּשָׁמָה וְלֹא עַל הַגּוּף, כִּי הִיא לְבַדָּהּ הָעוֹלָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ג כא): "רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמָעְלָה". וְהִנֵּה מִיתַת צַדִּיקִים, דְּהַיְנוּ הַדָּבָר הַנּוֹגֵעַ בְּחֹמֶר גּוּף הַצַּדִּיק, וַדַּאי דָּבָר זֶה שְׂרֵפַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ, הַחֹמֶר שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ; אֲבָל סִלּוּקָן שֶׁל צַדִּיקִים, דְּהַיְנוּ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הַמִּסְתַּלֵּק וְעוֹלֶה לְמַעְלָה, דָּבָר זֶה מִתְיַחֵס לְחֻרְבַּן בֵּית אֱלֹהֵינוּ, דְּהַיְנוּ הָרוּחָנִיּוּת מִשָּׁם.

וּמָה שֶׁאָמַר שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה, לֹא שֶׁזֶּה גָּדוֹל בְּמַהוּת, אֶלָּא שֶׁהַנֶּזֶק הַמַּגִּיעַ לָעוֹלָם בְּסִלּוּק נִשְׁמַת הַצַּדִּיק הוּא גָּדוֹל מִן הַנֶּזֶק הַמַּגִּיעַ לָעוֹלָם בְּסִלּוּק הָרוּחָנִיּוּת מִן הַבַּיִת הַמִּקְדָּשׁ, כִּי יֵשׁ לְדַקְדֵּק מַהוּ שֶׁאָמַר לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, לָמָּה לֹא אָמַר סְתָם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁבָּא לִתֵּן טַעַם לָמָּה זֶה גָּדוֹל מִזֶּה, וְאָמַר לְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם וְחָפֵץ בַּהֲוָיָתוֹ וְקִיּוּמוֹ, וְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיק נוֹתֵן יוֹתֵר הֲוָיָה וְקִיּוּם לָעוֹלָם יוֹתֵר מִכָּל הָרוּחָנִיּוּת שֶׁהָיוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, לְפִי שֶׁצַּדִּיק אֶחָד יְסוֹד עוֹלָם וְנִשְׁמָתוֹ חֲצוּבָה מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹד יֵשׁ בָּהּ קְדֻשָּׁה גְּדוֹלָה וְנוֹתֶנֶת הֲוָיָה וְקִיּוּם לְכָל הָעוֹלָם. וְתֵדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי מֵבִיא עַל זֶה פָּסוּק "הִנְנִי יוֹסִיף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו", וּמַאי מַשְׁמַע שֶׁמְּדַבֵּר בְּסִלּוּקָן שֶׁל צַדִּיקִים, אֶלָּא וַדַּאי בְּסִלּוּק הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת הִיא שֶׁקְּרָאָהּ "חָכְמַת חֲכָמָיו" כִּי נֶפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת הִיא נוֹתֶנֶת קִיּוּם וַהֲוָיָה לְכָל הָעוֹלָם, וְסִלּוּקָהּ גּוֹרֵם שֶׁעַמּוּדֵי הָעוֹלָם יְרוֹפָפוּ. וְזֶה דְּבָר אֱמֶת וְנָכוֹן, רְאוּי לְצָרְפוֹ לְפָסוּק זֶה עַל צַד הָרֶמֶז.

פסוק נד

וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת הָאָרֶץ בְּגוֹרָל. בְּפָסוּק זֶה נִתְקַשּׁוּ הַמְפָרְשִׁים מְאֹד, בְּאָמְרָם כִּי תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה מְדַבֶּרֶת מֵאִבּוּד הָאֱמוֹת וְצַלְמֵי מַסֵּכוֹתָם, וְכֵן סוֹף הַפָּרָשָׁה, "וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ" וְגוֹ', וְאֵיךְ הִכְנִיס בֵּין הַדְּבֵקִים פָּסוּק "וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת הָאָרֶץ". וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁלֹּא קָשָׁה מִידֵי, כִּי בְּאִבּוּד הַצְּלָמִים וְהַבָּמוֹת וְגֵרוּשׁ כָּל הָאֱמוֹת הִטִּיל ה' עֲבוֹדָה רַבָּה עַל יִשְׂרָאֵל, וְיֵשׁ לָחוּשׁ לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הֵן שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר כִּקְדֵרָה דְּבֵי שׁוּתָפֵי וְתִתְבַּטֵּל מִצְוָה זוֹ, כִּי כָּל אֶחָד יֹאמַר אֶפְשָׁר לְמִצְוַת בְּעוּר שֶׁתִּתְקַיֵּם עַל יְדֵי אֲחֵרִים; הֵן שֶׁיִּגְרֹם מַחֲלֹקֶת בֵּין הַשְּׁבָטִים, כִּי כָּל אֶחָד יִבְחַר לוֹ הָרַע בְּמִעוּטוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם הַרְבֵּה צְלָמִים וּמַסֵּכוֹת. עַל כֵּן הִכְנִיס תּוֹךְ עִנְיָן זֶה פָּסוּק "וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת הָאָרֶץ בְּגוֹרָל" כִּי בָּזֶה בָּטְלוּ כָּל הַחֲשָׁשׁוֹת.

פרק לה

פסוק ו

אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר. כְּנֶגֶד אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם חֲנִיּוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל חָנוּ בָהֶם וְהָיוּ בְּכֻלָּם כְּגֵרִים, כָּךְ נִתְּנוּ לַלְוִיִּם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם חֵלֶק בָּאָרֶץ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר. וְעָרֵי הַמִּקְלָט יִהְיוּ מִן עָרֵי הַלְוִיִּם, לְפִי שֶׁהַנָּפֵשׁ אֶל עִיר מִקְלָטוֹ הֲרֵי הוּא שָׁמָּה גֵּר, וְיֵשׁ לָחוּשׁ פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: גֵּר אַתָּה בָּאָרֶץ. עַל כֵּן צִוָּה שֶׁיִּהְיוּ עָרֵי מִקְלָט מִן עָרֵי הַלְוִיִּם, כִּי גַּם הַלְוִיִּם כְּגֵרִים יֹאמְרוּ לוֹ מוּם שֶׁבְּךָ אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג ט): "וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם", וּכְדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו יג): "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם", הַיְנוּ בְּאֶרֶץ שֶׁהוּא לֹא לָהֶם שֶׁל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כִּי יוֹסֵף הֶעֱבִירָם לֶעָרִים שֶׁיִּהְיוּ כְּגֵרִים שָׁמָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל: גֵּרִים אַתֶּם.

פסוק כה

עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. וּמָה שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה בָּרוֹצֵחִים שֶׁיֵּשֵׁב שָׁם עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, לְפִי שֶׁאַהֲרֹן מִדָּתוֹ הַשָּׁלוֹם, עַל כֵּן הָיָה לוֹ לְהִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי דּוֹרוֹ שֶׁאַף שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְּיָמָיו וְלֹא תִּקָּרֵאנָה כָּאֵלֶּה מִקְרֶה בִּלְתִּי טָהוֹר זֶה. עַל כֵּן יֵשֵׁב שָׁם עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, וְאָז יִתְפַּלֵּל הוּא וְכָל בֵּיתוֹ עַל מִיתַת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל כְּדֵי שֶׁיַּחֲזוֹר מְהֵרָה לְבֵיתוֹ. וּמִטַּעַם זֶה אָמַר "עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר מָשַׁח אוֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ", וְכִי עֲדַיִן לֹא יָדַעְנוּ שֶׁהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל נִמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה? אֶלָּא לְפִי שֶׁכֹּהֵן זֶה שֶׁנַּעֲשָׂה רְצִיחָה בְּיָמָיו, זֶה הָרוֹצֵחַ כִּבָּה נֵר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָדָם, וְכִבָּה נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר, וַדַּאי לֹא זָכַר כֹּהֵן זֶה בְּשֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ שֶׁעָלָיו שֶׁהָיָה מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמְאַתַּיִם, דְּהַיְנוּ שְׁנֵי פְּעָמִים "נֵר", כִּי כָּל כֹּהֵן צָרִיךְ

לַעֲמוֹד עַל שְׁמִירַת שְׁתֵּי נֵרוֹת אֵלּוּ בְּיָמָיו וּלְהִתְפַּלֵּל עַל זֶה. וּמֵאַחַר שֶׁמַּעֲשֶׂה זֶה קָרֶה בְּיָמָיו, עַל כֵּן יֵשֵׁב שָׁם עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל.

פסוק לג

וְלֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ. בֵּאוּר הָעִנְיָן כְּךָ הוּא, כִּי הָאָרֶץ דּוֹמָה כְּאִלּוּ פָּעֲרָה פִּיהָ לִבְלִי חֹק לִבְלֹעַ אֶת כָּל מַה שֶּׁעָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה יד): "לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִּיהָ לִבְלִי חֹק" וְגוֹ', וּכְתִיב (משלי ל טז): "אֶרֶץ לֹא שָׂבְעָה מַיִם", כִּי בֶּאֱמֶת הָאָרֶץ אֵינָהּ שְׂבֵעָה לְעוֹלָם, וְהָרְשָׁעִים הָרוֹצְחִים מַחֲנִיפִים אֶת הָאָרֶץ לִתֵּן דָּבָר לִבְלֹעַ, וְזֶה הַחֲנָפָה, כִּי כָּל הַנּוֹתֵן דָּבָר אֶל הַבַּלְתִּי רָאוּי לוֹ כְּדֵי שֶׁיַּחֲזֹר גַּם הוּא וְיִתֵּן לוֹ דָּבָר מָה זֶהוּ נִקְרָא חֲנָפָה. וְכֵן הַדָּבָר שֶׁהָאָרֶץ מַחֲנֶפֶת לָרְשָׁעִים לִתֵּן לָהֶם אֶת יְבוּלָהּ לְכָל צָרְכֵיהֶם אֲשֶׁר מִן הָאָרֶץ מוֹצָאָם, וְכֵן מָקוֹם לָדוּר וּלְהִתְקוֹמֵם עָלֶיהָ אַף עַל פִּי שֶׁהָרְשָׁעִים אֵינָם רְאוּיִין לְכָל זֶה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כד ה): "וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יוֹשְׁבֶיהָ".

וְזֶה שֶׁאָמַר: "כִּי הַדָּם יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ", כִּי הָרְשָׁע נוֹתֵן לָהּ הַדָּם לִבְלֹעַ כְּדֵי שֶׁהָאָרֶץ תִּתֵּן לוֹ לְעֻמַּת זֶה מִסְלְתָּהּ וּמִשְׁמָנָהּ, עַל כֵּן לֹא יְכַפֵּר לָאָרֶץ כִּי אִם בְּדַם שׁוֹפְכוֹ, וְכַפָּרָה זוֹ עַל מַה שֶּׁהֶחֱזִיקָה הָרוֹצֵחַ אֲפִלּוּ רֶגַע אַחַת, כִּי חֲנָפָה תֶּחְשַׁב לָהּ הַדָּבָר, וְיֹאמְרוּ שֶׁשְּׁנֵיהֶם מַחֲנִיפִים זֶה לָזֶה. וּמַה שֶּׁלֹּא נֶהֱרַג קַיִן, מִפְּנֵי יִשּׁוּב הָעוֹלָם, כִּי הוּא הָיָה לְבַדּוֹ בָּעוֹלָם. וּמִכָּל מָקוֹם הוֹצִיאָה הָאָרֶץ אֶת עַצְמָהּ מִן חֶשֶׁד זֶה, שֶׁהִצְמִיחָה לוֹ קוֹץ וְדַרְדַּר, וְנָע וָנָד הָיָה בָּאָרֶץ, וְאִם כֵּן לֹא נָתְנָה לוֹ עוֹד שְׁנֵי מִינֵי תּוֹעֶלֶת שֶׁהָיוּ לוֹ מִן הָאָרֶץ. וְאַף זֶה עַל צַד הַחֶסֶד עִם קַיִן דַּוְקָא כְּאָמוּר, אֲבָל לְדוֹרוֹת לֹא יְכַפֵּר לָהּ כִּי אִם בְּדַם שׁוֹפְכוֹ, לְהוֹצִיאָהּ מִידֵי חֲנָפָה זוֹ.

פרק לו

פסוק ד

וְאִם יִהְיֶה הַיֹּבֵל וְגוֹ'. רז"ל פֵּרְשׁוּ (ירושלמי כתובות פ"ט ה"א) "אִם" כְּמוֹ אֲפִלּוּ, וְרָצָה לוֹמַר אַף אִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל מִכָּל מָקוֹם לֹא תֵּצֵא שָׂדֶה זוֹ בַּיּוֹבֵל. וְדוֹחֵק לְפָרֵשׁ "אִם" לְשׁוֹן אַף עַל פִּי. וְאִם תִּמְצָא לוֹמַר שֶׁכֵּן הוּא, מִכָּל מָקוֹם קָשֶׁה, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי יִהְיֶה הַיּוֹבֵל תְּקוּן לְשָׂדֶה זוֹ, וְאִם כֵּן מַאי סָלְקָא דַּעְתֵּיהּ וּמַאי קָא מַשְׁמַע לָן? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּפְּסוּקִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבוֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגּוֹרָל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרַע", תַּרְתֵּי "יִגָּרַע" לָמָּה לִי? וְלָמָּה קְרָאוֹהָ תְּחִלָּה "נַחֲלַת אֲבוֹתֵינוּ" וְאַחַר כָּךְ קְרָאוֹהָ "נַחֲלָתֵנוּ", וְאַחַר כָּךְ חָזַר וְאָמַר "וְאִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל וְגוֹ' וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבוֹתֵינוּ יִגָּרַע"? וְשִׁנּוּי זֶה הֲלֹא דָּבָר הוּא. וְעוֹד קָשֶׁה, לָמָּה יִגָּרַע נַחֲלָתָן, הֲלֹא כְּתִיב (לעיל לג נד): "לָרַב תַּרְבּוּ וְלַמְעַט תַּמְעִיטוּ".

וְהַקְרוֹב אֵלַי לוֹמַר שֶׁחָשְׁשׁוּ עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא, שֶׁאִם יֵצֵא הַגּוֹרָל בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁתְּחוּם זֶה יִהְיֶה לְשֵׁבֶט פְּלוֹנִי, רָאוּי שֶׁיִּקָּרֵא שֵׁם הַמֵּת שֶׁהוּא רֹאשׁ הַשֵּׁבֶט עַל נַחֲלָתוֹ, שֶׁהֲרֵי כָּאן הַמֵּתִים יָרְשׁוּ אֶת הַחַיִּים, אִם כֵּן רָאוּי שֶׁלֹּא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מִנַּחֲלָתוֹ. וְעַל חֲשָׁשָׁה זוֹ אָמְרוּ: "וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבוֹתֵינוּ יִגָּרַע". הַחֲשָׁשׁ הַשֵּׁנִי הוּא, מִשּׁוּם חֲשָׁד שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁמָּכְרוּ נַחֲלָתָן, כִּי יֹאמְרוּ הַדּוֹרוֹת מַה לְּשֵׁבֶט אַחֵר עֵסֶק בְּשָׂדוֹת שֶׁל שֵׁבֶט זֶה, כִּי לָאו כּוּלֵּי עָלְמָא דִּינֵי דִּבְנוֹת צְלָפְחָד גְּמִירֵי, וְעוֹד אוּלַי יָמוּתוּ הַנָּשִׁים וּבַעֲלֵיהֶן יִירָשׁוּם, וְיֹאמְרוּ: וַדַּאי מֵחֲמַת דְּחָקָם מָכְרוּ שְׂדוֹתָם וְיַחֲזִיקוּם לְחוֹטְאִים, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל בְּפָרָשַׁת בְּהַר מִן סְמִיכוּת הַפָּרָשִׁיּוֹת, שֶׁמּוֹכֵר שָׂדֵהוּ – עֲוֹנוֹתָיו הִטּוּ אֵלֶּה (קידושין כ.). וְעַל חֲשָׁשָׁה זוֹ אָמְרוּ: "וּמִגּוֹרַל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרַע", לֹא גֵּרָעוֹן מַמָּשׁ אֶלָּא בַּעֲבוּר הַחֲשָׁד.

וְדַוְקָא קֹדֶם הַיּוֹבֵל יֵשׁ מָקוֹם לִשְׁנֵי חֲשָׁשׁוֹת אֵלּוּ, אֲבָל אִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל אָז אֵין מָקוֹם לַחֲשָׁשָׁה שְׁנִיָּה, כִּי לֹא יֹאמְרוּ שֶׁנִּמְכְּרוּ שְׂדוֹתָם, שֶׁאִלּוּ הָיְתָה שָׂדֶה מְכוּרָה הָיְתָה חוֹזֶרֶת בַּיּוֹבֵל, וּמֵאַחַר שֶׁשָּׂדֶה זוֹ לֹא תַּחֲזֹר בַּיּוֹבֵל בָּזֶה יֵדְעוּ הַכֹּל שֶׁאֵין זֶה שָׂדֶה מְכוּרָה אֶלָּא הַבָּנוֹת הֵסֵבּוּ נַחֲלָה זוֹ לְשֵׁבֶט אַחֵר, וּבָטְלָה חֲשָׁשָׁה אַחַת. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם הַחֲשָׁשָׁה הַשְּׁנִיָּה בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, שֶׁמִּנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבוֹתֵינוּ יִגָּרַע, שֶׁלֹּא תִּקָּרֵא שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ. וּבְדֶרֶךְ זֶה יִהְיֶה "אִם" זֶה כְּכָל אִם שֶׁבְּכָל הַתּוֹרָה.